

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE
RASYONEL TERCİH YAKLAŞIMI: KURAM, YÖNTEM,
UYGULAMA**

DOKTORA TEZİ

Sabri AYDIN

BURSA-2019

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE
RASYONEL TERCİH YAKLAŞIMI: KURAM, YÖNTEM,
UYGULAMA**

DOKTORA TEZİ

Sabri AYDIN

Danışman:

Prof. Dr. Tayyar ARI

BURSA-2019

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'nda 710916003 numaralı Sabri AYDIN'ın hazırladığı "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Rasyonel Tercih Yaklaşımı: Kuram, Yöntem, Uygulama" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 11.01/2019 günü 09.00 - 11.00...saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ..başarılı..... (başarılı/başarısız) olduğuna24.11.2019..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı,
Adı Soyadı Üniversitesi

Prof. Dr. Bayar ARI

Üye
Akademik Unvanı,
Adı Soyadı Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet MÜCE

Üye
Akademik Unvanı,
Adı Soyadı Üniversitesi
Prof. Dr. Ali AYTAZ

Üye
Akademik Unvanı,
Adı Soyadı Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü. Yusuf SAYIN

Üye
Akademik Unvanı,
Adı Soyadı Üniversitesi
Prof. Dr. Ö. Gürsel İSİYER
Mudâfî Ünv.

11.01/2019

Yemin Metni

Doktora tezi olarak sunduğum “*Uluslararası İlişkiler Disiplininde Rasyonel Tercih Yaklaşımı: Kuram, Yöntem, Uygulama*” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

17.12.2018

Adı Soyadı: Sabri AYDIN

Öğrenci No: 710916003

Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Programı: Uluslararası İlişkiler

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 17/12/2018

Tez Başlığı / Konusu: Uluslararası İlişkiler Disiplininde Rasyonel Tercih Yaklaşımı: Kuram, Yöntem, Uygulama

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşmuş toplam 196 sayfalık kısmına ilişkin, 13/12/2018 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programında (*Turnitin*)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 9'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygular Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhan bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

17/12/2018

Adı Soyadı: Sabri AYDIN

Öğrenci No: 710916003

Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Programı: Uluslararası İlişkiler

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
(Adı, Soyad, Tarih)
Prof. Dr. Tayyar ARI
17.12.2018

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Sabri AYDIN
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : VIII + 215
Mezuniyet Tarihi : 11 / 01 / 2019
Tez Danışman(lar)ı : Tayyar ARI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE RASYONEL TERCİH YAKLAŞIMI: KURAM, YÖNTEM, UYGULAMA

Uluslararası ilişkiler konularına her geçen gün artan ilgi, halen çok yeni bir akademik disiplin olan ve büyük ölçüde interdisipliner bir karaktere sahip Uluslararası İlişkiler disiplininde yapılan çalışmaların yöntemsel boyutunun da ön plana çıkmasına sebep olmaktadır. Çünkü yeni doğan bir disiplin için yapılması gereken en önemli iki şeyden birisi disiplinin çalışma alanlarının belirlenmesi iken, diğeri de bu alanların nasıl çalışılacağına belirlenmesidir. Yirminci yüzyılın ortalarından bu yana ekonomi bilimi başta olmak üzere politika ve uluslararası ilişkiler konularında da etkili olan rasyonel tercih yaklaşımı, Uluslararası İlişkiler disiplinine yöntemsel anlamda önemli bir perspektif kazandırmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sırasında dış politika analizi ve strateji konularında önemli analizlerin yapılmasına imkan veren bu yaklaşım, pozitivist varsayımların ciddi eleştirilerle karşılaştığı günümüz dünyasında halen önemini korumaktadır. Fakat Türkiye’de siyaset bilimciler tarafından neredeyse hiç çalışılmayan, literatürde yer bulmayan bu yaklaşımı Türkçe okumak ve anlamak için kaynak sayısı çok sınırlıdır. Bu durum Türkçe literatür için önemli bir eksikliktir. Bu sebeple bu çalışmanın amacı Uluslararası İlişkiler disiplininde yönetime ilişkin tartışmaları analiz etmek, uluslararası ilişkilerde rasyonel tercih uygulamalarının niteliğini ortaya koymak ve yaklaşımın Uluslararası İlişkiler disiplinindeki yeri ve analiz gücünü tartışmaya çalışmaktır. Çalışmanın ortaya attığı tez, özellikle Türkçe literatürde neredeyse hiç yer bulmayan Uluslararası İlişkiler disiplininde rasyonel tercih yaklaşımı ve modellerinin disiplin için önem taşıdığı ve çok farklı kuramsal ve alansal çalışmaların analizinde etkili olduğudur. 1950’lerden bu yana uluslararası literatürde yayınlanmakta olan ve her geçen gün çoğalan çalışmalar bunun en önemli göstergesidir. Bu çalışmaların Türkçe literatürde de yer bulması ve yaklaşımın Türkiye’deki Uluslararası İlişkiler disiplini üyeleri tarafından tanınması; disiplinin ve disiplinindeki öğrencilerin gelişimi açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler:

Uluslararası İlişkiler Disiplini, Yöntem, Rasyonel Tercih, Oyun Teorisi

ABSTRACT

Name and Surname : Sabri AYDIN
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : International Relations
Branch : International Relations
Degree Awarded : PhD
Page Number : VIII + 215
Degree Date : 11 / 01 / 2019
Supervisor (s) : Tayyar ARI

RATIONAL CHOICE APPROACH IN THE DISCIPLINE OF INTERNATIONAL RELATIONS: THEORY, METHOD, APPLICATION

The increasing interest in international relations topics has led to the emergence of the methodological dimension of the studies carried out in the International Relations discipline, which is a very new academic discipline and which has a highly interdisciplinary character. Because of the fact that one of the two most important things that must be done for a new discipline is to determine the working areas of the discipline, while the other is to determine how these fields will be studied. Since the mid-twentieth century, the rational choice approach, which has been effective in the fields of economics, politics and international relations, has brought an important perspective on the discipline of International Relations. This approach, which allowed significant analysis of foreign policy and strategy during the Cold War, is still important in today's world, where positivist assumptions face serious criticism. However, this is an approach almost no political scientist studies on it in Turkey and there are very limited number of studies on this approach to read and understand it in Turkish language. This situation is an important deficiency in Turkish literature. For this reason, the aim of this study is to analyze the debates on methodology in International Relations discipline, to put forth the quality of rational choice practices in international relations and to try to discuss the place and the power of rational choice analysis in the discipline of International Relations. The thesis proposed by the study is that rational choice approach and models in International Relations discipline, which are almost never found in Turkish literature, are important for the discipline and effective in analyzing different theoretical and spatial studies. The studies that have been published in the international literature since the 1950s and are increasing day by day are the most important indicators. It is important for the development of the discipline and the students of the discipline. The fact that such studies take place also in Turkish literature, the approach is known by the members of the discipline in Turkey, is important for the development of the discipline and the students in the discipline in Turkey.

Keywords:

The Discipline of International Relations, Method, Rational Choice, Game Theory

ÖNSÖZ

Beklenenden çok daha uzun süren ve oldukça zor koşullar altında yazılmış olan bu tez ile özellikle İngilizce literatürde hatırı sayılır sıklıkta yer bulan fakat Türkçe literatürde neredeyse hiç yeri olmayan, Uluslararası İlişkiler disiplininde rasyonel tercih yaklaşımı üzerinde durulmaktadır. Yaklaşımın; formel modelleme ve oyun kuramsal ve matematiksel uygulamalar barındırmakta olması, gerek Türkiye’de Uluslararası İlişkiler disiplini öğretim üyelerinin gerekse de öğrencilerinin matematiksel ve soyut alana olan uzaklıkları sebebiyle, yaklaşımın Türkçe literatürde yer bulamamasına sebep olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple çalışmanın hali hazırda Türkçe yapılmış olan çok az sayıdaki çalışmanın yanında yerini alması ve yaklaşıma olan ilginin artmasına destek olması arzu edilmektedir.

Bu tezin hazırlanmasında emeği geçen tez danışmanım Prof. Dr. Tayyar ARI’ya; görece çok kısa süreden beri tanış olmamıza rağmen sağladıkları sonsuz destek ve dostlukları sebebiyle Prof. Dr. Ali AYATA, Dr. Öğr. Üyesi Yusuf SAYIN ve Doç. Dr. Hasan Hüseyin AKKAŞ’a teşekkürü borç bilirim. Onların sabır ve destekleri olmasaydı bu tezi sonlandıramayabilirdim.

Sağladığı maddi destek sayesinde belki de bu uzun yola girmeye cesaret edebilmemdeki en büyük faktör olan TÜBİTAK, Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı’na, beni ben yapan aileme ve bu çalışmanın oluşması için sabır ve desteğini bir gün olsun eksiltmeden yanımda olan hayat arkadaşım, eşim Dr. Gülşen ÇETİN AYDIN’a sonsuz teşekkür.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLOLAR.....	v
ŞEKİLLER.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE YÖNTEM VE TEORİK TARTIŞMALAR

1.1. Uluslararası İlişkiler Bilimini Çalışmak.....	6
1.1.1. Uluslararası İlişkiler Bir Bilim Midir?.....	9
1.1.2. Pozitivizmin Disiplin Üzerindeki Etkisi.....	10
1.2. Teori ve Teori Çeşitleri.....	15
1.3. Uluslararası İlişkiler Disiplininin Büyük Tartışmalar Çerçevesinde Gelişimi ve Yöntem.....	19
1.3.1. Birinci Tartışmada Yöntem.....	22
1.3.2. İkinci Tartışmada Yöntem.....	28
1.3.2.1. Davranışsalıcı Eleştiri.....	28
1.3.2.2. Gelenekselcilerin Cevabı.....	38
1.3.3. Paradigmalararası (Üçüncü) Tartışmada Yöntem.....	42
1.3.4. Dördüncü Tartışmada Yöntem.....	47
1.3.4.1. Açıklama ve Anlama Arasındaki Tartışma.....	48
1.3.4.2. Pozitivizm vs. Post-Pozitivizm.....	50
1.3.4.3. Rasyonalizm - Reflektivizm (Düşünselcilik) Ayrımı.....	54
1.3.4.4. Eleştirel Teori.....	56
1.3.4.5. Post-Modernizm, Post-Pozitivizm ve Post-Yapısalcılık.....	60
1.3.4.6. Konstrüktivizm.....	62
1.3.4.6.1. Rasyonalist-Konstrüktivist Tartışmanın Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Yeri.....	65
1.3.5. Pozitivizm Sonrası Uluslararası İlişkiler Disiplini: Bilimsel Realizm.....	69

İKİNCİ BÖLÜM RASYONEL TERCİH YAKLAŞIMI VE OYUN KURAMI: VARSAYIMLAR, MODELLEMELER

2.1. Politika ve Ekonomide Rasyonellik.....	74
2.2. Strateji, Politika ve Rasyonel Tercih.....	78
2.3. Rasyonel Aktör Modeli.....	80
2.4. Stratejik Tercih ve Uluslararası İlişkiler.....	83
2.4.1. Aktörler: Tercihler (Preferences) ve Kanaatler (Beliefs).....	83
2.4.2. Çevre: Stratejiler ve Enformasyonel Yapı.....	86
2.5. Stratejik Etkileşim.....	87
2.6. Oyun Kuramı.....	88
2.6.1. Oyun Çeşitleri.....	92
2.6.2. Fayda Kuramı.....	96

2.6.3.Rasyonellik	99
2.6.4.Kesinlik, Risk ve Belirsizlik	101
2.6.5.Formel Modelleme	102
2.6.5.1.Modelleme Tekniği	109
2.6.5.2.Kapsamlı Modelleme (Ağaç Modeli)	110
2.6.5.3.Stratejik Gösterim (Tablo Gösterimi)	118
2.6.6.Klasik Oyun Kuramı	122
2.6.6.1.Sıfır Toplamlı Oyunlar (Zero-Sum Games)	123
2.6.6.2.Baskınlık (Domination), En İyi Cevap (Best Reply) ve Denge (Equilibrium)	124
2.6.6.3.Karma Stratejiler	126
2.6.7.Kapsamlı Model Oyunların Çözümü: Geriye Doğru Çıkarsama ve Mükemmel Alt Oyun	129
2.6.7.1.Geriye Doğru Çıkarsama (Backwards Induction)	130
2.6.8.Kanaatler ve Mükemmel Bayezyen Denge	132

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE RASYONEL TERCİH: UYGULAMALAR, ELEŞTİRİLER

3.1.Rasyonellik ve Uluslararası İlişkiler Disiplini	135
3.2.Dış Politika Analizi ve Rasyonel Tercih Yaklaşımı	138
3.3.Uluslararası İlişkiler Disiplininde Rasyonel Tercih Uygulamaları	142
3.3.1.Birinci Dönem: Sıfır Toplamlı Oyunlar	142
3.3.2.İkinci Dönem: Sıfır Toplamlı Olmayan Oyunlar	143
3.3.2.1.John F. Nash ve Thomas C. Schelling	144
3.3.2.2.Mahkumun İkilemi	146
3.3.2.3.Metaoyunlar, Tekrarlanan Oyunlar ve İşbirliğinin İmkkanı	148
3.3.2.4.Tavuk Oyunu: İşbirliğinin Zorluğu	150
3.3.2.5.Mantıksızlığın Rasyonelliği	157
3.3.3.Üçüncü Dönem	158
3.3.4.Son Dönem	161
3.3.4.1.Devlet Merkezli ve Devlet Merkezli Olmayan Rasyonel Tercih Modelleri	167
3.3.4.1.1.Devlet Merkezli Çatışma Modelleri	167
3.3.4.1.1.1.Yıpratma Savaşı (War of Attrition) Modellemeleri	168
3.3.4.1.1.2.Olasılıksal (Lottery Based) Modellemeler	169
3.3.4.1.1.2.1.Asimetrik Bilgi	170
3.3.4.1.1.2.2.Yükümlülükleri Yerine Getirmeme	174
3.3.4.1.1.2.3.Çıkarın Bölünememesi	175
3.3.4.1.2.Ekonomi Politik Rasyonel Tercih Modelleri	175
3.3.5.Uluslararası İlişkilerde Rasyonel Tercih Teorisine Yönelik Eleştiriler	182
SONUÇ	193
KAYNAKLAR	200
ÖZGEÇMİŞ	215

TABLolar

Tablolar	Sayfa
Tablo 1: Sıfır Toplamlı Oyun	93
Tablo 2: Kapsamı Modelleme Tablo Gösterimi	119
Tablo 3: Çok Stratejili Oyun Tablo Gösterimi	122
Tablo 4: Baskınlık	125
Tablo 5: Nash Dengesi	126
Tablo 6: Karma Strateji	127
Tablo 7: Mahkumun İkilemi	147
Tablo 8: Tavuk Oyunu	150
Tablo 9: Alt Oyun Mükemmel Denge	160

ŞEKİLLER

Şekiller	Sayfa
Şekil 1: Davis Easton'ın Siyasal Sistem Modeli	35
Şekil 2: Ağaç gösterimi: Meydan oku, Meydan okuma	111
Şekil 3: Ağaç Gösterimi: Diren, Direnme	112
Şekil 4: Ağaç Gösterimi: Devam et, Vazgeç	113
Şekil 5: Eksik Bilgi Oyunu	116
Şekil 6: Kapsamlı Modelleme	119
Şekil 7: Çok Stratejili Ağaç Gösterimi	121
Şekil 8: Geriye Doğru Çıkarsama	131
Şekil 9: Alt Oyun Mükemmel Denge	160

KISALTMALAR

Bibliyografik Bilgiler	Uluslararası Kısaltma	Türkçe Kısaltma
Adı geçen eser	Ibid.	a.g.e.
Adı geçen makale	Ibid.	a.g.m.
Sayfa/sayfalar	p. /pp.	s. / ss.
Editör	ed. by	ed.
Çeviren	trans. by	çev.
Bakınız	V.	Bkz.
Basım yeri yok	w.place	y.y.
Türk Dil Kurumu		TDK
Amerika Birleşik Devletleri	USA	ABD
Araştırma Geliştirme Kuruluşu	RAND	

GİRİŞ

Küresel bir köy haline gelen günümüz dünyasında, herhangi bir coğrafyada yaşanan bir gelişmenin çok kısa sürede uluslararası boyut kazandığı görülmektedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, artan iletişim imkanları dünyanın en ücra köşesinde yaşanan herhangi gündelik bir olayın bile bütün dünya tarafından çok kısa sürede öğrenilmesine, dünyanın başka bir ucundaki insanların düşüncelerini ve davranışlarını etkilemesine ve dolayısıyla bu olayın ister istemez bir uluslararası boyut kazanmasına sebep olabilmektedir. Böyle bir dünyada uluslararası politikaya ilginin artması önce uluslararası ilişkilere¹ ve daha sonrasında da Uluslararası İlişkiler disiplinine giderek daha çok ilgi duyulmasına sebep olmuş ve disiplinin çalışma alanlarını da giderek genişletmiştir. Bu genişleme hala çok yeni bir akademik disiplin olan ve büyük ölçüde interdisipliner bir karaktere sahip Uluslararası İlişkiler disiplininde yapılan çalışmaların yöntemsel boyutunun da ön plana çıkmasına sebep olmaktadır. Çünkü yeni doğan bir disiplin için yapılması gereken en önemli iki şeyden birisi disiplinin çalışma alanlarının belirlenmesi iken, diğeri de bu alanların nasıl çalışılacağıının belirlenmesidir.

Yirminci yüzyılın ortalarından bu yana ekonomi bilimi başta olmak üzere politika ve uluslararası ilişkiler konularında da etkili olan rasyonel tercih yaklaşımı, Uluslararası İlişkiler disiplinine yöntemsel anlamda önemli bir perspektif kazandırmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sırasında dış politika analizi ve strateji konularında önemli analizlerin yapılmasına imkan veren bu yaklaşım, pozitivist varsayımların ciddi eleştirilerle karşılaştığı günümüz dünyasında halen önemini korumaktadır. Fakat Türkiye’de siyaset bilimciler tarafından neredeyse hiç çalışılmayan, literatürde yer bulmayan bu yaklaşımı Türkçe okumak ve anlamak için kaynak sayısı çok sınırlıdır. Bu durum Türkçe literatür için önemli bir eksikliklerdir. Bu sebeple bu çalışmanın amacı Uluslararası İlişkiler disiplininde yöntemle ilişkin tartışmaları analiz etmek, uluslararası ilişkilerde rasyonel tercih uygulamalarının niteliğini ortaya koymak ve yaklaşımın Uluslararası İlişkiler disiplinindeki yeri ve analiz gücünü tartışmaya çalışmaktır.

¹ Bir olgu olarak uluslararası ilişkilerden bahsedildiğinde ilk harflerin küçük, “u” ve “i” şeklinde, bir akademik disiplin olarak Uluslararası İlişkiler’den bahsedildiğinde ise ilk harfleri büyük, “U” ve “İ” şeklinde, yazılması gerekmektedir. Bu çalışmanın tamamında bu hususa dikkat edilecektir.

Bu sebeple üç bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümü Uluslararası İlişkiler disiplinde yöntem ve teorik tartışmalar üzerinedir. Genel olarak farklı kuramsal yaklaşımların Uluslararası İlişkiler biliminin nasıl çalışıldığına ve nasıl çalışılması gerektiğine yönelik bakışlarının tartışıldığı bu bölümde ilk olarak “Uluslararası İlişkiler bir bilim midir?” sorusunun tartışılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu soruyu tartışabilmek için ise öncelikle pozitivistimin disiplin üzerindeki etkisini ve pozitivistimin Uluslararası İlişkiler disiplinine yönelik nasıl bir yöntem anlayışı olduğunun ortaya konması gerekecektir. Sosyal bilimler ve uluslararası ilişkilerde yöntemsel çalışma ve tartışmaların kuramsal çalışmalarla paralellik gösterdiğini de göz önünde bulundurursak kuram (teori)² nedir, kuram çeşitleri nelerdir gibi sorulara cevap vermek gerekmektedir. Uluslararası İlişkiler biliminde yöntem meselesinin incelenmesi için ise kuramsal bir çerçevenin takip edilmesi elzemdir. Bu sebeple bu çalışmada Uluslararası İlişkiler disiplindeki dört büyük kuramsal tartışmada yöntemin yeri ve tartışanların yöntem konusuna bakışları ayrı ayrı incelenecektir. Bu tartışmalar sırasıyla idealiz-realizm tartışması, davranışsalcılık-gelenekselcilik tartışması, paradigmlar arası tartışma ve pozitivistim-postpozitivistim tartışmasıdır. Bazıları uluslararası ilişkiler disiplinde beşinci bir tartışma olarak bilimsel realizmi ele almakta ise de bunun bir tartışma olduğunu söylemek güçtür. Fakat bilimsel realizm, uluslararası ilişkiler disiplinine kuramsal ve yöntemsel anlamda önemli yenilikler getirmiş olan pozitivistim sonrası bir yaklaşım olarak ele alınabilir. Çalışmanın birinci bölümü de bilimsel realizmin yöntemsel olarak Uluslararası İlişkiler disiplinine getirdiği yaklaşımların incelenmesi ile son bulmaktadır.

Rasyonel tercih yaklaşımı ve oyun kuramının teknik özelliklerine ayrılan ikinci bölümde öncelikle ekonomi bilimi kaynaklı olan rasyonel tercih yaklaşımının temelleri, siyaset bilimi çalışmalarını nasıl etkilediği ve rasyonellik anlayışının neyi ifade ettiği üzerinde durulacaktır. Daha sonra teknik boyutta oyun kuramının ne olduğu ve oyun kuramı hakkında doğru bilinen yanlışlar ele alınmaya çalışılacaktır. Bu amaçla ilk olarak çok çeşitli sınıflandırma unsurlarına sahip olan oyun çeşitleri ortaya konacak; daha sonra ise fayda kuramı, rasyonellik, kesinlik, risk ve belirsizlik gibi hem oyun kuramını meydana getiren hem de Uluslararası İlişkiler disiplinde sıklıkla kullanılan önemli

² Kuram ve teori kavramları eş anlamlıdır. Yazarların bazı çalışmalarda kuram kavramını, bazılarında ise teori kavramını kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir. Bu çalışma boyunca da bazen kuram, bazen de teori kavramı birbirinin yerine kullanılacaktır.

kavramlardan bahsedilecektir. Uluslararası ilişkilerde rasyonel tercih, oyun kuramı ve daha birçok pozitivist yaklaşımın sıklıkla kullandığı formel modellemenin ne olduğu, önemi ve formel modelleme teknikleri üzerinde durulacaktır. Oyun kuramının içindeki iki önemli formel modelleme yöntemi olan kapsamlı modelleme (ağaç modeli) ve stratejik gösterim (tablo gösterimi ya da matriks gösterimi) teknikleri ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Daha sonra oyunların çözümü üzerinde durulacaktır. Baskınlık (domination), en iyi cevap (best reply), denge (equilibrium) ve Nash dengesi (Nash equilibrium) kavramları, stratejik gösterim oyunların çözümünde ve aktörlerin yalın stratejilerinin (pure strategies) bulunmasında önemlidir. Bu sebeple bu kavramlar üzerinde durulacak ve oyunların yalın strateji dengelerinin nasıl bulunacağı analiz edilmeye çalışılacaktır. Aktörlerin yalın stratejilerinin denge durumunu sağlamadığı oyunların çözümü karma stratejilerin bulunması ile yapılır. Bu sebeple karma stratejinin nasıl hesaplandığı üzerinde de durulacaktır. Yukarıda izah edilen çözümler stratejik gösterim yöntemi ile modellenen oyunların çözümüne ilişkin yaklaşımlardır. Ayrıntılı gösterim ile modellenen oyunların çözümünde ise geriye doğru çıkarsama (backwards induction) ve mükemmel bayezyen denge (perfect bayesian equilibria) yöntemleri kullanılmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümü bu yöntemlerin üzerinde durularak sonlandırılacaktır.

Çalışmanın son bölümünde Uluslararası İlişkiler disiplininde rasyonel tercih uygulamalarının tarihi, dönüşümü, disipline katkıları ve yaklaşımın aldığı eleştirilerin tartışılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle Uluslararası İlişkiler disiplininde rasyonelliğin anlamı ve yeri ortaya konulmaya çalışılacak, sonrasında ise rasyonel tercih yaklaşımı ile dış politika analizi arasındaki ilişki ele alınacaktır. Rasyonel tercih yaklaşımının Uluslararası İlişkiler disiplinine uygulanmasını hem tarihsel olarak hem de yapılan modelleme tekniklerinin gelişimi açısından dört döneme ayırmak mümkündür. 1950'lerle beraber sıfır toplamı oyunların uygulanmaya başlanması birinci dönemin başlangıcını temsil ederken, John Nash'in literatüre yaptığı katkılar hem genel anlamda oyun kuramı açısından, hem de rasyonel tercih yaklaşımının uluslararası ilişkiler disiplininde kullanılması açısından bir dönüm noktası teşkil etmiş ve sıfır toplamı olmayan oyunların disiplinde kullanılması ile beraber ikinci dönemin başlangıcını işaret etmiştir. Bu ikinci dönem aynı zamanda Soğuk Savaş'ın en gergin şekilde sürdüğü döneme denk gelmektedir ve aslen iktisatçı olan Thomas Schelling'in dönemin nükleer

gerginliğine ilişkin Soğuk Savaş'ın iki büyük aktörünün davranışları üzerinden modellediği oyun kuramsal uygulamalar döneme damgasını vurmuştur. Mahkumun ikilemi ve tavuk oyunu gibi modellemelerin uluslararası ilişkiler çalışmalarında uygulanmaya başlanması da bu dönemde gerçekleşmiştir. 1980'lerin başı ile 1990'ların ortaları Uluslararası İlişkiler disiplinde rasyonel tercih yaklaşımlarının uygulanmasının üçüncü dönemini teşkil eder. Üçüncü dönem aslında ikinci dönem ile dördüncü dönem arasında bir geçiş dönemidir. Kısa süren bu dönemde çok önemli gelişmeler olduğunu söylemek güçtür. En önemli gelişme olarak statik (tablo) gösterim yönteminin yanında ayrıntılı gösterim (ağaç modeli) yöntemlerinin sıklıkla kullanılmaya başlanması ve eksik bilgi oyunlarının da modellenebilmesi gibi yöntemin sunmuş olduğu imkanlardan faydalanılmaya başlandığı görülmektedir. Aynı zamanda bu dönem, halen devam etmekte olan dördüncü ve son döneme damgasını vurmuş olan Robert Powell'ın caydırıcılık alanındaki çalışmalarının literatüre girmeye başladığı dönemdir.

1990'ların ortalarında başlayan ve halen devam etmekte olan son dönem, rasyonel tercih yaklaşımının niş bir araç olmaktan çıkıp ana akım bir uygulama olarak kabul edildiği dönemdir. Başta Robert Powell olmak üzere, James Morrow, James D. Fearon, Duncan Snidal, Branislav L. Slantchev gibi yazarların yapmış olduğu çalışmalar bu dönemin önemli çalışmalarıdır. Bu dönemde uluslararası ilişkilerde aktör sorunu, aktör davranışlarını açıklamada nispi kazancın mı yoksa mutlak kazancın mı önemli olduğu, güç dağılımının savaş olasılığı üzerindeki etkisi, savaşın nedenleri, demokratik barış teorisinin yorumlanması gibi uluslararası ilişkiler kuramları tarafından cevaplanmaya çalışılan bazı soruların rasyonel tercih yaklaşımlarınca ele alındığı görülmektedir. Uluslararası ilişkilerin aktörü olan devletin yeknesak olarak ele alan modeller ile parçalı olarak ele alan modellerin (ekonomi politik rasyonel aktör modelleri) arasındaki teknik farklılıklar bu dönemde incelenmeye başlanmıştır. Devleti yeknesak olarak ele alan modeller ile parçalı olarak ele alan modellerin sahip olduğu varsayımlar farklıdır ve bu modeller aynı zamanda birbirlerinden farklı konuları ele almaktadırlar. Bu sebeple bu çalışmada bu modellerin arasındaki farklılıkların üzerinde de durulacaktır. Bu sınıflandırmada birinci grubu sadece devleti aktör olarak ele alan ve devletler arası ilişkileri inceleyen devlet merkezli rasyonel tercih modelleri (state centric rational choice models) oluştururken, ikinci grubu yani ekonomi politik rasyonel aktör modellerini (political economy rational actor models) hem devletler arası ilişkileri hem de devlet içi

etkileşimleri ele alan rasyonel tercih yaklaşımları oluşturmaktadır. Devleti ana aktör olarak ele alan devlet merkezli rasyonel tercih çatışma modelleri iki ana gruba ayrılmaktadır. Bunlardan biri yıpratma savaşı (war of attrition) modelleri, diğeri ise savaş ve barış üzerine risk analizlerinin yapıldığı olasılık (lottery based) modelleridir. Ekonomi politik araştırmaların önemli bir kısmı, dış politika meselelerinin iç politik gelişmelerden ciddi ölçüde etkilendiği savının üzerine kurulmuştur. Bu sebeple ekonomi politik rasyonel tercih modellerinin önemli bir kısmı demokratik ve demokratik olmayan kurumlar arasındaki farklılıklara ve bu farklılıkların dış politikalar üzerindeki etkisine odaklanır. Çalışma, Uluslararası İlişkiler disiplinde rasyonel tercih yaklaşımlarına yönelik eleştirilerin ve rasyonel tercih yaklaşımının bu eleştirilere verdiği cevapların ele alınması ile sonlandırılacaktır.

Çalışmanın ortaya attığı tez, özellikle Türkçe literatürde neredeyse hiç yer bulmayan Uluslararası İlişkiler disiplinde rasyonel tercih yaklaşımı ve modellerinin disiplin için önem taşıdığı ve çok farklı kuramsal ve alansal çalışmaların analizinde etkili olduğudur. 1950'lerden bu yana uluslararası literatürde yayınlanmakta olan ve her geçen gün çoğalan çalışmalar bunun en önemli göstergesidir. Bu çalışmaların Türkçe literatürde de yer bulması, Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler disiplini üyeleri tarafından tanınması; disiplinin ve disiplinindeki öğrencilerin gelişimi açısından önem taşımaktadır. Söz konusu çalışma ile bu amaca bir nebze olsun hizmet etmek hedeflenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE YÖNTEM VE TEORİK TARTIŞMALAR

1.1. Uluslararası İlişkiler Bilimini Çalışmak

Uluslararası ilişkiler alanında teorik çalışmaların eski Hindistan, Çin ve Grek dönemlerine kadar geri gittiği bilirse de bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler alanında sistematik çalışmalar I. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılmaya başlanmıştır.³ Bu sebeple disiplin olarak Uluslararası İlişkiler'in Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kuramsal çalışmaların yapılmaya başlanmasıyla kurulmaya başladığı sıklıkla kabul görmektedir.⁴ Uluslararası İlişkiler disipliniyle ilgili akademik topluluklar bu tarihten sonra kurulmaya, ilk başvuru kitapları da bu tarihten sonra yayınlanmaya başlamıştır.⁵ Dünya; o zamana kadar yapılan zaman, mekan, katılan devletlerin sayısı, silahların tahrip gücü gibi kıstaslar bakımından sınırlı olan savaşların yerini, I. Dünya Savaşı'yla beraber dünyadaki bütün devletlerin doğrudan ya da dolaylı olarak yer aldığı, sadece sınırlı savaş meydanlarının değil ülke topraklarının tamamının savaş alanına dönüştüğü, devlet imkanlarının ve insanların tamamının savaşa yönelerek bir seferberlik durumunun baş gösterdiği ve tahrip gücü çok yüksek silahların kullanıldığı bir Dünya Savaşı olgusuyla tanışmıştır.⁶ Savaş'ın trajik sonuçları karşısında, savaşları başlatan sebepler, geçmiş savaşlardan neler öğrenilip, olası savaşların nasıl önlenebileceği gibi konular insanlığı çok yakından ilgilendiren araştırma konuları olarak gündeme gelmiştir. Dünyada yüzyıllık bir geçmişi olmayan Uluslararası İlişkiler disiplini Türkiye için ise çok yenidir. Özellikle Türkiye'ye özgü kuramsal Uluslararası İlişkiler çalışmalarının yapılmıyor olması, kuramın kuram ithali denilen yöntemle yabancı literatürden (özellikle İngilizce) çevrilerek Türkçe yayınlara dahil ediliyor olması bunun en önemli göstergesidir.

³ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma Hegemonya İşbirliği*, 8. Baskı, Bursa: MKM Yayınları, 2013, s. 18.

⁴ Davut Ateş, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm/Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10, 1, (2009), s. 11-13; Erdem Özlük, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Soykütüğü", *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Yıl. 9, No. 17, (2009a), s. 237-239.

⁵ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 11. Baskı, Bursa: Alfa Akademi Yayınevi, 2017, s. 27.

⁶ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, 3. Baskı, Bursa: MKM Yayınları, 2012a, s. 100.

Küresel bir köy haline gelen günümüz dünyasında, herhangi bir coğrafyada yaşanan bir gelişmenin çok kısa sürede uluslararası boyut kazandığı görülmektedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, artan iletişim imkanları dünyanın en ücra köşesinde yaşanan herhangi gündelik bir olayın bile bütün dünya tarafından çok kısa sürede öğrenilmesine, dünyanın başka bir ucundaki insanların düşüncelerini ve davranışlarını etkilemesine ve dolayısıyla bu olayın ister istemez bir uluslararası boyut kazanmasına sebep olabilmektedir. Böyle bir dünyada uluslararası politikaya ilginin artması önce uluslararası ilişkilere ve daha sonrasında da Uluslararası İlişkiler disiplinine giderek daha çok ilgi duyulmasına sebep olmuş ve disiplinin çalışma alanlarını da giderek genişletmiştir. Bu genişleme hala çok yeni bir akademik disiplin olan ve büyük ölçüde interdisipliner bir karaktere sahip Uluslararası İlişkiler disiplininde yapılan çalışmaların yöntemsel boyutunun da ön plana çıkmasına sebep olmaktadır. Çünkü yeni doğan bir disiplin için yapılması gereken en önemli iki şeyden birisi disiplinin çalışma alanlarının belirlenmesi iken, diğeri de bu alanların nasıl çalışılacağına belirlenmesidir.⁷ Sprinz ve Wolinsky-Nahmias'a göre, bir akademik alanın entelektüel gelişimini değerlendirebilmek üç ana meseleye bağlıdır. İlk mesele ampirik olaylar ve üzerinde çalışılan sorular iken, ikinci mesele kuramsal gelişim, üçüncü mesele ise kuramsal iddialar oluşturmak ve bu iddiaları test etmek için kullanılan metodolojidir.⁸ Bir disiplinin nasıl çalışılacağı metodoloji sorununu teşkil etmektedir.

Genel olarak Uluslararası İlişkiler nasıl çalışılmalıdır? Uluslararası ilişkilerin interdisipliner yanı gözardı edilerek sadece bir açıdan mı yaklaşarak çalışılmalıdır? Eğer öyle ise, Uluslararası İlişkileri çalışmak için hangi açıdan ya da Uluslararası İlişkileri ilgilendiren hangi perspektiften bakmak gerekir? Uluslararası İlişkiler eğitiminde hangi pedagojik yöntem takip edilmelidir? Uluslararası İlişkiler araştırmacıları hangi araç ve yöntemleri kullanmalıdır ya da hangi araç ve yöntemler araştırmacıların kullanımına açıktır? Bu tip uluslararası ilişkiler metodolojisine yönelik sorular Uluslararası İlişkiler'in bir disiplin haline gelmeye başladığı I. Dünya Savaşı sonrası dönemden itibaren

⁷ Atilla Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", *Devlet, Sistem ve Kimlik*, ed. Atilla Eralp, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, ss. 57.

⁸ Detlef F. Sprinz, Yael Wolinsky-Nahmias, "Introduction: Methodology in International Relations Research", *Models Numbers and Cases: Methods for Studying International Relations*, ed. Detlef F. Sprinz, Yael Wolinsky-Nahmias, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2004, ss. 3-4.

sorulmaya ve cevaplanmaya çalışılmaktadır.⁹ Bu konuda daha o yıllarda yazılmaya başlanan belli ölçülerde gelişmiş sayılabilecek bir uluslararası literatür olmasına rağmen, bu gelişme maalesef Türkçe literatüre yansımamıştır.

Yirminci yüzyılın ortalarından bu yana ekonomi bilimi başta olmak üzere politika ve uluslararası ilişkiler konularında da etkili olan rasyonel tercih yaklaşımı, Uluslararası İlişkiler disiplinine yöntemsel anlamda önemli bir perspektif kazandırmıştır. Özellikle Soğuk Savaş zamanında dış politika analizi ve strateji konularında önemli analizlerin yapılmasına imkan veren bu yaklaşım, pozitivist varsayımların ciddi eleştirilerle karşılaştığı günümüz dünyasında halen önemini korumaktadır. Fakat Türkiye’de siyaset bilimciler tarafından neredeyse hiç çalışılmayan, literatürde yer bulmayan bu yaklaşımı Türkçe okumak ve anlamak için kaynak sayısı çok sınırlıdır.¹⁰ Bu durum Türkçe literatür için önemli bir eksikliklerdir. Bu sebeple bu çalışmanın amacı Uluslararası İlişkiler disiplininde yöntemle ilişkin tartışmaları analiz etmek, uluslararası ilişkilerde rasyonel tercih uygulamalarının niteliğini ortaya koymak ve yaklaşımın Uluslararası İlişkiler disiplinindeki yeri ve analiz gücünü tartışmaya çalışmaktır.

Sosyal bilimlerde metodolojik tartışmalar ya da çalışmalar kuramsal çalışmalarla paralel seyretmektedir.¹¹ Bu durum, Uluslararası İlişkiler çalışmalarında da kendini göstermektedir. 1950’lerden bu yana Uluslararası İlişkilerde bilimsellik ve metodoloji üzerine yapılan çok sayıda çalışmada genellikle kuram ve metodoloji bir arada incelenmiştir.¹² Bu sebeple kuramdan bahsetmeden metodolojiden bahsetmek mümkün

⁹ Robert O. Keohane, “International Institutions: Two Approaches”, *International Studies Quarterly*, 32, 4, (1988); Martin Hollis, Steve Smith, *Explaining and Understanding International Relations*, Oxford: Clarendon Press, 1990; Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski (ed.), *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s. 149–185; Jeffrey A. Frieden, David A. Lake, “International Relations as a Social Science: Rigor and Relevance”, *The Annals of the American Academy*, (2005), s. 136-156;

¹⁰ Sınırlı sayıdaki bu kaynaklara birkaç örnek vermek gerekirse, Bkz. Arı, 2013, a.g.e., s. 199-227; Serdar Güner, “Oyun Kuramı ve Uluslararası Politika”, *METU Studies in Development* 30, (2003), s. 163-180; Özgür Özdamar, “Oyun Kuramının Uluslararası İlişkiler Yazımına Katkıları”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 15, (2007), s. 33-65. Emre Gündoğdu, “Uluslararası İlişkilerde Caydırma Teorisi”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, (2016), s. 1-22.

¹¹ Janet M. Box-Steffensmeier, Henry E. Brady, David Collier, “Political Science Methodology”, *The Oxford Handbook of Political Methodology*, ed. Janet M. Box-Steffensmeier, Henry E. Brady, David Collier, Oxford: Oxford University Press, 2008; Lars Mjøsset, “The Contextualist Approach to Social Science Methodology”, *The Sage Handbook of Case-Based Methods*, ed. David Byrne, Charles C. Ragin, Sage Publications, 2009.

¹² Kenneth W. Thompson, “The Study of International Politics: A Survey of Trends and Developments”, *Review of Politics*, Cilt 14, No. 4, (1952), s. 433-467; Morton A. Kaplan, “The New Great Debate: Traditionalism vs. Science in International Relations”, *World Politics*, Cilt 19, No. 1, (1966), s. 1-20.

değildir.¹³ Kuramın ise felsefe ile beraber açıklandığı ve geliştiği görülmektedir. "Varlığın ve bilginin bilimsel olarak araştırılması" ya da "bir bilimin veya bilgi alanının temelini oluşturan ilkeler bütünü" şeklinde tanımlanabilen felsefe, aynı zamanda "dünya görüşü" anlamına da gelmektedir.¹⁴ Başka bir deyişle felsefe, insanın dünyayı nasıl kuramsallaştırdığı ve gördüğüdür. Felsefik terminoloji ile sözetmek gerekirse, bütün kuramsal duruşlar kendi içinde ontolojik (varlık kuramsal), epistemolojik (bilgi kuramsal) ve metodolojik (yöntem kuramsal) varsayımlar barındırır. Bu sebeple farklı varsayımlar temelinde çalışan araştırmacıların dünyayı farklı analiz edecekleri kaçınılmaz bir gerçektir. Örneğin ontolojik olarak farklı varsayımlarla hareket eden bilim adamları farklı çalışma alanlarının önemi üzerinde durabilir. Ya da epistemolojik olarak farklı tutum içinde olan araştırmacılar farklı bilgilerin bilimselliğini kabul ya da red ederler. Metodolojik olarak farklı yaklaşım içinde olan bilim insanları ise farklı yöntemlerin bilimsel olduğuna inanabilir ve çalışmalarını geçerliliğine inandıkları yöntem ile yapabilirler. Bilim adamlarının kuramsal duruşları yapmış oldukları sosyal analizler üzerinde çok önemli etkiye sahip olmaktadır.

Bunların yanında Uluslararası İlişkiler disiplininde metodolojik anlamda bir uzlaşmanın olmadığı da açıktır. Uluslararası İlişkiler metodolojisine ilişkin bilimsel bir teorinin geliştirilmemiş olması, alanın sınırları ve temel inceleme konuları üzerinde tam bir görüş birliğinin olmaması bunun en önemli sebebidir. Bu sebeple zaman zaman uluslararası ilişkilerin bir bilim mi, bir sanat mı yoksa her ikisi birden mi olduğuna dair tartışmalar yaşandığı görülmektedir.¹⁵ Bu sebeple öncelikle uluslararası ilişkiler bir bilim midir sorusuyla ilgilenmek faydalı olacaktır.

1.1.1. Uluslararası İlişkiler Bir Bilim Midir?

Uluslararası ilişkiler felsefesine ilişkin meta teorik tartışmalar birbiri ile ilişkili iki soru etrafında cereyan etmektedir. Birinci soru Uluslararası İlişkilerin bir bilim mi yoksa bir sanat mı olduğuna ilişkin iken, diğer soru ise Uluslararası İlişkilerin bilimsel olarak nasıl çalışılabileceğine ilişkindir. Uluslararası İlişkilerin bilim olup olmadığına ilişkin bir

¹³ Nil Seda Şatana, "Uluslararası İlişkilerde Bilimsellik, Metodoloji ve Yöntem", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt. 12, Sayı 46, (2015), s. 12.

¹⁴ TDK, güncel Türkçe sözlük, <http://www.tdk.gov.tr>

¹⁵ Arı, 2013, a.g.e., s. 39.

görüş sunabilmek için öncelikle bilimin ve uluslararası ilişkilerin ne olduğuna ilişkin bir görüşe sahip olunması gerekir. Bilimin ve uluslararası ilişkilerin ayrı ayrı ne olduklarına ilişkin bir görüş ortaya koyarsak ancak, uluslararası ilişkilerin bilim olup olmadığına karar verebiliriz. Bu sebeple ‘Bilim nedir?’ ve ‘Uluslararası İlişkiler nedir?’ soruları ‘Uluslararası İlişkiler bir bilim midir?’ sorusundan önce gelmektedir. Bu da ister istemez tartışmayı bilim felsefesinin alanına sokmaktadır. Bu durum, çalışma alanı uluslararası süreçlerin analizi olan bir disiplini ilgi alanının çok dışına çıkarıyor gibi görünmekte ve bu disiplini çalışan birçok araştırmacının bu meta teorik tartışmalardan uzak durmasına sebep olmaktadır. Yine de bu tartışmalardan uzak durmak mümkün değildir. Disiplini çalışan her bir araştırmacı en azından kendi pozisyonlarını destekleyen varsayımları anlamalı ve Uluslararası İlişkiler kuramı ve çalışma alanlarına ilişkin alternatif kavramsallaştırmaların farkında olmalıdır. Bu soruların cevabını verebilmek için öncelikle pozitivistimin Uluslararası İlişkiler üzerindeki etkisini incelemek gerekebilir.

1.1.2. Pozitivizmin Disiplin Üzerindeki Etkisi

Uluslararası İlişkiler disiplininde uluslararası ilişkilerin doğa bilimleri gibi bilimsel bir şekilde incelenip incelenemeyeceği önemli bir tartışma konusu yapılmış olmasına rağmen, bizzat bilimin ne olduğu tartışması ya hiç yapılmamış ya da ikinci planda kalmıştır. İşte bunun nedeni tek bir bilimsel anlayışın, yani pozitivistimin, tek geçerli bilim anlayışı olarak kabul edilmiş olmasıdır. Pozitivizm terimi ilk defa Saint Simon tarafından bilimsel bir yönetime işaret etmek amacıyla kullanılmıştır. Ona göre “pozitivizm, toplumsal yapıyı bilimsel çalışmalar vasıtasıyla ve bilimsel yöntemler kullanarak yeniden düzenlemeyi amaç edinen ve bu yönüyle bilimi metafizikten arındırmayı amaçlayan bir tutumun adıdır.”¹⁶ Auguste Comte ile beraber ise pozitivistim bir felsefi hareketin adı haline gelmiş, daha sonra 1920’lerde Viyana Çevresi ile beraber mantıkçı pozitivistim ve yeni pozitivistim olarak bilinmeye başlamıştır. Mantıkçı pozitivistimin geleneksel pozitivistlerden en önemli farkı mantık ve dil analizine önem vermeleri olmuştur.¹⁷

¹⁶ Arı, 2013, a.g.e., s. 61.

¹⁷ Arı, 2013, a.g.e., s. 49, 61, 66-67.

1950'lerden bu yana akademik anlamda Uluslararası İlişkiler disiplini pozitivism tarafından domine edilmiştir.¹⁸ Disiplin zımni bir şekilde pozitivist varsayımları kabul etmiştir. Wight, pozitivismın özelliklerini dört maddede özetlemektedir. Bunlar fenomenalizm, nominalizm, bilişselcilik ve doğalcılıktır. Fenomenalizm, şeylerin bize göründükleri şekilden öteye bilinmeyeceği ve bunlara ilişkin güvenilir bilginin göründükleri şekilden öteye elde edilemeyeceği anlamına gelmektedir. Nominalizme göre, kullandığımız kelimelerin nesnel bir anlamı yoktur. Kelimeler ve kavramlar, kolaylık sağlaması için kullandığımız konvansiyonel semboller ve isimlerdir. Bilişselciliğe göre, değer yargılarına ya da normatif değerlendirmelere herhangi bir bilgi değeri atfedilemez. Doğalcılık ise, doğa bilimleri ile toplum bilimleri arasında özünde bir birlik olduğu ve toplum bilimlerinin aynen doğa bilimleri gibi çalışılabileceği inancıdır.¹⁹

Smith'e göre, Uluslararası İlişkiler teorisini etkileyen dört önemli pozitivist varsayım şu şekildedir: Birincisi pozitivism bilimin tekliğine inanır. Doğa bilimleri de sosyal bilimler de tek bir bilimsel anlayış çevresinde ilerlemektedir. Bütün bilimlerin metodolojik ve epistemolojik yaklaşımları aynıdır. Felsefi dilde bu doğalcılık, natüralizm (naturalism) olarak bilinir. Güçlü ve zayıf olmak üzere iki tip natüralizm vardır. Güçlü natüralizm, sosyal ve doğal hayat arasında hiçbir fark olmadığını savunurken; zayıf natüralizme göre, sosyal ve doğal hayat arasında farklılıklar olsa da aynı metodoloji ile incelenebilirler. Yani sosyal hayatın incelenmesinde de doğa bilimlerinin yöntemleri kullanılabilir. Uluslararası İlişkileri baz alırsak, güçlü doğalcılığa göre uluslararası sistem ile doğal hayat aynıdır. Zayıf doğalcılığa göre ise uluslararası sistem ile doğal hayat birebir aynı olmadığı için uluslararası sistemdeki karar vericiler belli davranış kurallarıyla hareket etmeseler de, bu karar vericilerin davranışlarının analizinde doğa bilimleri ile aynı bilimsel yöntemler kullanılabilir. Smith'e göre ikinci önemli pozitivist varsayım, olaylar ile değerler arasında bir ayırım olmasıdır ve olaylar kuramdan bağımsızdır. Bu nesnel bir tutumdur. Bu tutuma göre gözlem öznel bir durum olsa da, hayat hakkında nesnel bilgiye sahip olmanın mümkün olduğunu düşünür. Üçüncü varsayım sosyal hayatta da doğal hayatta olduğu gibi düzenliliklerin olabileceği üzerinedir. Son varsayım ise pozitivismın

¹⁸ Steve Smith, "Positivism and Beyond", *International Theory: Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, ss. 11.

¹⁹ Colin Wight, "Philosophy of Social Science and International Relations", *Handbook of International Relations*, ed. Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons, London: Sage Publications, 2002, ss. 61-62'den aktaran Faruk Yalvaç, "Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, ed. Ramazan Gözen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, ss. 39.

ampirizme verdiği önemle ilgilidir. Pozitivizme göre araştırma ve sorgulama işi tamamıyla ampirik doğrulama ve yanlışlama üzerinedir. Smith'in uluslararası ilişkilerde pozitivizm ne anlama gelir sorusuna verdiği yanıt, pozitivizmin bilimde doğallığı ve düzenlilikler olduğuna dair inancı biraraya getiren yöntemsel bir görüş olduğudur.²⁰

Pozitivizm bir bilim felsefesi olmasına rağmen genelde sadece yöntemsel bir yaklaşım olarak bilinir. Ancak sadece yöntem olmayıp kendine özgü ontolojik ve epistemolojik bir anlayışı vardır. En önemli özelliği toplumsal dünyadaki düzenliliklerin doğa bilimlerinin doğayı inceledikleri gibi incelenebileceği görüşüdür. Ontolojik olarak pozitivizme göre gerçek, duyulanabilen ve gözlenebilen dünyadan ibarettir ve ampirist bir epistemolojisi vardır. Dünya hakkındaki bilgimiz sadece insan duyularıyla elde edilen tecrübeye dayanır. Ontoloji varlığın kendisini ve temel özelliklerini konu alır. Bu sebeple varlığın bilimi anlamına gelir ve ilgili bilim dalının ortaya çıkışını, kaynağını ve hangi kavramlardan ibaret olduğunu ortaya koyar. Bu sebeple hem her bir bilim dalı için ayrı bir ontolojiden söz edilir, hem de ontoloji söz konusu bilim dalındaki kavramların hangi anlamları taşıdığını da ortaya koyar. Bu sebeple pozitivizmin objektif ontolojiye, post-pozitivizmin ise sübjektif ontolojiye dayandığını söyleyebiliriz.²¹ Metodolojik olarak ise bilimsel bilgi gözlenebilen verilerin toplanması aracılığı ile elde edilebilir.²²

Pozitivizm aynı zamanda neyin bilim olduğu ve neyin olmadığı arasında bir sınır da çizme iddiasındadır ve ahlak ve etik üzerindeki duruşu da farklıdır. Pozitivizm olması gerekenle değil olanla ilgilenir ve bu sebeple dünyaya ilişkin ahlakdışı bir görüşe sahip olduğu söylenebilir. Fakat pozitivizm; kimya, fizik ya da matematik gibi bir doğa bilimi ne ölçüde ahlakdışı ise, ancak o ölçüde ahlakdışı olabilir. Aynı şekilde, pozitivizmi uygulayanların ahlakdışı olduğunu düşünmek de doğru değildir. Çünkü, örneğin uluslararası ilişkiler özelinde pozitivist bilim adamları uluslararası ilişkileri çalışırken amaçları dünyayı daha iyi daha yaşanır bir yer haline getirmektir. Bilimi bu amaçla çalışanların gayri ahlaki olduklarını düşünmek doğru olamaz. Pozitivistler olanı çalışır.

²⁰ Smith, 1996, a.g.m., s. 15-17.

²¹ Arı, 2013, a.g.e., s. 62-63.

²² Yalvaç, 2016, a.g.m., s. 39-40.

Çünkü onlara göre, dünyayı değiştirmek ve daha iyi bir yer haline getirmek istiyorsan, önce hali hazırdaki sistemi iyi anlamak zorundasındır.²³

Bir bilim felsefesi olarak pozitivism, Uluslararası İlişkiler disiplini uzun yıllar domine etmiştir. Pozitivizmin disiplin üzerindeki etkisi sadece konuların nasıl kuramsallaştırılacağını ve neyin geçerli bir soru olduğunu ortaya koymakla kalmamıştır. Pozitivizm bunun yanı sıra neyin geçerli bir kanıt ve bilgi sayılabileceğini de belirleme iddiası içinde olmuştur. Pozitivizmin disiplin üzerindeki etkisi o kadar büyüktür ki, uluslararası ilişkileri bilimsel yöntemlerle çalışmayı reddedenler bile pozitivist bilim modelinin genel varsayımlarını kabul etmek zorunda kalmışlardır. Fakat, pozitivist bilim modelinin hem taraftarları hem de karşıtları tarafından görmüş olduğu geniş kabule rağmen özellikle 1980’lerde ortaya çıkmaya başlayan postpozitivist eleştiriler sebebiyle pozitivismin disiplin üzerindeki hakimiyeti sorgulanmaya başlamıştır.

Eğer Uluslararası İlişkiler bir disiplin olarak sosyal bilim felsefesine daha ciddi yaklaşmış olsaydı, disiplinin pozitivism olan bu bağlılığı önlenmiş olabilirdi. Pozitivizmin disiplin üzerinde çok baskın ve etkili olduğunu söylemek, disiplinde pozitivist temellerle yapılmış çalışmaların eksik olduğu anlamına gelmemektedir. Pozitivist gelenekle çalışmış birçok bilim adamı disipline çok önemli ve kalıcı katkılar sunmuştur. Burada söylenmek istenen şey pozitivist bilim felsefesinin aynı zamanda birçok tartışmaya da açık olduğu ve bütün bilimsel çalışmaların bu felsefe ile yapılması gerektiğine ilişkin bir iddianın geçersiz olduğudur. Bunun yanında pozitivist bilim modelinin reddedilmesi bilimin reddedilmesi de değildir.²⁴ Şayet bilim pozitivismle özdeşleştirilirse, bu postpozitivist bütün teorilerin bilime karşı olduğu anlamına gelir. Bu tabiki doğru değildir. Başta bilimsel realistler olmak üzere birçok postpozitivist düşünür bilimsel açıklama taraftarıdır ancak pozitivismine inanmaz.

Pozitivizm Uluslararası İlişkiler disiplini için önemli bir metodoloji sunmaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplininde pozitivist temellere dayalı yöntemler kullanan birçok çalışma yapılmaktadır. *International Studies Quarterly*, *Journal of Conflict Resolution*,

²³ Michael Nicholson, “The Continued Significance of Positivism?”, *International Theory: Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski, Cambridge: Cambridge University Press, 1996a, ss. 140-141.

²⁴ Milja Kurki, Colin Wight, “International Relations and Social Science”, *International Relations Theories Discipline and Diversity*, ed. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, Oxford: Oxford University Press, 2013, ss. 15-16.

American Political Science Review, International Interactions gibi dergilerde sıklıkla pozitivist metodoloji kullanan makaleler yayımlanmaktadır. Uluslararası ilişkiler de dahil olmak üzere Siyaset Bilimi çalışmalarında pozitivist metodoloji, davranışsalcılığın bir mirasıdır. Pozitivizm, davranışsalcılığın neredeyse bütün varsayım ve tutumlarını içinde barındırır ve daha komplike şekillerde bunları kullanır. Pozitivizm, uluslararası ilişkiler de dahil olmak üzere bütün toplumsal ve siyasal hayatın belli düzenlilikler ve örüntülere sahip olduğunu ve doğru yöntemler uygun bir şekilde kullanıldığı takdirde bu düzenlilik ve örüntülerin açıklanabileceğini savunmaktadır. Pozitivizm; davranışsalcıların da savunduğu gibi, sosyal bilimlerde de dahil olmak üzere bütün bilimlerin birliğine inanmaktadır. Bilimsel kuramların oluşturulması ve değerlendirilmesinde gözlem ve deneyin yeri tartışılmazdır. Pozitivizm nesnel bilginin varlığına inanır. Uluslararası İlişkiler kuramları akla uygun bir şekilde birbiriyle bağlantılı ampirik önermelerden oluşmalıdır. Bu önermeler bulgularla test edilebilir olmalı ve bu şekilde verinin incelenmesi ve gözlem yolu ile kuram bir bütün olarak doğrulanabilmeli ya da yanlışlanabilmelidir.²⁵

Nicholson'a göre, günümüz Uluslararası İlişkiler çalışmalarında pozitivist felsefe etrafında gerçekleşen genel anlamda iki farklı araştırma programı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi barış çalışmalarının (peace research) bir alanı olan sayısal araştırmalar (program of quantitative research), diğeri ise oyun kuramını da içinde barındıran rasyonel tercih analizleridir (program of rational choice analysis). Pozitivistler, doğrulanabilir ampirik genellemeler oluşturarak ampirik kuramlara ulaşmayı amaçlarlar. Bu sebeple matematik modellerin kullanımı da dahil olmak üzere her türlü veriyi sayısallaştırmaya çalışırlar. Sayısallaştırmayı özellikle kuramların test edilmesi aşamasında kullanırlar.²⁶ Sayısal araştırmalar açıklayıcı analizler içerir. Örneğin yapısal bir durumu açıklamak için kullanılır. İyi bir ampirik kuramın sahip olması gereken kriterler ve bir ampirik kuramın nasıl test edilmesi gerektiğine ilişkin yöntemler sayısal araştırmalar için de geçerlidir.²⁷ Rasyonel tercih analizi çalışmaları ise politika analizi ile ilgilenir ve araçsal sorular sorar.

²⁵ Robert H. Jackson, George Sorensen, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 238.

²⁶ Michael Nicholson, *Causes and Consequences in International Relations*, London: Pinter, 1996b, s. 136.

²⁷ John A. Vasquez, "The Post-Positivist Debate: Reconstructing Scientific Enquiry and International Relations Theory After Enlightenment's Fall", *International Relations Theory Today*, ed. Ken Booth, Steve

Sosyal bilimler ve uluslararası ilişkilerde yöntemsel çalışma ve tartışmaların kuramsal çalışmalarla paralellik gösterdiğini daha önce de söylemiştik. Bu sebeple yöntemden bahsetmeden önce kuram nedir, kuram çeşitleri nelerdir gibi sorulara da cevap vermek gerekmektedir.

1.2. Teori ve Teori Çeşitleri

Bütün Uluslararası İlişkiler teorilerinin temelinde meta teorik varsayımlar vardır. Meta teoriyi teorinin teorisi ya da teorinin varsayımlarını ortaya koyan teori şeklinde tanımlayabiliriz. Bu sebeple meta teorinin analiz nesnesi ampirik bir olay değil, bir teorinin temelinde yatan varsayımlardır ve meta teori bu varsayımların teori yapma sürecine ve ampirik araştırma pratiğine nasıl etki ettiğini göstermeye çalışır.²⁸ Kuram nedir sorusuna verilebilecek birden fazla cevap vardır. Bu sebeple kuramsal iddialar arasında bir karşılaştırma yapmak ya da kuramları tutarlılıkları yönünden kıyaslamak çok zor, birçok zaman da imkansızdır. Başka bir deyişle, birçok kuramsallaştırma türü olması kuramların birbirleriyle karşılaştırmanın mümkün olmadığını göstermektedir. Çünkü farklı kuramların amaçları da genellikle birbirinden farklıdır.²⁹

Teoriyi çok farklı şekillerde tanımlamak mümkündür, ve uluslararası ilişkiler teorileri üzerine yazmış insanlar da teoriye ilişkin farklı tanımlamalar yapmışlardır. Kimisi teoriyi veri almak, soru sormak ve karmaşık bir dünyadan bir anlam çıkarabilmek için kullanılan bir araç olarak,³⁰ kimisi olguların anlaşılabilir bir düzen içinde ilişkili olduklarını göstermeye yönelik sistemik düşünme olarak³¹, kimisi hangi gerekçeler önemli, hangileri değil konusunda karar vermemizi sağlayacak basitleştirici bir araç olarak³², kimisi ise teorileri dünyaya baktığımız mercekleler olarak³³ tanımlamıştır. Teoriler karmaşık bir dünyayı bizim için basitleştiren araçlardır ve insanların öğrenmek

Smith, Cambridge: Polity Press, 1995, ss. 230; Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, New York: Random House, 1979, s. 13.

²⁸ Yalvaç, 2016, a.g.m., s. 37.

²⁹ Kurki, Wight, a.g.m., s. 27.

³⁰ Michael G. Roskin, Nicholas O. Berry, *Uluslararası İlişkiler: Uluslararası İlişkiler'in Yeni Dünyası*, çev. Özlem Şimşek, Ankara: Adres Yayınları, 2014, s. 47.

³¹ James E. Dougherty, Robert L. Pfaltzgraff, *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, New York: Longmans, 1997, s. 12.

³² Steve Smith, John Baylis, "Introduction", *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, ed. John Baylis, Steve Smith, Oxford: Oxford University Press, 2001, ss. 2-3.

³³ Jackson, Sorensen, a.g.e., s. 54.

istediği şeyleri kökten anlatmaya çalışan kavramsallaştırmalardır. Teoriler, derinlemesine bilgi sağlamayı hedeflerler. Ya da “teori, bir bilim dalında incelenen alanla ilgili olgu ve olaylar arasındaki ilişkileri anlamada ve analiz etmede gerekli ve yararlı bir çerçeve olarak nitelenebilir”³⁴ de denebilir. Bu sebeple teoriler dünya ile ilgili sahip olunan günlük bilgiden daha farklı, daha anlamlı bilgi temin etmeye çalışırlar.³⁵

En çok karşılaşılan teori türlerinden biri açıklayıcı (explanatory) teorilerdir. Bu teori türü aynı zamanda uluslararası ilişkiler öğrencilerinin teori denince ilk akıllarına gelen türdür. Açıklayıcı teoriler sıklıkla belli bir zaman zarfı içinde gerçekleşmiş olayları sebep sonuç ilişkisi içerisinde açıklamaya çalışır. Örneğin Sovyetler Birliği’nin nasıl dağıldığını açıklayan bir teori, birbiri ardına gerçekleşen ve birbiriyle ilişkili olayları sebep sonuç ilişkisi içerisinde sıralayarak iddiasını ortaya koyabilir. Pozitivistlere göre bu tip teoriler ampirik testlere tabi olabilen doğrulanabilir ya da yanlışlanabilir hipotezler öne sürmelidir. Yine sıklıkla karşılaşılan başka bir açıklayıcı teori ise, birbiri ardına gerçekleşen olayları sıralamaktansa belirli bir alanda belirli unsurlar arasındaki nedensel ilişkileri belirleyerek bu doğrultuda bazı sonuçlara ve öngörülere ulaşmaya çalışan teorilerdir. Neorealizm (yapısal realizm) bu tip teorilere iyi bir örnektir. Bu tip açıklayıcı teorilerden beklenen, dünyayı gerçekçi bir şekilde örneklendirmelerinden çok, teorinin öngörücü kapasitesinin yüksek olmasıdır.³⁶

Neorealizmin kurucusu kabul edilen Kenneth Waltz’a göre teori, çıkarın ana unsurlarını tespit etmek ve tanımlamak amacıyla dünyayı basitleştirerek anlatmaya çalışan bir araçtır.³⁷ Bu tip açıklayıcı teoriler için önemli olan, dünyayı gerçekçi bir şekilde basitleştirmekten çok, öngörebilme kapasitelerinin yüksek olmasıdır. Açıklayıcı teoriler, pozitivist teori anlayışını barındırır ve kendi dışındaki dünyayı açıklayan teorilerdir. Açıklayıcı teorilere bazen problem çözen teoriler (problem-solving theories) de denmektedir. Bu tanımlamayı yapan Robert Cox’a³⁸ göre, bu tip teoriler dünyayı verili olarak alır, onun işleyiş şeklini anlamayı amaç edinir ve bu verili düzenin nasıl daha iyi işleyebileceği ile ilgilenir. Neorealizm açıklayıcı nitelikte bir teoridir ve sorun çözücü bir

³⁴ Arı, 2013, a.g.e., s. 17.

³⁵ Yalvaç, 2016, a.g.m., s. 34.

³⁶ Kurki, Wight, a.g.m., s. 27-28.

³⁷ Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Long Grove, Illinois: Waveland Press, 2010, s. 7.

³⁸ Robert Cox, “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, *Millennium: Journal of International Studies* 10, 2, (1981), s. 126–155.

amaca sahiptir. Başlıca hedefi, çatışma ve savaş riskini en aza indirerek mevcut siyasi düzenlemelerin sorunsuz bir şekilde işlemlerini garanti altına almaktır. Cox, neorealizmin bu çabasını tamamen anlamsız saymaz. Fakat ona göre bu çaba yetersizdir. Buradaki temel sorun, neorealizmin dünyanın belli bir şekilde donup kalmış olduğunu ve bu durumun siyasi eylemlerle değiştirilemeyeceğini öngörmesidir. Bu sebeple neorealizm, mevcut düzenin ve bu düzenin sunduğu tahakküm ve eşitsizliklerin meşruluğunu sağlamaktadır.³⁹

Açıklayıcı teorilere karşı Cox, eleştirel teoriyi (critical theory) geliştirmiştir. Cox'un eleştirel teori söylemi biraz kafa karıştırıcı olabilir, çünkü eleştirelliğin ne olduğu o anki siyasi duruma bağlı olarak değişebilmektedir. Bir teorisyene göre eleştirel olan, başka birine göre bir dogma olabilmektedir. Eleştirel teori doğası gereği, belli bir düzeni ve bu düzenin ortaya koyduğu çıktıları, sonuçları açıkça eleştirme amacı ile ortaya çıkar. Eğer bir teori bazı sosyal durumları açık bir şekilde tanımlıyor, eleştiriyor ve bu durumun nasıl ortaya çıktığını açıklama amacı güdüyor ise bu teori eleştirel bir teori olarak düşünülebilir. Eleştirel teori ortaya koyduğu analizi, bu adaletsiz durumu meydana getiren sebepleri irdeleyerek yürütür. Daha sonra da ortaya konan bu sebeplerin ortadan kaldırılmasının dünyanın daha iyi bir yer haline getirilmesinde ne gibi olumlu etkiler doğuracağı üzerinde durur. Bir eleştirel teori eğer ortaya koyduğu sorunu tanımlama ihtiyacı duyuyor ise bu teori aynı zamanda açıklayıcı (explanatory) bir teori olarak da tanımlanabilir. Yani bir teori hem eleştirel hem de açıklayıcı türün özelliklerine sahip olabilmektedir. Birçok feminist kuram bu özelliğe sahiptir. Feminist teoriler sosyal düzen içerisinde birçok adaletsiz durumu sebep sonuç ilişkisi içerisinde tanımlamaktadır. Hatta radikal feminizm, postkolonyal feminizm, postmodern feminizm, marksist ve sosyalist feminizm gibi teoriler daha ileri giderek bu etkenlerin ortadan kaldırılmasının dünyayı nasıl daha iyi bir hale getireceğini ortaya koymaya çalışır.⁴⁰

Bunun yanında eğer bir teori hali hazırda bulunmayan alternatif gelecek önerileri ya da farklı sosyal yaşam tarzları öneriyor ise - ki eleştirel teorilerde bunu görebilmekteyiz - bu teori 'ne olmalı', 'nasıl olmalı' sorularına cevap vermeye çalışan

³⁹ Scott Burchill, Andrew Linklater. "Giriş", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, ed. Scott Burchill, Andrew Linklater, çev. Muhammed Ağcan, İstanbul: Küre Yayınları, 2015, ss. 40.

⁴⁰ Çiğdem Aydın Koyuncu, "Uluslararası İlişkilerde Farklı Feminist Yaklaşımların Söylemleri", *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, ed. Tayyar Arı, Bursa: Dora, 2014, ss. 211-218.

normatif teorilerin alanına da giriyor demektir. Normatif kuramı da zayıf normatif kuram ve güçlü normatif kuram olmak üzere genel olarak ikiye ayırmak mümkündür. Zayıf normatif kuramlar özel bir alanla ilgili sadece nasıl olması gerektiği sorularına cevap vermeye çalışırken güçlü normatif kuramlar bunu aşarak toplumun nasıl yeniden düzenlenmesi gerektiği gibi sorulara cevap bulmaya çalışır. Bu sebeple güçlü normatif kuramlar aynı zamanda ütöpik olarak da nitelendirilir. Örneğin Marksist kuram bu sebeple oldukça ütöpik bir kuramdır.⁴¹

Steve Smith, Uluslararası İlişkiler disiplininde teorileri, uluslararası ilişkileri açıklamaya yönelik bir çerçeve sunan teoriler ile teorinin uluslararası ilişkiler gerçekliğini inşa ettiğini iddia eden teoriler olmak üzere ikiye ayırmıştır.⁴² Bu sebeple bizim üçüncü bir teori türü olarak inşa eden, oluşturucu (constitutive) kuramdan bahsetmemiz gerekmektedir. Oluşturucu kuram zaman içindeki nedensel ilişkileri ya da modelleri ortaya çıkarmak ya da bunların izini sürmek yerine meselenin nasıl ortaya çıktığını, nasıl meydana geldiğini sorgular. Kural, norm ve fikirlerin toplumsal nesnelere nasıl oluşturduğunu inceler. Oluşturucu teorilerde, açıklayıcı teorilerde olduğu gibi teori kendi dışındaki dünyayı açıklamak yerine teorinin yaşanılan dünyanın oluşumunda rolü bulunmaktadır. Bu sebeple teorinin toplumsal gerçekliği etkilemesi ya da yeniden yaratması mümkündür. Açıklayıcı teoriler dışımızdaki dünyaya ilişkin tarafsız gözlemler iken, oluşturucu teoriler içinde bulunduğumuz dünyanın oluşumunda bizzat taraftır.⁴³ Oluşturucu teoriler toplumsal varlıkların nasıl meydana geldiği ile ilgilenir. Örneğin devlet teorisi ‘Devlet nedir?’, ‘Devlet nasıl meydana gelmiştir?’, ‘Devletin toplumsal görev ve işlevleri nelerdir?’ gibi sorular sorar.⁴⁴

Kuram nedir ve kuram çeşitleri nelerdir sorusuyla beraber sıklıkla sorulan bir başka soru ise kuram ve uygulama arasındaki ilişki üzerinedir. Bu soru aynı zamanda sosyal araştırmanın amacını da sorgulamaktadır. Birçok araştırmacıya göre sosyal araştırmanın amacı sosyal gerçeklik hakkında yeterli bilgi edinme ve bu bilgiyi politika yapımında

⁴¹ Kurki, Wight, a.g.m., s. 28.

⁴² Steve Smith, “The Self-Image of a Discipline: A Genealogy of International Relations Theory”, *International Relations Theory Today*, ed. Ken. Booth, Steve Smith, Cambridge: Polity Press, 1995, ss. 26-27.

⁴³ Faruk Yalvaç, 2016, a.g.m., s. 42-43.

⁴⁴ Kurki, Wight, a.g.m., s. 29.

kullanmaktır.⁴⁵ Başkalarına göre ise kuram ve uygulama arasında bundan çok daha karmaşık bir ilişki söz konusudur.⁴⁶ Booth ve Smith gibi birçok eleştirel teorisyen, teori ile uygulamayı birbirinden ayıranları eleştirmekte ve teorinin zaten kendisinin bir çeşit uygulama olabileceğinden söz etmektedirler. Onlara göre, teorinin yaşadığımız dünya üzerinde kurucu bir etkisi olduğuna göre, teoriyi geliştirmek aynı zamanda algılayışları ve bununla beraber sosyal gerçeklikleri de değiştirmeye ya da tekrardan oluşturmaya hizmet edebilmektedir. Aynı şekilde bütün uygulamalar bazı teorilere dayanmaktadır.⁴⁷

Farklı bakış açısına sahip kuramcılar bu konuda da farklı yaklaşımlar içerisindedirler. Realizm, liberalizm ve bu kuramların neo versiyonları Wallace gibi sosyal araştırmanın amacının sosyal gerçeklik hakkında yeterli bilgi edinme ve bu bilgiyi politika yapımında kullanmak olduğunu düşünürken; feminizm, post-yapısalcılık ve post kolonyalizm gibi daha yeni yaklaşımlara göre ise teorinin kendisi bir çeşit uygulamadan ibarettir. Bu sebeple teori ve uygulama arasındaki ilişkiye yönelik bir genel kabul bulunmamaktadır.

1.3. Uluslararası İlişkiler Disiplininin Büyük Tartışmalar Çerçevesinde Gelişimi ve Yöntem

Uluslararası siyasi olgular nasıl ele alınmalıdır? Ampirik verileri kullanarak uluslararası ilişkilerin nasıl işlediğine dair kanunları ve modelleri tespit ederek mi? Tarihi örnekleri kullanarak, neyin biricik ve benzersiz olduğunu anlayarak⁴⁸ veya yüzyıllardır ayakta kalmayı başarmış düşünce ekollerini teşhis ederek mi?⁴⁹ Üretim, sınıf ve maddi eşitsizliklerin dünya siyaseti üzerindeki etkisini Marksist yaklaşımı temel alıp inceleyerek mi? Devletleri benzer şekilde davranmaya zorlayan sistemik güçleri anlamak için Waltz⁵⁰

⁴⁵ William Wallace, "Truth and Power, Monks and Technocrats: Theory and Practice in International Relations", *Review of International Studies* 22, 3, (1996), s. 301-304.

⁴⁶ Kenneth Booth, "Discussion: A Reply to Wallace", *Review of International Studies* 23, 2, (1997), s. 371-377; Steve Smith, "Power and Truth: a Reply to William Wallace", *Review of International Studies* 23, 4, (1997), s. 507-516.

⁴⁷ Kurki, Wight, a.g.m., s. 32.

⁴⁸ Hedley Bull, "The Grotian Conception of International Society", *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Relations*, ed. Herbert Butterfield, Martin Wight, London, 1966.

⁴⁹ Bkz. Martin Wight, *International Theory: The Three Traditions*, Leicester: Leicester University Press, 1996.

⁵⁰ Bkz. Waltz, 1979, a.g.e.

gibi şirketlerin piyasa davranışlarını incelemeye öykünerek mi? Yoksa Wendt'in⁵¹ konstrüktivizmi savunurken yaptığı şekilde uluslararası ilişkiler çalışmalarında bütün meselenin düşüncelerde bittiğini anlamının mühim olduğunu öne sürerek mi? İşte tüm bunlar alanda hangi yöntem ve yöntemlerin kullanılmasının daha uygun olduğu konusunda yaşanan temel ayrışmayı sergilemektedir.⁵² En basit tanımıyla yöntem, araştırmacının sorduğu soruya cevap bulabilmek için yaptığı seçimlerdir. Yöntem, sorulacak sorunun ne olduğu ve nasıl sorulması gerektiği açısından ontoloji ve epistemoloji kavramları ile de yakından ilişkilidir. Ontoloji varlık bilimidir ve neyin var olduğu ile ilgilenir. Epistemoloji, bilgi ve bilmekle ilgilidir. Bilgiye nasıl ulaşılabileceği ya da neyin bilinebileceği üzerine tartışmalar içerir.

Uluslararası ilişkiler de dahil olmak üzere birçok akademik disiplinde genel anlamda iki önemli tartışma konusu olduğunu söylememiz mümkündür. Bunlardan biri fiili olaylar (substantive issues) üzerinden yapılan tartışmalar ve dolayısıyla olaylara dair sorulan sorulardır. Örnek vermek gerekirse, “Soğuk Savaş’ı başlatan ya da sonlandıran nedenler nelerdir?”, “Demokratikleşme barışa hizmet eder mi?” ya da “Küreselleşme insanları birbirine yakınlaştırır mı yoksa birbirinden uzaklaştırır mı?” gibi soruların uluslararası ilişkilerde olaylar üzerinden yapılan tartışmalarda irdelenmekte olduğu söylenebilir. Akademik disiplinlerde ikinci tip tartışma konusu ise yönetime ilişkindir. Yöntemsel tartışmalar akademik disiplinlerde yapılan araştırmalarda izlenen ya da izlenmesi gereken yol üzerine sorulan kavramsal ve felsefik sorulardan oluşmaktadır. Bu tip sorulara örnek olarak “Uluslararası İlişkiler nesnel bilimsel yöntemler kullanılarak çalışılabilir mi?”, “Neo-realizmin siyasal gerçeklikle ilgili öne sürdüğü varsayımlar ne kadar akla yatkındır” ya da “uluslararası ilişkiler araştırmacısı çalışmalarını insan doğasını çatışmacı olarak gören realist bakış açısına göre mi yoksa işbirliğine yatkın gören liberal bakış açısına göre mi ele alması gerekmektedir?” gibi tartışmaları verebiliriz. Akademik disiplinlerdeki tartışma konularını olaylara ve metodolojiye ilişkin olarak iki ana gruba ayırsak da, olaylara ilişkin yapılan bütün tartışmaların içinde sorgulanması gereken kavramsal soruların da bulunduğu aşıkardır. Yukarıda sıraladığımız olaylara ilişkin sorulardan yola çıkmak gerekirse: “Demokrasi ya da barışı

⁵¹ Bkz. Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

⁵² Burchill, Linklater, a.g.m., s. 17.

oluşturan etkenler nelerdir?”, “Savaş nedir”, “Küreselleşme derken ifade edilmek istenen şey nedir?” gibi sorular aslında olaylara ilişkin soruların içinde yatan kavramsal ve yöntemsel sorular olarak gösterilebilir. Bu sebeple bütün Uluslararası İlişkiler çalışmalarında yöntemsel ve kavramsal meselelerin gizli de olsa yer aldığını söylemek gerekmektedir.⁵³

Uluslararası İlişkiler disiplini diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi tarih boyunca birçok farklı yaklaşımlara sahne olmuştur. Disiplinin kuramsal gelişim süreci ve tarihi Büyük Tartışmalar (Great Debates) retoriği çerçevesinde incelenmektedir.⁵⁴ Aslında bu durum tam anlamıyla bir tartışma şeklinde olmamış, bir grup teorisyenin kendi kuramsal görüşlerini ortaya atarken ondan önce ortaya atılmış farklı görüşleri eleştirmesi şeklinde gerçekleşmiştir⁵⁵. Bu kavramsal tartışmaların özgün olan bazılarına Uluslararası İlişkiler akademisyenleri ister istemez dahil olmuş ve anlaşmazlığın bir tarafında bir şekilde pozisyon almıştır. Bu büyük tartışmaların sayısı konusunda bir uzlaşma olmasa da dördünün Uluslararası İlişkiler disiplininin şekillenmesinde çok önemli etkisi olduğu kabul edilmektedir.⁵⁶

Birinci Tartışma iki savaş arası dönemden II. Dünya Savaşı sonrasına kadar geçen süre içerisinde İdealizm ile Realizm arasında yaşanan tartışmadır. Bu tartışmanın genel anlamda uluslararası kurumsallaşmanın önemli bir role sahip olduğunu ve bu kurumsallaşmanın savaşların ortaya çıkış sebeplerini ortadan kaldırılabileceğini savunan idealist yaklaşımı realistlerin eleştirisi şeklinde olduğu söylenebilir. 1960’larda ortaya çıkan İkinci Tartışma ise disipline metodolojik anlamda bir titizlik getirmeyi amaçlayan davranışsalcılar ile daha hümanist bir metodoloji ile devam etmeyi savunan gelenekselciler arasında yaşanmıştır. Paradigmalar arası tartışma (interparadigm debate) olarak isimlendirilen üçüncü tartışma ise 1970 ve 80’lerde neo-realist, pluralist ve neo-marxist yaklaşımlar arasında her bir yaklaşımın uluslararası süreçleri en iyi şekilde anlamlandırdığı ve açıkladığı iddiası çerçevesinde yaşanmış olan tartışmadır. Bazı

⁵³ Jackson, Sorensen, a.g.e., s. 228.

⁵⁴ Bu tartışmalara ilişkin bir değerlendirme için bkz. Tayyar Arı, “Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Post-Modern Teoriler”, *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, ed. Tayyar Arı, Bursa: Dora, 2014, ss. 1-47.

⁵⁵ Brian C. Schmidt, “Lessons from the Past: Reassessing the Interwar Disciplinary History of International Relations”, *International Studies Quarterly* 42, (1998), s. 445-447.

⁵⁶ Ole Wæver, “The Rise and Fall of the Interparadigm Debate”, *International Theory: Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, ss. 174-175.

uluslararası ilişkiler akademisyenlerinin üçüncü, bazılarının ise dördüncü tartışma olarak tanımladıkları pozitivism - post-pozitivism ya da rasyonalist- reflektivist tartışması ise disiplinin neyi nasıl çalışması gerektiği üzerine yapılan tartışmadır. Bu tartışmalar Uluslararası İlişkiler kuramına ilişkin farklı düşünce okulları arasındaki paradigma farklılıklarını ortaya koymakla beraber, her bir tartışma aynı zamanda kendi içinde ortak bir soruyu sürekli sormaktadır. Bu soru ise Uluslararası İlişkiler disiplininin bilimsel temellere dayalı bir araştırma alanı olup olmadığı sorusudur.⁵⁷

Disiplindeki Büyük Tartışmalar yukarıdaki gibi kısaca tanımlandığında ağırlıklı olarak ikinci ve dördüncü tartışmanın yönetime ilişkin olduğu, birinci ve üçüncü tartışmada ise yönetime ilişkin bir vurgunun olmadığı görülmektedir. Fakat Uluslararası İlişkiler metodolojisi üzerine çalışmak aynı zamanda kuramsal çerçeveye hakim olmayı ve kuramsal bakabilmeyi de gerektirir. Başka bir deyişle Uluslararası İlişkiler disiplinde yöntem üzerine düşünmek sadece disiplinin metodolojisi üzerine eğilip ontolojik ve epistemolojik tartışmalardan uzak kalınarak yapılamaz. Bilime yönelik bu üç yaklaşımın (ontoloji, epistemoloji ve metodoloji) kuramsal çalışmalarda her zaman yanyana yer aldığı hatta çoğunlukla anlatımlarda içiçe geçtiği ve birbirinden kesin çizgilerle ayırmanın zor olduğu görülmektedir. Bu sebeple Uluslararası İlişkiler disiplinde yöntemsel tartışmalarla ilgilenmek için yalnızca yoğun bir şekilde yöntem tartışması içeren ikinci (gelenekselcilik - davranışsalcılık) tartışma ve dördüncü (pozitivism - post-pozitivism) tartışmaya odaklanmak eksik bir bakış açısı sunacaktır. Bu sebeple diğer birinci (realist-idealist) ve üçüncü (paradigmalar arası) tartışmanın içerdiği uluslararası ilişkilerin yöntemi ve bilimselliğine ilişkin vurgulara da yer verilmesi gerekmektedir.

1.3.1 Birinci Tartışmada Yöntem

İdealizm-Realizm tartışması Uluslararası İlişkiler biliminin ortaya çıkmasını, başta Siyaset Bilimi olmak üzere diğer sosyal bilimlerden ayrılmasını sağlamış, Uluslararası İlişkiler'in çalışma alanının belirlenmesi ve yöntem sorununun tartışılmasına öncülük etmiştir.⁵⁸ Uluslararası İlişkiler disiplininin I. Dünya Savaşı'ndan sonra idealizm ekseninde doğduğunu ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise realizm ekseninde genişlediğini

⁵⁷ Kurki, Wight, a.g.m., s. 16.

⁵⁸ Eralp, a.g.m., s. 57-8.

söyleyebiliriz. Bu tartışmada birbirlerine karşı oluşmuş idealizm ve realizm diye iki ayrı kutbun incelendiğini görebiliriz. Fakat bu, iki ayrı kutbun birbirlerine karşı tavır alarak kendilerini geliştirmesi şeklinde olmamıştır. Realizmin kendini ortaya koyarken kendinden öncekini -yani I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonraki tutumu- eleştirmesi ve onu idealizm olarak nitelendirmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Yani idealizm terimini oluşturan realistlerdir ve kendi görüşlerini ortaya koyarken bir diğer oluşturma ihtiyacından idealizmi doğurmuşlardır. Durumun bu şekilde olması idealizmin önemsiz olduğu ve günümüzde etkisini yitirdiği anlamına gelmemelidir. Realist yaklaşım önemini belki daha fazla hissettirmekte olsa da idealizm de açıklayıcılığını ve etkinliğini sürdürmektedir. Özellikle günümüzdeki eleştirel teorilerin çıkış noktasını idealizmin oluşturduğunu söylemek hiç de zor olmayacaktır.⁵⁹

İdealistler, uluslararası işbirliğine dayanan bir takım kurumlar, usuller ve pratikler sayesinde savaş olgusunun uluslararası sistemden tamamen silinebileceğini, en azından kontrol altına alınabileceğini savunmaktaydılar. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu büyük yıkım ve yaratmış olduğu korku, uluslararası ilişkilerde işbirliğini tesis etmenin farklı bir yolu olması gerektiği inancını doğurmuştu. İdealistlerin öngördüğü bu yeni dünya düzeni Woodrow Wilson'ın I. Dünya Savaşı sonrası yeni düzeni tesis etmek amacıyla ortaya attığı on dört maddelik planda ilk olarak kendini göstermekteydi.⁶⁰ Wilson idealizminin asıl odak noktası bireyin haklarının ve özgürlüklerinin genişletilmesidir. Uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler savaşların önlenmesi ve barışın sürdürülebilmesinde çok önemlidir. İdealizm hem devlet içi unsurları da dikkate alır hem de uluslararası ilişkilerin aktörü olarak devletler dışında ulusal ve uluslararası örgütler, bireyler gibi başka aktörlerin de varlığını savunur.⁶¹

Ancak, Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişimi açısından idealistlerin yapmış olduğu en önemli katkı, uluslararası siyaset çalışmaları yapmak amacıyla bir akademik disiplin oluşturma fikriydi. İdealistlere göre uluslararası çatışmaların en önemli sebebi uluslararası süreçler hakkındaki bilgisizlik ve dolayısıyla bu süreçlerin anlaşılabilmesiydi. İdealistlere göre, eğer sistemin kontrolü amaçlanıyor ise uluslararası

⁵⁹ Eralp, a.g.m., s. 60-61; Ramazan Gözen, "İdealizm", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, ed. Ramazan Gözen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, ss. 117-119.

⁶⁰ http://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp

⁶¹ Arı, 2013, a.g.e., s. 43.

süreçlerin daha iyi anlaşılması gerekmektedir. İnsan doğasının doğuştan kötü olduğunu savunan realist yaklaşıma karşı idealistler, insan doğasını olumsuz yönde etkileyen irrasyonel isteklerin ve zaafların, aklın kullanılması ve geliştirilmesiyle kontrol edilebileceğini ve bu sayede gelişimin mümkün olabileceğini vurgulamaktaydılar. Bu kontrol etme sürecinde insan aklının ulaştığı en yüksek nokta ise bilimdi. Bu bakış açısı akademik olarak ilk Uluslararası Politika bölümünün Galler Aberystwyth'ta kurulmasına öncülük etmiştir. Bu yeni disiplinin amacı barışın oluşturulması ve devamlılığının sağlanmasına hizmet edecek bir bilgi birikiminin (body of knowledge) üretilmesi idi. İdealistler bilim derken bahsetmeye çalıştıkları şeyin ne olduğunu hiçbir zaman açıkça ifade etmeseler de çalışmalarını bilimsel bilgi üretimi doğrultusunda yaptıklarını iddia etmişlerdir. Bununla beraber Uluslararası İlişkiler disiplininin İngiltere'de doğduğu fikri ABD siyaset bilimcileri tarafından tam kabul görmemiştir.⁶² Bir akademik bölüm olarak İngiltere'de kurulmuş olsa da, Uluslararası İlişkiler yaygın olarak bir Amerikan sosyal bilimi olarak bilinir.⁶³

İdealistlerin bilim derken bahsetmeye çalıştıkları şeyin ne olduğunu açıkça ifade etmemeleri belkide aydınlanmacı düşünce yapısına göre bilimin izah gerektirmeyen, apaçık bir şey olmasıydı. Bilimsellik anlamında idealistlere karşı yöneltilen realist eleştiri de buradan yola çıkarak idealistlerin uluslararası ilişkilere yönelik bir sistemden yoksun ve değer odaklı yaklaşımlarla yüklü olmalarını eleştirmekteydi. Edward H. Carr ve Hans Morgenthau, idealistleri objektif olarak meselenin neyden ibaret ve nasıl olduğunu ortaya koymak yerine nasıl olması gerektiği üzerinde durmaları sebebiyle eleştirdiler.⁶⁴ Carr, realizm ve idealizm arasındaki farkın bilim ile simya arasındaki fark gibi olduğunu

⁶² Benjamin de Carvalho, Halvard Leira, John M. Hobson, "The Big Bangs of IR: The Myths That Your Teachers Still Tell You About 1648 and 1919", *Millennium: Journal of International Studies* 39, 3, (2011), s. 747-751.

⁶³ Stanley Hoffmann, "An American Social Science: International Relations", *Daedalus*, 106, 3, (1977), s. 41-60; Ole Wæver, "The Sociology of a Not so International Discipline: American and European Developments in International Relations", *International Organization* 52, 4, (1998), s. 687-727.

⁶⁴ Bkz. Edward Hallett Carr, *Tarih nedir?*, çev. Misket Gizem Gürtürk, İstanbul: İletişim, 1993.; Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerin 'Gerçekçi' Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1, (2004), s. 35-37.

söylemekteydi.⁶⁵ Carr'a göre realism bir bilim olma iddiası taşımaktayken, idealism ise bir çeşit istekleri ortaya koyma işinden öteye gidememekteydi.⁶⁶

Carr ve Morgenthau aynı zamanda Uluslararası İlişkiler disiplininin iki temel kaynağının da yazarları idi. Kitapları sırasıyla 1939 yılında yayınlanan Yirmi Yılın Krizleri (Twenty Years Crises) ve 1948'de yayınlanan Uluslararası Siyaset (Politics Among Nations)'tir. Bu kitaplar, uluslararası ilişkilerin özünü münferit olaylardan damıtarak geniş bir analiz çerçevesi sunmaları, kendilerinden sonraki araştırmacılara farklı tarihi dönemlerde ortak olan genel özellikleri kavrayabilmeleri için teorik araçlar sağlamaları ve güç mücadelesinin damgasını vurduğu bir ortamda hedeflenen siyasi sonuçlara ne şekilde varılacağı üzerine kafa yormaları sebebiyle teorik çalışmalardı.⁶⁷

Gerçekten de Carr, idealizmin sorgulanması ile realizmin temellerinin atıldığı bu dönemin en önemli düşünürü olarak kabul edilmektedir. Carr, uluslararası ilişkilerde idealizmin hakim olduğu dönemin olması gerekenle uğraştığı bir dönem olduğunu, fakat bilimin artık olgunlaşma sürecinde olması gerekeni değil olanı tartışması gerektiğini savunmaktadır. Bu sebeple Carr'a göre realizm, bilimin normatif yaklaşımlarla ilgilenmek yerine, olanı çözümlmeyi öğrendiği bir dönemin başlangıcını ifade etmektedir.⁶⁸ Hem Carr hem de Morgenthau'ya göre, güç mücadelesinin uluslararası hukuk ile ehlileştirilebileceği ve çıkar peşinde koşmanın yerine herkes için güvenliği sağlama ortak hedefinin konulabileceğine yönelik liberal görüş hatalıydı. Bununla beraber Carr ve Morgenthau'nun uluslararası siyasetin bitmek bilmez bir güç ve güvenlik mücadelesi olduğunu düşündüklerini söylemek de güçtür. Onların güç meselesine verdikleri önem, güç mücadelesi yeterince dikkate alınmaksızın uluslararası sisteme yönelik yapılan her türlü reform girişiminin başarısızlıkla sonuçlanacağı fikri üzerine inşa edilmişti. Onlara göre bu şekilde yapılacak reform girişimleri uluslararası sistemi daha da karmaşık hale getirecekti. Bu sebeple iki savaş arası dönemde uluslararası siyasette yaşanan krizin en büyük sorumlusu olarak liberal uluslararası görüşü görmekteydiler.⁶⁹

⁶⁵ Edward Hallett Carr, *The Twenty Years Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, London: Macmillan, 1946, s. 1-11.

⁶⁶ Colin Wight, *Agents Structures and International Relations: Politics as Ontology*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 16.

⁶⁷ Burchill, Linklater, a.g.m., s. 11.

⁶⁸ Eralp, a.g.m., s. 70.

⁶⁹ Burchill, Linklater, a.g.m., s. 11-12.

Bilimsellik konusunda ise ne Carr'ın ne de Morgenthau'nun naif bilimsellik görüşünü tereddütsüz kabul ettikleri söylenemez. Carr'ın 'düşüncenin göreliliği' (relativity of thought) vurgusu ve tarihsel yöntem üzerine yaptığı ayrıntılı inceleme⁷⁰, bilimsellik konusunda baştan kabullenici bir tutum sahibi olmadığını göstermektedir. Aynı şekilde Morgenthau da kendi uluslararası politika bilimi yaklaşımını doğa bilimlerinde olduğu gibi değişmez kanunlar oluşturma çabasından oldukça uzakta konumlandırmıştır.⁷¹ Morgenthau, uluslararası politikanın insan doğasında bulunan nesnel kanunların etkisinde hüküm sürdüğünü düşünse de, uluslararası ilişkiler bilimini doğa bilimleri üzerine inşa etme çalışmalarını da sürekli eleştirmiştir.⁷² Buna rağmen Morgenthau'nun uluslararası ilişkileri açıklayan akılcı bir kuram geliştirmeyi amaçladığını da söylememiz gerekmektedir. Morgenthau'nun akılcılık yaklaşımı idealistlerin rasyonalizmindeki ilerlemeci ve insan doğasının iyi olduğuna yönelik bir akılcılıktan farklıydı. Morgenthau'nun akılcılığı ekonomi alanında gelişen rasyonalite kavramına yakındı. Morgenthau siyaseti sınırsız ihtiyaçlar ve arzular ile kıt kaynaklar arasında uyumu sağlayabilme yeteneği olarak değerlendirmekte idi. Ulusların ihtiyaç ve arzuları sınırsız fakat kaynakları yani güçleri sınırlı idi. Ekonomik yaklaşımda bireylerin sınırsız maddi istekleri bulunmakta fakat kaynaklar sınırlı olmakta iken, devletlerin de istek ve arzuları sınırsız fakat kaynaklarının yani güçlerinin belli sınırları bulunmakta idi. Bu sebeple devlet adamları arzu ve istekleriyle sahip oldukları güçlerini en uygun şekilde uyumlaştırdıkları sürece maksimum faydayı sağlayabileceklerdi. Bu şekilde Morgenthau, devlet adamlarına izlemeleri gereken en akılcı yolu göstermiş oluyordu.⁷³

Realizm-İdealizm tartışması çerçevesinde Morgenthau, Uluslararası İlişkiler biliminin sınırlarını da çizme çabası içerisindeydi. Morgenthau'ya göre, iktisatçıların temel aldıkları konu fayda, hukukçularınki davranışların hukuki kurallara uygunluğu ise, Uluslararası İlişkiler disiplininin de güç olarak tanımlanan uluslararası çıkarı baz alan bir disiplin olarak ilerlemesi gerektiğini vurgulamaktaydı.⁷⁴ Bu şekilde Uluslararası İlişkiler'in de özerk bir bilim haline gelmesi gerektiğini savunmaktaydı. Morgenthau'nun bakış açısına göre Uluslararası İlişkiler ile uluslararası politika aynı çerçevede yer

⁷⁰ Carr, 1993, a.g.e.

⁷¹ Bkz. Hans J. Morgenthau, *Scientific Man vs. Power Politics*, London: Latimer Press, 1947.

⁷² Kurki, Wight, a.g.m., s. 17-18.

⁷³ Eralp, a.g.m., 74-75.

⁷⁴ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations*, NewYork: Alfred A. Knopf, 1948'den aktaran Eralp, a.g.m., s. 75.

almaktadır. Bu sebeple ona göre Uluslararası İlişkiler, uluslar arasındaki siyasi ilişkileri inceler, ulusal çıkar ve güç kavramlarını temel alır. Uluslararası İlişkiler'in sınırlarını da çizen Morgenthau, onu Siyaset Bilimi'nden de ayırmaktaydı. Siyaset Bilimi, merkezi ve hiyerarşik yapılar olan ulusal sistemleri incelerken; Uluslararası İlişkiler, üyeleri ulusal devletler olan ademi merkezîyetçi ve anarşik bir yapı olan uluslararası sistemi incelemekteydi. Bu sistemde her ulus sahip olduğu gücün sınırları çerçevesinde tanımlanan ulusal çıkarlarını koruma amacı etrafında hareket etmekteydi.

İdealizm-realizm tartışması, yöntem ya da bilim felsefesi çevresinde cereyan eden bir tartışmadan ziyade, realizm ve idealizmin kuramsal kavramlarının, varsayımlarının ve hipotezlerinin arasındaki farklılıkları ele alan bir tartışma olmuştur. Bu tartışmada metodolojik bir boyut aramak gerekirse, realistlerin idealistleri olanın yanı sıra olması gerekeni de ele almaları sebebiyle eleştirmekte olduklarını söyleyebiliriz. Nitekim, Milletler Cemiyeti'nin başarısızlığı ve İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması, idealistlerin varsayımlarının ve hipotezlerinin yeteri kadar bilimsel olmadığı kanısını desteklemiş, normatif çalışmaların uluslararası ilişkilerin çalışılmasında doğru öngörüler getirmediğini düşündürmüştür. Gerçekçiler pozitivist anlamda bilimsel çalışmalar yapmış olmasalar da, normatif yargılardan uzaklaştıkları için liberallere göre daha bilimsel çalışmalar yaptıklarını düşünmüşlerdir. Aslen tarihçi olan Carr; ütopyacı idealistleri, arzuları gerçeklerle karıştırdıkları için eleştirmiş, gerçek bilimin ilk önce olguların aslında nasıl olduklarını anlamaya çalışmak ile yapılacağını iddia etmiştir. Carr'ı takip eden Morgenthau, uluslararası politika biliminin sadece tarihsel ve normatif değil, fakat genel ve teorik olması gerektiğini vurgulamıştır. Burada ilginç olan daha sonra neo-realizmin babası Kenneth Waltz'un, Morgenthau'yu kavramsallaştırması ve ölçülmesi zor olan güç ve insan doğası kavramlarının gereğinden fazla üzerinde durması sebebiyle eleştirecek olmasıdır.⁷⁵ Uluslararası İlişkiler disiplininin bu erken dönemdeki tartışmalar çerçevesinde de önemli olan bilimsellik vurguları, ikinci büyük tartışma olan gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışmasında merkezi bir role sahip olacaktır.

⁷⁵ Şatana, a.g.m., s. 17-18.

1.3.2. İkinci Tartışmada Yöntem

1.3.2.1. Davranışsalci Eleştiri

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında Uluslararası İlişkiler kürsülerinin çok sayıda üniversitede kurulması ile uluslararası ilişkilerde yöneme ilişkin tartışmaların sıklıkla yaşanmaya başladığı ve bununla beraber uluslararası ilişkilerin bir çalışma alanından çok akademik disiplin haline gelmeye başladığı görülmektedir. Yirminci yüzyılın başında 1920'lerde idealist liberalizmin yükselişi, daha çok dünyanın nasıl daha iyi bir yer olabileceği üzerine akademisyenlerden çok akademik camiadan olmayan, siyasi olarak aktif gazeteciler, yazarlar ve yorumcuların savaş, barış, özgürlük ve gelişme gibi kavramlar üzerineki çalışmalarından ibaretti. Dünyanın nasıl daha iyi olabileceğine yönelik yaptıkları çalışmalar dünyayı anlamaya yönelik değildi. Çünkü idealistler zaten dünyayı gayet iyi anladıklarını varsaymaktaydılar. Realistlerin idealistlere getirdiği eleştiriler ise buradan kaynaklanmaktaydı ve realistler, idealistlerin inandıkları gerçeklerin hatalı olduğunu savunmaktaydılar. Bu sebeple idealistler ile realistler arasında yaşanan tartışma yönetsel bir tartışma değil, savaş ve barışa dair olaylara ilişkin sorulardan ibaretti.⁷⁶

1950-1960 yıllarında Amerika'da siyaset bilimi çevrelerinde meydana gelen davranışsalci devrim ile metodolojik çalışmaların ön plana çıkmaya başladığı görülmüştür. Davranışsalcılar ve gelenekselciler arasında yaşanan ve uluslararası ilişkilerde ikinci büyük tartışma olarak geçen tartışma metodoloji ile ilgilidir. Tartışma, doğa bilimlerinin yöntemlerinin, toplum ve siyasetin incelenmesine ne kadar uygulanıp uygulanmayacağına ilişkindir. Aynı zamanda bu, uluslararası ilişkilerin tarafsız ve değer-bağımsız bir şekilde incelenmesinin imkanına dair de bir tartışmadır.⁷⁷ Davranışsalcılar uluslararası ilişkileri bilimsel bir yapı üzerine temellendirmeye çalışmışlardır. Davranışsalci yaklaşımlar uluslararası ilişkiler akademisyenlerinin çok büyük bir kısmının yaşadığı ABD'de etkili olmuş ve gelenekselciler bir azınlık halini almışlardır. Soğuk Savaş döneminin çok uzun bir kısmında neorealist metodoloji hüküm sürmeye devam etmiştir. Davranışsalci yaklaşımın sahip olduğu pozitivist temeller sebebiyle,

⁷⁶ Jackson, Sorensen, a.g.e., s. 228.

⁷⁷ Burchill, Linklater, a.g.m., s. 42.

davranışsalcılık ile pozitivism kavramları daha sonra birbirlerinin yerine kullanılmaya başlanacaktır. Pozitivistler, uluslararası ilişkilerin uluslararası politikada veriye dayalı olayların ve düzenliliklerin ortaya çıkarılması ile ilgilenen ve kabul görmüş bilimsel araştırma tekniklerine dayanan nesnel bir sorgulama olduğunu iddia etmektedirler.⁷⁸

Uluslararası İlişkilerde en önemli araştırma konularından bazıları yöntem üzerinedir. Politika çalışmalarında kavramlara ve terminolojiye önem veren çalışmalar ilk olarak 1950 ve 1960'larda davranışsalcılığın ortaya çıkması ile yaşanmıştır. Bu gelişmeyle beraber, özellikle Amerika'da olmak üzere Uluslararası İlişkiler çalışmalarında bilimsel ve pozitivist metodların kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bu durum aynı zamanda geleneksel klasik yaklaşıma sahip ve çalışmalarında tarih, felsefe ve hukuka önem veren uluslararası ilişkiler araştırmacılarının tepkisine de sebep olmuştur. Bunu takiben yapısal analizler (structural analysis) gibi sosyal bilimlere yönelik pozitivist metodolojiyi benimseyen başka birçok yöntem uluslararası ilişkiler çalışmalarında kullanılmaya başlanmıştır. Pozitivist metodolojinin geniş bir kabul görmesi ve çok yoğun bir şekilde uluslararası ilişkiler çalışmalarında kullanılması daha sonra pozitivismin gördüğü bu kabulü eleştiren eleştirel teori, post-modernizm, konstruktivizm ve normatif teori gibi post-modern yaklaşımların ortaya çıkmasına sebep olacaktır.⁷⁹

Uluslararası İlişkiler disiplininin gerek dünyada gerekse Türkiye'de tarih ve hukuk temelinde doğmuş olması, epistemolojisini ve metodolojisini etkilemiştir. Ayrıca bu nedenle disiplinin normatif, felsefi, tarihsel ya da kuramsal bilgi türlerinden hangisine dayandığı ve hangisini ürettiği de netlik kazanamamıştır. Normatif bilgiyi esas alan uluslararası hukukun zamanla ayrı bir dala dönüşmesiyle uluslararası ilişkilerle arasındaki sınır belirginleşmiş, aynı şey tarih ile uluslararası ilişkiler arasında sadece biçimsel olarak gerçekleşmiştir. Bu yüzden kuramsal bilgi yerine, tarihsel bilgi üretmeye dönük anlayış ve yöntemler alana uzun süre hakim olmuştur. Buna yönelik ilk tepki 1960'larda davranışsalcılardan gelmiştir. Davranışsalcılarla gelenekselciler arasındaki yöntem tartışmaları, uluslararası politika ve dış politikanın tarihten bağımsızlaşmasında

⁷⁸ Jackson, Sorensen, a.g.e., s. 229.

⁷⁹ a.g.e., s. 227.

ve disiplinin bilimsel niteliğinin güçlenmesinde önemli rol oynamıştır.⁸⁰ Özellikle yöntem sorunu üzerinde duran ikinci tartışma Uluslararası İlişkiler'in profesyonelleşmesine ve bir disiplin haline gelmesine yardımcı olmuş tartışmadır.⁸¹

Davranışsalcılar 1950'li yılların sonundan itibaren, daha kesin ya da kesinleştirilebilir olgular üzerinde durarak (kavramsallaştırma), tarihteki tekil olaylar yerine genellemeler üzerinde durarak (tarihsel açıklama), verili olan bilgiye dayanmak yerine veri toplayarak (kanıtlama), ortaya attıkları varsayımların doğruluğunu tartarak (varsayım testi) ve normatif eğilimlere sahip olursa da teoriyi ampirik terimlerle ifade ederek gelenekselcilerden ayrıldılar.⁸² Davranışsalcılarının bir başka dayanak noktası ise Uluslararası İlişkiler disiplininin, doğa bilimlerinden aldığı gelişmiş bir yöntemle spesifik hipotezler test eden, genel geçer yasalar ortaya koyan ve insan davranışlarını tahmin eden iktisat disiplininin oldukça gerisinde kalmış olduğuna dair inanç olmuştur.⁸³ Bu sebeple Uluslararası İlişkiler çalışmaları da iktisat çalışmalarının izlediği yöntemleri takip ederse iktisat disiplininde yakalanmış olan bilimselliğe ulaşılabileceğini düşünmekteydiler.

Uluslararası İlişkilerde ikinci tartışma, birincisinde yer alan bilimsellik tartışmalarını konunun merkezine koymuş ve bunu bir adım daha ileri götürerek metodolojik temeller üzerinde yürütmüştür. Davranışsalcı eleştiri David Singer⁸⁴ ve Morton Kaplan⁸⁵ gibi bir yandan tarihselci ve yorumlamacı yaklaşımları eleştiren, diğer yandan ise Uluslararası İlişkiler çalışmaları için bilimsel, sistematik sorgulama metodları tanımlamaya ve geliştirmeye çalışan akademisyenler tarafından ortaya çıkarılmıştır.

⁸⁰ Ersel Aydın, Erol Kurubaş, Haluk Özdemir, Yöntem Kuram Komplo: *Türk Uluslararası İlişkilerinde Vizyon Arayışları*, İstanbul: Küre Yayınları, s. 87-88.

⁸¹ Ole Waever, "Figures of International Thought: Introducing Persons Instead of Paradigms", *The Future of International Relations*, ed. Iver. B. Neumann, Ole Waever, New York: Routledge, 1997, ss. 12'den aktaran Aydın, Kurubaş, Özdemir, a.g.e., s. 35.

⁸² Michael Hass, *International Systems: A Behavioral Approach*, New York: Chandler Publishing, 1974, s. 7'den aktaran Erdem Özlük "Gelenekselcilik Davranışsalcılık Tartışmasını Bağlamında Anlamak", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 64, 3, (2009b), s. 203.

⁸³ Burchill, Linklater, a.g.m., s. 12.

⁸⁴ Bkz. David J. Singer, *Human Behavior and International Politics: Contributions from the Social-Psychological Sciences*, Chicago: Rand McNally, 1965; David J. Singer, "The Level of Analysis Problem in International Relations", *International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory*, ed. James N. Rosenau, New York: The Free Press, 1969, ss. 20-29; David J. Singer, "The Behavioral Science Approach to International Relations: Payoff and Prospects", *International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory*, ed. James N. Rosenau, New York: The Free Press, 1969, ss. 65-69; David J. Singer, "Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi Meselesi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 11, (2006), s. 3-24.

⁸⁵ Morton Kaplan, *System and Process in International Politics*, New York: Wiley, 1964; Kaplan, 1966, a.g.m.

Davranışsalcılara göre, Uluslararası İlişkiler disiplini ancak doğa bilimleri ışığında yapılacak çalışmalarla ilerleyebilecektir. Uluslararası İlişkiler’de gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışmasının ortaya çıkması aynı zamanda bilim felsefesinin de önemli gelişme göstermesi ve artık bir akademik disiplin halini almasıyla aynı zamana rastlamıştır. Artık bilim felsefesi tarafından kabul gören bir bilimsellik modeli vardır ve adı pozitivisttir. Bu aynı zamanda davranışsalcılar tarafından da kabul görmüştür. Fakat bu olumsuz bir durumdur, çünkü bu aynı zamanda Uluslararası İlişkiler’in nasıl bir bilim olduğuyla ilgili tartışmalara da son vermiştir. Bu duruşun kısaca vurguladığı durum şudur: Eğer Uluslararası İlişkiler bir disiplin ise pozitivist esaslara göre şekillendirilmelidir.

Pozitivizme göre bilimsel bilgi ölçülebilir ve gözlenebilir verinin birikimi ile meydana gelir. Yeterli veri birikimi, kanunların oluşturulmasını sağlayacak ve bazı düzenliliklerin tanımlanmasına imkan doğuracaktır. Pozitivizme göre, ölçemediğin sürece sahip olduğun bilgi yetersiz ve kifayetsizdir. Klasik realizmde bulunan güç ve ulusal çıkar gibi birçok temel kavram ölçülmeye uygun bulunmamıştır. Pozitivizme göre çalışmalar daha açık olmalıdır, kesin bir şekilde ölçülemeyen ve test edilmeye uygun olmayan şeyler ontolojiden çıkartılmalıdır. Davranışsalcılığın disiplinde etkisini göstermesi ile beraber yeni yöntemler geliştirilmeye başlanmış ve uluslararası süreçlere ilişkin matematiksel modellemeler disiplindeki çalışmalar arasında en çok değer verilen çalışmalar arasına girmeye başlamıştır. Davranışsalcılar, süreklilik kazanan veri birikimi sayesinde bilginin gelişim kaydedeceğini ve bunun da disiplin üzerindeki kontrolü sağlayacağını beklemişlerdir.

1950-1960’larda başlayan ve birçok siyaset bilimcisini ikna etmeyi başaran davranışsalcı metodoloji; kümülatif, başka bir deyişle biriken ve birikerek çoğalan, bir Uluslararası İlişkiler biliminin mümkün olduğunu savunur. Bu aynı zamanda Uluslararası İlişkiler disiplininin kapsamlı olabilme, kesinlik belirtebilme, hassasiyet içerme, öngörme ve açıklayabilme kabiliyetlerinde bir artışa işaret edilmesi anlamına gelmektedir. Davranışsalcılar bilimin tekliğine inanmaktadırlar. Onlara göre sosyal bilimler doğa bilimlerinden farklı düşünülemez ve bu sebeple sayısal yöntemler de dahil olmak üzere aynı analitik yöntemler hem doğa bilimlerine hem de sosyal bilimlere uygulanabilir.

Davranışsalcılar aynı zamanda sosyal bilimler arasında yapılacak olan interdisipliner çalışmalara da önem atfetmektedirler.⁸⁶

Bu sebeple davranışsalcılar bilimsel yaklaşım ve metodları disiplinlerarası siyaset çalışmalarına uygulamayı amaçlamaktadırlar. Bu da davranışsalcılarının bilimsel araştırmaya uygun bir politik hayatın var olduğuna dair bir anlayışa sahip olmalarına sebep olmaktadır. Bu sebeple davranışsalcılarının sorduğu soruların başında “Politikayı bilimsel olarak çalışabilmemiz için onu nasıl düşünmemiz gerekmektedir?” sorusu gelmektedir. Davranışsalcılarının bu soruya verdikleri cevap “insan davranışlarına odaklanarak” olmuştur. Çünkü insan davranışları siyaset ve devletle ilişkilidir. Davranışsalcılığın en önemli savunucularından biri olan Heinz Eulau’ya göre davranışsalcılık insanların politik bağlamdaki davranışlarını, tutumlarını, tercihlerini ve beklentilerini inceler.⁸⁷ Davranışsalcı yaklaşımda temel analiz birimi bireydir ve politika insan davranışlarının sadece bir boyutu olarak görülür. Siyasal davranış; sosyal düzey, kültürel düzey ve kişisel düzey de dahil olmak üzere farklı analiz düzeylerinde incelenmektedir. Siyasal davranış çalışmalarının esas odağı toplumsal yapıların içinde yer alan insanın rolüdür. En önemli toplumsal yapı ise siyasal sistemdir.⁸⁸

Davranışsalcı yaklaşım grupsal, organizasyonel ya da devletsel analizleri reddetmez. Fakat bu yapıların rollerinin, bireylerin rollerinden daha önemli olduğunu düşünen yaklaşımlara karşıdır. Örneğin, devletten bahsetmek kesin ve ampirik bir şeyden bahsetmek değil, bir metafordan bahsetmektir. Grupların, örgütlerin ya da milletlerin içinde barındırdıkları bireylerin birbirlerine karşı davranışlarından ortaya çıkan etkileşimden bağımsız olarak var olmaları mümkün değildir.⁸⁹ Fakat devleti analiz birimi olarak ele alan davranışsalcılar da yok değildir. Örneğin David Easton’ın⁹⁰, iç politika süreçlerini kavramsallaştırmak için Morton Kaplan’ın⁹¹ ise geliştirdiği uluslararası ilişkilerde sistem teorisinde devleti analiz birimi olarak ele aldıklarını görmekteyiz.

⁸⁶ Jackson, Sorensen, a.g.e., s. 229.

⁸⁷ Heinz Eulau, *The Behavioral Persuasion in Politics*, New York: Random House, 1963, s. 21.

⁸⁸ Jackson, Sorensen, a.g.e., s. 229-230.

⁸⁹ Eulau, a.g.e., s. 14-15.

⁹⁰ David Easton, “An Approach to the Analysis of Political Systems”, *Introductory Readings in Political Behavior*, ed. S. S. Ulmer, Chicago: Rand McNally, 1961, ss. 137; David Easton, *The Political System*, New York: Knopf, 1971, s. 136-141.

⁹¹ Bkz. Kaplan, 1964, a.g.e.

Davranışsalcı yaklaşım, doğa bilimlerindeki bilimsel idealizme öykünerek siyaset bilimini gerçek bir sosyal bilime dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Amaç, bilimsel bir açıklama yapmaya imkan verecek veriyi toplamaktır. Bu da bilimsel yaklaşıma sahip bir araştırmacı ve bilimsel bir metodoloji gerektirir. Ancak bu şekilde siyasal davranışla ilgili deneysel bir açıklama yapmak, insanların siyasal davranışlarının sebeplerini ve sonucunda siyasal süreç ve sistemlerin nasıl işlediğini anlamak mümkün olacaktır.⁹² Siyasal davranış üzerine yapılacak bir bilimsel çalışmanın, güvenilir ve doğrulanabilir deneysel bir öngörü oluşturabilmek için gerekli olan, titiz bir çalışma planı, kesin analiz yöntemleri, güvenilir analiz araçları ve uygun doğrulama kriterlerinin bulunması gereklidir. Nasıl ki teori statik bir bilgi birikimi değil, bilgiye giden yolda bir araç ise; olaylar da başlı başına bilgi değil, kuramlaştırma ve deneysel araştırma ile test edilebilecek önermelere dönüştürülen ham maddelerdir.⁹³

Tanrısever⁹⁴, davranışsalcı okulun Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişimi üzerindeki etkisini üç başlığa ayırmıştır. Ona göre davranışsalcı okul ilk olarak, ulus-devlet dışında yeni analiz düzeylerinin mümkün olduğunu iddia etmiş; bireyler, toplumsal sınıflar, sivil toplum örgütleri, uluslararası siyasal, kültürel ve ekonomik sistemlerinin de Uluslararası İlişkiler disiplininde önemli inceleme konuları olduğunu ortaya koymuştur. İkinci olarak davranışsalcı okul, Uluslararası İlişkiler disiplininin disiplinler arası bir nitelik kazanmasına sebep olmuştur. Davranışsalcı yaklaşımlar uluslararası ilişkiler disiplininin diğer disiplinlerle iletişime geçmesini sağlayarak uluslararası ilişkilerin konularına daha geniş bir açıdan bakabilmelerine olanak sağlamıştır. Bu yolla disiplin felsefe, hukuk ve tarih gibi disiplinler dışında sosyoloji, psikoloji, mühendislik, biyoloji, matematik gibi çok çeşitli disiplinlerden de etkilenmeye ve faydalanmaya başlamıştır. Son olarak, ve belkide en önemlisi, davranışsalcı yaklaşımlar araştırma konularının tanımlanmasında daha seçici bir tavrın ortaya konmasını sağlamıştır. Herhangi bir araştırmacının herhangi bir yöntemle, istediği herhangi bir konuda düşünce ileri sürmesinin önüne geçilmiştir. Davranışsalcı tavır ile beraber araştırmalar, konuları ve yöntemleri bakımından daha nitelikli denetime uğramaya başlamıştır.

⁹² Eulau, a.g.e., s. 25.

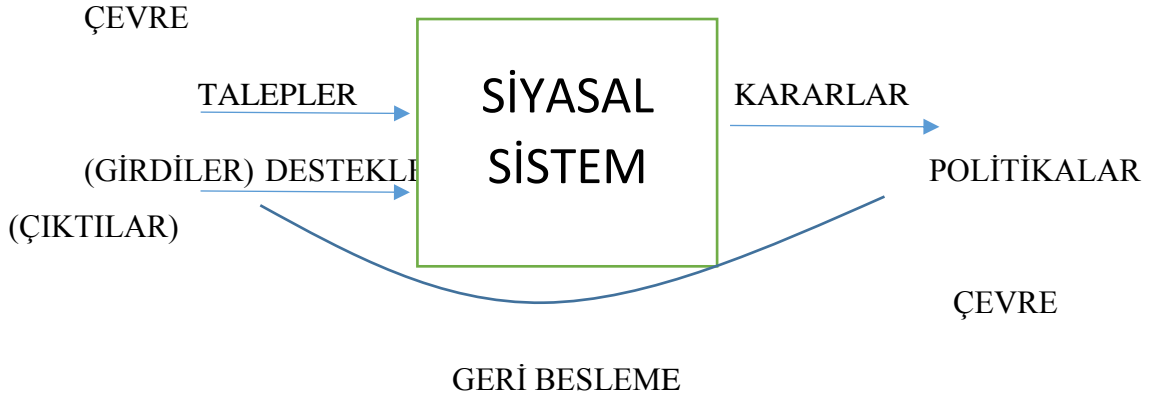
⁹³ Jackson, Sorensen, a.g.e., s. 230.

⁹⁴ Oktay F. Tanrısever, "Yöntem Sorunu: Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması", *Devlet, Sistem Ve Kimlik*, ed. Atilla Eralp, İstanbul: İletişim Yayınları 1996, ss. 116-117.

Davranışsalcı yaklaşımı savunanlar doğru bilimsel düşünce tarzına vurgu yapmaktadırlar. Davranışsalcı yaklaşımın ilkeleri David Easton tarafından sekiz ana madde halinde özetlenmiştir. Bu ilkeleri Easton düzenlilik, doğrulama, yöntem, sayısallaştırma, değerler, sistematik hale getirme, kuramsal bilim ve entegrasyon olarak belirtmiştir. Düzenlilik ilkesi siyasal davranışta genellemeler yoluyla ya da açıklayıcı ve öngörücü kuramlar aracılığı ile ifade edilen düzenlilikler olduğuna işaret eder iken, doğrulama ilkesi bu genellemelerin geçerliliğinin deneysel yollarla sınanması gerekliliğini vurgulamaktadır. Yöntem ilkesi, siyasal davranışın analizi için titiz ve özenli bir şekilde yöntem takibinin öneminden bahsetmektedir. Sayısallaştırma ilkesine göre hassas ve net bir değerlendirme yapabilmek için ölçüm yapmak ve bunu sayısal ifadelerle belirtmek gerekmektedir. Değerler ilkesine göre ise etik yaklaşımlar ve ampirik açıklamalar analitik olarak ayrı ayrı tutulmalı ve incelenmelidir. Easton'ın sistematik hale getirmekten kastı kavrama verdiği önemle ilgilidir. Ona göre kavram ve araştırma, tutarlı bir bilgi bütünü'nün iç içe geçmiş unsurlarıdır. Kuramsal bilim ilkesi kuramsal izahın kamu politikası uygulamalarında yol gösterici nitelikte olduğundan bahsetmektedir. Bunun yanında siyasal davranış üzerine yapılan kuramsal izahın mantıki olarak kamu politikası uygulamalarından çok daha önemli olduğu üzerine bir tutum da içermektedir. Entegrasyon ilkesi ile de siyaset bilimi kuramlarının ve araştırmalarının diğer sosyal bilimler ile yakından ilişkili olduğuna dair bir değerlendirme yapılmaktadır.⁹⁵ Easton siyasal davranış çerçevesinde hipotezler kurmak ve ampirik araştırmalar yürütebilmek için kullanılabilecek bir siyasal sisteme ilişkin bir model ya da analitik çerçeve üretmeye çalışmıştır. Ona göre toplum adına siyasi karar alma merkezi devlettir. Siyaset, birbirlerini etkileyen girdiler, kararlar, çıktılar, geri bildirimler ve tekrar girdilerden oluşan ve bu şekilde aralıksız devam eden bir süreçtir. Bu yüzden bu süreci ampirik ve nesnel bir şekilde incelemek mümkündür.⁹⁶

⁹⁵ David Easton, A Framework for Political Analysis, New Jersey: Prentice Hall, 1965, s. 7.

⁹⁶ Easton, 1971, a.g.e., s. 129-141.

Şekil 1: Davis Easton'ın Siyasal Sistem Modeli⁹⁷

Easton kendi davranışsal yaklaşımını uluslararası ilişkilere uygulamaya çalışan bir teorisyen değildir. Fakat başta Morton Kaplan olmak üzere sistem teorisyenlerinin davranışsal yaklaşımlarını uluslararası ilişkilere uyguladıklarını görmekteyiz. Kaplan, geliştirdiği sistem kuramını farklı uluslararası sistemleri birbirinden ayırmak için kullanmış ve analiz birimi olarak devletleri ele almıştır.⁹⁸ “Morton A. Kaplan’a göre sistem, kendilerine özgü tanımlanabilen davranışsal düzenlilikler ile dış çevreden ayrılan ve aralarında ilişkiler bulunan değişkenler dizisidir. Kaplan’a göre, değişkenleri arasında ilişki bulunmayan yapılar sistem olarak dikkate alınmaz.”⁹⁹ Kaplan, sistem kavramını devletler, bloklar ve uluslararası örgütler arasındaki ilişkilerin ve tekrarlanabilir davranışların bir sonucu olarak tanımlamıştır.¹⁰⁰ Kaplan uluslararası sistemi, güç dengesi sistemi, gevşek iki kutuplu sistem, sıkı iki kutuplu sistem, evrensel uluslararası sistem, hiyerarşik uluslararası sistem ve birim veto sistemi olarak altı farklı grupta kavramsallaştırmıştır. Kaplan’a göre, uluslararası sistemler devletlerin farklı davranış biçimlerine göre şekillenmektedir. Örneğin güç dengesi sisteminde devletler güç ve yeteneklerini artırma güdüsüyle hareket ederler, fakat müzakere yapmayı savaşıma tercih ederler. Güçlerini artırma imkanları varsa, bu imkanı kaçırmamak için savaşa yönelirler, fakat bu savaşlar diğer devletleri yok etmeye yönelik değildir. Bu sebeple devletler zor duruma düşmüş ve mağlup olmuş olan diğer devletlerin tekrar sisteme geri

⁹⁷ David Easton, “An Approach to the Analysis of Political Systems, *World Politics*, Vol. 9, No. 3, (1957), s. 384.

⁹⁸ Kaplan, 1964, a.g.e., s. 21-53.

⁹⁹ Arı, 2017, a.g.e., s. 155.

¹⁰⁰ Kaplan, 1964, a.g.e., s. 21’den aktaran Tanrısever, a.g.m., s. 98-99.

dönmelerine izin verirler. Devletler, sistem üzerinde hakimiyet kurabilme ihtimali olan bir ittifak ya da tek bir devlet ortaya çıktığı zaman bu durumun meydana gelmesini engellemek ve güçlü olan tarafı dengelemek için harekete geçerler.¹⁰¹ Bu sebeple sistem kuramının devletlerin belli davranış kalıplarına uyacaklarını öngördüğünü söylemek mümkündür. Eğer devlet davranışları beklendiği şekilde seyretmiyor ise bu durumun araştırılıp açıklanması gerekmektedir. Hele bir de bu beklenmeyen davranış istisnai bir durum değilse, o zaman kuramın bu duruma göre yenilenmesi gerekebilir. Bu sebeple deneysel araştırmalar ampirik kuramın tasfiye edilip geliştirilmesini de teşvik edecektir. Kaplan, bu yaklaşımını daha iyi izah edebilmek için şu soruyu sorarak devam eder: Güç dengesi sistemi tarihinde devletler arasında yaşanan ittifak değişimlerinde kuramın öngördüğü şekilden farklı olarak bir gelişme yaşanmış mıdır? Eğer bu şekilde bazı gelişmeler yaşanmış ise kuramı oluşturan etmenlerin içine bazı yeni etmenler yerleştirilmelidir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, bazı değişkenlerin müdahil olmuş olması yukarıda bahsettiğimiz şekilde bir değişikliğin meydana gelmesine sebep olmuş olabilir. Böyle bir durumda önemli bir araştırma sorusu karşımıza çıkmış olacaktır. Bu araştırma sorusu, bu ara değişkenlerin ne olduğunun öğrenilmesini ve sistem kuramının bu değişkenlere göre revize edilmesini sağlayacaktır. İşte bu sebeple uluslararası ilişkiler ve siyaset biliminde davranışsalcı yaklaşım genel olarak iç politika ve dış politika analizlerinde yer alan bağımsız değişken, bağımlı değişken ve ara değişkenlerin tayini olarak tanımlanabilir.¹⁰²

Kaplan'ın geliştirdiği güç dengesi sistemine karşı en ciddi eleştirinin Waltz tarafından yapıldığını söylemek mümkündür.¹⁰³ Ona göre bu kuram tatmin edici boyutta bir ampirik teori değildir. Uluslararası sistem teorisindeki kurallar hem ampirik hem normatiftir. Başka bir deyişle, güç dengesi sistemindeki devletlerin sadece nasıl davranacaklarının beklendiği değil aynı zamanda nasıl davranmaları gerektiği üzerinde de durulmaktadır. Kuram, olayları ve normları birbirinden ayırmalıdır. Waltz'a göre bu ikisinin birbirine karıştırılması çok ciddi bir yanlıştır.

¹⁰¹ Kaplan'ın sistem yaklaşımına ilişkin ayrıntılı bir makale için bkz. Tayyar Arı, "Morton A. Kaplan ve Uluslararası Politikada Sistem Yaklaşımı", *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt XI, Sayı 12, (1990), s. 103-118.

¹⁰² Jackson, Sorensen, a.g.e., s. 231-232.

¹⁰³ Waltz, 1979, a.g.e., s. 50-59.

Morton Kaplan; bir davranışsalci olarak uluslararası ilişkilerde tarihsel değişimin bir gerçek olduğunu ve davranışsalcıların bu durumu da dikkatle değerlendirmesi gerektiğini kabul etmekle beraber, aynı zamanda tarihin bir laboratuvar olarak ele alınabileceğini ve tarih içerisinde meydana gelen değişimlerin bilimsel bir çerçevede içinde analiz edilebileceğini savunmaktadır. Fakat bunun yanında tarihsel değişimin saptanması, açıklanması ve öngörülmesi çok zor bir durum olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Siyasi tarihte yaşanan birçok önemli gelişme daha önceden tahmin edilememiştir.

Davranışsalci yaklaşım, İngiltere ve Avrupa'da da destekçileri olmasına rağmen esasen ABD menşeli bir yaklaşımdır. Davranışsalcılar tarafından savunulan sert bilimsel yaklaşım zamanla yumuşamış olsa da davranışsalci yaklaşımın temel ilkeleri disiplinde halen önemli bir yer teşkil etmekte ve üniversitelerin lisansüstü programlarında verilen metodoloji derslerinin ana planını oluşturmaktadır. Hipotez testi, istatistiksel analiz, veri kullanma gibi konular bu metodoloji derslerinin önemli bölümlerini oluşturmaktadır.¹⁰⁴

Bütün bu açıklama bekleyen yönlerine rağmen davranışsalcılar tarafından ortaya atılan ampirik analizler 1950-1960'lardan bu yana siyaset bilimini ilgilendiren birçok alanda kullanılmaktadır. Davranışsalcılık; işleyişinin ampirik model ve kuramlarla izah edilebildiği, kendi nesnel düzenlilikleri ve yapısı bulunan dışsal ya da 'gerçek' bir uluslararası ilişkiler dünyası olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayım, nesnel bilgiye ulaşma amacıyla olan akademisyenler için çok cazip bir varsayımdır. Bu akademik yönelim 1950'lerden bu yana Uluslararası İlişkiler disiplinde pozitivist yaklaşım olarak da tabir edilmektedir. Bugün çok sayıda uluslararası ilişkiler bilimcisi kendini pozitivist olarak tanımlamaktadır. Bununla beraber, pozitivistimin bütün varsayımlarının bütün uluslararası ilişkiler bilim dünyası tarafından kabul gördüğünü söylemek mümkün değildir. Diğer birçok yöntemsel yaklaşımda da olduğu gibi pozitivistim de eleştireye açıktır.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Kurki, Wight, a.g.m., 18-19.

¹⁰⁵ Jackson, Sorensen, a.g.e., s. 233.

1.3.2.2. Gelenekselcilerin Cevabı

Tabiki davranışsalcıların gelenekselcilere yönelik eleştirisi karşılıksız kalmamış ve gelenekselciler tarafından, disiplinin ana kavramlarının zaten veri toplama prosedürlerine uygun olmadığı ortaya konulmaya çalışılarak davranışsalcı ekolün savları geçersiz kılınmaya çalışılmıştır. Bunların başında İngiliz Okulu'nun kurucusu Hedley Bull gelmekle beraber, gelenekselciler Morgenthau gibi uluslararası ilişkilerde bilimi ilk savunan bazı isimleri de bu gruba eklemiştir. Hatta bu tartışmanın davranışsalcılarının ve/ya Amerikalıların sözcüsü olan Morton Kaplan ile gelenekselcilerin ve/ya Atlantik'in diğer tarafının sözcüsü olan Hedley Bull arasında yaşanmış bir tartışma olduğu bile iddia edilmiştir.¹⁰⁶ Gelenekselcilere göre sistemik sorgulama başka bir şey, veri toplama ve pozitivist yöntemlerle bu veriyi kullanmak ayrı birşeydir. Onlara göre, uluslararası ilişkiler çalışmaları davranışsalcılarının sistemik veri toplama ve bilimsel çıkarımda bulunma çabaları disiplinin içerdiği önemli kavramsal ve yorumsal yargıları değerlendirmede yeterli olamaz. Gelenekselciler aynı zamanda uluslararası ilişkilerin tamamen bilimsel olmasının mümkün olmadığını savunmuşlardır. Çünkü onlara göre, insanların incelendiği bir disiplinde her zaman bir öznelliğin olması zorunludur.¹⁰⁷

Hedley Bull'a¹⁰⁸ göre, uluslararası ilişkiler karmaşık bir insani çalışma alanıdır, tekil bir disiplin değildir. Uluslararası ilişkiler interdisipliner bir çalışma alanıdır ve tarih, siyaset teorisi (ya da felsefe) ve uluslararası hukuk olmak üzere üç ayrı disipline dayanmaktadır. Tarih, uluslararası ilişkilerin aktörleri olan devletlerin kendine özgü özelliklerinin kavranmasını sağlayan belki de tek akademik yol olması açısından önemlidir. Birçok devletin sahip olduğu ortak özellikler olmasına rağmen hiçbir devlet birbiriyle tamamen aynı olamaz, muhakkak birbirlerinden ayrılan önemli özelliklere sahiptirler. Devletler, birbirlerinden farklı tarihlere sahiptirler ve her birinin üzerinde kurulmuş olduğu toprak parçası birbirinden farklıdır. Tarih, uluslararası ilişkiler

¹⁰⁶ Murray Forsyth, "The Classical Theory of International Relations", *Political Studies*, 26/3, (1978), s. 411 ve Timothy Dunne, "International Society: Theoretical Promises Fulfilled?", *Cooperation and Conflict*, 30/2, (1995), s. 125-157'den aktaran Özlük, 2009b, a.g.m., s. 211.

¹⁰⁷ Klaus Knorr, James N. Rosenau, *Contending Approaches to International Politics*, Princeton: Princeton University Press, 1969'dan aktaran Şatana, a.g.m., s. 19.

¹⁰⁸ Hedley Bull, "International Theory: The Case for a Classical Approach", *Contending Approaches to International Politics*, ed. K. Knorr and J. N. Rosenau, Princeton: Princeton University Press, 1969, ss. 20-38; Hedley Bull, "International Relations as an Academic Pursuit", *Australian Outlook*, 26, (1972), s. 251-62; Hedley Bull, "New Directions in the Theory of International Relations", *International Studies*, 14, (1975), s. 280-90.

çalışmalarında sadece başlangıç noktası değil aynı zamanda Uluslararası İlişkiler disiplindeki kuramsal çalışmalar için destekleyicidir. Çünkü tarih, kuramsal çalışmaların uluslararası ilişkilere ilişkin yapacakları genellemelerin sınırlarını belirler.

Klasik yaklaşım olarak da tabir edilen gelenekselci tutumu genel olarak tanımlamak gerekirse şunları söyleyebiliriz: Davranışsalcılıktan, davranışsalcıları takip eden pozitivistlerden ve bazı eleştirel post-pozitivistlerden farklı olarak, uluslararası ilişkilerde geleneksel yaklaşım belli bir metodoloji tanımaz, hipotezler oluşturup onları test etmez, formel araştırma teknikleri kullanmaz, veri toplayıp tanzim etmez. Bunlar yerine disipline değer yüklü bir bakış açısı ile yaklaşır. Uluslararası politikanın analizinde kullanılabilir sadece tek doğru ve geçerli bilimsel analiz şekli olduğuna dair inancı reddeder. Daha kapsamlı olmaya, daha kesin ve doğru sonuçlar ortaya koyabilmeye, öngörebilmeye ve açıklayabilmeye dayalı, birikimsel (cumulative) bir uluslararası ilişkiler bilimi anlayışını reddetmektedir. Teoriyi, tarih ve kültür tarafından sınırlandırılmış olarak görürler.¹⁰⁹

Klasik yaklaşıma göre iyi bir uluslararası ilişkiler disiplini doğru yöntemler, modeller ve istatistiksel tekniklerin çalışılmasından ibaret bir çalışma alanı değildir. Uluslararası İlişkiler disiplini daha çok, araştırmacının hem güncel hem de tarihsel anlamda uluslararası politika konuları hakkında derin, özenli, itinalı bir şekilde kendini donatmasıdır. Bunu da ancak gözlemleyerek, okuyarak, araştırarak ve yazarak yapabilir. Merak, muhakeme ve değerlendirme yeteneği araştırmacıda bulunması gereken olmazsa olmaz özelliklerdir. Düşünmenin bile başlı başına bir araştırma olduğunu düşünen Hedley Bull'a göre, araştırmacının en önemli ögesi bilimsel metod değil, içerik hakkında bilgi ve özellikle tarihsel bilgidir.¹¹⁰

Geleneksel yaklaşıma göre, bir bilimsel çalışmanın süreçleri, konuyla ilgili asıl soruları tanımlamak ve düzenlemek, konuyla ilgili kavramları açıklamak, önemli farklılıkları ortaya çıkarmak, tarihsel bilgileri araştırmak ve bunların ışığında tutarlı bir tez ortaya koymaktır. Amaç, araştırılan meselenin kendine özgü kavramları ışığında anlaşılmasıdır. Dış politika kendi yapısı gereği anlamaya ve idraka dayalıdır. Her ülkenin dış politikası kendine özgü anlamlar içerebilmekte ve sadece bilimsel yaklaşıma sahip

¹⁰⁹ Jackson, Sorensen, a.g.e., s. 234.

¹¹⁰ a.g.e.

araştırmacıların analiz edebileceği verilerden oluşmamaktadır. Uluslararası politikanın içinde bulunan tarihsel, hukuksal ya da ahlaki meselelerin veriler haline dönüştürölüp bilimsel analizler ışığında değerlendirilmesi mümkün değildir. Geleneksel yaklaşım, daha sonra yorumsal (interpretive) ya da reflektivist yaklaşım olarak bilinecek olan tarza yakınlık gösterecek, davranışsalcılarının ve diğer pozitivistlerin açıklayıcı (explanatory) yaklaşımlarından ayrılacaktır.¹¹¹

Geleneksel yaklaşım aynı zamanda felsefeyi de içinde barındırır ve özellikle ahlaki mevzularla ilgilenir, çünkü siyasal ve hukuksal mevzuları ahlaktan ayırmak mümkün değildir. Geleneksel yaklaşım, uluslararası politika ve uluslararası hukukun ahlaki temellerinin tarafsız bir şekilde sorgulanmasına ihtiyaç duyulduğuna inanır. Uluslararası hukuk önemlidir. Çünkü uluslararası hukuk, uluslararası topluluğun sahip olduğu tarihsel ve çağdaş kurallar ve normlar bütünüdür. Uluslararası hukuka değer vermemek uluslararası ilişkilerin temellerinden birini dışarda bırakmaktır.¹¹²

Gelenekselcilere göre doğa bilimleri doğrusal ilerleme gösteren bir formasyona sahip iken, sosyal bilimler için “ilerleme” doğru bir tanımlama sıfatı değildir. Bunun yanında doğa bilimleri birçok noktada tahmin için elverişli bir zemine sahip iken, sosyal bilimlerin böyle bir niteliği de yoktur.¹¹³ Hatta bir siyasal davranışsalcı olarak kendi pozisyonlarını eşleştiren Heinz Eulau¹¹⁴ şöyle demektedir: “Siyasal davranışsalcı kanaat, siyaset biliminin bir pozitif bilim olduğunu sorgulamadan kabul etmektedir. Fakat bu, bu şekilde algılanabilecek bir durum değildir. Bu bir iddiadır ve geğerliliği ispatlanmalıdır”. Eulau’nun pozitivist bir uluslararası ilişkiler bilimi oluşturulma ihtimaline yönelik ortaya attığı bir başka sorun ise bilimin ilerlemesine ilişkindir. Eulau; ampirik araştırmaların yavaş adımlarla bütünü oluşturan parçaların bir araya getirilmesi ile ilerlemekte olduğunu, fakat bu tarz bir ilerlemenin uluslararası ilişkilere ne kadar uygun olduğunun sorgulanması gerektiği üzerinde durmaktadır.¹¹⁵

¹¹¹ a.g.e.

¹¹² a.g.e. s. 235.

¹¹³ Fred Chernoff. “The Study of Democratic Peace and Progress in International Relations”, *International Studies Review*, 6/1, (2004), s. 52’ den aktaran Özlük, 2009b, a.g.m., s. 208.

¹¹⁴ Eulau, a.g.e., s. 111.

¹¹⁵ a.g.e., s. 116.

Yine de bilimsel yaklaşımlar Amerikan Uluslararası İlişkiler çalışmalarında hakim konumdadır ve liberal barış çalışmalarında da merkezi bir rol oynamaktadır.¹¹⁶ Yaklaşık iki asır boyunca liberal devletler arasında savaş yaşanmadığına dair tespit neredeyse dünya siyasetine dair bilimsel bir kanun hüviyetindedir.¹¹⁷ Rasyonel egoist aktörler arasındaki işbirliğini açıklamak için başvurulan rasyonel seçim ve oyun teorisi de Amerika'da 1980'lerle beraber çok popüler olmuş ve bu popülaritesini bugün de devam ettirmektedir.¹¹⁸ Ancak bu yöntemlerin, İngiliz Okulu gibi gelenekselci bakış açısının gelişmesinde veya konstrüktivist analizde ya da feminizmi ve postkolonyalizmi içeren eleştirel yaklaşımın diğer kollarında etkin bir rol oynadığını söylemek mümkün değildir.¹¹⁹

Davranışsalcılar gelenekselcileri ampirik olmamak ve fazla tarihselci olmak, nomotetik (nomothetic) yani izaha ve genellemeye yönelik olmamak ve idiyografik (idiographic) yani tikel durum ya da nesnelere betimlemeye yönelik olmak, gerçeklerle test edilmemiş hayal ürünü kuramlarla yetinmek, kuramı bir araç olarak değil de bilginin kendisiymiş gibi ele almak gibi birçok açıdan eleştirmekte olsalar da iki yaklaşım arasında bazı benzerlikler de bulunmaktadır. Örneğin, iki yaklaşım da kendine bilim kisvesi veren ideolojik yaklaşımları reddetmektedir. Bunun yanında davranışsalcılar bilimselliğe yapmış oldukları vurguda oldukça katı olmalarına rağmen, ideolojik önyargıdan arındırılmış, titiz ve özenli kavramsal analizlerin önemini kabul etmektedirler. Aslında genel olarak algılandığı şeklin aksine, davranışsalcılar gelenekselcilere karşı tamamen eleştirel değildirler. Eulau'ya¹²⁰ göre, davranışsalcı tutumu gelenekselcilere karşı bir devrim niteliğinde algılamak hatadır. Ona göre davranışsalcı tutum gelenekselcilerin bir devamı niteliğindedir. Davranışsalcı yaklaşım, geleneksel kuramcılarının başlatmış olduğu siyasal araştırmaları önem verdikleri çağdaş analiz yöntemleri ile devam ettirmektedir.

¹¹⁶ Michael W. Doyle, "Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs", *Philosophy and Public Affairs*, (1983), s. 12.

¹¹⁷ Bkz. Jack S. Levy, "The Causes of War: A Review of Theories and Evidence", *Behaviour, Society and Nuclear War*, ed. P. E. Tetlock, New York, 1989.

¹¹⁸ Bkz. Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton: Princeton University Press, 1984.

¹¹⁹ Burchill, Linklater, a.g.m., 42.

¹²⁰ Eulau, a.g.e., s. 9-10.

Özetle, gelenekselcilerle davranışsalcıların hem ayrıldıkları hem de birleştikleri noktalar bulunmaktadır. Bu iki yaklaşımın benzerliklerini ve farklılıklarını değerlendirmek bakış açısına bağlı olarak değişmektedir. Farklılıklara odaklanan bir bakış açısı ile gelenekselcilik ve davranışsalcılık arasında çok derin farklılıklardan bahsetmek mümkündür. Böyle bir bakış açısına göre iki yaklaşımın hem ontolojik hem de epistemolojik bakış açısının tamamıyla birbirinden farklı olduğunu söyleyebiliriz. İki yaklaşım hem dünyayı birbirinden farklı kavramlarla ele almakta hem de dünya hakkında bilgiye ulaşmada izlenecek en iyi yola ilişkin birbirinden farklı bakış açılarına sahip olmaktadır. Diğer taraftan eğer bu iki yaklaşım arasındaki ortak noktalara odaklanacak olursak bu iki yaklaşımı birbirinden tamamıyla farklı meseleler olarak değil, sadece bir bilim sürecinin farklı iki sonucu olarak değerlendiririz. Aslında bu iki yaklaşım birbirlerini eleştirirken aynı zamanda birbirlerinin gelişmesini de sağlamaktadır. Karşılıklı olarak bir kontrol mekanizması görevi yaparak her iki yaklaşım da barındırdığı hatalardan sıyrılmakta ve zenginleşmektedir.¹²¹

1.3.3. Paradigmalar Arası (Üçüncü) Tartışmada Yöntem

1970 ve 80'lerde yaşanan paradigmalar arası tartışma Uluslararası İlişkiler disiplininin üçüncü tartışmasını oluşturmaktadır. Neo-neo tartışması olarak da nitelendirilen bu tartışma Uluslararası İlişkilerde realizm, liberalizm ve radikalizm paradigmaları arasında cereyan eden bir tartışmadır (inter-paradigm debate). Bu sebeple daha çok disiplinin yeniden yapılandırılması ve düzenlenmesiyle ilgilidir.¹²² Bu tartışmada neorealist, neoliberal ve neomarksist kuramcılar sosyal dünyayı anlamak ile açıklamak üzerine ontolojik bir tartışma ve araştırmanın hangi düzeyde yapılması gerektiğine dair metodolojik bir tartışmaya odaklanmışlardır.¹²³

Bu tartışma Uluslararası İlişkiler disiplinini bir ölçüde 1960'ların metodolojik tartışmasından uzaklaştırmıştır. Uluslararası İlişkilerin bilimselliği ile ilgili sorular bu tartışmanın görünür bir parçasını oluşturmamaktadır. Çünkü paradigmalar arası tartışma bilimsellik konusunda pozitivism üzerinde anlaşma sağlanmış bir ortamda cereyan

¹²¹ Richard B. Finnegan, "International Relations: The Disputed Search for Method", *Review of Politics*, 34, (1972), s. 63-65.

¹²² Aydın, Kurubaş, Özdemir, a.g.e., s. 35.

¹²³ Şatana, a.g.m., s. 17.

etmektedir. Başka bir deyişle, paradigmlar arası tartışmanın bütün tarafları pozitivistimin üstünlüğünü kabul etmişlerdir. Erken davranışsalci hareketin üzerinde durduğu veri toplama, ölçme, hipotez testi, istatistiksel analiz gibi konular üzerindeki ısrarda zamanla bazı yumuşamalar gerçekleşmiş olsa da, pozitivist yöntemlerin uluslararası ilişkiler çalışmalarında önemli bir yere sahip olmadığını savunan olmamıştır. Bu dönemde pozitivism üzerine bir mutabakat olsa da, kuram seçiminde yaşanan sorunlar ve farklı kuramsal perspektiflerin birbirleri ile kıyaslanamaması iddiası gibi bilimsel sorgulamanın doğası üzerine bazı tartışmaların olduğu görülmektedir.

Bu tartışmada en önemli katkının Thomas Kuhn'un 1962 yılında bilimin tarihi üzerine yaptığı çalışma olduğu söylenebilir.¹²⁴ Kuhn, bilimin gelişimini devrimci evre (revolutionary phase) ve normal evre olmak üzere iki ayrı evre olarak ele almaktadır. Devrimci evrede bilim kuramsal bir bölünmüşlük içerisindedir. Geleneksel düşünme sistemlerini eleştiren yeni fikirler ve düşünme şekilleri ortaya çıkmaktadır. Kuramsal yenilenmenin sürekli devam eden bir süreç olduğunu vurgulayan Kuhn, devrimci evrede yeni bilimsel bilgi oluşturulması konusunda bir ilerlemenin mümkün olmadığını savunmaktadır. Devrimci dönemde bilimsel bilgi birikiminin gelişmemesinin sebebi, öncü teorisyenlerin bu dönemde enerjilerini kümülatif bilimsel bilginin gelişimine harcamak yerine disiplinde kuramsal hakimiyet kazanmak için harcamalarıdır. Kuhn'a göre bilim sadece normal bilim dönemlerinde ilerleme gösterir. Normal bilim dönemlerinde baskın olan bir kuramsal okul söz konusudur. Kuhn, bunu paradigma olarak tabir etmektedir. Sadece bu dönemlerde bilim ilerleme gösterir, çünkü paradigmanın geçerliliği üzerinde bir mutabakat vardır. Araştırmacılar çalışmalarını belli ortak konular üzerinde ortak kabul görmüş metod ve teknikler kullanarak sürdürür ve bu sayede çalışmalarını karşılaştırma imkanına da sahip olurlar.¹²⁵

Kuhn'un bilimsel gelişme üzerine kurguladığı bu model, Uluslararası ilişkiler disiplininde çok ciddi bir kabule sahip olmuştur. Uluslararası İlişkiler disiplini ilk kurulmaya başlandığı yıllardan beri uluslararası süreçlerle ilgili kümülatif bir bilgi birikimi oluşturma çabası içindedir. Buna rağmen disiplinindeki ana meseleler üzerinde bile tam olarak anlaşma sağlandığını söylemek mümkün değildir. Realistler ve

¹²⁴ Bkz. Thomas S. Kuhn, Bilimsel Devrimlerin Yapısı, çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2006.

¹²⁵ Arı, 2013, a.g.e., s. 25-26, 74-80.

davranışsalcılar kendi aralarında birçok meseleye ilişkin farklı görüşlere sahip olsalar da, disiplinde ilerlemenin ancak bilimsel çalışma şekillerinin daha fazla uygulanarak sağlanabileceği görüşünde birleşmektedirler. Fakat Kuhn'un yaklaşımı daha farklı ve tutucudur. Kuhn'a göre disiplin, araştırmaların etrafında yapılacağı tek bir paradigmaya ihtiyaç duymaktadır. Kuhn'un paradigma kavramını ortaya attığı sürecin devamı olan 1970'lerin ortalarında Uluslararası İlişkiler disiplininde üç farklı paradigma kuramsal üstünlüklerini kabul ettirme yolunda birbirleri ile çekişmektedir. Bunlar realizm, pluralizm ve marksizmdir.¹²⁶ Arend Lijphart ve Michael Banks de uluslararası ilişkiler terorisindeki tartışmaları disiplinin farklı paradigmaları ve bu paradigmlar arasındaki ilişkiler açısından incelemiştir.¹²⁷

Paradigma kavramının belirsiz bir kavram olması, normal bilim ve devrimci bilim dönemlerini birbirinden ayırmanın zor olması ve Kuhn'a göre paradigma kavramının yanlışlanabilir (sınanabilir) olmak zorunda olmaması sebebiyle Kuhn'un yaklaşımı eleştiriye tabi olmuştur. Kuhn'a göre bir paradigma yanlışlanmış olsa ya da sorun çözme yeteneğini yitirse bile, yerine yeni bir paradigma gelinceye kadar terk edilemez. Bununla beraber paradigmanın bir teori mi, epistemolojik bakış açısı mı ya da bir araştırma yöntemi mi olduğu belirsizdir. Hatta paradigmanın yanlışlanabilir olmak zorunda olmaması davranışsalcılara göre paradigma kavramının bilimsel olmaktan uzak olması ve daha çok normatif, gelenekselci bir tutum olmasına sebep olmaktadır.¹²⁸

Bu dönemde tartışılan ve Kuhn'un cevaplayamadığı sorular bu paradigmların birbirleri ile nasıl kıyaslanması gerektiği ve disiplinin ilerleyebilmesi için hangi paradigmanın tercih edilmesine ilişkin sorulardır. Zaten Kuhn, paradigmların karşılaştırılmasının mümkün olmadığını savunmaktadır. Kuhn'un paradigma kavramını ortaya atmasına rağmen, kuram tercihi konusunda bir açıklamada bulunamaması Lakatos¹²⁹ gibi bazı bilim adamları tarafından eleştirilmiştir. Çünkü Lakatos, paradigma

¹²⁶ Waever, 1996, a.g.m.

¹²⁷ Arend Lijphart, "International Relations Theory: Greater Debates and Lesser Debates", *International Social Science Journal*, 26,1, (1974a), s. 11-21; Arend Lijphart, "The Structure of the Theoretical Revolution in International Relations", *International Studies Quarterly*, 18,1, (1974b), s. 41-74; Michael Banks, "The Interparadigm Debate", *International Relations: A Handbook of Current Theory*, ed. Margot Light, A. J. R. Groom, London: Francis Pinter, 1985, ss. 7-26.

¹²⁸ Arı, 2013, a.g.e., s. 26.

¹²⁹ Imre Lakatos, "Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes", *Criticism and the Growth of Knowledge*, ed. I. Lakatos, A. Musgrave, London: Cambridge University Press, 1970, ss. 178.

tercihini bir çeşit sürü psikolojisi olarak tanımlamıştır. Aslında Kuhn, Lakatos ve Feyerabend; Popper'ın yanlışlamacılık ilkesine karşı çıkmışlar ve tümdengelimciliği benimsemişlerdir.¹³⁰

Paradigmalar arası tartışma bilimin doğası ile doğrudan ilgili olmamasına rağmen bu dönemde bilim felsefesi ile ilgili yapılan önemli çalışmalar disiplinin gelişimi üzerinde önemli etkiye sahip olmuştur. Kuhn'un modelinin tutucu yapısı ve kuram tercihi konusunda açıklayıcı olmaması bazı bilim adamlarının Kuhn'a alternatif çalışmalar yapmasına sebep olmuştur. Bu çalışmalarda en önemli ilham kaynağı Karl Popper¹³¹ olsa da, en büyük etkiye sahip olan çalışmalar Imre Lakatos'un araştırma programları modelini temel alan çalışmalar olmuştur ve disiplindeki pozitivist çalışmalarda sık sık yer bulmuştur.¹³²

Popper'a göre bilimsel bilginin gelişmesi, bilimsel kuramların elenmesi ve daha iyilerle yer değiştirmesiyle gerçekleşir. Bu da sınama sonucunda başarısız bulunan teorilerin terkedilmesiyle olur. Popper, tümevarım diye bir şey olmadığını iddia eder. Çünkü ona göre önce teori, sonra gözlem gelir. Yani bütün gözlemler en az bir teori ışığında gerçekleşir. Teori olmadan gözlem olmaz. Bu sebeple Popper tümdengelimcidir. Popper'a göre bilimsel teoriyi diğer teorilerden ayıran özellikle doğrulama değil yanlışlama ilkesidir. Yani teorinin öne sürdüğü iddia ve varsayımlar yanlışlanabilmeye müsait olmalıdır. Ancak bu şekilde teorilerin sınanabileceğini savunan Popper, sınanabilmeleri açısından teorileri iyi sınanabilir, zor sınanabilir ve sınanamaz teoriler olarak üçe ayırmaktadır.¹³³ Popper gibi Kuhn da, bilginin birikimci bir yolla ilerlemesini reddeder. Onlara göre bilimsel teori ile bilimsel gözlem birbirinden ayrılmaz değildir ve eski teoriler yenileri ile değiştirilebilir. Fakat Popper teorilerin değişmesinde sınamanın önemi üzerinde ısrarla dururken; Kuhn'a göre sınama, bilimin ilerlemesinde olmazsa olmaz olan devrimci değişikliğin merkezinde değildir.¹³⁴

Bu dönemde bilimsel düşüncenin gelişmesinde çok etkili olmuş bir diğer düşünür ise Imre Lakatos'tur. Lakatos da Popper ve Kuhn gibi tümevarımcılığı reddeder. Fakat

¹³⁰ Arı, 2013, a.g.e., s. 70.

¹³¹ Bkz. Karl R. Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, London: Hutchinson, 1959.

¹³² Kurki, Wight, a.g.m., s. 19-20.

¹³³ Arı, 2013, a.g.e., s. 70-73.

¹³⁴ a.g.e., s. 78-79.

Popper'ın yanlışlamacılık ilkesini de reddederek yanlışlanan teorilerin terkedilmesi gerektiği düşüncesini eleştirir. Lakatos benzer bir şekilde Kuhn'un paradigma kavramını da eleştirerek, bilimin bir bilimsel topluluğun varlığında bir paradigma çerçevesinde yapılabileceği görüşünü reddeder. Çünkü ona göre bilimsel bilgi bağımsız olmalıdır, herhangi bir topluluk ya da paradigmanın varlığına bağlı olamaz. Lakatos, büyük bilimsel başarılarla araştırma programı adını verir. Ona göre araştırma programının yanlışlanan yönleri varsa, Popper'ın iddia ettiği gibi teoriyi terketmek doğru değildir. Araştırma programının yanlışlanan yönleri tekrar formüle edilip yeni varsayımlarla düzenlenebilir. Bu şekilde araştırma terkedilmez, ilerleyici özelliğini sürdürür. Eğer Popper'ın savunduğu gibi, bazı olgular sebebiyle yanlışlanan her teori terkedilseydi; önce bilimsel olarak kabul edilmeyen fakat geçerliliği yıllar sonra farkedilen birçok bilimsel teori baştan reddedilmiş ve bilime kazandırılmamış olurdu.¹³⁵

Paradigmalar arası tartışmanın temel tezi 1980'li yıllarda realizmin yanında pluralizm ve yapısalcılık gibi iki ayrı paradigmanın daha yer aldığı fikridir. Realizm devletler arası ilişkileri, pluralizm devlet dışı aktörleri, yapısalcılık ise o günlerde gelişmekte olan bağımlılık teorileri çerçevesinde devletler arası eşitsiz ilişkileri inceliyordu. Uluslararası İlişkilerin üç ayrı yönünü inceleyen üç ayrı paradigma vardı. Fakat bu, beklenmedik şekilde realizmi devletler arası ilişkilerin incelenmesinde başat teori olarak bırakıyordu. Şayet her paradigma gerçeğin belli bir yönünü inceliyor ve bu paradigmalar arasında belli bir seçim yapılamıyorsa, realizm devlet davranışlarının incelenmesinde en geçerli görüş olarak ortaya çıkıyor ama bu paradigmalar arasından birini diğerine tercih etmek de olanaksız görünüyordu. Stefano Guzzini'nin¹³⁶ özetlediği gibi Kuhn'un paradigma kavramı sonunda realistler ve diğer okulların kendilerini korudukları birer koruyucu kalkan haline dönüşüyordu.¹³⁷

¹³⁵ a.g.e., s. 80-83.

¹³⁶ Stefano Guzzini, "Structural Power: The Limits of Neorealist Power", *International Organization*, 47,3, (1993), s. 473.

¹³⁷ Faruk Yalvaç, "Uluslararası İlişkiler Teorisindeki Temel Tartışmalar ve Eleştirel Gerçekçilik", *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1: Kimlik Kültür Güvenlik ve Dış Politika*, ed. Tayyar Arı, Bursa: MKM Yayınları, 2012, ss. 23-24; Yalvaç, 2016, a.g.m., s. 49-50.

1.3.4. Dördüncü Tartışmada Yöntem

Uluslararası İlişkiler disiplininde ikinci ve üçüncü tartışmalardaki baskın kuramsal formların akademik disiplinlerin sınırlarını çok katı bir şekilde çizmesine karşı 1980'lerin ortalarında post-pozitivist, post-modernist, post-yapısalcı, eleştirel, feminist ve normatif yaklaşımlardan oluşan bir başkaldırının ortaya çıktığını görmekteyiz.¹³⁸ Bu başkaldırı, disiplinde dördüncü tartışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Genel olarak bu tartışma pozitivistler ve post-pozitivistler arasındaki tartışma olarak nitelenmektedir. Bu tartışmada ontolojik ve epistemolojik durumun yeniden derinlemesine incelendiğini ve bu açıdan daha yaratıcı bir disiplin meydana getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. İkinci tartışmada yer almayan epistemolojik boyut bu tartışmada yer bulmuş ve bu tartışma ile Uluslararası İlişkiler disiplini kendini tanımlama konusunda önemli bir adım atmıştır.¹³⁹ Bu tartışma, paradigmalara arası tartışma ile dördüncü tartışmayı birbirinden ayıran Ole Weaver¹⁴⁰ tarafından dördüncü tartışma olarak nitelendirilirken, Lapid¹⁴¹ ve Schmidt¹⁴² gibi yazarlar bu tartışmayı üçüncü tartışma olarak nitelendirirler.

Uluslararası İlişkiler disiplininde dördüncü tartışma 1980'lerin ortalarında ortaya çıkmıştır. Bu tartışma Uluslararası İlişkiler disiplini tarihinde bilimsellik meselesi üzerinde en çok duran tartışmadır. Bu, halen devam eden bir tartışmadır ve farklı şekillerde sınıflandırılmasının mevcut olması sebebiyle kendi içinde bir karışıklığı da barındırmaktadır. Bu tartışma, açıklama ve anlama (explaining and understanding) arasındaki tartışma, pozitivism ve post-pozitivism arasındaki tartışma ya da rasyonalizm ve reflektivism arasındaki tartışma gibi farklı şekillerde isimlendirilebilmektedir.¹⁴³

¹³⁸ Aydın, Kurubaş, Özdemir, a.g.e., s. 35.

¹³⁹ Yosef Lapid, "Sculpting the Academic Identity", *Visions of International Relations: Assessing an Academic Field*, ed. Donald J. Puchala, Columbia: University of South Carolina Press, 2002, ss. 5-6'dan aktaran Aydın, Kurubaş, Özdemir, a.g.e., s. 35-36.

¹⁴⁰ Weaver, 1996, a.g.m.

¹⁴¹ Yosef Lapid, "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era", *International Studies Quarterly*, Vol. 33 No. 3, (1989), s. 235-254.

¹⁴² Brian C. Schmidt, "On the History of and Historiography of International Relations", *Handbook of International Relations*, ed. Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons, London: Sage Publications, 2002.

¹⁴³ Uluslararası İlişkilerdeki post-pozitivist yaklaşımlar için bkz. Tayyar Arı (der.), *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1: Kimlik Kültür Güvenlik ve Dış Politika*, Bursa: MKM Yayıncılık, 2012b; Tayyar Arı (der.), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, Bursa: Dora, 2014.

1.3.4.1. Açıklama ve Anlama Arasındaki Tartışma

Açıklama ve anlama ayrımı Max Weber'in¹⁴⁴ Erklaren ve Verstehen ayrımından gelmektedir. Max Weber görüşlerini geliştirirken yorumsamacı ya da hermeneutik adı verilen yöntemden yararlanmışır.¹⁴⁵ Toplum bilimlerde hermenütiği ilk kullanan Wilhelm Dilthey'dir. Dilthey 19. yüzyılda yaygınlaşan hermenütiği insan tecrübesini açıklamak için kullanmıştır. Dilthey'e göre doğa, açıklama (Erklaren) yöntemine uygun bir alan iken; insanlık tecrübesi ve toplum, anlama (Verstehen) yöntemine uygun alanlardır. Açıklama dışsal gözleme dayanırken, anlama yaşanan tecrübeye dayanır. İnsanlar benzer şeyleri yaşadığı, hissettiği ve inandığı için diğer insanların davranışlarını anlayıp yorumlayabilir. Weber, Dilthey'den etkilenerek toplum bilimlerin doğa bilimlerinde olduğu gibi insan davranışını belirleyen ve öngören yasalar aramalarını öngörmüştür. Weber'e göre toplum bilimlerinin amacı insan davranışını kesin olarak kestirmek değil, insan davranışını anlamaktır.¹⁴⁶

Bu ayrımın Uluslararası İlişkilere uyarlanması da 1990'da Martin Hollis ve Steve Smith¹⁴⁷ tarafından yazılan 'Uluslararası İlişkileri Açıklama ve Anlama' (Explaining and Understanding International Relations) isimli kitapla gerçekleşmiştir. Hollis ve Smith'e göre açıklayıcı teoriler, genel nedenlerin belirlenmesi ve bilimsel yöntemlerin takip edilmesi açısından doğa bilimlerini takip ederken; anlamaya ağırlık veren teorilerde aktörlerin benimsediği anlamlar, dil, gerekçeler ve inançlar en önemli ontolojik unsurlar olarak kabul edilir. Bu kitap Uluslararası İlişkiler'deki meta-teorik dönüşü başlatan önemli bir kitaptır. Hollis ve Smith'in açıklama ve anlama arasında yaptıkları ayrım tek bir hakikat anlayışına odaklanmış pozitivist bir bilim anlayışı dışında, uluslararası ilişkilerin farklı şekillerde de incelenebileceğini göstermiştir.¹⁴⁸ Açıklama ve anlama arasındaki tartışma, bilimsel yaklaşım ile yorumlamaya yönelik yaklaşım arasındaki tartışma olarak da ifade edilebilmektedir. Açıklamaya öncelik veren kuramcılar doğa bilimlerinin bilimsel metodlarını taklit ederek genel açıklamalar elde etmeye çalışırken; anlamaya öncelik veren kuramcılar ise aktörlerin sahip olduğu ve ona göre hareket ettiği içsel anlamlar, gerekçeler ve inanışların analizi üzerinde durmaktadır. Açıklama, 17.

¹⁴⁴ Bkz. Max Weber, *The Methodology of the Social Sciences*, New York: Free Press, 1949.

¹⁴⁵ Hollis, Smith, a.g.e., s. 71-72.

¹⁴⁶ Yalvaç, 2016, a.g.m., s. 42.

¹⁴⁷ Bkz. Hollis, Smith, a.g.e.

¹⁴⁸ Yalvaç, 2016, a.g.m., s. 49-50.

yüzyılda ortaya çıkan sosyal olayların doğa olayları gibi nesnel gözlemlerle incelenmesinin mümkün olduğuna dayanan ve doğa bilimlerinden etkilenen düşünceye dayanmaktadır. Bu görüşe göre, araştırmacı kendisini incelediği nesneden soyutlayabileceğini varsayar ve toplumsal ilişkide ortaya çıkan düzenlilik ve değişimin evrensel yasalarını ortaya çıkarmaya çalışır. Anlama ise, olayların farklı insan toplulukları için farklı anlamlar ifade ettiğini varsayan ve toplumsal olayların doğa olaylarından farklı olarak kendine özgü bir mantık içerdiği düşüncesine dayanmaktadır. Bu düşünce 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Açıklayıcı yaklaşım olayların dışarıdan nasıl açıklanabileceği üzerinde dururken, anlamacı yaklaşım olayların içeriden nasıl anlaşılabilirliği üzerinde durmaktadır.¹⁴⁹

Anlamaya öncelik veren kuramcılara göre; sosyal anlamlar, dil ve inançlar sosyal varoluşun en önemli ontolojik unsurlarını oluşturmaktadır. Açıklamaya öncelik veren kuramcılar genel olarak bu iddiayı doğrudan eleştirmemekte ve bu unsurların önemli olduğunu kabul etmektedirler. Fakat bu unsurların bilimsel çerçevede yapılan analizlerde kullanılabilmesinin mümkün olmadığını iddia etmektedirler. Açıklayıcı kuramcılara göre bilimsel bilgi ampirik ispata dayanmak zorundadır. Anlam, inanç, fikir gibi kavramların ampirik yöntemlerle doğrulanabilmesi mümkün değildir. Ampirik ispat olmaksızın bilimsel bilgi olduğu iddia edilen şeyler tahmin, kurgu ya da yorumdan öteye geçemez. Aslında bu şekilde yapılan bir izah Uluslararası İlişkiler disiplininde ikinci tartışmada gördüğümüz Gelenekselcilik Davranışsalcılık tartışmasına benzemektedir. Fakat bu tartışmada her iki tarafın da, yani hem açıklayıcı tarafın hem de anlamacı tarafın, zımni de olsa pozitivist bir yaklaşım içerisinde olduğu ve bu yaklaşımı birçok yönü ile kabul ettiklerini belirtmek gerekir. Bu tartışma aslında, davranışsalcıların eleştirileri ile güç kazanan pozitivist yaklaşıma sahip bir disiplin içerisinde, davranışsalcı-gelenekselci tartışmasını farklı bir boyutu ile sürdüren bir tartışma olarak düşünülebilir. Bu tartışmada davranışsalcıların yerine geçen açıklayıcı teorisyenler doğa bilimlerinde kullanılan metodolojik yaklaşımlarla meydana gelen sosyal gelişmelerin genel sebeplerini tanımlamaya çalışırken; anlamaya yönelik teorisyenler ise içsel anlamları, sebepleri ve aktörlerin sahip olduğu düşüncelerin analiz edilmesi ve bunlar referans alınarak çalışmalar yapılmasını savunmaktadır.¹⁵⁰ Anlamayı savunanlar; sosyal anlamların, dilin

¹⁴⁹ Tanrısever, a.g.m., s. 120.

¹⁵⁰ Hollis, Smith, a.g.e., s. 88-91.

ve fikirlerin sosyal çevrenin en önemli ontolojik ögesi olduğunu savunmaktadırlar. Açıklayıcılar, anlamayı savunanların bu görüşlerine tamamıyla karşı değillerdir, fakat onların kuşkuları bilimsel bir çerçevede analiz yaparken sosyal anlam, dil ve fikir gibi kavramların bu bilimsel analizlerde nasıl kullanılabileceğine yöneliktir. Açıklayıcı kuramcılara göre, bilimsel bilgi ampirik bir izah gerektirmektedir ve amaç, inanış, fikir gibi kavramlar bilimsel tekniklerle doğrulamaya elverişli değildir. Anlamaya yönelik yaklaşımı savunanlar, insanların hayatı anlamlandırma süreçlerinde daha önceden hazır olarak sunulmuş ve adına bilim dedikleri bir şeye gösterdikleri bağlılıkla değil, insan davranışını etkileyen en önemli etkenler olan inançlar, fikirler, amaçlar ve aklın rehberliğinde hareket etmeleri gerektiğini savunmaktadırlar.

Açıkçası bu tartışma aynı zamanda bilimin ne olduğuna ilişkin de bir tartışmadır. Açıklayıcılar, sosyal dünyanın ontolojik karmaşıklığını gözlemlenebilen ve ölçülebilen şeylerle sınırlandırmaktadır. Bu sebeple açıklayıcılar ontolojiyi epistemolojik ve yöntemsel kaygılar etrafında şekillendirmiştir. Bu da açıklayıcılar ve anlamacılar olmak üzere bu iki yaklaşım arasında yöntemsel olarak keskin bir ayrım olduğunu göstermektedir. Açıklayıcılığı savunanlar sayısal yöntemin öncelikli olduğunu savunur ve nitel veriyi bile sayısal hale getirmeye çalışırken, anlamayı savunanlar nitel, belli bir düzene sahip olmayan ve tarihsel olan yorumsamacı yöntemi savunmakta ve açıklayıcıların genellemeler oluşturmaya çalışan yaklaşımlarını benimsememektedirler. Tartışmanın epistemolojik sonuçları da vardır. Açıklayıcılar gözlemi geçerli bilgi oluşturmanın belki de tek yolu olarak ön plana çıkartırken, anlamayı savunanlar ise daha çok gözlenemeyen ve dolayısıyla ölçülemeyen davranış ve bilgi üzerine yoğunlaşmaktadırlar.¹⁵¹

1.3.4.2. Pozitivizm vs. Post-Pozitivizm

Dördüncü tartışmayı bir başka şekilde tarif etmek gerekirse, pozitivizm ile post-pozitivizm arasındaki tartışma olarak nitelendirilebilir. Burada pozitivistler açıklayıcı kuramcılarla aynı grupta, post-pozitivistler ise anlamaya yönelik kuramcılarla aynı gruptadır. Pozitivizm, empirik bir epistemolojiye dayanmaktadır ve genellikle

¹⁵¹ Kurki, Wight, a.g.m., s. 21-22.

empirizmle birbirinin yerine gelecek şekilde kullanılır ve bu aynı zamanda bir karışıklığa da sebep olmaktadır. Aslında pozitivizm bir bilim kuramıdır ve çoğu pozitivist empirist bir epistemoji kullanır, fakat bütün empiristler pozitivizmi benimsememektedir. Aynı şekilde, pozitivist bilim felsefesini kabul etmeden empirik verinin geçerli olduğunu iddia etmek de mümkündür. Hem her iki tanımı birbirinden ayırmak hem de bu tanımların ne anlama geldiklerini ortaya koyabilmek için empirizm ve pozitivizm tanımları üzerinde biraz durmakta fayda vardır. Epistemolojik olarak empirizme göre gerçek bilgi ancak insan duyularıyla algılanabilen olaylara dayalı olan bilgidir. Bu sebeple bilgi ancak empirik olarak doğrulanabilir ise bilimseldir. Bir bilim kuramı olan pozitivizmin, empirizmin öne sürdüğü savlara katılarak bu savları daha da ileri taşıdığı görülmektedir. Pozitivizm; empirizmin varsayımlarına ilaveten sistem, düzenlilik, geçerli bir metodoloji uygulanmasının gerekliliği gibi meselelere de önem vermektedir. Pozitivizme göre bilim sistemsel bir gözleme dayanmalıdır. Bilim felsefesinin amacı, bilimsel iddiaların uygun gözlemlere dayandığını ispatlayan uygun metodolojik teknikleri ve kriterleri ilgilendiren mantıksal ve titiz ilkeler üretmektir. Pozitivistlere göre bilimin geçerliliği bu titiz metodolojik ilkelere dayanmaktadır. Bilimsel bilgi ile inancı birbirinden ayıran fark işte bu metodolojik ilkelerdir. İkinci olarak pozitivistler, tekrarlanan gözlemler sonucunda ortaya çıkan veri bütününe genel kanunların ortaya çıkmasını sağlayan düzenlilikleri meydana getirdiğini savunmaktadırlar. Bu genel kanunlar gözlenebilir olaylar arasındaki düzenlilikleri açıklamayı sağlamaktadır. Gözlenemeyen herhangi bir süreç, işleyiş ya da olay; bir verinin izahı olarak gösterilemez. Pozitivistlere göre aralarında nedensellik bağı olan ilişkiler gözlenebilir davranışlardaki düzenliliklerin tespit edilmesi ile ortaya çıkarılabilir.¹⁵²

Üçüncü olarak pozitivistler, gözlemin önemine vurgu yapmaları sebebiyle gözlenemeyen gerçeklikleri değerlendirme dışı bırakırlar. Bu da onları söylem (discourse), sosyal yapı (social structure) gibi gözlenemeyen kavramlarla ilgili derin ontolojik tartışmalar içinde olamamalarına sebep olur. Pozitivistler gözlenemeyen şeylere sadece araçsal anlamda atıf yaparlar. Pozitivistlere göre gözlenemeyen şeyler veriyi açıklamakta işe yarayan kurgusal yapılardır. Veri açıklanırken gözlenemeyen şeylere atıfta bulunulabilir. Fakat ontolojik bir önem atfetmeye değer değildirler. Pozitivistler

¹⁵² Kurki, Wight, a.g.m., s. 22-23.

bilginin araçsal işlevi üzerinde durmaktadırlar. Onlara göre bilgi kullanışlı olmak zorundadır.

Pozitivist bilim felsefesinin 1960’lardan bu yana karşı karşıya olduğu birçok eleştiri pozitivist yaklaşımın kendini birçok konuda yenilemesini de zorunlu kılmıştır. Pozitivizmin sözde yumuşak post-davranışsalıcı duruşu günümüz uluslararası ilişkilerinde halen önemini korumaktadır. Bu duruş aslında Gary King, Robert O. Keohane ve Sidney Verba’nın ‘Sosyal Araştırmayı Tasarlamak: Niteliksel Araştırmalarda Bilimsel Çıkarım’ (Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research)¹⁵³ isimli sosyal analize çok önemli katkı sundukları kitaplarının da bir nevi dayanağını oluşturmaktadır. King, Keohane ve Verba; bu kitapla hem nicel hem de nitel araştırmada kullanılabilecek ortak bir çıkarım mantığı oluşturmayı ve aynı zamanda gözlem ve ölçmeyi ön plana çıkarmayı amaçlamışlardır. Nitel çalışmalarda da bilimsel bir çıkarım mantığının (scientific logic of inference) uygulanabilir olduğunu göstererek, sosyal bilimi kurgusal ve sistemsiz araştırmalardan kurtarmayı amaçlamışlardır. Nitel analizlerin de bilimsel olabileceğini göstererek nitel yaklaşımların bilimsel çıkarımı ciddiye almalarını sağlamaya çalışmışlardır.¹⁵⁴ Post-davranışsalıcı hareket hem empirik hem de normatif yaklaşımların zayıf yönlerini eleştirerek bu ikisi arasında bir sentez kurma iddiası taşımaktadır. Post-davranışsalıcılar empirist teorileri bilimsellik uğruna aşırı olguculuğa kaçmaları, normatif teorileri ise aşırı idealist ve ütöpik olmaları sebebiyle eleştirmektedir. Post-davranışsalıcı hareket hem empirist hem de normatif yaklaşımın bir diğeri olmadan varolamayacağını iddia etmekte ve ikisi arasında bir sentez kurmaya çalışmaktadır.¹⁵⁵

Pozitivistlerin insan davranışlarının bilimselliği üzerine ısrarına karşı bir pozisyon alan post-pozitivist yaklaşımın içinde birbirinden farklı birçok entelektüel pozisyon bulunmaktadır. Post-pozitivistleri yukarıda bahsettiğimiz yorumlayıcı pozisyondaki grubun bir türevi olarak sınıflandırmak kolay olsa da ve gerçekten birçok post-pozitivist bu gruptaki düşünürden ilham almış olsa da, post-pozitivist terimi çok geniş bir entelektüel geleneği içinde bulunduran birçok yaklaşımın genel adıdır. Bu farklı entelektüel geleneklerin ortak özellikleri pozitivistin sosyal süreçlerin çalışılmasında

¹⁵³ Bkz. Gary King, Robert O. Keohane, Sidney Verba, Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research, Princeton: Princeton University Press, 1994.

¹⁵⁴ King, Keohane, Verba, a.g.e., s. 3.

¹⁵⁵ Arı, 2013, a.g.e., s. 102.

geçerli bir yaklaşım olduğu varsayımının karşısında olmalarıdır. Örneğin bazı post-pozitivistler bilim felsefesindeki gelişmelerden etkilendi ve bu gelişmeleri pozitivist olmayan bir bilimsel yaklaşım ortaya koymak için kullandılar. Bunlara bilimsel gerçekçiler (scientific realists) dendi. Bu post-pozitivistler bilimin hem pozitivist yaklaşımını hem de yorumsamacı (hermenütik) yaklaşımını eleştirdiler. Onlar bilimsellik fikrini değil, bilimselliğe yapılan bazı yaklaşımları reddetmişlerdir. Ya da post-pozitivist olarak tanımlanan birçok feminist kuramcı daha karmaşık bir bilimsellik ortaya koymaya çalışmıştır. Birçok post-pozitivist ise disipline hakim olan pozitivist bilim yaklaşımını tamamen reddetmiş ve yorumsamacı (hermenütik) yaklaşımı da benimsememelerine rağmen anlamların, fikirlerin ve dilin önemini kabul etmişlerdir. Bu bakış açısı özellikle post-modern (post-yapısalcı) kuramlarda kendini göstermektedir. Yorumlayıcı yaklaşıma göre sosyal süreçlerin analizinde en önemli faktör, anlamlar (meanings) ve inançlar (beliefs) tarafından oluşturulmaktadır. Gözlemlenebilen gerçeklikler, onların altında yatan derin anlamların görünen yüzeyleyidir ve sosyal araştırmalar işte bu görünmeyen anlamları ortaya çıkarmada önemli bir görev üstlenmektedir. Bu kanı, anlaşılması gereken bazı gizli anlamlar olduğuna dayanmaktadır. Post-yapısalcılar ise ‘yorumsamacı şüphe’ (hermenütik suspicion) olarak tabir ettikleri bu kanıya karşı eleştirel yaklaşmaktadırlar. Aslında post-yapısalcılar bütün bilim iddialarının geçerliliği konusunda bir şüpheyeye sahiptirler ve doğa bilimleri de dahil olmak üzere, bilimin gerçek bilgi ürettiği savını reddetmektedirler.¹⁵⁶

Birçok açıdan pozitivism / post-pozitivism ayrımı bilim felsefesi tarihinde önemli bir ayrımı temsil etmektedir. Bu ayrım ortodoks pozitivismin bilim felsefesi içinde çöküşe geçtiği bir dönemde ortaya çıkmaya başlamış ve etkisini bütün sosyal bilimlerde göstermiştir. Pozitivismdeki bu çöküşle aynı dönemde bir takım yeni sosyal kuramlar ve felsefik yaklaşımların ortaya çıkmaya başlaması, bu tartışmaların ortaya çıkmasının bir diğer önemli sebebidir. Şu unutulmamalıdır ki, post-pozitivist olarak tanımlanan bu yeni yaklaşımların belkide tek ortak yönü pozitivist bilim yaklaşımını eleştirmeleridir.¹⁵⁷ Pozitivismin eleştirisi dışındaki duruşlarında çok büyük farklılıklar gözlenmektedir.

¹⁵⁶ Kurki, Wight, a.g.m., s. 23-24.

¹⁵⁷ a.g.m.

Metodolojik olarak post-pozitivist felsefeye göre, öncelikle Uluslararası İlişkiler kendi yöntemlerini mi yaratmalı, yoksa doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin yöntemlerinden mi faydalanmalı sorusunun yanıtlanması kaçınılmazdır. Metodoloji ve epistemoloji açısından önemli başka sorular da cevaplanmayı beklemektedir: Sosyal bilimlerde çalışılan devlet, toplum, ekonomi, ideoloji ya da demokrasi gibi nesnelere gerçekte var mı; yoksa bunlar insanların var olduğuna inandığı kendi kurguları mı? Üzerinde çalışılan şeyler laboratuvarında gözlemlenebilir nesnelere değilse bunları anlamak için kullanılacak yöntemler aynı olabilir mi? Özellikle uluslararası ilişkiler öznelerinin davranışlarını karmaşık sebeplerle, çoğu zaman da döngüsel olarak, gerçekleştirmeleri sebebiyle bilgiye doğrusal bir nedensellik anlayışıyla yaklaşılabilir mi? Olgulara dair birçok benzer durumu açıklamak ve genellemek için derinlik içermeyen açıklamalar yapmak mı, yoksa tek bir durumu tüm karmaşıklığıyla ve derinlemesine anlamaya çalışmak mı daha doğrudur? Bu ve benzeri soruları soran post-pozitivist araştırmacılar, özne-nesne sorunu olarak nitelendikleri, araştırmacının özne, çalışılanın nesne olduğu bir yaklaşımı reddederler. Çünkü özne ve nesnenin birbirlerinden keskin bir şekilde ayrılabilmesine inanmazlar. Bu anlayışa göre, sosyal bilimlerde elde etmeye çalıştığımız bilginin hem özne hem de nesnesiyizdir. Toplumsal hayatı çalıştığımızda ise aslında kendimizi çalışırız.

1.3.4.3. Rasyonalizm - Reflektivizm (Düşünselcilik) Ayrımı

Rasyonalist-Reflektivist (düşünselci) ayrımı, açıklamacı – anlamacı ayrım ile pozitivist - post-pozitivist ayrımlarını biraraya getirerek bu ayrımları bir başlık altında incelemektedir. Rasyonalist - reflektivist ayrımını ortaya atan Robert Keohane¹⁵⁸, neorealizm ve neoliberalizmi rasyonalist olarak nitelendirmiştir. Buradaki rasyonalizm kavramını rasyonel tercih kuramından alıp bu ayrıma yerleştirmiştir. Keohane'in ortaya attığı bu ayrım aynı zamanda Uluslararası İlişkilerde dördüncü tartışmanın da başlangıcı olarak kabul edilmektedir.¹⁵⁹ Keohane, bu ayrımı International Studies Association'ın 1988 tarihli toplantısında ortaya atmıştır.¹⁶⁰ Pozitivist bir yaklaşıma sahip ve metodoloji

¹⁵⁸ Keohane, 1988, a.g.m., s. 379-96.

¹⁵⁹ Yalvaç, 2016, a.g.m., s. 50.

¹⁶⁰ Robert O. Keohane, *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory*, Boulder: Westview Press, 1989.

temelli bir yaklaşım olan rasyonel tercih kuramı sosyal çevrenin karmaşık bir yapıya sahip olduğunu kabul etse de bireylerin genel tutumlarından bazı öngörülere varabilmek için bu karmaşıklığı büyük ölçüde göz ardı etmektedir. Rasyonel tercih kuramcıları, bireyleri ve bireylere benzeyen devletleri faydalarını maksimum seviyeye çıkarmaya çalışan varlıklar olarak ele alırlar ve bu sosyal varlıkların diğer özelliklerini göz ardı ederler. Keohane, bireyleri bu şekilde ele almanın onları tasvir etmenin en doğru yolu olmadığını ve bu yaklaşımın sınırlı bir yaklaşım olduğunu kabul etse de ona göre bireylerin bu şekilde ele alınması gözlemlenen sonuçlara göre doğru temellendirilmiş öngörülerin ortaya çıkabilmesini sağlayacaktır. Aynı zamanda bu yaklaşım pozitivist görüşün öncülü olan yaklaşımların tersine, tümdengelimci bir yaklaşım olsa da gözlem ve ölçüme verilen önem ile genel kanun oluşturma amacı rasyonel tercih kuramı analizlerinin esasını oluşturmaktadır. Bu yaklaşım tümdengelimcidir. Çünkü işe bireye ilişkin bir varsayımla başlar ve ardından bireye ilişkin bu varsayımı doğrulamak ya da yanlışlamak için gözlem ve hipotez testini kullanır. Bu sebeplerle rasyonel tercih yaklaşımı Uluslararası İlişkiler'deki pozitivist gelenekle birebir aynı olmasa da paralel bir tutum içerisindedir ve akılcılık (rasyonalizm) terimi uluslararası ilişkilerin hem açıklayıcı (explanatory) hem de pozitivist geleneği ile ilişkilendirilmiştir. Formel kuramda da tümdengelimci metodun kullanılmasının yararı, teoriler ve teorilerden türetilen önermelerde tutarlılık sağlamasıdır. Tümdengelim doğru uygulandığı sürece, teorem ve önermelerin mantıksal geçerliliği sorunsuzdur. Bu şekilde de mantıksal tutarlılık sağlanmış olur.¹⁶¹

Keohane, ortaya attığı rasyonalist-reflektivist ayrımında rasyonalizmin temel savlarını eleştiren eleştirel kuramı, inşacılığı, post-yapısalcılığı ve feminizmi reflektivistler olarak sınıflandırmıştır. Çünkü reflektivistler klasik pozitivist yaklaşımları reddederek düşünömselliğe ve siyasi ve sosyal açıklamaların yanlı doğasına vurgu yapmaktadırlar. Keohane, bu reflektivist yaklaşımların bilimin gelişimi için önemli olduğunu kabul etmekle beraber Lakatosyen bir bakış açısıyla bu yaklaşımların ancak bir araştırma programı geliştirmeleri halinde ciddiye alınabileceğini iddia etmektedir. Keohane bu şekilde reflektivist yaklaşımların ana akımın eleştirisini aşarak iddialarının geçerliliğini kapsamlı araştırmalarla ortaya koymaları gerektiğini vurgulamaktadır.

¹⁶¹ Özdamar, agm., s. 38.

Birçok reflektivist, Keohane'in bu iddiasının Keohane'in ve ana akımın bağı olduğu pozitivist bilim modelinin reflektivistler tarafından da uygulanması gerektiğine ilişkin talepten öte bir şey olmadığını düşünmektedir. Diğer taraftan ana akım kuramcılar ise reflektivistlerin bilgiye yönelik yaklaşımlarını ciddiye almaktan oldukça uzaktırlar. Çünkü reflektivistler, ana akımın sıkı sıkıya bağlı olduğu ontolojik, epistemolojik ve yöntemsel varsayımları ciddi bir şekilde eleştirmektedir.¹⁶²

Yukarıda bahsedilen pozitivism-postpozitivism tartışmasında görüldüğü gibi uluslararası ilişkilerde pozitivismin üstünlüğü zamanla bunların karşısına post-pozitivist tepkilerin çıkmasına sebep oldu. Pozitivizme tepki olarak doğan post-pozitivist yaklaşımların içinde eleştirel teori, postmodernizm ve konstrüktivizmin yöntemsel yaklaşımlarını ayrı ayrı kısa birer incelemesini yapmak meselenin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. Çünkü bu yaklaşımlar aynı post-pozitivist yaklaşım içerisinde yer alsa da her biri oldukça karmaşık ve birçok zaman birbirleri ile de çelişen tutumlar sergilemektedirler.

1.3.4.4. Eleştirel Teori

Bu yöntemsel yaklaşım Marksist düşünceden yola çıkan bir yaklaşımdır ve Neo-Marksizm olarak tanımlanabilir. Daha sonra çoğu Amerika'da sürgünde yaşayacak olan bir grup Alman düşünür tarafından Frankfurt'ta "Sosyal Araştırmalar Enstitüsü" (Institute for Social Research, IfS) adıyla kurulan bir merkezde yapılan çalışmalarla geliştirilmiş olması sebebiyle Frankfurt Okulu olarak nitelendirilmiştir. Grup üyelerinin hepsinin Yahudi olması sebebiyle Almanya'da Nazilerin işbaşına gelmesiyle beraber üyelerin birçoğu sürgüne gönderilmiş ve çalışmalar büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Grup üyeleri 1933'te önce Cenevre'ye oradan da ABD'ye giderek çalışmalarına Colombiya Üniversitesi'nde devam etmişlerdir. Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisine göre çağdaş toplumu anlayabilmek, tarihsel ve toplumsal gelişime bakmayı gerektirir. Bu enstitünün ilk kurucuları Max Horkheimer, Theodor Adorno ve Herbert Marcuse'dir. Frankfurt Okulu'nun düşüncelerinin ortaya çıkması açısından Horkheimer'ın 1937'de yayınladığı

¹⁶² Kurki, Wight, a.g.m., s. 24-25.

“Traditional and Critical Theory” (Geleneksel ve Eleştirel Teori) isimli kitabı büyük önem taşımaktadır.¹⁶³

Uluslararası İlişkiler’de eleştirel kuram Marksist Uluslararası Ekonomi Politik yaklaşım ile yakından bağlantılıdır. Eleştirel okul aynı zamanda Walter Benjamin, Erich Fromm, Leo Lowenthal gibi düşünürlerin görüşlerine dayanmaktadır. Jürgen Habermas ve Antonio Gramsci eleştirel okulun yeni temsilcileri arasında yer alırken, uluslararası ilişkilerin iki önemli eleştirel teorisyeni Robert Cox¹⁶⁴ ve Andrew Linklater’dır.¹⁶⁵ Eleştirel teori kavramı bazen çok geniş tutularak tüm pozitivism karşıtı duruşları da içine alacak şekilde ifade edilmektedir. Post-pozitivist/post modernist teoriler, konstruktivizm, feminizm, yapısalcılık sonrası teoriler, güvenlikleştirme ve İngiliz okulu gibi çok sayıda teorinin bazen eleştirel teori adı altında toplandığı da görülmektedir.¹⁶⁶ Eleştirel teorisyenler pozitivismin üç ana varsayımını reddetmektedirler. Bu varsayımlar nesnel dışsal gerçekliğin (objective external reality), özne–nesne ayrımının ve değerden arındırılmış bir sosyal bilimin varlığı varsayımlarıdır. Eleştirel teorisyenlere göre değişmez sosyal kanunlar doğrultusunda işleyen bir dünya politikası ya da global bir ekonomi olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Sosyal dünya, zaman ve mekandan meydana gelen bir yapı iken, uluslararası sistem ise en güçlü devletlerin bir araya getirdiği özel bir yapıdır. Uluslararası İlişkiler de dahil olmak üzere sosyal olan herşey değişebilir, ve bu sebeple tarihseldir. Eleştirel teorisyenler, uluslararası politikayı hali hazırda bulunurken keşfedilen ya da ortaya çıkarılan bir şey olarak kabul etmezler. Onlar uluslararası politikayı inşa edilen bir şey olarak görürler ve bu sebeple özne (analyst) ve nesne (the focus of analysis) arasında temel bir ayrım olduğu savını reddederler.¹⁶⁷

Eleştirel teorisyenlere göre bilginin, ne ahlaki ne siyasi ne de ideolojik açıdan nötr (tarafsız) olması mümkün değildir. Her türlü bilgi, onu tanımlayanın çıkarımı yansıtır. Bilgi, onu aktaranın dünyaya bakış açısını yansıtması sebebiyle yanlıdır. Bu sebeple bilgi, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde herhangi bir çıkara, değere, sınıfa, zümreye ya da buna

¹⁶³ Arı, 2013, a.g.e., s. 451-453.

¹⁶⁴ Cox, 1981, a.g.m., s. 126-155; Bkz. Robert Cox, Timothy J. Sinclair, *Approaches to World Order*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

¹⁶⁵ Bkz. Andrew Linklater, *Beyond Realism and Marxism: Critical Theory and International Relations*. Basingstoke, UK: Macmillan, 1990.; Andrew Linklater, “The Achievements of Critical Theory”, *International Theory: Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, ss. 279-298.

¹⁶⁶ Arı, 2013, a.g.e., s. 451.

¹⁶⁷ Jackson, Sorensen, a.g.e., s. 248.

benzer herhangi bir şeye karşı eğilimi ortaya çıkarır. Teorinin her zaman bir şeye ve bir amaca yönelik olduğunu söyleyen Cox'a göre Uluslararası İlişkiler teorileri de yanlıdır.¹⁶⁸ Cox, pozitivist (ya da problem çözmeye yönelik) bilgi ile eleştirel (ya da özgürleştirici) bilgi arasındaki farkı şu şekilde açıklamaktadır: Pozitivist bilgi konservatiftir. Hali hazırda olanı, bulunanı, gerçekleşeni bilmeyi amaçlar. Pozitivist bilgi tarafsız değildir. Gücün dengesiz dağılımına dayanan ve birçok insanı dışlayan uluslararası statükodan taraftır. İnsanın gelişimi ve özgürleşmesini destekleme amacı gütmeyiz. Bu amaç eleştirel kuramcılar tarafından güdülmektedir.

Eleştirel kuram uluslararası sistemde sadece devlet ve devletlerden meydana gelen sistemle değil, daha genel olarak bütün güç ve egemenlik yapılarıyla ilgilidir. Eleştirel kuram siyasi bir amaç için bilgi üretmeye çalışır. Bu amaç insanlığı, başta ABD olmak üzere, hegemon güçler tarafından kontrol edilen uluslararası politika ve ekonominin baskıcı yapılarından kurtarmak ve özgürleştirmek; ve zengin kuzey ülkelerinin fakir güney ülkeleri üzerindeki baskısını ortaya koymaktır. Bu açıdan bakıldığında eleştirel kuramcılarının görüşleri marksist uluslararası ekonomi politik görüşlerle neredeyse aynıdır. Her iki görüşün de ilerlemeci bir değişimi öngörüyor olması, idealist felsefe ile olan yakınlıklarını da göstermektedir. Eleştirel kuramcılar açık bir şekilde politiktir ve kuramsal tartışmaların da temelde politik tartışmalar olduğuna inanırlar. Bu sebeple konservatif ve liberal kuramcılarının kendi siyasi değerlerini savunduğunu ve kabul ettirmeye çalıştıklarını düşünerek kendi ilerlemeci ve özgürleştirici (genellikle de sosyalist) ideolojilerini savunur ve geliştirmeye çalışırlar. İki savaş arası dönemde idealistlerin yaptığı gibi eleştirel kuramcılar da sahip oldukları ideolojinin öne sürdüğü şekilde sosyal ve siyasal devrimi gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Eleştirel kuramcılar ile idealistler arasındaki fark, eleştirel kuramcılarının akademik tarafsızlık ve nesnelliğin mümkün olmadığını savunurken idealistlerin bu şekilde düşünmemesidir.¹⁶⁹

Eleştirel kuramcılar, bilginin doğası gereği politik olduğu görüşleri ile diğer klasik kuramcılardan ayrılmaktadırlar. Eleştirel kuramcılara göre, uluslararası ilişkiler araştırmacısının çalışmakta olduğu konudan kendini soyutlaması mümkün değildir. Çünkü araştırmacı çalışmakta olduğu konu ile az ya da çok bir bağ kurmaktadır. Zaten

¹⁶⁸ Cox, 1981, a.g.m.

¹⁶⁹ Jackson, Sorensen, a.g.e., s. 249.

araştırmacılar genellikle öznel olarak bir fikrinin ya da yargısının olduğu konuları çalışmayı tercih ederler. Aynı zamanda sosyal bilim araştırmacısı zaten çalışmakta olduğu beşeri dünyanın bir parçasıdır. Kendini o dünyadan soyutlaması mümkün değildir. Eleştirel kuramcılara göre sosyal bilimciler ve sosyal bilimler gücü ele geçirme araçlarıdır. Eleştirel kuramcılar aynı zamanda farklı uluslararası ilişkiler kuram ve kuramcılarının hangi siyasi çıkarlara hizmet ettiklerini tanımlamaya çalışmaktadırlar. Ama eleştirel kuramcıların esas amacı, yapmış oldukları bilimi dünya üzerinde küçük bir azınlığın çoğunluk üzerinde tahakküm kurmasını sağlayan küresel sosyal yapılardan insanlığı kurtarmak ve özgürleştirmek için kullanmaktır. Onlara göre dünya üzerindeki en büyük bilimsel amaç budur. Eleştirel kuram mevcut siyasi ve ekonomik sistemi yıkmayı amaçlıyor olması sebebiyle devrimci bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.¹⁷⁰

Eleştirel kuramın bu bakış açısı akademik anlamda bazı sorunlarla karşı karşıya kalınmasına sebep olmaktadır. Eğer gerçekten eleştirel kuramın vurguladığı gibi ‘kuram her zaman birileri ve bazı amaçlar için’¹⁷¹ ise, akademik anlamda bir kuramın değerini ölçemeyiz. Kuram ancak belli siyasal değer ve ideolojileri savunup savunmadığı ile ölçülebilir. Bu da akademik anlamda katkı sağlamaktan uzak bir durumdur. Uluslararası ilişkiler kuramları bilimsel olmaktan çok siyasal ise, akademik olarak hangi kuramın diğerinden daha üstün olduğunu ölçebileceğimiz objektif bir ölçüt bulunamaz. Bu sebeple de gerçek anlamda bir akademik tartışmadan söz etmek mümkün olmaz. Akademik olduğu zannedilen bütün tartışmalar aslında gizlenmiş siyasal tartışmalardır. Uluslararası ilişkiler de dahil olmak üzere bütün sosyal bilim kuramları politik kuramlar ise, bu bilim alanlarının akademik alanlar olduğunu nasıl savunabiliriz? Eğer kuram her zaman bir siyasi çıkarın dışavurumu ise ve bir akademik ilgi alanı değil ise, siyaset bilimi bir bilim değil başlı başına politik bir aktivitedir.¹⁷²

Hiçbir bilginin değerden arındırılmış olmadığı, bütün bilgilerin az ya da çok değer yüklü olduğu savunulabilir. Bu doğru olsa da bir bilginin tamamıyla körü körüne politik bir taraf yüklü olmasıyla, yine bazı değerlere sahip fakat belli ölçülerde akademik

¹⁷⁰ a.g.e.

¹⁷¹ Robert Cox, “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, *Perspectives on World Politics*, ed. Richard Little, Michael Smith, London: Routledge, 1991, ss. 444.

¹⁷² Jackson, Sorensen, a.g.e., s. 249.

tarafsızlığı koruması ve bilimsel gelişime açık olması arasında önemli farklar vardır. Uluslararası İlişkiler aynı zamanda diğer birçok sosyal bilim gibi siyasetten izole ya da siyasete ilgisiz olamaz. Fakat yine de bilimin tarafsız analizler yapmasına engel bir durum yoktur. Robert Cox'un çalışmaları da eleştirel kuramcılarının ideoloji yüklü olmakla, görece biraz daha tarafsız analizler yapmak arasındaki dengeyi bulmakta nasıl zorlandıklarını resmetmektedir. Cox, bir yandan radikal değişimi savunan devrimci görüşler ortaya atarken; diğer yandan Uluslararası İlişkiler disiplinine geniş kabul görmüş, akademik nitelikleri yüksek birçok eser de kazandırmıştır.¹⁷³

1.3.4.5. Post-Modernizm, Post-Pozitivizm ve Post-Yapısalcılık

Post-modernizm, post-pozitivizm ve post-yapısalcılık kavramları birbirlerinin yerine kullanılabilen aralarındaki sınırların çok belirgin olmadığı kavramlardır. Örneğin M. Foucault, J. Derrida, J. F. Lyotard, Der Derian ve Shapiro'yu post-modernistler olarak sınırlandırmak mümkün iken, M. Foucault ve J. Derrida'nın daha çok post-yapısalcı kategoride olduğunu söylemek mümkündür. Bu üç yaklaşımın genel olarak birbirinden ayrıldığı noktaları vurgulamak gerekirse; post-modernistler daha çok modernitenin eleştirisi üzerinde dururken, post-pozitivistler pozitivizmin epistemolojik duruşunu eleştirmekte, post-yapısalcılar ise bir yandan pozitivist/modernist yaklaşımı eleştirirken diğer yandan da dil, diskur, yapı sökümü gibi kavramlar üzerinde durmaktadırlar.¹⁷⁴

Postmodernizm, II. Dünya Savaşı sonrası bir grup Fransız filozof tarafından ortaya atılan bir sosyal teoridir. Bu filozofların ortak yönü 1940'ların sonu ve 1950'lerin başında Fransa'da etkili olan varoluşçuluk (existentialism) felsefesini reddetmeleridir. Postmodernizm 1980'lere kadar uluslararası ilişkilerde etkisini göstermemiştir. Uluslararası ilişkilerde ilk postmodernist kuramcı Richard Ashley'dir¹⁷⁵. Postmodernistler, eleştirel kuramcılarının yaptığı gibi, bilim adamlarının içinde

¹⁷³ Robert W. Cox ve Uluslararası ilişkilerde metodoloji tartışmaları için Bkz. Burcu Bostanoğlu, Mehmet Akif Okur, *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram: Hegemonya – Medeniyetler ve Robert W. Cox*, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2009.

¹⁷⁴ Arı, 2013, a.g.e., s. 478.

¹⁷⁵ Richard Ashley, "The Achievements of Post-Structuralism in International Theory", *Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, ss. 240-253.

buldukları kavramsal hapishanenin farkına varmalarını sağlamaya çalışmaktadırlar.¹⁷⁶ En önemli kavramsal hapishane modernitenin kendisi ve modernleşmenin ilerlemeye ve herkes için daha iyi bir hayat ortaya koyduğuna ilişkin görüştür. Postmodernistler, sosyal olaylara ilişkin objektif bilginin olabileceğine dair modernist görüşe şüpheli yaklaşmaktadırlar. Kant gibi aydınlanmaya (enlightenment) inanan klasik liberallere karşı eleştireldirler. Waltz gibi bilime inanan çağdaş pozitivistlere karşı da eleştireldirler. Kant ve Waltz'da ortak görüş olan insanın ilerlemeci olduğuna dair inanç postmodernistlere göre hatalı ve temelsizdir. Postmodernistler neorealizmi entelektüel bir hata ve akademik kibir olarak tanımlarlar. Neorealizm, postmodernistlerin entelektüel hapishane olarak tanımladıkları en önemli örnektir, ve postmodernistler kendilerini bu hapishaneden kurtardıklarını varsaymaktadırlar.

Postmodern Uluslararası İlişkiler kuramcıları nesnel gerçeklik diye bir şey olmadığını iddia ederler. Toplumsal hayat hakkında sürekli ilerleyen ve gelişen bir bilginin olduğu ya da olabileceği fikrini reddetmektedirler. Bu tür fikirlerin entelektüel birer hayal ürünü ve öznel inançlardan ibaret olduğunu iddia etmektedirler. Postmodernistler bilginin gelişip ilerleyebileceği ve insanın doğal ve toplumsal hayat üzerinde bir hakimiyet kurabileceği inancını ciddi bir şekilde eleştirmektedirler. Aynı zamanda kurumların bütün insanlığın yararına, adil ve dürüst çalışacak şekilde tasarlanmasının mümkün olmadığını düşünmektedirler. Evrensel anlamda insani gelişim diye bir şey olmadığını vurgulamaktadırlar.¹⁷⁷

Postmodernizm, meta anlatılara (metanarratives)¹⁷⁸ karşı şüphelidir. Meta anlatılar, neorealizm ya da neoliberalizm gibi toplumsal hayat hakkındaki gerçeklikleri keşfettiklerini iddia eden yaklaşımlardır. Postmodernistler bu yaklaşımları uydurma ve güvenilir olmayan yaklaşımlar olarak tanımlamaktadırlar. Uluslararası ilişkilerdeki en önemli kuramsal yaklaşımlar olan realizm ve liberalizm yapı sökümcü eleştiri tarafından kolaylıkla yıkılabilecek kumdan kaleler gibidir. Postmodernistlere göre, neorealizmin uluslararası politikanın değişmeyen anarşik bir yapısı olduğu iddiası sürdürülemezdir. Çünkü bu iddiayı değerlendirecek bağımsız ve tarafsız bir zemin bulunmamaktadır. Böyle bir zemin bulunmamaktadır, çünkü sosyal bilimler tarafsız değildir. Aksine sosyal

¹⁷⁶ Vasquez, 1995, a.g.m.

¹⁷⁷ Jackson, Sorensen, a.g.e., s. 250-251.

¹⁷⁸ Üst anlatılar olarak da tanımlanmaktadır.

bilimler tarihseldir, kültürel, politiktir ve bu sebeple yanlıdır. Foucault'ya göre güç bilgiyi doğurur. Bilgi ve güç birbiriyle çok yakından bağlantılıdır. Bilgi gücün işleyişinden bağımsız değildir.¹⁷⁹ Her türlü güç bilgi gerektirir, her türlü bilgi de hali hazırda var olan iktidar ilişkilerine dayanır ya da bu ilişkileri destekler. Bu sebeple güçten bağımsız gerçeklik diye bir şey yoktur. Eğer gerçeğin bir tarihi varsa tarihin gerçeğinden nasıl söz edebiliriz? Gerçeklik, toplumsal kurgulardan bağımsız bir şey değildir, aksine tam da onun bir parçasıdır.¹⁸⁰ Postmodernistler yapısökümcüdür ve uluslararası ilişkilerde en önemli eleştiriyi neorealizme yönelmektedirler. Neorealizmin üzerinde durduğu anarşik yapının tarihsel olmaması sebebiyle neorealizmi eleştirirler. Postmodernistlere göre neorealizmin öncelikli olarak önem atfettiği ve değiştirilemez kabul ettiği sosyal yapı tarihsel süreçte oluşmuştur. Bu sebeple yapının başat unsur ve değiştirilemez kabul edilmesi yanlıştır.¹⁸¹

1.3.4.6. Konstrüktivizm

Konstrüktivizmin özel vurgusu insanın farkındalığı (human awareness) ve bilinci (consciousness) üzerinedir. Konstrüktivistler, eleştirel teorisyenler ve postmodernistlerin de aynı şekilde düşündüğü gibi dışsal ve nesnel bir gerçeklik olmadığını vurgulamaktadırlar. Sosyal ve politik dünya, insan bilincinin dışında varolan fiziksel ya da maddesel bir yapı değildir. Uluslararası sistem de kendi kendine varolmuş bir yapı değildir. O sadece insanlar arasındaki öznelarası bir farkındalıkla (awareness) meydana gelebilir. Meydana gelen bu şey fiziksel ya da maddesel değil, zihinsel ve düşünseldir. Bu sebeple eğer fikirler ve düşünceler değişirse, sistem de değişir. Konstrüktivizm Uluslararası İlişkiler'in bir sosyal bilim olduğunu reddetmez, fakat pozitivist bir bilim olduğunu reddeder. Çünkü konstrüktivizme göre uluslararası ilişkiler tarihsel ve sosyolojik anlamda bilimsel metodlarla çalışılabilir.¹⁸²

¹⁷⁹ Rasyonel teorilere göre bilgi ile gücün işleyişi tamamıyla birbirinden bağımsızdır.

¹⁸⁰ Steve Smith, "Reflectivist and Constructivist Approaches", *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, ed. John Baylis, Steve Smith, New York: Oxford University Press, 2001, ss. 240.

¹⁸¹ Jackson, Sorensen, a.g.e., s. 251-252.

¹⁸² a.g.e., s. 253.

Konstruktivizm yeni bir yaklaşım olarak kabul edilmekte olsa da, metodolojik anlamda kökleri 18. yy İtalyan filozofu Giambattista Vico'ya giden eski bir yaklaşımdır. Vico'ya göre, doğal dünya (natural world) Allah tarafından yaratılmış olsa da, tarihsel dünya insan tarafından oluşturulmuştur.¹⁸³ Tarih, insani ilişkiler dışında gelişen bir süreç değildir. İnsanoğlu kendi tarihini inşa eder. Tarihsel yapılar olan devletleri de insanoğlu inşa eder. Devlet de uluslararası sistem de yapaydır. Peter Katzenstein¹⁸⁴, Friedrich Kratochwill¹⁸⁵, Nicholas Onuf¹⁸⁶, Alexander Wendt¹⁸⁷ Uluslararası İlişkiler disiplinde önde gelen konstruktivistlerdir.

Konstruktivizm, kendine özgü araştırma alanları ve yaklaşımları barındıran empirik bir uluslararası ilişkiler yaklaşımıdır. Konstruktivistler pozitivistlerdeki nedensellik fikrini paylaşmazlar. Çünkü pozitivistlerdeki nedensellikte özneler arası etkileşim yoktur. Konstruktivistler uluslararası sistemdeki bilardo topu modelini reddederler. Çünkü aktörlerin bilardo topuna, topların birbirlerine çarpmasının da aktörler arası etkileşime benzetildiği bu modelde aktörlerin fikirleri, düşünceleri, bilinçleri gibi öznellikleri yoktur. Konstruktivistler, uluslararası etkileşimleri anlamak için bu bilardo toplarının içindeki fikirleri, duygu ve düşünceleri araştırmanın önemli olduğunu düşünmektedirler. Konstruktivistlere göre çatışma, güçlerin ya da kimliklerin çarpışması olarak algılanmaz. Çatışma, özneler arasındaki anlaşmazlık, tartışma, birbirini yanlış anlama, iletişim eksikliği ya da buna benzer aktörler arası çeşitli bilişsel anlaşmazlık ve uyumsuzluklardır. Konstruktivistler bilimsel araştırmayı bir açıklama faaliyeti değil bir yorumlama faaliyeti olarak görürler. Sosyal bilimsel bir araştırmanın tarafsız olabileceğine şüphe ile yaklaşmaktadırlar. Hatta postmodernizme yakın olan konstruktivistlerin diğerlerine göre bilginin nesnel olabileceğine yönelik daha büyük şüpheleri bulunmaktadır. Önceden pozitivist olan konstruktivistler 'sosyal inşanın mekanizmaları ve süreçleri' (mechanisms

¹⁸³ Leon Pompa, *Vico: Selected Writings*, Cambridge: Cambridge University Press, 1982'den aktaran Jackson, Sorensen, a.g.e., s. 254.

¹⁸⁴ Bkz. Peter Katzenstein, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York: Columbia University Press, 1996.

¹⁸⁵ Bkz. Friedrich Kratochwill, *Rules, Norms and Decisions*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

¹⁸⁶ Bkz. Nicholas Onuf, *A World of Our Making*, Columbia: University of South Carolina Press, 1989.

¹⁸⁷ Alexander Wendt, "Anarchy Is What States Make of It", *International Organization*, 46, (1992), s. 394-419; Alexander Wendt, "Constructing International Politics", *International Security*, 20/1, (1995), s. 71-81; Wendt, 1999, a.g.e.

of processes of social structure) diye bir tabirden bahsederler.¹⁸⁸ Bu tabirdeki mekanizma ve süreçler kavramı uluslararası sistemi, toplumsal güçlerini ve kaidelerini (social forces and laws) bilerek açıklanabilecek bir dışsal gerçeklik olarak ele almaktadır. Söylem ve iletişime vurgu yapan diğer konstrüktivistler ise araştırma meselesini insanların muhakeme ve dilsel yetilerini, inançlarını irdeleyerek, bu şartların onların davranışlarını nasıl şekillendirdiğinin ortaya konulması olarak tanımlarlar.¹⁸⁹

Örneğin milli güvenlik çalışmalarında konstrüktivistler, güvenlik politikalarında ve tercihlerinde kültürün, kimliğin ve geleneklerin etkisine özel önem verirler. Örneğin caydırıcılıkta nükleer ve kimyasal silahların sınırlı kullanımını şart koşan yasaklayıcı normların ve tabuların rolüne özel önem verirler. Bu sebeple konstrüktivistler, açıklamalarını askeri güç ve maddi çıkar temeline dayandıran ve kültür, kimlik, norm gibi etkenleri gözardı eden neorealist izahati yeterli bulmamakta ve eleştirmektedirler. Çünkü uluslararası sistem, neoralistlerin öngördüğünden çok daha karmaşıktır. Pozitivist neorealist Kenneth Waltz'un uluslararası sistemin anarşik olduğunu yönelik tespitine karşılık konstrüktivist Alexander Wendt, "Anarşi devlet ne anlıyorsa odur" demiştir. Ona göre, devletlerin pratik ve geleneklerinden bağımsız nesnel bir uluslararası sistem yoktur. Bu sebeple anarşi dışsal bir gerçeklik değildir. Uluslararası sistemde ya da siyasi sistemde yer alan, olduğu varsayılan ya da öyle algılanan ne varsa insanların etkileşimi vasıtasıyla insanlar tarafından meydana gelmektedir. Toplumsal olarak hiçbir şey bu insani faaliyetlerden bağımsız olarak meydana gelmez.¹⁹⁰

Yukarıda ele alınan vurgulardan yola çıkarak konstrüktivist uluslararası ilişkiler yaklaşımının yönetime ilişkin duruşu genel olarak; eğer anarşi devlet ne anlıyorsa o ise, uluslararası politikada değişmez hiçbir şey yoktur şeklinde özetlenebilir. Net ve apaçık hiçbir şey yoktur. Herşey özneler arası, belirsiz ve sürekli değişim halindedir. Hali hazırdaki uluslararası sistem devletler tarafından meydana getirilen bir sistem ise; ve eğer devletlerin yapısı, çıkarları, istekleri vs. değişir ise; uluslararası sistem de buna bağlı olarak değişecektir. Herşey bir değişim halinde ise yarın uluslararası sistemin ne hale geleceği, nasıl bir boyut alacağı, nasıl işleyeceği bilinebilir bir şey değildir. Bu sebeple

¹⁸⁸ Martha Finnemore, Kathryn Sikkink, "Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics", *Annual Reviews of Political Science*, 4, (2001), s. 391-416.

¹⁸⁹ Jackson, Sorensen, a.g.e., s. 257.

¹⁹⁰ Alexander E. Wendt, "Anarşi Devlet Ne Anlıyorsa Odur", *Uluslararası İlişkiler*, 10, 39, (2013), s. 3-43.

uluslararası ilişkiler biliminin öngörülebilir ve açıklayıcı bir bilim olması mümkün değildir. Bu kanı birçok konstrüktivistin paylaştığı bir tutum olsa da, birçoğu için ise yeterli değildir. Bu kanıyı yeterli bulmayan konstrüktivistlerin bir uluslararası ilişkiler sosyal bilimi kurmak gibi tutkulu bir istekleri vardır. Bu konstrüktivistler dışsal nesnel bir gerçekliğin olduğunu kabul etmeseler de devletler adına hareket eden insan davranışlarına önem vermeleri sebebiyle davranışsalcı bir yanları da vardır. Bireyler arası karşılıklı anlayış, ortak fikirler, ortak faaliyetler, ortak kuralların bir öznelerarası siyasi gerçeklik oluşturabileceğini iddia etmektedirler.¹⁹¹

Bu sebeple konstrüktivizm ve pozitivism birbirine görüldüğü kadar uzak değildir. En önemli davranışsalıcılardan olan Eulau, insan davranışlarının sosyalliğine ve iletişime dayalı olmasına vurgu yapar. Sosyal bilimciler insan davranışlarının dünyasına ancak onunla iletişim kurarak ve onu anlayarak ulaşabilir.¹⁹² Bu açıdan konstrüktivizmle davranışsalcılığın aynı şeyden bahsettiğini söyleyebiliriz. Fakat davranışsalıcılara göre gözlemcinin hipotez ve teorileri bağımsız ve nesneldir. Bu sebeple konstrüktivizmin yöntemsel olarak hem post-pozitivist hem de pozitivist olduğu söylenebilir. Özneler arası ilişkilerin savunması bakımından post-pozitivist, bilimsel açıklamayı savunması bakımından ise pozitivisttir.

1.3.4.6.1. Rasyonalist–Konstrüktivist Tartışmanın Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Yeri

2000’li yıllarla beraber, uluslararası ilişkiler disiplininde meydana gelmesi beklenen önemli tartışma konularından birinin de rasyonalizm ile konstrüktivizm arasında olması beklenmiştir.¹⁹³ Rasyonalizm ve konstrüktivizm arasında yaşanacak bir tartışmanın doğası ve söz konusu kuramların yaklaşım tarzları gereği yöntemsel bir tartışma olacağı ve uluslararası ilişkilerin nasıl çalışması gerektiği üzerinde duracağı açıktır. Bu tartışmanın bir boyutunu iki yaklaşım arasındaki ontolojik farklılık oluşturmaktadır. Ontolojik olarak rasyonalizm meseleyi bireylere indirgeyerek; bütünü, birbiriyle etkileşim halinde olan bireysel parçalardan meydana gelmesi üzerinde

¹⁹¹ Jackson, Sorensen, a.g.e., s. 257-258.

¹⁹² Eulau, a.g.e.’dan aktaran Jackson, Sorensen, a.g.e., s. 259.

¹⁹³ Peter J. Katzenstein, Robert O. Keohane, Stephen D. Krasner, “International Organization and the Study of World Politics”, *International Organization*, 52, 4, (1998), s. 645-685.

dururken; konstruktivizm bütüncül bir ontolojik duruşu benimser ve parçaların sadece bütüncül olan ilişkileri çerçevesinde var olduklarını savunur. Rasyonalizm ve konstruktivizm arasındaki tartışmanın ikinci olarak ampirik boyutta sürdüğü söylenebilir. Ampirik açıdan bakıldığında rasyonalizm ve konstruktivizm arasındaki tartışma genel olarak uluslararası aktörlerin sonuç mantığı (logic of consequence) ile mi yoksa uygunluk mantığı (logic of appropriateness) ile mi hareket ettikleri ya da bu tarz motifleri hangi sıklıkla uyguladıkları üzerinde olmaktadır. Başka bir ampirik tartışma ise tercihlerle ilgilidir. Rasyonalistlere göre aktör tercihleri içsel faktörlerden ortaya çıkmakta iken, konstruktivistlere göre ise tercihler dışsal faktörlerden ortaya çıkmaktadır.¹⁹⁴

Rasyonalist ve konstruktivistlerin genel olarak üç noktada birbirinden ayrıldığını söylemek mümkündür. Öncelikle konstruktivistler materyalist değil, felsefi idealisttirler. Özneler-arasılığa önem veren konstruktivistlere göre, maddi yapılar intersubjektif olarak paylaşılan anlam yapıları ile sosyal bir anlama sahiptirler. Olguculuğa önem veren rasyonalistler materyalist iken, konstruktivistler siyasal eylemin belirlenmesinde aktörlerle yapı arasındaki karşılıklı oluşturucu bir ilişkinin var olduğunu iddia ederek, hem normatif unsurlara hem de maddi unsurlara vurgu yapmaktadırlar. Bu sebeple konstruktivistlere göre, yapılar ve aktörler birbirlerini karşılıklı olarak etkiler ve oluştururlar. Yani rasyonalistlere göre aktörün tercihleri ön planda iken, konstruktivistlere göre önemli olan aktörün kimliğidir ve aktörün kimliği içinde bulunduğu normatif ve ideolojik yapılar tarafından belirlenmektedir. Bu sebeple uluslararası sistem de verili değil, sürekli oluşturulan ve oluşturan bir yapı iken; devletlerin kimlikleri ve çıkarları da verili olmayıp, özneler arası etkileşim sonucunda oluşur. Rasyonalistlere göre ise bu unsurlar verilidir. Son olarak konstruktivistlere göre normlar önemlidir. Kimlikle doğrudan ilişkili olan normlar davranışları belirler. Rasyonalistlere göre ise davranışlar aktörlerin diğer aktörlerle girdikleri etkileşim çerçevesinde aktörlerin kapasiteleri tarafından tamamen rasyonel bir ortamda belirlenir. Çünkü aktörler çıkarları peşinde koşar, rasyonel ve egoisttirler.¹⁹⁵

¹⁹⁴ James Fearon, Alexander Wendt, "Rationalism vs. Constructivism: A Skeptical View", *Handbook of International Relations*, ed. Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons, London: Sage Publications, 2002, ss. 67-69.

¹⁹⁵ Arı, 2013, a.g.e., s. 503-504.

Fakat Rasyonalizm ile konstrüktivizm arasında yönteme ilişkin bir tartışma olacağı beklentisi umulduğu gibi olmamıştır. Rasyonalizm ve konstrüktivizmin önemli iki temsilcisi tarafından yazılan bir makale ile rasyonalizm ve konstrüktivizmin birbirlerinin karşısında değil ancak birbirlerine tamamlayıcı olabilecekleri ortaya konulmuştur.¹⁹⁶ Rasyonalizm ve konstrüktivizm genellikle ontolojik ve ampirik tanımlar üzerinden yapılan bir tartışma olarak sunulmakta olsa da James Fearon ve Alexander Wendt bu bakış açısının yanlış olduğunu ve rasyonalizm ve konstrüktivizme pragmatik olarak yaklaşıldığında bu iki duruşun çatışan değil uluslararası politika konularına cevap vermeye çalışan iki farklı yaklaşım olduğunu iddia etmektedirler. Rasyonalizm ve konstrüktivizm uluslararası sisteme farklı açılardan bakan yaklaşımlardır. Bu sebeple uluslararası politikaya ilişkin birbirlerinden farklı sorular sorarlar ve farklı cevaplar verirler. Rasyonalizm-konstrüktivizm tartışmasına ontolojik bir mesele olarak yaklaşmak, hangi yaklaşımın ontolojik bakış açısının doğru olduğunu ve dolayısıyla ontolojik olarak hangisinin galip olduğunu kanıtlamaya çalışmaktan öte bir çaba değildir. Başka bir deyişle, uluslararası politikanın başat unsurlarının bütüncül yapılar mı yoksa parçalar mı olduğu tartışması, uluslararası politikaya dair önemli sorulara cevap bulunmasında önemli bir rol üstlenmemektedir. Örneğin böyle bir tartışma, uluslararası ilişkilerin aktörlerinin birbirlerini ya da uluslararası politikayı nasıl etkiledikleri, uluslararası politikanın hangi koşullarda daha çatışmacı ya da işbirliğine yatkın olduğu, ya da uluslararası sistemdeki anarşik yapının yarattığı sorunların nasıl aşılacağı konularında yol gösterici bir nitelik taşımamaktadır. Rasyonalizm-konstrüktivizm tartışmasına ampirik açıdan yaklaşıldığında ise, uluslararası sistemdeki aktör tercihlerinin içsel (endogenous) mi, yani aktörün kendisine mi içkin olduğu ya da dışsal (exogenous) mı olduğu, yani çevreden etkilenmekte mi olduğu tartışması ön plana çıkmaktadır. Bu tartışmanın da net bir şekilde sonuçlandırılmadığı görülmektedir. Çünkü herhangi bir durumda aktör tercihlerinin içsel ya da dışsal olması, farklı bir başka durumda da aynı şekilde olacağını kesin kılmamaktadır.¹⁹⁷ Bu sebeple James Fearon ve Alexander Wendt, rasyonalizm konstrüktivizm tartışmasının sosyal gerçekliği anlatan analitik bir araç olarak kullanılması gerektiğini vurgulamış ve bu sebeple de tartışmanın pragmatik bir şekilde ele alınması gerektiğini savunmuştur. Onlara göre rasyonalizm-konstrüktivizm

¹⁹⁶ James Fearon, Alexander Wendt, a.g.m.

¹⁹⁷ a.g.m., s. 71-72.

meselesi birinin diğereine galip gelmeye çalıştığı bir tartışma olarak değil, bir söyleşi olarak ele alınmalıdır.

Genel olarak rasyonalizm konstrüktivizm kıyaslamalarına bakıldığında, rasyonalizmin maddesel olanla konstrüktivizmin ise düşünsel olanla ilgilendiğini söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Bu durum aktör davranışlarına uyarlandığında, rasyonalizme göre aktörler ya da bireyler kendi maddesel çıkarları doğrultusunda hareket ederken, konstrüktivistlere göre aktörler normlar ve değerleri ön planda tutarak hareket ederler şeklinde bir çıkarıma ulaşılabilir ve literatürde de böyle bir ayırım sıklıkla görülmektedir. Fakat durumu maddesel unsurlar ve düşünsel unsurlar olarak basit bir şekilde genellemek o kadar da doğru değildir. Buradaki sorun konstrüktivizme ilişkin tanımlamadan çok, rasyonalizmle ilgili yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Aslında konstrüktivizme ilişkin tanımlamanın böyle basit bir şekilde ortaya konması sorun olsa da rasyonalizmin ortaya konulması daha karmaşıktır. Konstrüktivizm genel olarak maddeselliğe karşı bir tepki şeklinde tanımlanmaktadır ve bu tanım doğrudur. Fakat bu tanımın yerine oturabilmesi için maddesellikten ne anlaşılması gerektiği de ortaya konmalıdır. Maddeselliğin ne olduğu bilindiği takdirde konstrüktivizmin ne olduğu anlaşılacaktır ve konstrüktivizm kesinlikle maddesel hususların etkisini tamamıyla reddeden bir duruş değildir. Konstrüktivist bakışa göre bazı sınırlar içerisinde maddesel unsurlar önemlidir, fakat bu sınırlar düşünsel dünya tarafından şekillenmektedir.¹⁹⁸

Yalnız Türkiye’de değil, neredeyse bütün dünyada uluslararası ilişkiler akademisyenlerinin araştırmalarında kullandıkları yöntemler konusunda kutuplaşmış olmaları, yapılan çalışmalar ne kadar değerli olursa olsun, tarafların birbirlerini dikkate almadıkları bir ortam doğurmuştur. Çoğu zaman pozitivist araştırma prensiplerini benimsemiş olanlar, bilişsel (cognitivist) ve yorumsamacı (interpretive) araştırma yapan eleştirel veya post-pozitivist akademisyenleri “hayal dünyasında yaşamak” ve “keyfe keder örnek olay seçmek” ile itham etmekte, post-pozitivist gelenekten gelenler ise pozitivistleri “sayılarla uğraşanlar” (number cruncher) ya da “istatistiklerle yalan söyleyenler” olarak değerlendirebilmektedirler. Uluslararası İlişkilerde bu ayrımı ve neticesinde ortaya çıkan zorluğu ortadan kaldıracak yaklaşım, araştırmacının

¹⁹⁸ a.g.m., s. 76-77.

epistemolojik ya da ontolojik kaygılarından ziyade sorduğu araştırma sorusunun hangi yöntem kullanılarak daha iyi cevaplanacağını tespit ederek izlemesi gereken metodu seçeceği pragmatist bir yaklaşımdır. Çünkü bu iki pozitivist ve post-pozitivist yaklaşım dünya politikasını anlamak ve açıklamak konusunda birbirlerine çok değerli dersler verebilecekken, pozitivist olmanın sadece sayılarla uğraşmak, post-pozitivist olmanın ise sayıları hiç kullanmamak olarak algılandığı sığ akademik ortam iki akımı birbirinden uzaklaştırmakta ve disipline zarar vermektedir. Hatta bu iki kutup arasındaki uzlaşmazlık uluslararası ilişkilerin bir disiplin olmadığı düşüncesini de güçlendirmektedir. Söz konusu pragmatist yaklaşıma karşı, “sorulan soru ve çalışılan özneyi kuram ile epistemolojik ve ontolojik görüşler belirler”, şeklinde bir itirazın gelmesi mümkün olsa da; bu durum pragmatist yaklaşım tarafından bir kısıtlayıcılık olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşıma göre söz konusu kısıtlayıcılığın elimine edilmesi uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak varlığını sürdürmesi için gereklidir. Disiplinin çeşitliliği ve faydalılığı açısından farklı sorular sorulup bu soruların farklı yöntemlerle cevaplanması zenginleştirici bir unsur olacaktır.¹⁹⁹ Nasılkı II. Dünya Savaşı’ndan sonra realizmin çok güçlü bir şekilde kendini hissettirmesi idealizmin yok olmasına sebep olmamış ya da 1960’larda davranışsalcılığın eleştirileri ile realizm kendini yenileyerek neorealizmin ortaya çıkmasına sebep olmuşsa; her kuram ve yaklaşımın birbirinden farklı sorular sorarak farklı cevaplar vermesi, birlikte varlıklarını sürdürmesi ve birbirlerini geliştirmesi mümkündür.

1.3.5. Pozitivizm Sonrası Uluslararası İlişkiler Disiplini: Bilimsel Realizm

Bilimsel gerçekçiliği Uluslararası İlişkiler disiplininde beşinci tartışma olarak ele alanlar olsa da,²⁰⁰ bunu henüz bir tartışma olarak nitelendirmek oldukça zordur. Çünkü bilimsel gerçekçilik genel olarak aydınlanma paradigmasını ve hakim pozitivist bilim anlayışını eleştirmekte olsa da, bilimsel gerçekçi eleştirilere karşı cevap niteliğinde bir uluslararası ilişkiler kuramı ortaya çıkmış değildir. Bu sebeple bilimsel realizmi uluslararası ilişkilerde pozitivizm sonrası gelişmeler adı altında nitelendirmek

¹⁹⁹ Şatana, a.g.m., s. 12-13.

²⁰⁰ Emilian Kavalski, “The Fifth Debate and the Emergence of Complex International Relations Theory: Notes on the Application of Complexity Theory to the Study of International Life”, *Cambridge Review of International Affairs*, 20, 3, (2007), s. 435-454.

mümkündür. Nitekim Wight ve Kurki²⁰¹ de bilimsel realizmi açıklarken “pozitivizmin ötesi” şeklinde isimlendirmiştir. Ya da Eleştirel Realizmin pozitivist olmayan ancak yine de bilimsel olan bir uluslararası ilişkiler anlayışı sunması sebebiyle Pozitivizm-Postpozitivizm tartışmasında yeni bir boyut olarak değerlendirmek de mümkündür.²⁰² Bilimsel gerçekçilik toplum bilimlerde bir meta teori olarak işlev görür. Yani toplumsal araştırmaların altında yatan ontolojik, epistemolojik ve yöntemsel varsayımları inceler ve ortaya çıkarır. Bu sebeple bir toplum teorisi değildir. Hem bir bilim felsefesi hem de bilim için bir felsefedir.²⁰³

Bir bilim felsefesi olarak kullanıldığında bilimsel gerçekçilik, toplum bilimleriyle ilgili kullanıldığında ise eleştirel gerçekçilik kavramları kullanılmaktadır.²⁰⁴ Bilimsel realizm felsefesinin en önemli düşünürü Roy Bhaskar’dır. Bhaskar, bilimsel realizm anlayışını kanıtlamak üzere bilim adamlarının pratikte nasıl bilimsel deneyler yaptığından yola çıkar. Bhaskar, toplum bilimlerle doğa bilimleri arasında yöntemsel bir birlik olduğuna inanmakta, ancak bilim kavramının yeniden tanımlanması ve pozitivizme alternatif bir bilimsel anlayışın geliştirilmesi gereğine işaret etmektedir.²⁰⁵ Eleştirel realizm, pozitivism ve postpozitivizm gibi insan odaklı değildir. Pozitivistler gerçeği tanımlarken duyumları, postpozitivistler ise öznel arasılığı, dili ve söylemi kullanırken; bilimsel realizme göre gerçeklik, inşa düşüncesinin dışında yapılanmış, derinliği ve katmanları olan bir yapıdır ve bilimin amacı bu gerçekliği ortaya çıkarmaktır.²⁰⁶

Dördüncü tartışma altında yer alan açıklama ile anlama arasındaki tartışma ve rasyonalizm ile reflektivizm arasındaki tartışmalar aynı zamanda disiplinde bilim yanlısı ve bilim karşıtı olarak tasvir edilebilecek bir ayrımın yol açmıştır. Bu ayrımın pozitivism bilim yanlısı tarafta, pozitivismın eleştirisi de bilim karşıtı tarafta yer almaktadır. Disiplinin ana akımı olarak kabul gören pozitivism meydana gelen son gelişmelerle beraber bu özelliğini yitirmeye başlamış ve pozitivismi ana akım olarak ele alan

²⁰¹ Kurki, Wight, 2013, a.g.m., s. 25.

²⁰² Yalvaç, 2016, a.g.m., s. 54.

²⁰³ Colin Wight, Jonathan Joseph, “Scientific Realism and International Relations”, *Scientific Realism and International Relations*, ed. Jonathan Joseph, Colin Wight, London: Palgrave Macmillan, 2010, ss. 2’ den aktaran Yalvaç, 2012, a.g.m., s. 2.

²⁰⁴ Yalvaç, 2012, a.g.m., s. 1-2.

²⁰⁵ Roy Bhaskar, *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Social Sciences*, Londra: Routledge, 1998, s. 2’den aktaran Faruk Yalvaç, “Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Positivism Sonrası Aşama”, *Uluslararası İlişkiler*, 6, 24, (2010), s. 5.

²⁰⁶ Yalvaç, 2016, a.g.m., s. 54.

çalışmaların artık eskisi kadar üretken olmadığı kabul edilmeye başlanmıştır. Bilim felsefesi alanında meydana gelen büyük çaplı ilerlemeler pozitivist anlayışın ilerisine geçilmesini gerektirmiş ve bilimsel gerçekçilik (scientific realism) pozitivistin yerini almaya başlamıştır. Bilimsel gerçekçiliğin sosyal bilimlere yönelik yaptığı vurgu bilimsel yöntem üzerinedir. Bilimsel gerçekçilik, sosyal bilimlerde her türlü araştırmaya uygulanabilecek, kesin kabul görmüş yöntemsel bir içeriğin olamayacağını vurgulamaktadır ve bu yönde yöntemsel olarak kesin sonuçlara ulaşmayı ve kesin kanunlar oluşturma çabalarını reddetmektedir. Bilimsel gerçekçiliğe göre bir bilim alanı için geliştirilen bir yöntemin bütün bilim dallarına uygulanması mümkün değildir. Bu sebeple sosyal bilimlerin doğa bilimlerinin yöntemleri ile çalışılması mümkün değildir. Farklı bilim dallarının incelediği farklı tür verilerin aynı metodlarla ölçülmesi mümkün olmadığı gibi her tür veriyi ölçebilecek genel bir yöntem ve teknik olması da mümkün değildir.²⁰⁷

Bilimsel gerçekçilere göre, bir bilgiyi bilimsel yapan o bilginin oluşumunda kullanılan yöntemler değil, o bilginin içeriğidir. Pozitivist yaklaşımın tersine, bir bilgi ampirik olayları temel alan yöntemlerle ortaya çıkarıldığı için bilimsel kabul edilmez. Aksine bu olayları bilinmeyen ya da elde bulunan imkanlarla gözlemlenemeyen varlıklar ya da süreçlerle açıkladığı için bilim olarak kabul edilmelidir. Bilimsel gerçekçilere göre bilimsel bilgi tezahürden –görsellikten ya da gözlemlenebilen olaylardan - daha ileri bir durumdur ve birçok zaman gözlemlenen sonuçlara zıt olan ya da karşı duran açıklamalar sunabilir. Bu sebeple doğaları gereği gözlemlenemeyen çoğu sosyal varlık çok titiz kavramsallaştırmalara tabi tutulmak zorundadır.²⁰⁸

Epistemolojik olarak bilimsel gerçekçiler relativisttir. Bilimsel gerçekçilere göre, sosyal dünyayı anlamakta birçok farklı yol vardır ve bu yüzden bilgiye ulaşmada herhangi bir epistemolojik yaklaşımın üstünlüğünden bahsetmek mümkün değildir. Bu, bütün yaklaşımların eşit derecede geçerli olduğu anlamına gelmez. Yani epistemolojik yaklaşımlar arasında rasyonel bir sınıflandırma yapmak mümkündür. Bilimde her iddia eleştiriye açıktır ve her iddia epistemolojik olarak desteklenmelidir. Epistemolojik destek

²⁰⁷ Bkz. Roy Bhaskar, *A Realist Theory of Science*, Hassocks: Harvester Press, 1978; Roy Bhaskar, *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Human Science*, New Jersey: Humanities Press, 1979.

²⁰⁸ Kurki, Wight, a.g.m., s. 25-26.

her zaman olgulara ya da buna benzer ampirik verilere dayanmak zorunda değildir, fakat eleştiri tutarlı temellere dayanmalıdır. Bilimsel gerçekçilere göre bilim; bilimsel iddiaların gerçekliği üzerine yapılan dogmatik ısrarlara değil, tutarlı eleştirilere dayanmalıdır.

Metodolojik olarak ise bilimsel gerçekçiler çoğulcudur. Pozitivistlerin nicel metodlara ve yorumlayıcıların nitel metodlara olan vurgusuna karşı bilimsel realistler metodolojik çoğulculuğa önem verirler. Çünkü sosyal dünya ontolojik olarak çok karmaşıktır ve araştırmacının belli metodları önceden verili olarak alması ve sadece bu metodları izlemesi, doğru bilgiye ulaşmada kendisini sınırlandırması anlamına gelir. Bilimsel gerçekçilere göre, herhangi bir konuda çalışma yapan sosyal bilimcinin araştırmaya başlamadan ne sadece pozitivist yöntemlerin geçerli olduğunu savunup bu yolu tercih etmesi ne de pozitivist yöntemleri tamamen dışlayarak sadece yorumlamacı bir bakış açısıyla çalışmayı sürdürmesi doğrudur. Çalışmanın uygunluğuna göre her iki yaklaşımı da değerlendirmesi, veri toplama ve analizinde mümkünse bütün yaklaşımları kullanması ve araştırma öncesi hiçbir yaklaşımı dışlamaması gerekmektedir. Çünkü toplumsal hayat ontolojik olarak karmaşıktır ve hiçbir araştırmacı araştırmadan bağımsız olarak metodolojik ve epistemolojik bir pozisyon almamalıdır. Bu sebeple eleştirel realizmin yöntemsel bakışı Feyerabend'in yöntemsel anarşi fikriyle benzerlik göstermektedir.²⁰⁹

Bilimsel gerçekçiliğin sosyal teoriye büyük katkıları olmuş ve uluslararası ilişkiler dışında birçok sosyal bilimde araştırma tekniklerinin gelişmesinde yol gösterici olmuştur. Son yıllarda uluslararası ilişkiler disiplininde de önemli etkileri görülmektedir. Bütün konstrüktivistler bilimsel gerçekçiliği benimsemeseler de konstrüktivizmin gelişiminde bilimsel gerçekçiliğin payı yadsınamaz. Geliştirmiş olduğu kuramı açık bir şekilde bilimsel gerçekçi bir çerçeveye oturtmuş olan belki de en belirgin kuramcı Alexander Wendt'tir²¹⁰, ve bu onun rasyonalizm ve reflektivizm arasında bir orta yol bulma çalışmalarını güçlendirmiştir. Fakat Wendt'in bilimsel gerçekçi bakışı zaten hali hazırda sürüp giden tartışmalara bir katkı yapmamakla ve pozitivistlere farklı bir şekilde bağlı kalmakla diğer bilimsel gerçekçiler tarafından eleştirilmiştir. Kendilerini eleştirel

²⁰⁹ Bkz. Paul K. Feyerabend, *Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge*, London: New Left Books, 1975.

²¹⁰ Bkz. Wendt, 1999, a.g.e.

gerçekçi (critical realist) olarak nitelendirerek Wendt'ten ayrıldıklarını iddia eden Patomaki ve Wight²¹¹ gibi bilimsel gerçekçiler rasyonalizm ile reflektivizm arasındaki ayrımı aslında materyal meselelere odaklanmış bir yaklaşım ile fikirlere odaklanmış bir yaklaşım arasındaki ayrımın yansıması olarak değerlendirmektedirler. Eleştirel gerçekçilere göre, hem fikirler hem de materyal faktörler sosyal çıktılarının üretilmesinde önemlidir ve araştırma süreçlerinde her ikisi de eklemelidir. Çünkü eleştirel gerçekçilere göre, fikirler hep bir maddesel içerikte sunulmaktadır. Olaylara verdiğimiz anlamlar bu olayların maddesel olarak nasıl inşa edildikleri, nelerden oluştukları ve nasıl sunulduklarının bir sonucudur.²¹²

Uluslararası İlişkiler'de eleştirel ve bilimsel realizmin doğuşu, disiplinde yeni bir akımın ortaya çıkmasına sebep olmuş ve aynı zamanda yeni kuramsal tartışmaların ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Açıklama (explaining) ve anlama (understanding) ile nedensel ve nedensel olmayan analizleri birbirinden ayırmaması, hem maddesel hem de fikirselle faktörlere önsel (a priori) bağlılığı reddetmesi, hem pozitivist bilim modelini önsel olarak kabul etmemesi hem de bazı reflektivistlerin yaptığı gibi bilimi reddetmemesi ile bilimsel ve eleştirel realizmin doğuşu; disiplinin dördüncü tartışmadan bir adım daha ileri giderek pozitivist olmayan kuramsal yaklaşımların da disipline bilimsel katkıda buldukları konusunda bir kabule yol açmıştır. Yalvaç'ın söylediği gibi “Eleştirel gerçekçilik bize pozitivist olmadan ve yapısalcı sonrası görüşlerin göreceliğine düşmeden de toplum bilimsel bir çalışma yapılabilmesi için ipuçları sağlamaktadır... Gerçekçiliğin eleştirel olması bizim deneyim ve algılarımız dışında bir gerçeklik olduğu görüşüyle sıkı sıkıya bağlıdır. Dünya sadece bizim düşündüğümüz gibi olsaydı eleştiriye de gerek kalmazdı.”²¹³

²¹¹ Heikki Patomaki, Colin Wight, “After Post-Positivism? The Promises of Critical Realism”, *International Studies Quarterly*, 44, 2, (2000), s. 213–37.

²¹² Kurki, Wight, a.g.m., s. 26-27.

²¹³ Yalvaç, 2012, a.g.m., s. 36.

İKİNCİ BÖLÜM

RASYONEL TERCİH YAKLAŞIMI VE OYUN KURAMI: VARSAYIMLAR, MODELLEMELER

2.1 Politika ve Ekonomide Rasyonellik

Ekonomi biliminin çalışma konusu kaynakların sınırlı fakat isteklerin sınırsız olduğu bir dünyada bu kıt kaynakların nasıl dağıtılması gerektiğidir. İnsanlar, ekonomik hayatta olduğu gibi politik hayatta da kıt kaynaklar için mücadele ederler. Ekonomik hayatta paylaşılmaya çalışılan kaynaklar gıda, barınma, ulaşım, ısınma, giyim, lüks tüketim vs. gibi ekonomik unsurlar iken, politik hayatta ise realist kurama göre kıt olan ve paylaşılması gereken bu kaynak, güçtür. Ekonomik ürünler uğruna tüketicilerin piyasalarda verdikleri rekabet ile politik aktörlerin gücün sağlamış olduğu kazanımlar için vermiş oldukları rekabet arasındaki benzerlik 1950'lerden beri birçok sosyal bilimcinin iktisat biliminin kullandığı yöntemlerin politika çalışmalarında da kullanılabilmesi konusunda ikna olmasını sağlamıştır. Çünkü ekonomik aktivitenin aktörü de politik aktivitenin aktörü de sonuç olarak insandır ve insan her iki aktivitede de aynı motivasyonla ve aynı değer yargısı ile hareket etmektedir. James Buchanan ve Gordon Tullock, 1962'de yazdıkları "The Calculus of Consent" adlı eserlerinde bireylerin ticari işlerinde de siyasi faaliyetlerinde de aynı değer yargıları ile hareket ettiklerini vurgulamışlar ve her siyaset bilimcinin araştırmalarında bu durumu gözardı etmemesi gerektiğini savunmuşlardır.²¹⁴ Tullock aynı zamanda sandıkta oy kullanan seçmenle pazarda alışveriş yapan müşterinin aynı kişi olduğunu vurgulamaktadır.²¹⁵ Buchanan ve Tullock'un önderliğinde rasyonel tercih kuramını takip eden siyaset bilimciler insan doğasına yönelik yapmış oldukları bu varsayım aracılığıyla ekonomik kuramla da tutarlı bir politik kuram geliştirebileceklerini umdular.²¹⁶ Ordeshook²¹⁷ yapmış olduğu bir

²¹⁴ James Buchanan, Gordon Tullock, *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*, Michigan: The University of Michigan Press, 1962, s. 20.

²¹⁵ Gordon Tullock, *The Vote Motive*, y.y., Institute of Economic Affairs, 1976.

²¹⁶ James F. Alt, Kenneth E. Shepsle, *Perspectives on Positive Political Economy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990, s. 1.

²¹⁷ Peter C. Ordeshook, "The Development of Contemporary Political Theory", *Political Economy: Institutions, Competition, and Representation*, ed. William A. Barnett, Melvin J. Hinich, Norman J. Schofield. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, ss. 76.

değerlendirmede rasyonel tercih kuramının en büyük başarısının siyaset ve ekonomi çalışmalarını ortak bir paradigma ve çıkarımsal yapı altında birleştirmeyi başarmış olmasında yatmakta olduğunu vurgulamıştır.

1929'da Harold Hotelling'in piyasadaki aktörlerin müşteri çekmek için yapmış oldukları rekabet ile siyasi partilerin oy için yapmış oldukları rekabet arasında paralellik kuran çalışması²¹⁸ ile Joseph Schumpeter'in 1942'de yazmış olduğu ve demokrasi kuramlarının da benzer varsayımlar çerçevesinde çalışılması gerektiğini savunan "Capitalism, Socialism and Democracy" adlı eseri²¹⁹ rasyonel tercih kuramının 19. yüzyıldaki öncülleri olarak kabul edilmektedir. Rasyonel tercih yaklaşımının sıklıkla siyaset bilimi çalışmalarında kullanılmaya başlanması ise 1950'lerde gerçekleşmiştir. Rasyonel tercih çalışmaları o zamanlar siyaset bilimi alanı altında küçük bir alt alan olarak temsil edilen ve kısıtlı bir gruba hitap eden bir çalışma alanı iken; bugün en önemli siyaset bilimi yayınlarında geniş yer tutmakta, özellikle Amerika'daki en etkili akademik kuruluşlarda rasyonel tercih yaklaşımı çalışan akademisyenler istihdam edilmektedir. 1950'lerde sadece siyaset teorisi ve Amerikan siyaseti üzerine yapılan çalışmalarda kullanılan rasyonel tercih kuramı, bugün özellikle uluslararası ilişkiler ve karşılaştırmalı politika gibi diğer sosyal bilimler ve politika alanlarında da kullanılmaktadır.²²⁰

Aslında çıkarlarını ve faydayı maksimize eden aktörler varsayımı ile politikayı açıklamaya çalışan ilk yaklaşım rasyonel tercih kuramı değildir. Politika zaten çıkar çatışması üzerine tanımlanmış bir kavramdır. Hans Morgenthau'nun "Politics Among Nations"²²¹, Charles Beard'ın "An Economic Interpretation of the Constitution of the United States"²²², John Calhoun'un "Disquisition on Government"²²³, Hobbes'un Leviathan'ı²²⁴ ve Marx'ın neredeyse bütün eserleri bunun üzerinedir. Fakat bu eserler aynı varsayımı informel bir şekilde işlerken, rasyonel tercih kuramı meseleye formel bir şekilde yaklaşmaktadır. Rasyonel tercih teorisi siyasi çıktıları açıklamaya çalışırken

²¹⁸ Harold Hotelling, "Stability in Competition", *Economic Journal* 39, (1929), s. 41-57.

²¹⁹ Bkz. Joseph A. Schumpeter, *Capitalism Socialism and Democracy*, New York: Harper & Row, 1942.

²²⁰ Donald P. Green, Ian Shapiro, *Pathologies of Rational Choice Theory: A Critique of Applications in Political Science*, New Haven and London: Yale University Press, 1994, s. 1-2.

²²¹ Bkz. Morgenthau, 1948, a.g.e.

²²² Bkz. Charles A. Beard, *An Economic Interpretation of the Constitution of the United States*, New York: The MacMillan Company, 1913.

²²³ Bkz. John C. Calhoun, *A Disquisition on Government*, Columbia: A. S. Johnston, 1851.

²²⁴ Bkz. Thomas Hobbes, *Leviathan*, Oxford: Oxford University Press, 1998.

bireyin sahip olduğu güdüleri, karşı karşıya olduğu kısıtları ve bunlar çerçevesinde yapmış olduğu hesaplamalara başvurarak bu açıklamayı yapar.²²⁵

Uluslararası İlişkiler çalışmaları 1940'ların sonları ve 1950'lerin başlarında tekelci rekabet (monopolistic competition) üzerine yapılan iktisat çalışmalarından etkilenmiştir. Waltz'un²²⁶ 1959'da yazdığı eserinde, Fellner ve Chamberlain'in²²⁷ çalışmalarına atıf yapması bunun en önemli göstergesidir. Kaplan'ın²²⁸ uluslararası sistemleri sınıflandırması da bunun başka bir göstergesidir, çünkü bu sınıflandırma iktisatçıların farklı piyasaları sınıflandırmalarına benzemektedir.²²⁹ İktisat ve uluslararası ilişkiler çalışmaları arasındaki bu ilişki birçok uluslararası ilişkiler akademisyeninin iktisatçılardan etkilenmesine ve hatta Thomas C. Schelling ve Kenneth H. Boulding gibi birçok iktisatçının uluslararası ilişkiler konularıyla doğrudan ilgilenmesine sebep olmuştur.²³⁰

Stratejik etkileşim modellerinin geliştirilmesinden çok önce uluslararası ilişkiler çalışmaları devlet çıkarları ve devletler arası etkileşimin devletlerin tercih ve stratejilerini nasıl etkilediği üzerine durmaktaydı. Stratejik tercih yaklaşımı da buna benzer şekilde aktör davranışının amaca yönelik bilinçli bir şekilde dizayn edildiğini savunmakla beraber aktörler arasındaki etkileşimden de etkilendiğini öngörmektedir. Aktörün seçtiği strateji yalnızca önündeki tercihler ve karşılaştığı kısıtlardan değil aynı zamanda kendi tercihlerini yapan diğer aktörlerin varlığından da etkilenmektedir. Bu benzerlikler sebebiyle oyun kuramının stratejik tercihi açıklayan formel araçları uluslararası ilişkiler çalışmalarında da kullanılmaya başlanmıştır. II. Dünya Savaşı'nda askeri stratejilerin planlanmasında ve uygulanmasında iktisatçıların geliştirdiği oyun kuramı uygulamalarından çok faydalanılmıştır.²³¹ Savaş sonrası dönemde de askeri harcamalar

²²⁵ Green, Shapiro, a.g.e., s. 3-4.

²²⁶ Bkz. Kenneth N. Waltz, *Man the State and War: A Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press, 1959.

²²⁷ William Fellner ve Edward H. Chamberlin 1950'lerde tekelci rekabet üzerine çalışmalar yapan iki iktisatçıdır.

²²⁸ Bkz. Kaplan, 1964, a.g.e.

²²⁹ Kenneth E. Boulding, "Theoretical Systems and Political Realities: A Review of Morton A. Kaplan, System and Process in International Politics", *Journal of Conflict Resolution*, 2, (1958), s. 329-34.

²³⁰ Arthur A. Stein, "The Limits of Strategic Choice: Constrained Rationality and Incomplete Explanation", *Strategic Choice and International Relations*, ed. David A. Lake, Robert Powell, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1999, ss. 198.

²³¹ Martin Shubik, "Game Theory at Princeton 1949-1955: A Personal Reminiscence", *Toward A History of Game Theory*, ed. E. Roy Weintraub, Durham: Duke University Press, 1992.

gibi stratejik güvenlik meselelerine yönelik oyun kuramı uygulamalarının da yapıldığı görülmektedir.²³²

Oyun kuramı ile uluslararası politika arasındaki ilişki uluslararası ilişkiler kuramına ilişkin yazılmış Kenneth Waltz²³³ ve Morton A. Kaplan'ın²³⁴ çok önemli iki kitabında vurgulanmıştır. Bu kitapları Thomas Schelling'in 1960 yılında yazdığı ve uluslararası çatışmalara ilişkin oyun kuramsal modeller geliştirdiği klasik eseri "The Strategy of Conflict" takip etmiştir.²³⁵ "World Politics" dergisinin 1961 Ekim Özel Sayısı uluslararası sisteme ilişkin kuramsal çalışmalara ayrılmış ve bu sayıda başka bir iktisatçı olan Richard E. Quandt'ın²³⁶ makalesine yer verilmiştir. Aynı derginin 1985 Ekim sayısı uluslararası işbirliği konusuna ayrılmış ve tamamıyla oyun kuramsal çalışmalardan oluşan bir özel sayı olarak yayınlanmıştır.²³⁷

Stratejik tercih yaklaşımı aklınıza gelebilecek bütün aktörlere uyarlanabilmesi sebebiyle çok esnektir ve bu durum aynı zamanda bu yaklaşımın gücünü de göstermektedir. İktisatçılar bu yaklaşımda bireyleri ve firmaları aktör olarak alırlar. Uluslararası İlişkilerde ise bireyler, bürokratlar, devlet, ulusal ve uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler ve uluslararası ilişkilerin aktörü olarak ele alabileceğiniz bütün aktörlere uyarlanabilmektedir.²³⁸

Sosyal bilimlerde davranışlar; söz konusu aktör ister birey isterse de çıkar grupları, örgütler, hükümetler gibi kolektif kimlikler olsun; aktörlerin amaçlarına (intention) atıf yaparak izah edilir. Bilim adamları, eylemlerin amaca yönelik (purposive) olduğunu düşünür. Bu sebeple aktörlerin çıkarlarını, seçeneklerini ve hesaplamaları sonucu ortaya çıkan öngörülerini değerlendirerek aktör eylemlerini izah ederler. Bir devletin bir eyleminin izahı öncelikle o devletin çıkarının ne olduğunun ortaya konulması ile başlar. Eylemlerin amaca yönelik (purposive) olduğu izahı sosyal bilimlere iktisadi yaklaşımlarla açıklamanın esas özünü oluşturmaktadır. Amaca yönelik izahat ile sosyal bilim yapmak

²³² Robert J. Leonard, "Creating the Context for Game Theory". *Toward A History of Game Theory*, ed. E. Roy Weintraub, Durham: Duke University Press, 1992'den aktaran Stein, 1999, a.g.m., s. 198.

²³³ Bkz. Waltz, 1959, a.g.e.

²³⁴ Bkz. Kaplan, 1964, a.g.e.

²³⁵ Bkz. Thomas C. Schelling, *The Strategy of Conflict*. Cambridge: Harvard University Press, 1960a.

²³⁶ Richard E. Quandt, "On the Use of Game Models in Theories of International Relations", *World Politics* 14, (1961), s. 69-78.

²³⁷ Stein, 1999, a.g.m., s. 198.

²³⁸ a.g.m., s. 199.

iktisadi yaklaşımların sosyal bilimler alanında özellikle de siyaset bilimi ve politika alanlarında yer bulmasını sağlamıştır.²³⁹

2.2. Strateji, Politika ve Rasyonel Tercih

Strateji politikanın özünü oluşturur. Stratejik olmayan politikanın, hedeflerine ulaşması mümkün değildir. İyi bir siyaset bilimcinin stratejik düşünce vizyonuna sahip olması gerekmektedir. Ancak bu sayede politikanın barındırdığı stratejik bakış ve stratejik hareketlere hakim olabilir. Strateji politikanın her ayağında vardır. Siyasi adaylar seçimleri kazanmak için stratejik bir mücadele içine girerler. Siyasi partiler seçim sonrası hükümet kurmak ve önemli bakanlıkları ellerinde bulundurabilmek için yine bir stratejik mücadele verirler. Her bir parlamenter yasama sürecini kendi lehine çevirebilmek ya da bu süreçte etkili olabilmek için stratejik bir tutum içerisinde olmak zorundadır. Ulusal liderler, uluslararası krizlerle karşı karşıya kaldıklarında krizle başa çıkabilmek ya da istemedikleri bir savaş durumundan kaçınmak için stratejik düşünmek ve davranmak zorundadırlar. Bu ve buna benzer bütün politik davranışlar stratejik davranışlardır. Stratejik davranışta hiçbir karar tek başına sonucu belirlemede yeterli değildir. Kararlar ve stratejik adımlar diğer aktörlerin davranışlarını etkilemek için alınır. Sonuçlar bütün aktörlerin almış olduğu kararların kesişimi sonucunda ortaya çıkar. Bu sebeple bütün aktörler alacakları kararlar karşısında diğer aktörlerin nasıl davranacaklarını düşünerek, buna göre hareket etmelidirler. Dış politika yapım sürecine yönelik rasyonel aktör yaklaşımları uzun süreden beri uluslararası ilişkiler literatüründe tartışılmakta olmasına rağmen²⁴⁰, bu yaklaşıma ilişkin doğru bilinen yanlışların oldukça yaygın olması, yaklaşımla ilgili doğru tartışmaların yapılmasını engellemiştir. Bu sebeple, öncelikle

²³⁹ a.g.m., s. 200.

²⁴⁰ Dış politika analizine yönelik rasyonel tercih modellemeleri 1960'lı yıllardan beri yapılmaktadır. Bazı örnekler için bkz. Bruce M. Russett, "Pearl Harbor: Deterrence Theory and Decision Theory", *Journal of Peace Research*, 2, (1967), s. 89–105; Bruce M. Russett, "Toward a Model of Competitive International Politics", *International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory*, ed. James N. Rosenau, New York: The Free Press, 1969, s. 119-130; Steven J. Brams, *Game Theory and Politics*, New York: Free Press, 1975; Frank C. Zagare, "A Game-Theoretic Analysis of the Vietnam Negotiations: Preferences and Strategies, 1968–1973", *Journal of Conflict Resolution* 21, 4, (1977), s. 663–84; Michael F. Altfeld, Bruce Bueno de Mesquita, "Choosing Sides in Wars", *International Studies Quarterly* 23, 1, (1979), s. 87–112; Donald Wittman, "How a War Ends: A Rational Model Approach", *Journal of Conflict Resolution* 23, 4, (1979), s. 743–63.

rasyonel aktör modelinin ne olduğuna ve ne olmadığına yönelik bir açıklama ile başlamak konunun devamı için açıklayıcı olacaktır.

“Model, tanımlanmış bir ilişkinin basitleştirilmiş biçimidir.”²⁴¹ Rasyonel aktör modelleri; aktörlerin, başka bir deyişle karar vericilerin, kişisel değerleri ve tercihleri doğrultusunda kendilerini öngörülen sonuçlardan en iyisine yönlendireceğine inandıkları tercihleri seçtiklerini varsayar. Bu sebeple, örneğin siyaset biliminde karar vericilerin çıkarları yalnızca ‘milli çıkar’ olarak tanımlanan bir durumla paralellik göstermeyebilir. Karar vericiler; alternatif tercihlerini tutarlı bir şekilde sıralarlar, karşı karşıya kaldıkları kısıtları ve diğer aktörlerden beledikleri davranışları hesaba katarak kendi istek ve kanaatleriyle tutarlı bir şekilde hareket ederler. Rasyonel tercih yazını, gücü ve konumu ne olursa olsun karar vericilerin hiçbir zaman tam anlamıyla sınırsız bir hareket özgürlüğüne ve olaylar üzerinde tam bir kontrole sahip olmadığını vurgular. Rasyonel tercih modelleri, karar vericilerin karşılaşılabilecekleri engelleri hesap edeceklerini, gerekirse davranışlarını buna göre değiştireceklerini ve birçok zaman da en çok tercih edecekleri sonuç yerine elde edebilecekleri en iyi ikinci ya da üçüncü tercihlerine yönelmek zorunda kalacaklarını ortaya koymaktadır. Hatta bazen aktör, her adımda en rasyonel adımları atmış olsa dahi alternatifleri arasında en son tercih edeceği sonuçla karşı karşıya kalmaktan kurtulamayabilir. Ayrıca rasyonel aktörler bütün alternatiflerini ayrıntılı bir şekilde değerlendiremeyebilirler. Çünkü bazı durumlarda böyle bir değerlendirme içine girmek, bundan elde edecekleri marjinal kazançlarından daha maliyetli olabilmektedir.²⁴²

Rasyonel tercih, karşılaştığı kısıtları da göz önüne alarak belli bir amaç doğrultusunda hareket eden bireyin meydana getirdiği bireysel ve sosyal çıktıları analiz eden yöntemsel bir yaklaşım olarak görülmektedir. Bu sebeple rasyonel tercih yaklaşımı, ele aldığı aktörlerin ne olduğu, bu aktörlerin peşinde koştukları hedefler, bu hedeflere ulaşma kabiliyetleri ve aktörlerin karşılaştıkları kısıtlar üzerinde durmaktadır. Rasyonel tercih yaklaşımına göre aktörler her zaman bencil, kendini önemseyen ve kendini ön planda tutan maddesel hedeflere değil birçok zaman diğer aktörleri de ön planda tutabilen normatif ve idealist hedeflere de sahip olabilmektedir. Bu yaklaşım, aktörlerin tamamıyla

²⁴¹ Arı, 2013, a.g.e., s. 27.

²⁴² Bruce Bueno de Mesquita, “Foreign Policy Analysis and Rational Choice Models”, *Compedium Project*, International Studies Association, (2010), s. 1-3.

rasyonel ve yüksek hesaplama kapasitesine sahip olduklarını varsayarken, bu kapasitenin limitsiz olduğunu ya da karar verme aşamasında hiçbir kısıtla karşılaşmadıklarını öne sürmez. Aktörler aynı zamanda birçok kısıtla karşı karşıyadırlar. Bu kısıtlar teknolojik eksiklik ya da kurumsal yapıdan kaynaklanabileceği gibi, aktörler arasındaki bağımlılık ilişkisi sebebiyle de ortaya çıkabilmektedir. Bu sebeplerle yaklaşım, pratikte aktörlerin nasıl hareket ettiklerini izah etmeye çalışan pozitif bir kuram olarak değerlendirilse de aynı zamanda aktörlerin nasıl hareket ettiklerini ya da nasıl hareket etmeleri gerektiğini değerlendiren normatif bir yaklaşım olarak da ele alınmaktadır.²⁴³

Slantchev'e göre²⁴⁴, eylemi ya da fiili gerçekleştirenler devletler değil, bireylerdir. Kararları veren devlet değil, bireylerdir. Devletlerin hedefleri ve amaçları yoktur, bireylerin vardır. Bu sebeple uluslararası politikayla ilgili herhangi bir meseleyi analiz etmek için bireyin karar verme şeklinin incelenmesi gerekmektedir. Çünkü uluslararası ilişkilerin aktörleri ister birey, ister devlet, isterse de daha farklı ulusal ya da uluslararası örgütler olsun, siyasi kararları verenler sonuç olarak bireyler ya da bireylerden oluşan topluluklardır. Karşı karşıya olunan politik seçenekleri değerlendiren, alternatifler arasından seçimleri yapan, hatta kararları uygulayan yine bireylerdir. Bu sebeple politik analiz yapabilmek için belirli çevresel faktörler, eldeki opsiyonlar, karşı karşıya olunan kısıtlar ve sahip olunan bilgi çerçevesinde bireyin alternatif hareket şekillerini nasıl değerlendirdiğini ve seçimini bu alternatifler arasından nasıl yaptığının bilinmesi gerekmektedir. Politik analizler ancak bu ışık altında daha sağlıklı yapılabilir.

2.3 Rasyonel Aktör Modeli

Rasyonel aktör modeli öncelikle bireyin rasyonel olduğunu varsayar. Rasyonalite, anlamı insandan insana değişebilen karışık ve kavranması zor bir kavram olabilir. Bu sebeple öncelikle rasyonellik dendiğinde neyin anlaşılması gerektiği üzerinde durulmalıdır. En kısa tabiri ile rasyonellik, aktörün atmış olduğu adımlarını, yapmış olduğu davranışlarını ya da seçimlerini doğrudan sahip olduğu hedefler doğrultusunda icra etmesi olarak tanımlanabilir. Diğer bir deyişle, rasyonellik aktörün yapmış olduğu

²⁴³ Duncan Snidal, "Rational Choice and International Relations", *Handbook of International Relations*, ed. Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons, London: Sage Publications, 2002, ss. 102-103.

²⁴⁴ Branislav L. Slantchev, Introduction to International Relations Lecture 3: The Rational Actor Model, April 19, 2005. <http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps12/03-rational-decision-making.pdf>

hareketlerin doğrudan hedefleri ile bağlantılı olması durumudur. Yani rasyonellik normatif bir değer taşımamaktadır. Rasyonel hareket etmek ahlaki ya da etik hareketlerde bulunmak anlamına da gelmemektedir.²⁴⁵

Rasyonel davranış, bir amaca yönelik davranıştır (purposeful behavior). Bir aktör yapmış olduğu tercihlerini, hedefleriyle tutarlı çıktılara ulaşmasını sağlayacak biçimde şekillendirdiği sürece, aktörün davranışları rasyoneldir denilebilir. Bu durum araçsal rasyonelite (instrumental rationality) olarak tabir edilir. Araçsal rasyonelite şu şekilde de açıklanabilir: Aktörler, sahip oldukları alternatif hareketler ile amaçları arasında bir bağ kurarlar ve onları en çok tercih ettikleri sonuca götürecek olan davranışı sergilerler.

Rasyonel aktör modeline göre, dış politika tercihleri şu düşünce silsilesinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır: Bir dış politika kararı verilmesi gereken bir durum ortaya çıktığında, rasyonel karar verici (örneğin bir devlet adına karar verdiğini düşünelim), devletin dış politika hedeflerini düşünür ve bu hedefler arasında bir öncelik sıralaması yapar. İkinci olarak sahip olduğu hareket opsiyonlarını yani tercihlerini gözden geçirir ve analiz eder. Sahip olunan her hareket opsiyonunun fayda ve zarar analizini yapar. Yani tercih edeceği opsiyonlardan her birinin kendisini hangi sonuca götüreceğini tahmin etmeye çalışır. Bu tahmin sadece aktörün atacağı bir adım sonucunda karşılaşacağı fayda ya da maliyeti değil, bu adıma karşılık diğer aktörlerin takınacakları tavır ve bunun sonucunda ortaya çıkacak muhtemel sonuçların değerlendirilmesini de içermektedir. Üçüncü olarak aktör, göz önünde bulundurduğu muhtemel çıktıları en çok tercih ettiği sonuçtan en az tercih ettiği sonuca doğru bir sıralama yapar. Bu sıralamayı yaparken sahip olduğu dış politika hedeflerine en uygun sonucu en az maliyetle sağlayacak olan çıktı en üst sıradayken, dış politika hedeflerine en uzak sonuca ulaşmasına ve bunun yanında en yüksek maliyetle karşılaşmasına sebep olacak sonuç en alt sırada olacaktır. Son olarak da karar verici, alternatifler arasında en çok tercih edilen sonuca ulaştıran stratejiyi seçecektir.²⁴⁶

En çok tercih edilen sonuca ulaştıran seçeneğe optimal tercih (optimal choice), bu tercihler doğrultusunda sergilenen davranışa optimal davranış (optimal behavior), bu

²⁴⁵ Avinash K. Dixit, Barry J. Nalebuff, *Thinking Strategically: The Competitive Edge in Business Politics and Everyday Life*, New York: W. W. Norton & Company, 1991, s. 1-4.

²⁴⁶ Slantchev, 2005, a.g.m.

eyleme de optimize etme (optimizing) denir. Her sonuca (payoff) atfedilen bir fayda (utility) olduğuna göre ve aktör en yüksek faydayı sağlayan sonuca götürecektir stratejiyi seçtiğine göre, burada aktörün fayda maksimizasyonu (utility maximization) yaptığı söylenir.

Bütün bu değerlendirmeler yapılır, alternatifler sıralanır, tercihler belirlenirken; aktörün kesinlikle hata yapmayacağını düşünmek naifliktir. Aktörün hata yapması onun rasyonel davranmadığı anlamına gelmez. Birçok sebep aktörün hatalı davranışlar içinde olmasına neden olabilir. Aktör karşı karşıya olduğu durumu yanlış anlamış olabilir, durumu doğru değerlendirmek için yeterli zamanı ve kaynağı olmayabilir, durum hakkındaki bütün bilgiler aktörün erişimine açık olmayabilir. Aktörün yapacağı hatanın yanı sıra aktörün sergileyeceği davranışlar bazen istenmeyen sonuçlar doğurabilir. Bunun yanında hatalar ve hatalar sebebiyle ortaya çıkan istenmeyen sonuçlar ile bilinçli bir şekilde alınan riskleri birbirinden ayırmamız gerekmektedir. Aktörler bazen bazı riskleri göz önünde bulundurarak bazı stratejiler sergileyebilirler. Alınan risk sonucu bu stratejinin kötü sonuçlara yol açmış olması aktörün hata yaptığı ya da rasyonel olmadığı anlamına gelmez. Aktör kötü sonuç doğurma ihtimalini de göz önüne alarak risk almayı tercih etmiştir. Sonucun olumlu olmaması aktörün rasyonel davranmadığı anlamına gelmez. Risk almak da rasyonel bir seçimdir ve rasyonel aktör modeli bu durumu da barındırmaktadır.²⁴⁷

Rasyonel aktör modeli belirsizlik durumlarında aktör davranışlarıyla ilgili modeller de üretmektedir. Aktörün uygulayacağı strateji karşısında hangi sonuca ulaşacağı net değilse; aktör, karşılaşma ihtimali olan sonuçlara bazı olasılıklar verir. Bu olasılıklar sonucunda aktör, uygulayacağı her stratejinin sonucunda karşılaşacağı beklenen faydayı (expected utility/payoff) hesaplar. Buna göre aktör, en yüksek beklenen faydayı sağlayan stratejiyi seçer. Yani aktör bu durumda beklenen faydayı maksimize etmektedir.

Aktörün davranışlarını etkileyen belirsizlikler genel olarak iki grupta incelenir. Biri çevreyle ilişkili (environmental) belirsizliktir. Yani aktörün içinde bulunduğu ortam, şartlar ve çevre ile ilgili sahip olduğu eksik bilgidir. Bu eksik bilgi aynı zamanda diğer aktörler hakkında sahip olunan eksik bilgi ya da aktörün sergileyeceği stratejiler sonucunda ulaşacağı sonuçlar hakkındaki eksik bilgi de olabilir. Gerçek dünya oldukça

²⁴⁷ a.g.m.

karmaşıktır. Aktörün karşılaşacağı sonuçları belirleyen sadece onun stratejileri değildir. Diğer aktörlerin stratejileri ve içinde buldukları belirsiz ortam da aktörün karşılaşacağı sonuç üzerinde etkilidir. Belirsizlik, diğer aktörlerin davranışlarıyla daha da içinden çıkılmaz bir hal alabilir. Buna stratejik belirsizlik (strategic uncertainty) denir. Rakip aktör, karşısındaki aktörün kendi davranışlarını izleyerek sahip olacağı bilgiler ile içinde bulunduğu belirsizliği azaltmaya çalışacağını düşünürse bunu engelleyecek stratejiler sergileyerek rakibinin avantaj elde etmesini engel olmak isteyebilir. Özellikle kriz pazarlıklarında (crisis bargaining) bu durum sıklıkla görülmektedir.²⁴⁸

2.4. Stratejik Tercih ve Uluslararası İlişkiler

Uluslararası İlişkiler, birçok aktörün uluslararası alandaki etkileşimini inceleyen bir çalışma alanıdır. Uluslararası İlişkiler daha çok devletler arasındaki etkileşim olarak tanımlansa da; günümüzde devletlerin sahip oldukları gücü ve yeri büyük ölçüde korumalarına rağmen; artık uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, çeşitli idari yönetimler, yerel yönetimler ve hatta bireyler gibi başka birçok kimlik de bu etkileşimde yerini almıştır. Uluslararası ilişkiler aynı zamanda geniş insan kitlelerinden oluşan aktörlerin davranışlarını ve aralarındaki etkileşimi inceleyen bir bilimdir. Bu etkileşimi incelemek için etkileşimi oluşturan üç yapının öncelikle ayırt edilmesi ve anlaşılması gerekmektedir. Bu, aktörlerin (actors) anlaşılması, çevrenin ya da durumun (environment) anlaşılması ve aktör stratejilerinin sonuçları nasıl doğurduğunun anlaşılmasıdır.²⁴⁹

2.4.1. Aktörler: Tercihler (Preferences) ve Kanaatler (Beliefs)

Uluslararası İlişkiler çalışmaları çok sayıda ve çok çeşitli aktörün farklı analiz düzeylerindeki etkileşimini inceler. Birbirleri ile savaş halinde olan devletler de, bu devletler arasında barışı tesis etmeye çalışan ulusal ya da uluslararası örgütler ya da sivil toplum örgütleri de, ülkenin dış politikasını etkilemeye çalışan herhangi bir bakanlık ya

²⁴⁸ a.g.m..

²⁴⁹ David A. Lake, Robert Powell, "International Relations: A Strategic Choice Approach", *Strategic Choice and International Relations*, ed. David A. Lake, Robert Powell, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1999, ss. 3-8.

da bakan da, dış ticaret konusunda imtiyaz kapmaya çalışan bir uluslararası şirket de, terörist faaliyetler içinde bulunan bireyler de uluslararası ilişkilerin aktörleridir.

Stratejik etkileşim (strategic interaction) yaklaşımının uluslararası ilişkilerde analiz düzeyi problemini de bir şekilde ortadan kaldırdığı görülmektedir. Uluslararası İlişkiler bilimcileri analiz düzeyi olarak bireylerin, devletlerin ya da uluslararası sistemin ele alınabileceğini ve bu analiz düzeylerinin birbirlerinin yerine ya da iç içe geçemeyeceklerini belirtmektedirler. Onlara göre, Uluslararası İlişkiler çalışanları bu analiz düzeylerinden birini seçmek durumundadırlar. Çünkü, örneğin iç politika ile uluslararası sistemi bir arada çalışmak mümkün değildir. Fakat, stratejik tercih (strategic choice) yaklaşımı bu görüşün tam tersine analiz düzeylerini birbirlerine entegre eden bir araç olarak görülebilir. Stratejik tercihe göre mikro temeller (örn. bireysel davranışlar) makro sonuçların (örn. dış politika) ortaya çıkması için gereklidir. Stratejik tercih, bireyin davranışlarını baz alarak devlet davranışlarını açıklamakta ve bunun sonucunda da bazı sistemsel sonuçlara varabilmektedir. Bu stratejik tercihin sunduğu, analiz düzeyleri arasında geçiş yapabilme yeteneğidir.²⁵⁰

Stratejik tercih modelleri, bireyler, firmalar ve devletler de dahil olmak üzere, birçok aktöre uygulanmakta ve aynı zamanda analiz edilen etkileşimler bu aktörlerin kombinasyonlarından da bir araya gelmektedir. Bu sebeple stratejik tercih yaklaşımı kullanmak, farklı analiz düzeylerindeki etkileşimler hakkında değerlendirme yapma imkanı verir. Stratejik tercih yaklaşımı analiz birimi sorunu konusunda sessiz olsa da, bireyler dışındaki daha büyük aktörlere uygulanabilirliği konusunda bazı önemli varsayımsal şartlar öne sürmektedir. Stratejik tercih çerçevesinde aktörlerin tutarlı bir fayda fonksiyonları (utility functions) olduğunu ve tercih yapabilme, algılama ve hesap edebilme yetilerine sahip olduklarını varsayar. Bu tanımlamalar aynı zamanda üniterlik meselesine (the notion of unitariness) ilişkin daha kesin bir anlam ortaya koymaktadır. Stratejik tercih yaklaşımına göre; bütüncül bir aktörün (aggregate actor) üniter olması, aldığı kararların o aktörü oluşturan bütün üyelerin kararlarını yansıtmasından çok (örneğin devletin dış politikada yapmış olduğu bir tercihin o devletin mensubu olan bütün bireylerin tercihini yansıtması), bu bütüncül aktörün tanımlanabilir bir fayda fonksiyonunun (definable utility function) olmasına bağlıdır. Kısaca stratejik tercih,

²⁵⁰ Stein, 1999, a.g.m., s. 201- 202.

büyük davranışı (macrofoundation) anlamak için küçük temeller (microfoundations) kurar. Bütüncül kimlikleri (aggregate entities) bireysel tercihlerin (individual choice) ürünü olarak ele alır; toplu tercihi (collective choice) ise, bireysel tercihlerin bir araya getirilmesine ilişkin farklı mekanizmaların sonucu olarak değerlendirir ve bu şekilde analiz düzeylerini birbirine bağlar.²⁵¹

Stratejik tercih yaklaşımı sadece farklı kümelenme seviyelerindeki aktörlerle ilgilenmekle kalmaz; aynı zamanda aktörlerin neden birleşerek kurumlar kurmaya ihtiyaç duyduklarını ve bu kurumların aktör tercihleri bakımında ortaya çıkardığı sonuçları inceleyerek bütüncül kimliklerin (aggregate entities) meydana gelme sebeplerini açıklamaya çalışmaktadır. Toplu eylem sorunlarının (collective-action problems) ve otonom tercihin ortaya çıkarttığı optimal olmayan durumların üstesinden gelmek için çıkarıcı (self-interested) olan uluslararası ilişkiler aktörleri, -bireyler, örgütler ya da devletler- kendileri gibi olan başka aktörlerle biraraya gelerek kurumlaşmaya ihtiyaç duyarlar. Kısaca stratejik tercih yaklaşımı makro davranışları tasarlamak için mikro temeller ortaya koyar. Stratejik tercih yaklaşımı bütüncül kimlikleri (aggregate entities) bireysel tercihlerin bir sonucu olarak, kolektif seçimi ise bireysel tercihlerin bir araya getirildiği farklı mekanizmaların sonucu olarak ele alır ve analiz düzeylerini bu şekilde birbirine bağlar.²⁵²

Bu duruşuyla stratejik tercih yaklaşımı uluslararası ilişkilerdeki gerçekçi (realist) ve kurumsalcı (institutionalist) tavır arasındaki farklılaşmayı da bir nevi ortadan kaldırmaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplinindeki bu ayrıma göre, realist yaklaşım anarşinin hüküm sürdüğü uluslararası sistemdeki otonom aktörlerin tercihleri üzerinde dururken; kurumsalcı yaklaşım ise uluslararası kurumların sistemdeki etkinlikleri üzerinde durur. Stratejik tercih yaklaşımı bu ayrımı aşmakta ve kurumsal oluşumu, tasarımı, mücadeleyi ve çöküşü otonom tercihlerin sonucu olarak ele almaktadır.²⁵³

Stratejik tercih yaklaşımı analiz düzeyi konusunda herhangi bir ayrıma gitmemektedir. Aynı anda bütün analiz düzeylerinde çalışmaktadır, hatta birey düzeyi analizlerin nasıl devlet düzeyine ya da devlet düzeyi analizlerin nasıl sistem düzeyine

²⁵¹ a.g.m., s. 202-203.

²⁵² a.g.m., s. 203.

²⁵³ a.g.m., s. 203-204.

evrildiğini ve bir üst ya da bir alt düzeyi nasıl oluşturduğunu açıklamaktadır. Bu durum insanların irrasyonel olduğu ya da büyük bir kurumsal etkileşim içerisinde hareket eden insanların büyük hatalar yaptıkları anlamına gelmemektedir. Büyük kurumsal yapılar içerisinde hareket eden bireysel aktörler, karşılaştıkları durumlara toplu bir şekilde cevap verip strateji uygularlar. Bazı bireyler yanlış tercihlerde bulunsalar da, büyük sayılar yasasına (law of large numbers) göre çoğunluğun tercihi doğru tercih olmaya daha yakındır.²⁵⁴

Rasyonel aktör yaklaşımı bu karmaşıklıktan kurtulmak için daha soyut bir aktör tanımı yapar. Ona göre aktör iki niteliğe sahip olan bir varlıktır. Bu nitelikler tercihler ve kanaatlerdir. Aktörün tercihleri vardır demek, etkileşim sonucunda karşılaşma ihtimali olan sonuçlar arasında bir sıralama yapabildiği, bir tercih sıralamasına (preference ordering) sahip olduğu anlamına gelmektedir. Aktörün diğer niteliği ise diğer aktörlerin tercihlerine ilişkin kanaatlere (beliefs) sahip olmasıdır. Aktörün tam ve kusursuz bilgiye sahip olduğu durumlarda kanaatlerin bir önemi yoktur. Diğer aktörlerin hangi koşullarda nasıl davranacağı belli ise, aktör davranışlarını ona göre belirler. Fakat bu konuda bir belirsizlik varsa, ki uluslararası etkileşimler genellikle belirsizliklerin çok olduğu etkileşimlerdir, o zaman aktörün kanaatleri kaçınılmaz olarak aktör davranışlarını etkileyecektir. Belirsizlik daha çok aktörün içinde bulunduğu çevre, durum ve diğer aktörün tercih sıralamasıyla ilgili olmaktadır.²⁵⁵

2.4.2. Çevre: Stratejiler ve Enformasyonel Yapı

Aktörler tercihlerini bir boşluk içerisinde yapmazlar. Rasyonel aktör yaklaşımı uluslararası ilişkileri aynı zamanda aktörler arası etkileşimin hüküm sürdüğü stratejik bir çevre (strategic environment) olarak da tanımlamaktadır. Bu çevre de aktörlerin stratejileri ve enformasyon yapısından meydana gelmektedir.

Stratejiler, aktörlerin uygulama ihtimalleri olan potansiyel stratejilerinin tümünü ifade etmektedir. Bu strateji kümeleri aynı zamanda aktörlerin nasıl bir etkileşim halinde

²⁵⁴ Bkz. Donald Wittman, *The Myth of Democratic Failure*. Chicago: University of Chicago Press, 1995.

²⁵⁵ Jeffrey A. Frieden, "Actors and Preferences in International Relations", *Strategic Choice and International Relations*, ed. David A. Lake, Robert Powell, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1999, ss. 39-41.

olduklarını da yansıtır. Örneğin A aktörünün 1 numaralı stratejisine karşılık B aktörünün hangi stratejilerini uygulama ihtimali olduğu aynı zamanda bu aktörler arasındaki etkileşimin nasıl cereyan ettiğini de bize sunmaktadır. Çevreyi oluşturan ikinci unsur enformasyonel yapıdır. Enformasyonel yapı aktörlerin etkileşimin bütün unsurlarıyla ilgili sahip oldukları bilgiler ve diğer aktörlerin davranışlarından elde ettikleri bulgulardır. Diğer aktörlerin davranışlarından elde ettikleri bulgular aktörün kanaatlerini oluşturduğu gibi, bu kanaatler aktörün daha önceki kanaatlerinden de etkilenecek ortaya çıkabilmektedir.

2.5. Stratejik Etkileşim

Aktörlerin stratejik tercihleri sonucu ortaya çıkan sonuçlar stratejik etkileşimin sonucudur. Hiçbir sonuç bir aktörün tek başına uyguladığı stratejinin sonucu değildir. Bütün aktörlerin stratejilerinin etkileşimi sonucu ortaya çıkar. İşte buna stratejik etkileşim denir. Uluslararası İlişkilerde de birden fazla aktörün tercihlerinin kesişimi sonuçları ortaya çıkartır.

Bir aktör bir stratejiyi sadece onu istediği sonuca yönlendirdiği için tercih etmez. Hiçbir strateji tek başına bir sonuç oluşturmaz. Aktör aynı zamanda diğer aktörlerin tercihlerini de göz önünde bulundurarak stratejisini belirler. Çünkü sonuç bütün stratejilerin etkileşimi sonucu ortaya çıkacaktır. Bu sebeple aktör, tercihini hem bu tercihin doğrudan ortaya çıkaracağı sonucu hem de dolaylı yoldan diğer aktörlerin tercihleri üzerinde ortaya çıkaracağı etkiyi göz önünde bulundurarak kullanır. Uluslararası politika da tam anlamıyla karşılıklı bağımlı karar alma (interdependent decision-making) faaliyetidir. Yani her aktör diğer aktörlerin de aynı şeyi yaptığını bilerek hedefine ulaşmak için alabildiği en iyi kararı almaktadır. Bu durum stratejik etkileşim (strategic interaction) olarak isimlendirilmektedir. Görüldüğünden çok daha karmaşık bir süreçtir. Basitçe açıklamak gerekirse: İki aktörlü bir etkileşim düşünün. Birinci aktör ikinci aktörün hakkında bir kanaate sahiptir ve kendi davranışlarını buna göre belirler. Birinci aktörün bu şekilde davranacağını bilen ikinci aktör de birinci aktörün kanaatlerini kendi lehine değiştirecek davranışlar sergiler. Birinci aktör de ikinci aktörün

bu şekilde kendi kanaatini etkilemeye çalışacak davranışlar sergileyeceğini bilir ve kendi davranışlarını buna göre şekillendirir ve bu döngünün sonsuza kadar gittiği varsayılır.²⁵⁶

Bu stratejik etkileşimi analiz etmek için bulunan araca oyun kuramı (game theory) adı verilmiştir. Oyun kuramı bir uygulamalı matematik bilim dalı olarak 20. yüzyılın başlarında geliştirilmiştir. 1960'ların ortalarında ABD hükümeti tarafından desteklenen milli güvenlikle ilgili araştırmalarla dikkat çekmeye başlamıştır. Özellikle Soğuk Savaş ortamında Sovyetler Birliği ile mücadele çerçevesinde belirsizlikler, karşılıklı kanaatler ve stratejik etkileşimi analiz eden çalışmalar büyük ilgi görmüştür. 1994 yılında Nobel ekonomi ödülü, oyun kuramı çalışan üç bilim adamına, matematikçi John F. Nash, iktisatçı Reinhard Selten ve strateji kuramcısı John Harsanyi'ye verilmiştir.²⁵⁷ Aynı şekilde 2005 yılında başka bir oyun kuramcısı olan Thomas C. Schelling, Robert J. Aumann ile beraber sosyal, siyasal ve ekonomik olaylara ilişkin yaptıkları oyun kuramsal analizler vasıtasıyla, çatışma ve işbirliğine yönelik anlayışa sağladıkları katkı sebebiyle ekonomi dalında Nobel ödülüne layık görülmüşlerdir.²⁵⁸

2.6. Oyun Kuramı

Oyun kuramı, stratejik bir şekilde hareket eden rasyonel karar alıcılar arasındaki çatışma ve işbirliği etkileşimlerini analiz etmek üzere geliştirilmiş bir matematiksel modelleme aracıdır. Bir durumun oyun teorisi ile incelenbilmesi için birden fazla karar alıcının birbirini etkileyen kararlar vermesi gerekir. Karar alıcının kendisinden başka hiç kimseyi etkilemeyen kararları oyun teorisinin alanına değil, karar teorisinin (decision theory) alanına girer. Örneğin birlikte yemeğe giden ve hesabı üç eşit parçaya bölerek ödemekte anlaşılan üç arkadaşın her birinin ne sipariş vereceğine karar vermesi oyun teorisinin alanına girerken, herkesin kendi siparişini ödeyeceği durumda arkadaşların her birinin vereceği karar, karar teorisinin alanına girer. Çünkü ilk durumda arkadaşlardan birinin vereceği sipariş (pahalı ya da ucuz) diğer arkadaşlarının da ödeyeceği miktarı

²⁵⁶ Ben D. Mor, "The Heuristic Use of Game Theory: Insights for Conflict Resolution", *World Political Science Review*, Vol. 3, Issue 2, (2007), s. 2.

²⁵⁷ Slantchev, 2005, a.g.m.

²⁵⁸ Nobel Prize (2005), "Thomas C. Schelling – Facts", https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2005/schelling-facts.html (26.05.2017); The Royal Swedish Academy of Sciences, Robert Aumann's and Thomas Schelling's Contributions to Game Theory: Analyses of Conflict and Cooperation, 2005.

belirlerken, ikinci durumda herkes kendi yediğini ödeyecek ve verilen siparişler diğer arkadaşların ödeyeceği miktarı etkilemeyecektir.²⁵⁹

Oyun teorisinde birden fazla karar alıcının etkileşim içerisinde olmaları ve taraflardan birinin, diğerinin aldığı ve alacağı kararlardan etkilenmesi gerekir. Buna karşılıklı bağımlılık adı verilir. Karşılıklı bağımlılık altında oyuncular, stratejik şekilde davranmak ve davranışlarının diğer oyuncular üzerinde bırakacakları etkiyi tahmin etmek isterler. Bu sebeple karşılıklı bağımlılık altında karar verme süreci stratejik bir karar verme sürecidir.²⁶⁰ Bu sebeple oyun kuramı, rasyonel tercih kuramı, stratejik tercih kuramı, kamu tercihi kuramı gibi kavramlar birbirlerinin yerine kullanılan kavramlar olarak görülmektedir. Bu çalışmada da bu kavramların dönüşümlü olarak birbirlerinin yerine kullanıldığı görülecektir.

Stratejik durumlar bir çeşit sosyal durumlardır. Sosyal durumlar da bireylerin bir şekilde etkileşim halinde olmaları sonucu meydana gelmektedir. Sosyal meselelerin anlaşılabilirliği, anlamlandırılabilirliği ve analiz edilebilirliği için bireylerin almış ve uygulamış oldukları kararların nasıl birbirleriyle bağlantılı olduğunu ve sonuçlara ulaşmada bu etkileşimin nasıl rol oynadığının izah edilebilirliği için bir kurama ihtiyaç vardır. Oyun kuramı bu kuramlardan biridir. Oyun kuramı karşılıklı bağımlı kararların meydana getirdiği etkileşimlerin kuramıdır. Bu etkileşimin aktörleri bireyler ya da kolektif kimlikler olabilir.²⁶¹

Bireylerin tercihleri, sosyal bilimcilerin yapı olarak adlandırdıkları sosyal ya da toplumsal durumların da etkisi altındadır. Oyun kuramsal modellemelerde yapı, çok şeyi ifade edebilir. Uluslararası politikadan örnek vermek gerekirse, uluslararası sistemin yapısı da, etkileşim içindeki aktörlerin sahip oldukları güç de, hatta bu aktörlerin içerisinde buldukları etkileşim hakkında sahip oldukları bilginin ne kadar doğru olduğu bile yapı tanımlaması altında değerlendirilir. Oyun kuramı, etkileşimin bir unsuru olan bu yapının da formel olarak modellenmesini ve bu yapının aktörlerin kararları üzerinde nasıl etkili olduğunun analiz edilmesine de imkan vermektedir. Oyun kuramı sadece

²⁵⁹ Çiğdem Özarı, Kemal Kağan Turan, Veysel Ulusoy, *Oyun Teorisi*, Ankara: Pegem Akademi, 2017, s. 28-29.

²⁶⁰ Hakan Karabacak, *Herkes İçin Oyun Teorisi*, Ankara: Seçkin, 2016, s. 10.

²⁶¹ James D. Morrow, *Game Theory for Political Scientists*, Princeton: Princeton University Press, 1994, s. 1.

etkileşimlerin analizini yapan bir araçtır. Diğer sosyal kuramların meseleyi ne kadar iyi analiz ettiklerini ya da gerçekliği ne kadar doğru tanımladıklarını analiz etmez. Fakat diğer kuramların ortaya atmış olduğu varsayımlar doğrultusunda aktörlerden nasıl davranışlar bekleneceğini tanımlamaya çalışır.²⁶²

Bütün sosyal etkileşimleri modelleme ve analiz etme imkanı sunan oyun kuramı, sosyal bilimlerde daha çok ekonomi ve siyaset bilimi alanında yer bulmaktadır. Ekonomi alanında, serbest piyasada aktör etkileşimlerinin ve fiyatın rekabet ya da pazarlık konularındaki rolü üzerinde durulurken; siyaset bilimi alanında adaylar arasındaki seçim rekabeti, yasama sürecindeki oy stratejileri, uluslararası politikada strateji ve pazarlıklar gibi pek çok konuda oyun kuramsal modelleme yapılabilmektedir.²⁶³

Uluslararası İlişkiler; ulus devletler, ulusal ya da uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler, bireyler vb. farklı aktörlerin arasındaki etkileşimleri ele alan bir disiplin olduğuna göre; amacı iki ya da daha fazla aktörün arasındaki ilişkileri formel bir şekilde analiz etmek olan oyun kuramının uluslararası ilişkiler teorisyenleri ve uygulayıcılarına önemli katkılarda bulunacağı açıktır. Oyun kuramı uluslararası ilişkiler teorisyenlerine ele aldıkları konudaki aktörler arasındaki etkileşimleri daha iyi analiz etme imkanı sunarken; uygulayıcılara, alanda karşılaştıkları aktörlerle aralarındaki etkileşimlerde, temsil ettikleri aktörün bütün insanlığın ya da uluslararası barışın çıkarına uygun müdahalelerde bulunmasına imkan sağlayacaktır.²⁶⁴

Oyun kuramının ortaya çıkması 1920’lerde min-max teoreminin ortaya atılmasına dayanmaktadır. Fakat bu yıllarda yapılmış olan çalışmaların bir araya getirilerek matematiksel bir kuram olarak yayınlanması 1944 yılında John Von Neumann ve Oskar Morgenstern tarafından yazılan Oyunlar Teorisi ve Ekonomik Davranış adlı kitap sayesinde olmuştur.²⁶⁵ Matematikçiler ve iktisatçıların oyun kuramına ciddi bir şekilde ilgilerini çekmeyi başaran bu eser, oyun kuramı üzerine yazılmış bir klasik olarak kabul edilmektedir. John Von Neumann, matematikçi ve bilgisayar bilimcisi olarak genç yaşlarda kuantum teorisini derinden etkileyen bilimsel eserler vermiştir. Kendisi aynı

²⁶² a.g.e.

²⁶³ a.g.e., s. 2.

²⁶⁴ Hector Correa, “Game Theory as an Instrument for the Analysis of International Relations”, 14 (2), (2001), s. 187, <http://www.ritsumei.ac.jp/acd/cg/ir/college/bulletin/vol14-2/14-2hector.pdf>

²⁶⁵ Bkz. John Von Neumann, Oskar Morgenstern, Theory of Games and Economic Behavior, Princeton: Princeton University Press, 1944.

zamanda 2. Dünya Savaşı ve sonrasında yaptığı elektronik hesaplayıcılar ile bilgisayarların babası sıfatını hak eden birkaç isimden biridir. John Von Neumann'ın Princeton Üniversitesi'nden iktisatçı Morgenstern ile 1944'te yayınladıkları *Oyunlar Teorisi ve Ekonomik Davranış* isimli kitap bu alanda bir başyapıt olarak görülür.²⁶⁶

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'de sosyal bilimlere yapılan büyük devlet destekleri oyun kuramı çalışmalarının bir alan olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1945-1955 yılları arasında altın çağını yaşayan oyun kuramı, gerek temel matematik alanında yapılan oyun kuramsal çalışmalar gerekse de sosyal ve askeri meseleler üzerine yapılan uygulamalarla geniş kabul gören bir alan haline gelmiştir. Bu tarihten sonra matematiksel oyun kuramı çalışmalarının çok teknik hale gelmesi sebebiyle oyun kuramı çalışan matematikçiler ile sosyal bilimcilerin birbirlerinden ayrılmaya başladığı görülmektedir. Bu ayırmadan sonra oyun kuramının sosyal meselelere uygulanması yaygınlık kazanmaya başlamıştır.²⁶⁷

1950'lerin başlarıyla beraber oyun kuramı uygulamaları sosyal bilimlerin birçok alanında yer bulmaya başladı. Uluslararası İlişkiler de dahil olmak üzere siyaset biliminin neredeyse bütün alt dallarında oyun kuramsal çalışmalar uygulanmaktadır. Oyun kuramsal çalışmaların ilk ve en önemli katkıları özellikle devletlerarası çatışmalar ve bu çatışmaların çözümleri üzerinde görülmeye başlanmıştır. Yıllar geçtikçe oyun kuramsal çalışmalar giderek daha sofistike, daha güçlü ve daha kullanışlı hale geldi.²⁶⁸ Özellikle son yıllarda güncel gelişmeleri takip eden önemli uluslararası ilişkiler bölümlerinin oyun kuramcı ve diğer formel modellemeleri yapabilen akademisyenleri barındırmaları beklenmektedir. Birçok bölümde lisansüstü düzeydeki öğrencilerden ön gereklilik olarak formel rasyonel tercih modellemeleri yapabilmeleri istenmekte ve disiplin genelinde rasyonel tercih yöntemlerinin uygulandığı araştırmaların sayısı giderek artmaktadır.²⁶⁹

²⁶⁶ Karabacak, a.g.e., s. 9.

²⁶⁷ Morrow, 1994, a.g.e., s. 2-3.

²⁶⁸ Frank C. Zagare, Branislav L. Slantchev, "Game Theory and Other Modeling Approaches", *Guide to the Scientific Study of International Process*, ed. Sara McLaughlin Mitchell, Paul F. Diehl, James D. Morrow, Wiley-Blackwell, 2012, ss. 23.

²⁶⁹ Stephan Walt, "Rigor or Rigor Mortis? Rational Choice and Security Studies", *International Security*, 23, (1999), s. 5.

2.6.1. Oyun Çeşitleri

Oyun, iki ya da daha fazla sayıdaki aktörün ya da oyuncunun tercihlerinin birbirlerini etkilediği durumlardır. Yani oyunlarda tek bir aktörün tercihleri sonuçları tek başına şekillendirmeye yetmez. Oyunlar, genellikle keyifli vakit geçirmek için kurgulanmış şeylerdir. Kayıp ve kazançların önemsiz olduğu durumlarda oyunlar gerçekten de eğlence aracıdır. Fakat kayıp ve kazançların yüksek olduğu durumlarda oyunlar çok ciddi hale gelebilir. Uluslararası politika da bu tip yüksek kayıp ve kazançların yer aldığı oyunlarla doludur.

Oyun teorisinde genel kabul görmüş bir sınıflandırma biçimi bulunmamaktadır. Bu sebeple oyunların çok farklı şekillerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Bu sınıflandırmalardan biri, oyunları statik (eşanlı) oyunlar ve dinamik (ardışık) oyunlar şeklinde kategorize etmektir. Statik oyunlar, belli bir zaman dilimi içerisinde oyuncuların, oyundaki diğer oyuncuların hareketlerini bilmeden eşanlı olarak karar vermesi şeklinde oynanan oyunlardır. Bu tip oyunlar genellikle matris (tablo) yöntemiyle gösterilir. Dinamik oyunlar, uygulanan stratejilerin zamansal olarak bir sıra içerisinde sergilendiği oyunlardır. Yani oyuncular stratejilerini sıra ile sergilerler. Bu oyunlar ağaç yöntemi ile gösterilir.²⁷⁰

Statik (eşanlı) oyunlarda oyuncular strateji seçimlerini birbirlerinin tercihlerini bilmeden yapmaktadırlar. Dinamik (ardışık) oyunlarda ise oyuncular strateji seçimini sıra ile yapmaktadırlar. Statik bir oyunda tarafların mutlaka aynı anda hareket etmesi gerekmez. Bir oyunun statik oyun olması için oyuncuların stratejilerini diğer oyuncuların strateji seçimlerini bilmeden yapmaları yeterlidir. Statik ve dinamik oyunlar farklı düşünme biçimleri gerektirir. Statik oyunlarda, bir oyuncu diğerinin şimdi ne yapacağını hesaplamaya çalışır. Ayrıca bu oyuncu, kendi hareketlerinin de diğer oyuncu tarafından hesaplandığının farkındadır. Buradaki düşünce yapısı “ne düşündüğünü, düşündüğümü düşünüyorum...” şeklindedir. Oyuncuların tekliflerini aynı anda sunduğu bir ihale, statik oyundur. Dinamik oyunlarda ise bir oyuncu “diğer oyuncu benim hareketim sonucunda

²⁷⁰ Özari, Turan, Ulusoy, a.g.e., s. 21-22.

ne yapacak” şeklinde düşünür. Bir hareketin kararı, gelecekteki sonuçların hesaplanması ile alınır.²⁷¹ Örneğin satranç dinamik bir oyundur.²⁷²

Oyunlara ilişkin bir diğer sınıflandırma ise oyuncu sayılarına göre yapılan kategorizasyondur. Sadece iki oyuncunun bulunduğu oyunlara iki oyunculu oyunlar (two player games), üç ya da daha fazla oyuncunun bulunduğu oyunlara ise çok oyunculu oyunlar (n-person games) denir. Oyuncuların elde ettikleri getirilere ya da çıkarlarına göre oyunlar sıfır toplamlı oyunlar (zero-sum games) ve sıfır toplamlı olmayan oyunlar (non zero-sum games) olmak üzere ikiye ayrılır. Oyuncuların taban tabana zıt çıkarlarının bulunduğu oyunlar sıfır toplamlı oyunlardır. Sıfır toplamlı oyunlar nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın oyuncuların elde ettikleri çıkarlar taban tabana zıttır. Bir oyuncunun elde ettiği çıkar, diğer oyuncu veya oyuncuların kaybına eşittir. Bu sebeple oyun sonunda elde edilen çıkarların toplamı her zaman sıfırdır.²⁷³ Sıfır toplamlı oyunun özelliklerini taşımayan diğer bütün oyunlara sıfır toplamlı olmayan oyunlar ya da değişken toplamlı oyunlar denir. Bir oyunun sıfır toplamlı olmayan bir oyun olması için o oyunun herhangi bir sonucundaki çıkarların toplamının sıfır olmaması yeterlidir. Örneğin tablo yöntemiyle gösterilen aşağıdaki oyunda kutularda parantez içinde gösterilen her bir sonucun toplamı sıfırdır [(-1,1); (2,-2); (4,-4); (3,-3)]. Bu sebeple bu oyun sıfır toplamlı bir oyundur. Bu sonuçlardan herhangi birindeki çıktıların toplamı sıfır olmasaydı oyun sıfır toplamlı olmayan oyun olacaktı. Sıfır toplamlı olmayan oyunlarda oyuncular rekabet ya da işbirliği içinde olabilirler.

		B Oyuncusu	
		s1	s2
A oyuncusu	S1	(-1,1)	(2,-2)
	S2	(4,-4)	(3,-3)

²⁷¹ Bkz. Geriye doğru çıkarsama (Backwards induction).

²⁷² Karabacak, a.g.e., s. 17-18.

²⁷³ Arı, 2013, a.g.e., s. 199-203.

Tablo 1: Sıfır Toplamlı Oyun

Oyunları kurallarına göre ise, işbirliğinin mümkün olduğu oyunlar (cooperative games) ve işbirliğinin mümkün olmadığı oyunlar (non-cooperative games) olmak üzere ikiye ayırmak da mümkündür. İşbirliğinin mümkün olduğu oyunlar, adı üzerinde, aktörlerin karşılıklı olarak stratejilerini koordine edebilme imkanlarının olduğu oyunlardır. İşbirliği yapılan oyunlarda tüm oyuncular stratejilerini seçmeden önce bir araya gelirler ve kazançlarını arttırmak üzere herkesin ne yapması gerektiğine karar verirler. Oyuncular arasındaki bu koordinasyonun bağlayıcı bir anlaşma veya sözleşmeyle desteklenmesi şarttır. Anlaşmaların yasal bir bağlayıcılığı olmadığı sürece oyuncuların anlaşmaya uyumunu güvence altına almak mümkün değildir. Anlaşmalar oyuncular için bağlayıcı olmadığından, ancak oyuncuların kişisel menfaatlerine uyduğu sürece sürdürülebilir olacaktır. Oyuncuların stratejilerini seçerken koordinasyon içerisinde hareket ettikleri ve bu işbirliğini bağlayıcı anlaşmalarla güvence altına aldıkları oyunlar, işbirliği yapılan oyunlar olarak adlandırılır. İşbirliği yapılmayan oyunlar ise oyuncuların diğerleri ile bağlayıcılığı olan sözleşmeler yapma imkanına sahip olmadığı ve oyuncuların kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmelerine izin verilen oyunlardır.²⁷⁴

Bu tür oyunlarda, aktörlerin stratejilerini karşılıklı olarak uyumlaştırma imkanları yoktur. Aktörler birçok sebep yüzünden böyle bir imkandan uzak olabilirler. Aktörler arasında iletişim kanallarının olmaması, oyunun kurallarının ya da şartların işbirliğine imkan vermemesi ya da ortak bir strateji izlenmesini zorunlu kılacak bir kurumun olmaması gibi durumlar aktörlerin işbirliği yapma imkanlarını ortadan kaldırabilir. Uluslararası sistemde de taahhütlerin ve anlaşmaların yerine getirilmesini zorunlu kılan bir üst otoritenin olmaması, işbirliğinin mümkün olmadığı oyunların uluslararası çatışma kuramcılarının özellikle dikkatlerini çekmesine sebep olmaktadır. İşbirliğinin mümkün olduğu oyunlardan olan pazarlık modellerine (bargaining models), uluslararası çatışmalar üzerine yapılan çalışmalarda son yıllara kadar pek fazla önem verilmemesinin sebebi de budur.²⁷⁵

²⁷⁴ Karabacak, a.g.e., s. 17.

²⁷⁵ Theodore L. Turocy, Bernhard von Stengel, "Game Theory", CDAM Research Report LSE-CDAM, 2001, s. 6-7.

Başka bir ayırım da, oyunun aktörlerinin sahip olduğu bilgiye göre yapılan ayırımdır. Oyun kuramında bilgiye dayalı iki farklı ayırım bulunmaktadır. Bu ayırlardan biri mükemmel bilgili oyunlar (perfect information game) ve mükemmel olmayan bilgili oyunlar (imperfect information game) iken, diğer ayırım ise tam bilgi oyunu (complete information game) ve eksik bilgi oyunu (incomplete information game) şeklindedir. Mükemmel bilgili oyunlar, oyuncuların stratejilerini sırayla seçtikleri ve diğer oyuncuların önceki hareketlerini gözlemleyebildikleri ve seçimlerini bildikleri oyunlardır. Bu tür oyunlarda aynı anda sadece bir oyuncu hamle yapmakta, sırası gelen her oyuncu kendinden önceki oyuncuların ne yaptığını bilmektedir. Dolayısıyla mükemmel bilgili oyunlar dinamik oyunlardır. Mükemmel olmayan bilgili oyunlarda ise, oyuncular diğerlerinin hareketlerini bilmeden, yalnızca tahmin ederek hareket ederler.²⁷⁶

Tam bilgi oyunları (complete information game); her bir oyuncunun, diğer tüm oyuncuları, tüm oyuncuların seçebileceği tüm eylemler kümesini ve tüm oyuncuları bekleyen muhtemel tüm sonuçları ve kazançları bildiği oyunlardır. Tam bilgili oyunlarda, oyunun zamanlaması, muhtemel hareketleri ve kazançları hakkında herkes genel bilgiye sahiptir. Eğer tüm oyuncular oyunun yapısını tamamıyla biliyorsa, o oyun tam bilgi oyunu (complete information game) olarak isimlendirilir. Bu tarz oyunlarda, oyuncular kendisinin ve diğer oyuncuların stratejilerini ve elde edecekleri çıktıları bilmektedir. Bunun yanında her oyuncu diğer oyuncuların tüm bilgiye sahip olduğunu da bilmektedir. Bir veya daha fazla oyuncunun yukarıda sıralanan bilgilerden en az birine sahip olmaması durumunda oyun eksik bilgi oyunu (incomplete information game) olarak tanımlanmaktadır. Eksik bilgi oyunlarında ise oyuncular, kuralları ve kendi kişisel tercihlerini bilmekte, fakat diğer oyuncuların stratejileri ya da elde edeceği çıktılar konusunda eksik bilgiye sahip olabilmektedir. Oyunlar, simetrik ve asimetric oyunlar şeklinde de sınıflandırılabilir. Simetrik oyunlarda her oyuncunun oyuna ve diğer oyunculara dair bilgileri eşit iken, asimetric oyunlarda eşit değildir. Yani simetrik oyunlarda oyuncuların sahip oldukları bilgilerde bir simetri söz konusu iken, asimetric oyunlarda oyuncuların sahip olduğu bilgiler asimetrictir. Oyunlar strateji sayılarına göre de sonlu ve sürekli oyunlar olarak sınıflandırılabilir. Oyunda herhangi bir oyuncunun

²⁷⁶ Karabacak, a.g.e., s. 18.

strateji sayısı belirsiz ise o oyun sürekli oyundur. Oyuncuların strateji sayıları belirli ise sonlu oyun olarak tabir edilir.²⁷⁷

Uluslararası ilişkiler, aktörler arasındaki etkileşimden meydana gelmekte ise, aktörlerin bu etkileşimden ve birbirlerinden bağımsız hareket ettiklerini söylemek mümkün değildir. Etkileşim içinde bulunan aktörler belli ölçülerde birbirlerini etkiler ve birbirlerinden etkilenirler. Bu sebeple aktörlerin davranışları karşılıklı bağımlı ve amaca yönelik hareketlerden meydana gelmektedir. Karşılıklı bağımlılık, aktörlerin hedeflerine ulaşmada sadece kendi stratejilerinin değil aynı zamanda diğer aktörlerin stratejilerinin de belirleyici olduğu anlamına gelmektedir.²⁷⁸ Bu sebeple aktörler, diğer aktörlerin stratejilerini de göz önüne alarak kendi stratejilerini belirlerler. Diğer aktörlerin stratejilerinin ne olduğu bazı durumlarda belli iken ve aktörler stratejilerini buna göre belirlemekte iken, bazı durumlarda ise diğer aktörlerin stratejileri belli olmayabilir. Bu durumlarda ise aktörler çeşitli olasılık hesapları yaparak diğer aktörlerin davranış şekillerini tayin etmeye ve kendi stratejilerini buna göre belirlemeye çalışırlar. Uluslararası ilişkilerde oyun teorisi uygulamalarında aktörlerin kendine has karakteristik özellikleri, aralarındaki etkileşimin şekli, aralarında müzakere ettikleri meselelerin önemi gibi unsurlara önem verilmelidir. Aksi halde oyun teorisi uygulamaları sadece aktörler arasındaki etkileşimin analiz edildiği, fakat meseleyi oluşturan ana unsurların incelenmediği çalışmalar olarak kalır. Bunun sonucu olarak uluslararası ilişkiler ve oyun teorisi sanki çalışma alanlarının aynı olduğu iki ayrı bilim dalı gibi algılanır. O zaman nasıl mikro ekonomi bazen matematiğin bir uygulama alanı gibi algılanıyor ise, uluslararası ilişkiler de oyun teorisinin bir uygulama alanı gibi algılanma riski taşır.²⁷⁹

2.6.2. Fayda Kuramı

Kararların nasıl alındığını tasvir eden matematiksel bir yaklaşım olan fayda kuramı, oyun kuramının temelini oluşturmaktadır. Fayda kuramına göre, aktörün mevcut olan aksiyonlardan birini tercih etmesi gerekmektedir. Aktörün uygulayacağı her aksiyon belli bir olasılıkla bir sonucun doğmasına yol açar. Aktörün arzuladığı sonuca ulaşabilmek ve

²⁷⁷ Özarı, Turan, Ulusoy, a.g.e., s. 22-23.

²⁷⁸ Correa, a.g.m., s. 188.

²⁷⁹ a.g.m.

arzulanmadığı sonucun doğma şansını en aza indirmek amacıyla elinde bulunan her bir alternatif tercihe atfettiği değere fayda denir. Uygulanan bir stratejinin bir sonucu doğurma olasılığı o stratejinin doğuracağı sonuca yönelik barındırdığı belirsizliği ifade eder. Her bir stratejinin sağlaması beklenen fayda (expected utility), uygulanan stratejinin her bir sonuca ulaştırma ihtimalinin ulaşılan her bir sonucun sağlayacağı fayda ile çarpılması ve bu çarpımların toplanması ile bulunur. En yüksek beklenen faydayı sağlayan strateji, aktör tarafından seçilir.

Beklenen fayda kuramı aslında mikro ekonominin, aktörlerin davranış biçimlerini izah etme şekli olarak tanımlanabilir. Bu sebeple de çağdaş mikro ekonomik analizlerin ana unsuru olarak ele alınmaktadır. Bu kurama göre:

i) Karar verici bireyler, alternatif tercihlerini en çok faydalıdan en az faydalıya doğru sıralarlar.

ii) Karar vericilerin bu tercih sıraları geçişlidir. Yani; A tercihi B tercihi göre tercih edilebilir ve B tercihi de C tercihi göre tercih edilebilir ise, A tercihi her zaman C tercihi göre tercih edilebilirdir.

iii) Bireyler, tercihlerinin sağlayacağı getiriye bilir ve bu getiri fayda olarak tanımlanır.

iv) Bireyler; alternatif sonuçlara ulaşabilme ihtimalleri ve bu sonuçların sağlayacakları faydaları hesap ederek, arzu ettikleri sonuçlara ulaşmak için izleyecekleri alternatif yolları da göz önünde bulundururlar.

v) Karar vericiler, rasyonel olarak en yüksek beklenen faydayı sağlayan stratejiyi tercih ederler.²⁸⁰

Beklenen fayda modeli, risk ve belirsizlik hesaplarını rasyonel tercih modellerine dahil eden bir uygulamadır. Beklenen fayda modellerinde karar vericilerin faydalarını maksimize etme şekli, karar vericilerin tercihlerinin ortaya çıkartacağı sonuçların meydana gelme ihtimallerinin bilinen ya da bilinmeyen bazı olasılıklar çerçevesinde hesaplandığı modellerdir.²⁸¹ Yani beklenen fayda modeline göre, karar vericilerin uyguladıkları stratejilerin nasıl sonuçlanacağı çoğu zaman net değildir. Uyguladığımız

²⁸⁰ Bruce Bueno de Mesquita, "The Contribution of Expected Utility Theory to the Study of International Conflict", *The Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18, No. 4, The Origin and Prevention of Major Wars, (1988), s. 629-630.

²⁸¹ Bryan D. Jones, "Bounded Rationality", *Annual Review of Political Science*, 2, (1999), s. 305.

stratejiler diğer aktörlerin de stratejilerinin kesişimleri sonucunda ortaya bazı sonuçlar çıkarır. Bu sebeple, diğer aktörlerin stratejilerinin bilinmemesi ya da bilinse bile bu etkileşimin kesin olarak nasıl sonuçlanacağıın net olmaması, aktör stratejilerinin ortaya çıkartacağı sonuçların bilinen ya da bilinmeyen bazı olasılıkların devreye sokularak hesaplanmasını gerektirir. Beklenen fayda modelleri, işte bu hesaplamaların yapıldığı modellerdir. Beklenen fayda modellerinde aktörler fayda maksimizasyonu (utility maximization) değil, beklenen fayda maksimizasyonu (expected-utility maximization) yaparlar.²⁸²

Fayda kuramına ilişkin bilinen ilk çalışma 18. yüzyıl matematikçi ve fizikçisi İsviçreli Daniel Bernoulli tarafından kumar, kumarbaz ve kumarbazların parasal beklentileri üzerine yapılan çalışmadır. Bu çalışmasında Bernoulli kumarın çekiciliği ile kumarbazın parasal beklentisinin eşit olmasının şart olmadığını açıklamaya çalışmıştır. Bu çalışmanın ardında fayda kuramına ilişkin yapılan ikinci çalışma uzun bir aradan sonra 1800'lerde Jeremy Bentham'ın faydacılık (utilitarianism) kavramını bir felsefe olarak geliştirmesi ile olmuştur. Fakat Bentham'ın çalışması sağlam bir karar kuramı (theory of decision) geliştirmek için yeterli olmamıştır. Bu sebeple fayda kavramı yirminci yüzyılın ortalarına kadar kuramsal anlamda geliştirilebilir bir yaklaşım olarak kabul görmemiştir.²⁸³

John Von Neumann ve Oskar Morgenstern 1944'te yazdıkları Theory of Games and Economic Behavior adlı eserleriyle ilk olarak Bernoulli tarafından ortaya atılan fayda kuramını tekrar canlandırmış ve kuramı matematiksel temeller ile beslemiştir. Fayda kuramı ve oyun kuramının gelişiminde bir milat kabul edilen bu eser sayesinde fayda kuramının çok farklı uygulamaları üzerine yeni eserler yayınlanmaya başlanmıştır. Bu tarihle beraber ekonomi biliminde birey davranışının tanımlanmasında oyun kuramı ve fayda kuramından faydalanılması sebebiyle ekonomi kuramı yeniden geliştirilmiştir.²⁸⁴

²⁸² Morrow, 1994, a.g.e., s. 16.

²⁸³ a.g.e., s. 16-17.

²⁸⁴ a.g.e.

2.6.3. Rasyonellik

Rasyonellik (veya akılcılık) oyun kuramının temel varsayımlarındandır. Bir oyunda oyuncunun kendi çıkarını gözeterek davranması veya ne yapacağına karar verirken kendi için en iyi olanı seçmesi rasyonellik olarak ifade edilir. Rasyonel her bir oyuncunun amacı, kendi kazancının beklenen değerini mümkün olduğunca en yüksek seviyeye çıkarmaktır. Bir oyuncunun kazancı sadece kendi eylemlerine değil, diğer oyuncuların eylemlerine de bağlıdır. Etkileşim içerisinde hareket eden rasyonel oyuncular en iyi sonucu almak üzere en iyi kararını, tepkisini veya cevabını belirler. Rasyonel oyuncuların en iyi kararları alması ve en iyi sonuçları elde etmesi, oyundaki eylemlere ve kazançlara ilişkin stratejik bir değerlendirme sürecini gerekli kılar. Oyun teorisi ile olasılık teorisi arasındaki fark da burada ortaya çıkar. Olasılık teorisinde, verilen kararların sonucunda elde edilen kazançlar sadece şansa bağlıdır. Olasılık teorisi, şansa bağlı olan bu kazanç ihtimallerini inceler. Oyun teorisinde ise oyuncular tarafından kontrol edilen stratejik unsurlar bulunmaktadır. Etkileşim içerisindeki rasyonel karar alıcıların stratejik kararları ancak oyun teorisi ile analiz edilebilir.²⁸⁵

Oyun kuramı aktör davranışının rasyonel olduğunu varsayar. Fakat rasyonellikten anlamamız gereken şey nedir? Günlük alanda rasyonel davranışı mantıklı, düşünceli, makul davranış gibi çok çeşitli tanımlamalarla tasvir etmek mümkünken; kuramsal olarak rasyonelliğin tanımlaması hem çok farklı hem de daha basittir. Kuramsal olarak rasyonel davranış, hedeflenen sonuçlara ulaşmak için en iyi yolu, davranışı ya da yöntemi seçmek şeklinde tanımlanmaktadır. Rasyonellik, belirlediği hedef uğrunda aktörün yapmış olduğu tercihlerin tutarlılığını değerlendirir. Aktörün düşünce sürecini ya da hedeflerinin ne kadar ahlaki olduğu ile ilgili bir değer bildirmez.²⁸⁶

Fayda kuramına göre, rasyonel aktörlerin belirledikleri hedefleri ve bir takım hareket stratejileri vardır. Aktör, bu hareket stratejileri arasından onu hedefine en iyi şekilde ulaştıracak stratejiyi seçer. Rasyonel davranış hedefe yöneliktir (goal directed). Aktör, elde etme ihtimali olan sonuçları daha çok istediği sonuçtan daha az istediği sonuca göre sıralama yeteneğine sahiptir ve onu her zaman daha çok istediği sonuca ulaştıracak stratejiyi belirler. Peki aktörün hedeflerinin ne olduğunu nasıl bilebiliriz?

²⁸⁵ Karabacak, a.g.e., s. 10.

²⁸⁶ Morrow, 1994, a.g.e., s. 17.

Aktörün hedeflerini ya gözlem yolu ile ya da aktörün daha önceki davranışlarından yola çıkarak çıkarımlarda bulunarak bilebiliriz.²⁸⁷

Aktörler karşılaşacakları sonuçlar arasında bir tercih sıralaması yaparlar. Bu tercih sıralaması üç türdür. Zayıf tercih ilişkisi (weak preference relation), kuvvetli tercih ilişkisi (strong preference relation) ve kayıtsızlık (indifference). Örneğin aktör için Sonuç-1 (S1) Sonuç-2'ye (S2) göre kesinlikle tercih edilebilir seçenek ise ($S1 > S2$), buna kuvvetli tercih ilişkisi denir. Ya da aktöre göre Sonuç-1 en az Sonuç-2 kadar iyi bir seçenektir ($S1 \geq S2$). Buna da zayıf tercih ilişkisi (weak preference relation) denir. Bu durumda aktör S1'i zayıf bir şekilde tercih eder. Bu şu anlama gelmektedir: Aktör için S1 en az S2 kadar iyi, belki daha iyidir. Kayıtsızlık ise aktör için S1 ile S2 arasında bir fark olmadığı ($S1 = S2$) durumdur. İki sonuç da aktör için eşit derecede arzu edilen sonuçlardır. Aktörün bir sonucu diğerine tercih etmek için bir gerekçesi bulunmamaktadır.²⁸⁸

Aktörün yaptığı tercih sıralamasının (preference ordering) iki vazgeçilmez özelliği bulunmaktadır. Bunlar, tercih sıralamasının tam olması (completeness) ve tercih sıralamasının geçişken olmasıdır (transitivity). Tercih sıralamasının tam olması demek bütün sonuç çiftlerinde ya $S1 \geq S2$ ya $S2 \geq S1$ ya da her ikisi birden olması demektir. Her ikisi birden olması $S1 = S2$ anlamına gelmektedir. Sıralamanın geçişken olması demek birinci sonucun en az ikinci sonuç kadar iyi olduğu durumlarda ($S1 \geq S2$), ikinci sonuç da en az üçüncü bir sonuç kadar iyi ise ($S2 \geq S3$), birinci sonuç da en az üçüncü sonuç kadar iyidir ($S1 \geq S3$) anlamına gelmektedir.

Tercih sıralamasının tam olması:

Ya $S1 \geq S2$ 'dir. Ya $S2 \geq S1$ 'dir. Ya da hem $S1 \geq S2$ hem de $S2 \geq S1$, bu da $S1 = S2$ anlamına gelmektedir.

Tercih sıralamasının geçişken olması:

Eğer $S1 \geq S2$ ve $S2 \geq S3$ ise, $S1 \geq S3$ olur.

Bu iki varsayım, yani tercih sıralamasının tam olması ve tercih sıralamasının geçişken olması rasyonellik için vazgeçilmezdir. Tercih sıralamasının tam olması

²⁸⁷ a.g.e.

²⁸⁸ a.g.e., s. 18.

sonuçların aktör tarafından kıyaslanabilir olmasını sağlamaktadır. Aktör yalnızca kıyaslanabilir sonuçlar arasında tercih yapabilir. Eğer sonuçlar kıyaslanabilir değil ise tercih yapmak da mümkün olmayacaktır.

Aktörün sonuçlar üzerindeki tercihleri sabittir. Analiz edilen karar süreci içerisinde aktörün tercihleri değişmez. Tercihler ve dolayısıyla aktörün davranışları, sadece durumda ya da aktörün sahip olduğu bilgide meydana gelecek bir farklılık sebebiyle değişebilir. Aktörün sonuçlar üzerindeki tercihleri (preferences over outcomes) ile aktörün davranış ya da stratejileri üzerindeki tercihleri (preferences over actions or strategies) birbirinden farklıdır.²⁸⁹

2.6.4. Kesinlik, Risk ve Belirsizlik

Aktör, içinde bulunma ihtimali olduğu durumlara ilişkin bir olasılık dağılımı (probability distribution) yapar. Aktörün vermiş olduğu kararlar bu olasılık dağılımının etkisi altındadır. Kararın alındığı şartlar, karar vericinin içinde bulunduğu duruma ilişkin bilgisine göre üçe ayrılır: Bunlar kesinlik (certainty), risk ve belirsizlik (uncertainty) durumlarıdır. Kesinlik durumunda aktör kararını vermeden önce içinde bulunduğu durum hakkında kesin bir bilgiye sahiptir. Kararını bu kesin bilgiye göre alır ve bu şartlar altında gerçekleşmesi mümkün olan, en çok tercih ettiği sonuca ulaşır. Risk durumu ise aktörün meydana gelme olasılıkları önceden belirlenmiş ve herkes tarafından bilinen durumlarla karşı karşıya olmasıdır. Birçok kart oyunu, kartların gelme ihtimali belli olduğu için bir risk durumudur. Kazanma olasılıkları önceden bellidir. Verilebilecek en iyi örnek ise yazı turadır. Havaya atılan bir bozuk paranın yazı ya da tura gelme olasılığı $\frac{1}{2}$ 'dir. Risk durumunda olasılıkların biliniyor olmasının en büyük sebebi tekrarlanan denemelerle bu olasılıkların kanıtlanmış olmasıdır. Bu sebeple de olasılık yasalarına uygundur. Fakat günlük yaşamda ve politik hayatta aktörlerin içinde bulunduğu durumlar çoğu zaman ne bir kesinlik durumu ne de olasılıkların önceden belli olduğu bir risk durumudur. Aktörlerin en çok karşılaştıkları durum olasılıkların tekrarlanan denemeler yapılarak önceden belirlenmesinin mümkün olmadığı belirsizlik durumudur. Belirsizlik durumlarında aktörün içinde bulunma ihtimalleri olan durumların olasılıklarının önceden

²⁸⁹ a.g.e., s. 18-20.

belirlenmiş, herkes tarafından kabul görmüş ya da olasılık yasalarına uygun olması mümkün değildir. Bu durumda aktör daha önce sahip olduğu bilgi, deneyim ve dünya görüşü çerçevesince karşılaşacağı durumlara ilişkin kendi olasılık dağılımını kendisi yapar ve davranışlarını buna göre belirler. Bu olasılık dağılımını her aktör için farklılık gösterebilir. Spor toto ve at yarışı gibi iddia oyunları da bir belirsizlik durumudur. İddia oyununda, oyuncuların bu oyunlarla ilgili bazı öncül bilgileri olsa da tekrarlanan gözlemlerle kanıtlanmış olasılıklar yoktur. Bu sebeple de her oyuncu farklı şekilde iddiada bulunur. Risk durumu ile belirsizlik durumunun farkı, risk durumunda olasılıkların belirli olması ve her aktörün aynı olasılıkları göz önünde bulundurarak hareket etmesi iken; belirsizlik durumunda ise belirli bir olasılık olmaması ve olasılıkların aktörden aktöre değişmesidir. Bu sebeple belirsizlik durumunda öznel olasılık (subjective probability) söz konusudur.²⁹⁰

Oyun kuramı, nihai sonucun (final outcome) birden fazla aktörün kararlarının etkileşimi sonucu olduğu durumları inceleyen bir yaklaşımdır. Dolayısıyla bu durumlarda her aktörün kararı diğer aktörün ya da aktörlerin kararlarına bağlıdır. Her aktör hem diğer aktörlerin kararlarını etkiler hem de onların kararlarından etkilenir. Bu sebeple oyun kuramı fayda kuramı ile güçlü bir paralellik içindedir. Oyun kuramındaki diğer aktör kararları karar kuramındaki (decision theory) aktörün içinde bulunduğu durumla (state of the world) aynı şeyi ifade etmektedir. Oyun kuramına göre aktör, diğer aktörlerin en muhtemel davranışlarını saptamaya çalışır ve buna karşılık kendisini en çok tercih ettiği sonuca götürecektir davranışını uygular. Oyun kuramı; oyuncuların, oyuncuların karşılıklı etkileşimli stratejilerini ve stratejiler sonucunda ortaya çıkan sonuçları açıkça belirtmek ve oyunu analiz edebilmek için çoğu zaman formel modellemeye ihtiyaç duyar.²⁹¹

2.6.5. Formel Modelleme

Siyaset bilimi çalışmalarında siyasal davranış ve siyasal süreçlerin formel modellemeler vasıtasıyla kurgulanarak çalışılmaya başlanması 1950'lere rast

²⁹⁰ a.g.e., s. 28-29.

²⁹¹ a.g.e., s. 51.

gelmektedir. Kendisinden önce formel modellemeyi kullanan birçok çalışma²⁹² olsa da Anthony Downs “Demokrasinin Ekonomik Kuramı” (An Economic Theory of Democracy)²⁹³ isimli kitabı ile siyaset bilimi çalışmalarında formel modelleme uygulamalarının önünü açmış olan isim olarak kabul edilmektedir. Kendinden önceki formel çalışmalar, yaşanmış ya da yaşanmakta olan belli bir olayı ya da ideal bir durumu modellemekte iken, ya da gerçek ile ideal arasında karşılaştırmalar yapan çalışmalar iken; Down kitabında, bütün demokratik siyasal sistemlerde bulunan merkezi süreçleri modellemeyi başarabilmiştir. Modellemesinde, spesifik bir mevzuyu anlatmaktansa, geneli analiz etmeyi başarabilmesi sebebiyle Down’ın çalışması formel modellemede bir dönüm noktası olmuştur. Zamanın diğer siyaset bilimcileri karşısında modelleme yapma fikrini ve amacını izah etmekte büyük zorluklar çekse de, Down’ın açtığı bu yol zamanla kabul görmeye ve büyük ilgi uyandırmaya başlamıştır. Kısa süre içerisinde özellikle ABD’de birçok lisansüstü program formel kuram, analitik kuram, matematiksel modeller gibi derslere yer vermiş ve benzer formel modelleme uygulamaları birçok uluslararası akademik dergilerde yayınlanmaya başlamıştır.²⁹⁴

Bütün modeller en az üç öğeden oluşur. Öncelikle modeller bir takım temel öğeler (a set of primitives) ya da tanımlanmamış terimler (undefined terms) barındırırlar. İkinci olarak, temel öğelerin yardımıyla tanımlanmış ilave kavramlar barındırırlar. Üçüncü olarak ise çeşitli türlerde varsayımlar barındırırlar. Bu varsayımlar, modelin formüle edildiği dil ile ilgili olduğu gibi modeli ilgilendiren her türlü konu ile de ilgili olabilir. Birçok formel modelleme matematiksel olarak formüle edilmiş olmasına rağmen, bu bir zorunluluk değildir. Modellemeler sözel (verbal) de olabilir. Fakat şu önemlidir ki, sözel bir modelleme daha soyut terimlerle tekrar ifade edilmeye müsait olmalıdır.²⁹⁵ Eğer sözel bir anlatım, matematik gibi soyut terimlerle ya da mantıksal simgelerle tekrar ifade edilemiyorsa bu anlatımın model olduğunu söylenemez.

²⁹² Lewis F. Richardson, "Generalized Foreign Policy", *British Journal of Psychology*, Monographs Supplements, (1939); Duncan Black, "On the Rationale of Group Decision Making", *Journal of Political Economy*, Feb., (1948), s. 23-34; Lloyd S. Shapley, Martin Shubik, "A Method for Evaluating the Distribution of Power in a Committee System", *American Political Science Review*, Sep., (1954), s. 787-792.

²⁹³ Bkz. Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy*, New York: Harper and Row, 1957.

²⁹⁴ Morris P. Fiorina, "Formal Models in Political Science", *American Journal of Political Science*, 19, 1, (1975), s. 133; Burchill, Linklater, a.g.m., s. 13.

²⁹⁵ Fiorina, a.g.m., s. 134.

Fiorina'ya göre; modellemenin sunmuş olduğu avantaj, argüman ve düşüncenin kesin ve net bir şekilde ortaya konulmasıdır. Çünkü model formüle etmek ilk olarak öne sürülen argümanın net bir şekilde, muğlaklığa yer verilmeden ortaya konulmasını gerektirir. Günlük konuşmalarında insanlar kelimeleri birden fazla ya da karmaşık anlamlara gelecek şekilde kullanabilirler. Fakat modelleme esnasında kullanılan terim ve kavramlar net bir şekilde ve kullanılmak istenen kesin anlamına vurgu yapılarak ortaya konulmak zorundadır. İkinci mesele varsayımlarla ilgilidir. Günlük tartışmalarda varsayımlardan ya hiç bahsedilmez ya da varsayımlar çok zayıf bir şekilde ortaya konur. Fakat modellemeyi kuran başlı başına varsayımlardır. Düşüncenin net bir şekilde ifade edilmesi varsayımların ortaya konmasını gerektirir. Çıkarımlar ancak varsayımlar ışığında yapılabilir. Sözel argümanlarda ortaya atılan tutarsız ve eksik varsayımlar gizlenebilse de, formel modellemelerdeki benzer varsayımlar kendini açık açık belli eder ve eğer ortada bir tutarsızlık varsa bu kolaylıkla görülür. Çünkü formel modellemede tutarsız varsayımlar ışığında yazarın kendi kafasında tasarladığı sonuca varması mümkün değildir. Böyle bir sonuca varsa bile, bu durum konuya hakim okurlar tarafından hemen anlaşılır. Mantıksal doğruluk ve geçerliliğin (logical validity) en iyi test edildiği çıkarım yönteminin formel yöntem olduğu açıktır. Özetle, formel modellemenin sunduğu en önemli avantaj, bu modellerde bulunması gereken doğruluk (precision), düşüncenin açıklığı (clarity of thought), ve dolayısıyla argümanın derin bir şekilde ortaya konulabilmesine imkan sağlamasıdır.²⁹⁶

Formel modelleme birçok siyaset bilimcinin kullanmayı tercih etmediği bir çalışma yöntemidir. Sosyal ve siyasi hayatın çoğu zaman çok karmaşık olması sebebiyle formel modelleme ile bu karmaşıklığın basitleştirilmeye çalışmanın başarısına yönelik ciddi eleştiriler bulunmaktadır. Fakat buna rağmen modellemenin araştırmacıya sunduğu önemli avantajlar olduğu da yadsınamaz. Öncelikle modelleme ile sunulan argüman sözel (verbal) argümana göre daha fazla kesinlik (rigor) ve açıklık (precision) barındırır. Formel bir modelleme ister istemez net olmak zorundadır, çünkü belli bir kural çerçevesinde gelişir. Bu sebeple formel modellemenin varsayımları bellidir. Fakat sözel bir argümanı geliştirmeye yönelik belli bir kural yoktur. Bu sebeple bir formel argüman kadar net ve açık olamayabilir. Dolayısıyla, formel argümanda varılan sonuca hangi

²⁹⁶ Fiorina, a.g.m., s. 136-8.

yoldan ve hangi varsayımlara dayanılarak varıldığı sistematik bir şekilde açık ve ortadadır.²⁹⁷

Formel modelleme çalışmaları aynı zamanda üzerine araştırmalar yapılan genel problemler hakkında yeni modellemelerin oluşabilmesi için bir mantıksal yapı oluşmasını da sağlar. Bazı formel modeller gözlemlerle uyumsuz sonuçlara ulaşabilir. Öyle durumlarda bu mantıksal yapı, modellemeyi yapan araştırmacının modellemesinde gözlemlerle tutarlı yeni değişiklikler yapmasına yardımcı olur. Başarılı formel modelleme uygulamaları yeni uygulama alanlarının ortaya çıkmasını sağlar ve yeni araştırmalara yön verir. Her bir başarılı model araştırma zincirinin bir parçasıdır. Modelleme gerçekliğin basitleştirilmesi ve aynı zamanda soyutlaştırılmasıdır ve bu sebeple gerçeklikten uzaklaşmakla eleştirilebilmektedir. Modelleme aktörler arasındaki etkileşimi en basit şekilde izah etmektir. Doğru bir şekilde yapılan basitleştirme aslında bir marifettir. Her hangi bir mesele üzerine yapılan en uzun, en açıklayıcı çalışma bile aslında gerçekliğin bir basitleştirilmesidir. Hiçbir gerçekliğin bütün detaylarıyla yazılması mümkün değildir. Bütün sosyal durumlar çok karmaşıktır. Birçok tarihsel veri zamanında kayıt altına alınamaması sebebiyle kayıptır. Bu durum, yapılan en ayrıntılı tarihsel çalışmaların bile belli bir basitleştirmeye tabi olduğunu ve tamamen bütün gerçekliği yansıtmasının mümkün olmadığını göstermektedir. Basitleştirmek bir değerdir, çünkü araştırma konusu olan sosyal etkileşimi esas unsurlarını ortaya koyarak yorumlamaya çalışır. Bir çalışmanın gereksiz detaylandırılması ayrıntılarda kaybolmaya sebep olabilir.²⁹⁸

Yine de analitik bir modelde bulunması gereken olmazsa olmaz üç koşul bulunmaktadır. Bunlar betimleme, açıklama ve öngörmedir. Bir modelin betimleme özelliğine sahip olabilmesi için tanımlamakta olduğu olguyu mümkün olduğunca doğru bir şekilde ortaya koyması gerekir. Hatta Singer'a göre, betimleme özelliğine sahip olmayan bir önermenin teori olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Modelin açıklama yetisi, olgular arasındaki ilişkiyi doğru bir şekilde izah etmesi anlamına gelmektedir. Hatta bu durum Singer tarafından korelasyonel özellik olarak tabir edilmiştir. Korelasyonel özelliğe göre, teori iki veya daha fazla olay arasında ilişki kurarak birbirleri

²⁹⁷ Robert Powell, "The Modeling Enterprise and Security Studies", *International Security*, 24, 2, (1999), s. 97-100.

²⁹⁸ Morrow, 1994, a.g.e., s. 7.

arasındaki etkileşimi ortaya koymaya çalışır. Üçüncü olarak ise modelin, araştırmacıya söz konusu olay ve etkileşimle ilgili öngörme olanağı sunması gerekmektedir.²⁹⁹

Bir argümanın gerçekliğini sorgulamanın en uygun yolu o argümanın vardığı sonucun doğruluğunun değerlendirilmesidir. Formel modellemeler birçok sözel argümanın aksine gözlemlenebilir sonuçlar ortaya koyarlar. Bu sonuçlar sosyal dünyadaki gerçeklikle karşılaştırılarak test edilebilir. Birçok zaman detaylarda boğulan ve kesin bir sebep sonuç silsilesi içinde hareket etmek zorunda olmayan birçok sözel argümanın hangi sonuca vardığını bulmak bile bazen çok güç olabilmektedir. Bu sebeple de bu tip argümanların test edilmesi çok zordur. Doğru formel modelleme yapmak, üzerine kafa yorulan problemle ilgili araştırmacının sahip olduğu sezilerin, modelleme yeteneklerinin ve sağ duyunun bir arada çalışmasını gerektirir. Modelleme ile uğraşmak araştırmacının araştırdığı konu ile ilgili başta sahip olduğu sezilerini rafine etmesini sağlar. Formel modellemenin matematiksel problemini çözmek ise; mantıksal olarak akla yatkın olan argümanlarla, akla yatkın olmayanları birbirinden ayırmaya yardımcı olur.³⁰⁰

Uluslararası İlişkilerde stratejik tercih yaklaşımının kullanılmasına ilişkin faydalar, matematiksel modellerin kullanılıyor olması dolayısıyla barındırdığı mantık (logic), kesinlik (rigor), analitik uyum (analytical coherence) ve içsel tutarlılıktır (internal consistency). Stratejik tercih yaklaşımının esas temeli olan oyun kuramı aslında matematiğin bir dalıdır ve sosyal bilimlere ve uygulanmış olduğu bütün alanlara sağlamış olduğu fayda aslında başlı başına matematiksel modellemenin getirmiş olduğu faydadır. Matematik, bilimin dilidir. Galileo'ya göre, "Doğanın kitabı matematik dili ile yazılmıştır ve matematiğin yardımı olmadan bu kitabın bir kelimesini bile anlamak mümkün değildir"³⁰¹.

Matematik, argümana netlik (precision) ve kesinlik (rigor) verir; ve normal bir dille izah edilmesi mümkün olmayan değerlendirmelerin yapılmasını sağlar. Matematiksel modeller formel olarak doğrudur. Siyaset biliminde matematiksel modellerin kullanıldığı bu yaklaşımlara "formel kuram" ya da "matematiksel politik kuram" gibi isimlerin verildiği görülmektedir. Matematiksel modellerin formel olarak doğru kabul edilmesi

²⁹⁹ Arı, 2013, a.g.e., s. 17, 25, 31.

³⁰⁰ Morrow, 1994, a.g.e., s. 7.

³⁰¹ Steven Pinker, How the Mind Works. New York: W. W. Norton, 1997'den aktaran Stein, 1999, a.g.m., s. 208.

sebebiyle, oyun kuramı gibi formel ya da matematiksel yaklaşımların ampirik yeteneklerinin sorgulanması çok ön planda değildir. Aksiyomatik (belitsel ya da varsayımsal) bir yapı ile öne sürülen savın formel olarak doğru yapılandırılmış olması önemlidir ve ampirik olarak değerlendirilmesine gerek duyulmayabilir. Fakat ampirik yaklaşıma göre, modelin sahip olduğu analitik varsayımlar ile modellenen gerçeklik arasında bir eş yapılılık vardır; ve bu ikisinin birbiri ile tutarlı olması gerekir. Diğer bir ifade ile, formel varsayımlar işlenen gerçekliği doğru yansıtmalıdır. İşte bu sebeple stratejik tercihe ilişkin çoğu tartışma formel modellemeyi yapan bilim adamının modeli neden bu şekilde kurduğuna ilişkindir.³⁰²

Bunun yanında matematik, maddeden bağımsız (substance-free) olsa da matematiksel modellemelerin gerçek meseleler üzerinde uygulanabilmesi için bir yol izlemek gerekir. Bu yol da gerçek bir olaya ilişkin sözlü anlatımın önce formel ya da rakamsal terimlerle izah edilmesi ve bu şekilde çözümlemesi yapıldıktan sonra tekrar bu çözümün sözel bir şekilde anlatılması ile olur. Birbirinden çok farklı alanlar benzer matematiksel araçlar kullanılarak çalışılabilir, ama benzer matematiksel araçların kullanılması bu alanların aralarında bir bağ olduğu anlamına gelmez. Örneğin oyun kuramı; iktisat, sosyal psikoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, felsefe gibi sosyal bilimlerde kullanıldığı gibi; biyoloji biliminde hayvanlar arasındaki etkileşimi izah etmeye yönelik bile kullanılmaktadır. Yine de oyun kuramı rasyonel aktörler arasındaki etkileşimleri incelemesi sebebiyle uygulanması aşamasında matematiğin diğer dallarına kıyasla çok daha ciddi kısıtlar ve zorluklar barındırır. Örneğin aritmetikte olayların ya da objelerin sayılması, toplanması, çıkarılması, çarpılması ya da bölünmesi için herhangi bir varsayıma gerek olmazken ya da çok basit varsayımlardan bahsetmek yeterli iken; stratejik tercih modellerinin uygulanmasında çok daha ciddi ve zorlayıcı varsayımlar barınmaktadır. Stratejik modeldeki aktörler karşılaştırma, değerlendirme ve tercih yapabilme kabiliyetine sahip yaşayan varlıklardır.³⁰³ Snidal'a göre, her modelin eksiklikleri ve sınırları vardır. Fakat modelin araştırmaya kattığı en önemli değer, kendi sınırlarını açıkça göstermekte olmasıdır. Bu sebeple model, araştırmacıya neyi

³⁰² Stein, 1999, a.g.m., s. 207- 208.

³⁰³ a.g.m., s. 208-209.

bilmediğini ve hatta bazen daha fazla bilgiye nasıl ulaşabileceği konusunda rehberlik etmektedir.³⁰⁴

Formel modelleme süreci üçe ayrılmaktadır. Bunlar, modeli inşa etmek, modeli çözmek ve modeli test etmektir. Oyun kuramsal modellerin inşası modelin unsurlarının belirlenmesi ile olur. Bu unsurlar oyunun aktörlerinin belirlenmesi, aktör aksiyonlarının hangi sıra ile yapılacağına belirlenmesi, aktörlerin oyun hakkında sahip olduğu bilgilerin belirlenmesi³⁰⁵, oyunun mantıksal olarak mümkün olan bütün çıktılarının belirlenmesi ve aktörlerin oyunun mümkün çıktıları arasındaki tercih sıralamalarının belirlenmesidir.³⁰⁶ Öncelikle rasyonel tercih kuramına göre insanların elde etmeyi amaçladıkları hedefleri vardır. Kuram bu hedeflerin ahlakiliğini yargılamaz. İkinci olarak insanların arasında seçim yapabileceği alternatif tercihleri vardır. Üçüncü olarak bireyler bu tercihler arasından hedeflerine yönelik olanı seçerler. Oyun kuramsal modellemeler çok basit modeller gibi görünebilir, fakat bu basitlik karmaşık etkileşimleri açıklamak için kullanılmaktadır. Denge (equilibrium) noktası genellikle oyunun sonuçlanabileceği en makul durumu açıklamaktadır. Bu durum hiçbir aktörün elde ettiği sonucu oyun hakkında sahip olduğu bilgiyle tek başına iyileştirmesinin mümkün olmadığı yeri işaret etmektedir. Bu sebeple denge noktasının istikrarlı olduğundan bahsedilir. Denge noktasını meydana getiren şey ne adil bir sonuca hükmetmesi, ne aktörler arasında bir dengeyi gözetmesi ne de etik olarak arzu edilen bir durum olmasıdır. Hatta genellikle bir modelin denge noktası bir aktör için tamamen gayri adil olabilir ya da sosyal olarak optimal olmayan bir sonuca hükmediyor olabilir.³⁰⁷

³⁰⁴ Duncan Snidal, "Formal Models of International Politics", *Models Numbers and Cases: Methods for Studying International Relations*, ed. Detlef F. Sprinz, Yael Wolinsky-Nahmias, Ann Arbor: University of Michigan Press: 2004, ss. 228-229.

³⁰⁵ Oyunun aktörleri; diğer aktörlerin kimlikleri, potansiyel tercihleri, motivasyonları, oyunun potansiyel çıktıları gibi konularda bilgi sahibi olabilir ya da olmayabilirler. Aktörler bu konuların hepsi hakkında tam bilgiye sahipse oyun tam bilgi oyunu (perfect information game), eğer eksik bilgiye sahipse eksik bilgi oyunu (imperfect information game) olarak tanımlanır.

³⁰⁶ Gerardo L. Munck, "Game Theory and Comparative Politics: New Perspectives and Old Concerns", *World Politics*, 53, (2001), s. 191-192. Örneğin bir oyunun mantıksal olarak mümkün dört adet çıktısını Ç1, Ç2, Ç3 şeklinde isimlendirirsek. Her bir aktörün bu çıktılar arasında kendine özgü bir tercih sıralaması vardır. Örneğin A aktörü Ç1 çıktısını Ç2 çıktısına tercih edebilir (A aktörü için Ç1>Ç2). Aynı aktör Ç2 çıktısını da Ç3 çıktısına tercih ederse (A aktörü için Ç2>Ç3), her zaman Ç1 çıktısını da Ç3 çıktısına tercih eder (A aktörü için Ç1>Ç3) Buna tercihlerin geçişkenliği ilkesi denir.

³⁰⁷ Morrow, 1994, a.g.e., s. 6-8.

2.6.5.1. Modelleme Tekniği

Herhangi bir karar alma probleminin formel olarak modellenmesi için aşağıdaki unsurların bulunması gerekmektedir.

1. Aktörün stratejileri (a set of acts): Aktör bu stratejilerden birini seçecektir.

2. Aktörün karşılaşma ihtimali olan durumlar (a set of states of the world): Aktör bu durumlardan sadece ve sadece biri ile muhakkak karşılaşacaktır (mutually exclusive and exhaustive). Aktörün bu durumlardan hiçbirisi ile karşılaşmama ihtimali ya da birkaçı ile aynı anda karşılaşma ihtimali yoktur.

3. Aktörün karşılaşacağı sonuçlar (a set of consequences or outcomes).

4. Aktörün sonuçlar üzerindeki tercih sıralaması (preference ordering over the consequences). Bu tercihlerin tam (complete), geçişken (transitive) ve sabit (fixed) olduğu varsayılır.

Sonuçlar, aktörün stratejileri ve aktörün kontrolü dışında olan diğer faktörlerin kesişimi sonucunda ortaya çıkar. Aktör eğer hangi durumla karşılaşacağını bilir ise stratejisini bu duruma göre belirler ve kendisini en çok tercih ettiği sonuca ulaştırır. Fakat normal hayatta, özellikle de politik hayatta, aktör hangi durumla karşılaşacağını birçok zaman bilemez, ancak tahmin edebilir. Aktörün uygulayacağı her bir stratejinin onun karşı karşıya olduğu duruma göre aktörü en çok tercih ettiği ya da en az tercih ettiği sonuca götürme ihtimali olabilir. Bu durumda aktör hangi stratejisinin onu en çok tercih ettiği sonuca ulaştırma ihtimalinin yüksek olduğuna karar vermeye çalışır ve bu stratejisini uygular. Aktör, bu değerlendirmeyi yapabilmek için karşılaşacağı durumların meydana gelme ihtimallerini ve sonuçların aktöre sağlayacağı getirileri göz önünde bulundurur. Aktörün karşılaşacağı durumların gerçekleşme ihtimali ile, o durum altında o stratejinin aktöre sağlayacağı getirinin çarpılması ve her ayrı durum için bunun tekrar edilerek bu çarpımların toplamı o stratejinin sağlaması beklenen faydayı verecektir. Bu işlem her bir strateji için ayrı ayrı tekrarlanır ve bunun sonucunda aktör, en yüksek beklenen faydayı sağlayan stratejiyi seçecektir.

Matematiksel olarak aşağıdaki şekilde ifade edilir.

$$BF(S)=\sum p(D)f[C(D,S)]$$

BF beklenen faydayı, S stratejiyi, p olasılığı, D durumu, f faydayı, ve C(D,S) ise D durumunda S stratejisinin uygulandığı zaman meydana gelecek sonucu simgelemektedir. Her strateji için beklenen fayda ayrı ayrı hesaplanır ve aktör, en yüksek beklenen faydayı sunan stratejiyi tercih eder.³⁰⁸

Beklenen fayda prensibine göre aktör, gerçekleşme ihtimali olan her bir sonucun kendisi için doğuracağı fayda ile bu sonucun gerçekleşme ihtimalini çarpır. Her bir strateji için bu çarpımların sonucunda çıkan sonuçları toplar ve bu işleme göre en yüksek getiri sağlayan stratejiyi seçer. Aktör bu şekilde beklenen faydasını maksimize etmiş olur.³⁰⁹

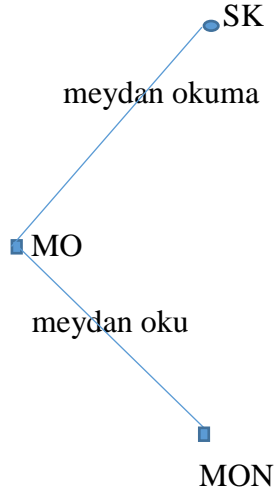
2.6.5.2. Kapsamlı Modelleme (Ağaç Modeli)

Herhangi bir etkileşimi formel olarak modelleyebilmek için öncelikle ortaya konulması gereken iki şey bulunmaktadır. Bunlar etkileşimin aktörleri ve aktörlerin uygulayabilecekleri stratejilerdir. Uluslararası ilişkiler ve uluslararası politikada birçok etkileşim tarzından bahsetmek mümkündür. Burada bir çatışma durumu üzerinden giderek oyun modellemesinin nasıl yapıldığı anlatılmaya çalışılacaktır. Uluslararası İlişkiler disiplini çoğu kez çatışmaların analiz edildiği bir disiplindir. Çatışmanın aktörleri, konusu, yeri ne olursa olsun; bir çatışmanın meydana gelmesi için öncelikle statükodan memnun olmayan ve statükoyu değiştirmek için meydan okuyan bir aktörün (Challenger), bir de meydan okunan yani savunan bir aktörün (Defender) olması gerekmektedir. Meydan okuyan aktör oyunda ilk adımı atan aktördür ve ilk aşamada uygulayacağı iki hareket (move) bulunmaktadır. Bunlar meydan okumak (challenge) ya da meydan okumamaktır (not challenge). Bu durum aşağıdaki şemada modellenmiştir. (MO) meydan okuyan, etkileşimi ve oyunu başlatan aktörü simgelemektedir. Meydan okumak ve meydan okumamak, aktörün ilk aşamada sergileyebileceği iki seçeneği göstermektedir. Aktör meydan okumazsa oyun herhangi bir çatışma yaşanmadan sona erecek ve statüko (SK) devam edecektir.³¹⁰

³⁰⁸ a.g.e., s. 22-23.

³⁰⁹ Jack S. Levy, "Prospect Theory, Rational Choice, and International Relations", *International Studies Quarterly*, 41, (1997), s. 88.

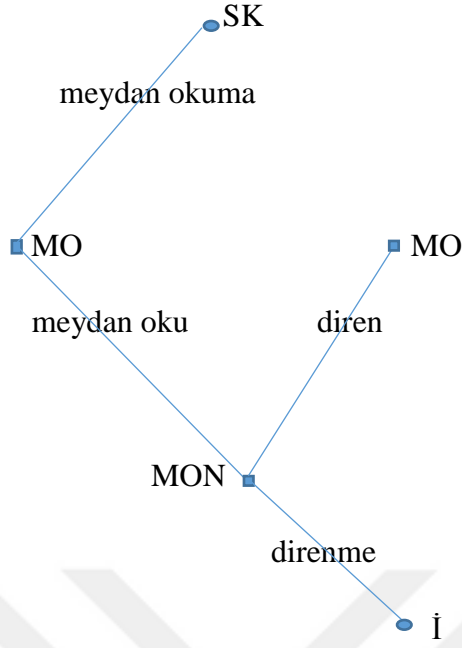
³¹⁰ Farklı oyunların ağaç yöntemi ile ayrıntılı gösterimi için bkz. Dixit, Nalebuff, a.g.e., s. 34-44; Snidal, 2004, a.g.m., s. 252-259.

Şekil 2: Ağaç gösterimi: Meydan oku, Meydan okuma³¹¹

Meydan okumanın gerçekleşmesi halinde bu kez meydan okunan aktörün (MON) alması gereken kararlar ortaya çıkacaktır. Bu kararları da basit olarak direnmek ve direnmemek diye ikiye ayırmak mümkündür. Meydan okunan aktörün direnmemesi oyunun meydan okuyanın lehine sonlanmasına sebep olmaktadır. Bu durum meydan okuyanın istediği tüm imtiyazları ya da yeterli bulduğu imtiyazları elde etmesiyle sonuçlanabildiği gibi, bazı imtiyazların tanınmasının ardından müzakere ve pazarlıkların başlaması anlamına da gelebilmektedir. Bu sebeple bu sonucu imtiyaz anlamına gelen (İ) harfi ile sembolize edebiliriz. Meydan okunan aktörün direnmek ile karşılık verdiği durumda ise oyun devam etmekte ve hareket sırası tekrar meydan okuyan aktöre (MO) gelmektedir. Oyunun ikinci aktörünün yani meydan okunan aktörün (MON) uygulayacağı stratejiler sonucu oyun aşağıdaki hali almıştır.

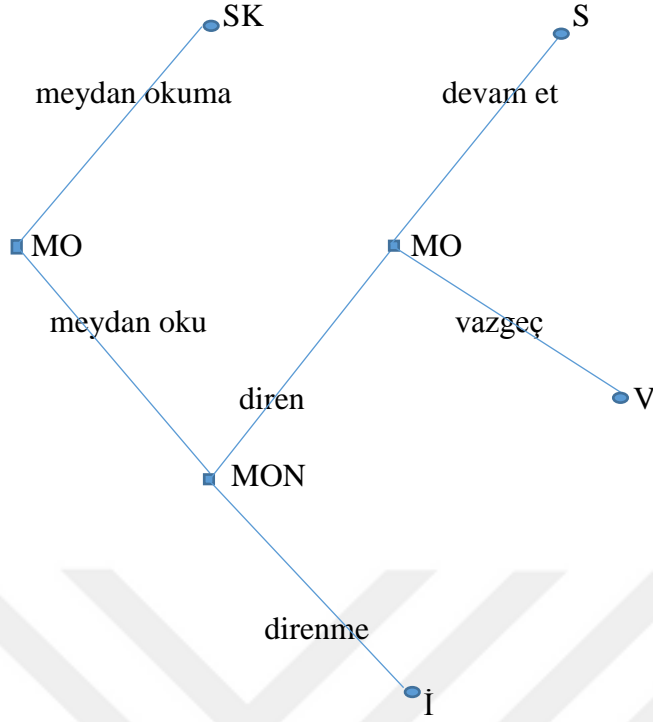
³¹¹ Morrow, 1994, a.g.e., s. 52.

Şekil 3: Ağaç Gösterimi: Diren, Direnme³¹²

Meydan okunan aktörün direnmesi durumunda oyun devam etmiş ve oyunun birinci aktörü olan meydan okuyan aktörün bir karar daha vermesi gerekmiştir. Bu durumda meydan okuyan aktörün vereceği iki farklı karar bulunmaktadır. Bunlar meydan okumaya devam etmek ya da vazgeçmektir. Eğer aktör meydan okumaya devam ederse oyun savaşla (S) sonuçlanacak, vazgeçer ise statüko devam edecek fakat meydan okuyan aktörün itibarında bir düşüş yaşanırken, meydan okunan aktörün itibarı yükselmiş olacaktır. Bu durum da meydan okuyan aktörün vazgeçmesi (V) harfi ile gösterilmiştir. Oyunun son hali aşağıdaki şekilde gösterildiği gibidir.

³¹² a.g.e., s.53.

Şekil 4: Ağaç Gösterimi: Devam Et, Vazgeç³¹³

Görüldüğü üzere oyunun dört ayrı sonucu bulunmaktadır. Bu sonuçlar birinci aktörün meydan okumaması ile statükonun devam etmesi (SK), birinci aktörün meydan okuması ve buna karşılık ikinci aktörün direnmemesi ile birinci aktörün imtiyaz elde etmesi (İ), ikinci aktörün birinci aktöre direnmesi sonucunda birinci aktörün meydan okumaya devam etmesi ve oyunun savaşa (S) yol açması, son olarak da ikinci aktörün direnmesi sonucu birinci aktörün meydan okumaktan vazgeçmesi (V) ile statükonun devam etmesi ve aynı zamanda birinci aktör itibar kaybederken ikinci aktörün itibar kazanmasıdır.

Model bu şekilde oluşturulduktan sonra modelin çözümlenebilmesi için aktörlerin bu sonuçlara ilişkin tercih sıralamasının da bilinmesi gerekmektedir. Bu tercih sıralamaları aktörlerin nasıl davranacaklarına ilişkin bilgi verecektir. Meydan okuyan aktörün imtiyaz sonucunu (İ) statükoya (SK), onu da vazgeçme sonucuna tercih edeceği açıktır. Yani MO'ya göre, $\dot{I} > SK > V$ 'dir. Fakat savaş (S) sonucunun bu tercih sıralamasındaki yerini bilmek bu kadar kolay değildir. Aktör için meydan okuyarak

³¹³ a.g.e., s.54.

bulunduğu talepler savaş için bir bahane de teşkil ediyor olabilir. Bu durumda aktör, savaşmayı imtiyaz vermeye tercih edecektir $S > \dot{I} > SK > V$. Ya da meydan okuyan aktörün talep ettiği imtiyazlar o kadar yüksektirki, diğer aktörün eninde sonunda savaşmak zorunda bırakılacağını düşünmektedir. O zaman meydan okuyan aktörün tercih sıralamasının $\dot{I} > S > SK > V$ şeklinde olduğunu söyleyebiliriz. Ya da aktörün meydan okuması kısmen blöf olsa da sonuçta meydan okumaktan vazgeçmektense savaşı tercih edecek olabilir. Bu durumda aktörün tercih sıralamasının $\dot{I} > SK > S > V$ şeklinde olduğunu söyleyebiliriz. Ya da aktörün meydan okuması tamamen bir blöften ibaret olabilir. Bu durumda da aktör, vazgeçmeyi savaşa tercih edecektir ve tercih sıralaması $\dot{I} > SK > V > S$ şeklinde olacaktır.

Benzer bir şekilde ikinci aktörün de sonuçlara ilişkin tercih sıralamasının bilinmesi gerekmektedir. İkinci aktörün de birinci aktörün vazgeçtiği sonucu statükoya ve bu her iki sonucu da imtiyaza tercih edeceği açıktır. Yani MON için $V > SK > \dot{I}$ 'dir. Fakat ikinci aktör için de savaş sonucunun bu sıralamanın neresinde olduğunu söylemek zordur. Aktör, savaşmak yerine imtiyaz vermeye razı da olabilir $V > SK > \dot{I} > S$, hiçbir durumda imtiyaz vermeye yanaşmayacak da olabilir $V > SK > S > \dot{I}$.

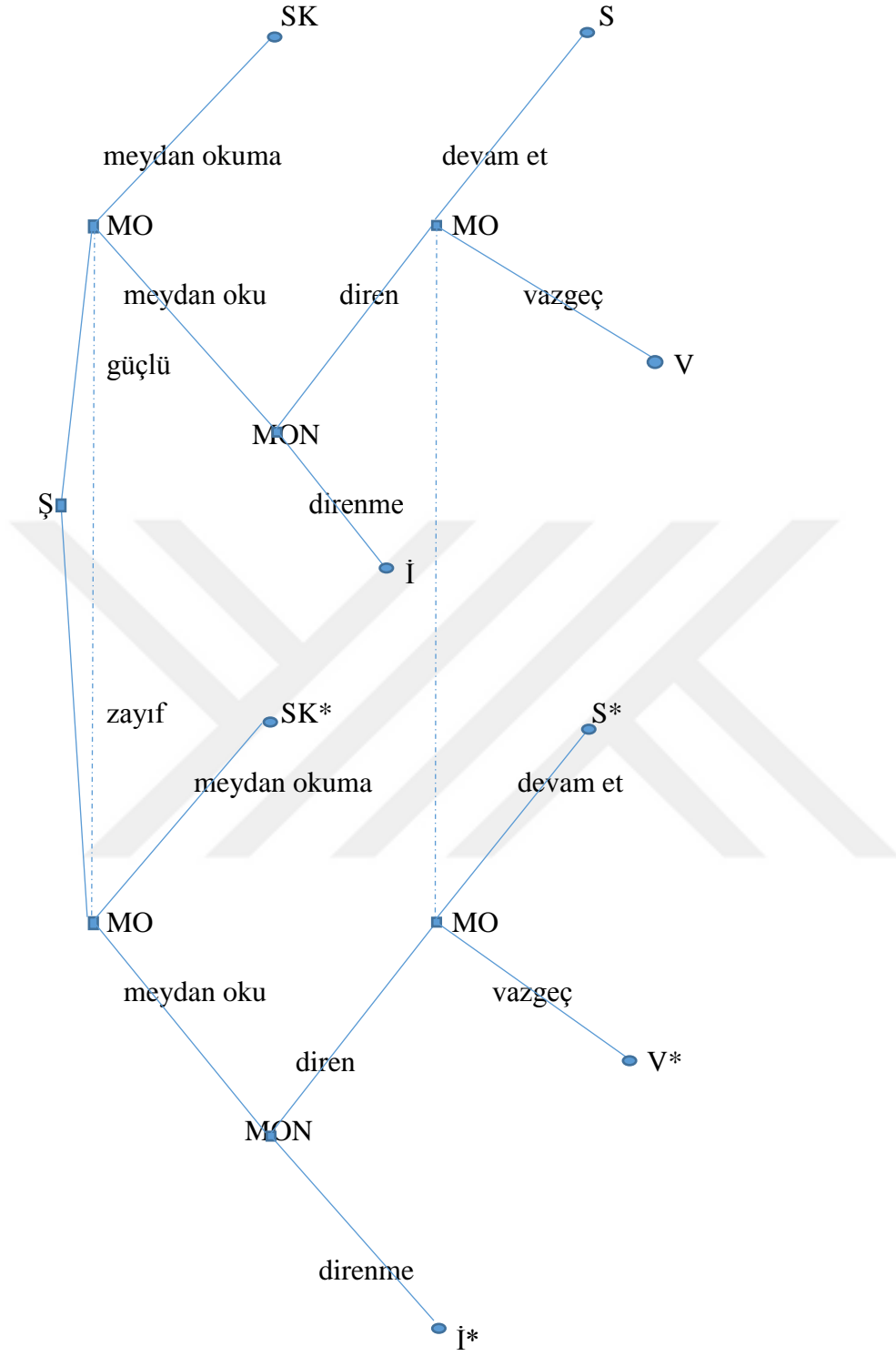
Bunun yanında savaş sonucu birçok durumda bir kumar durumudur. Savaşın nasıl sonuçlanacağını kimse bilemeyebilir. Bu sebeple oyun kuramı savaşın sonucuna ilişkin bazı olasılıklar ortaya koyar ve aktörlerin tercihlerini bu olasılıkların etkisiyle hesapladıkları beklenen faydalar üzerinden yaptıklarını varsayar. Beklenen faydaların hesaplanabilmesi için ise aktörlerin sonuçlar üzerindeki tercih sıralamaları (ordinal preferences) tek başına yeterli değildir. Sonuçların aktörlere sağlamış olduğu faydaların (utilities) da bilinmesi gerekmektedir. Bu şekilde aktörlerin savaştan bekledikleri fayda ve zararın sırasıyla savaşın kazanılması ve kaybedilmesi ihtimalleri ile çarpılmasından elde edilecek sonuç savaşın getirisini (war payoff) ortaya çıkaracaktır. Bu sayede savaş sonucunu da bu tercih sıralamasında bir yere koymak mümkün olabilir.³¹⁴

Bunun dışında oyun teorisinde sanki bütün bilgiler bütün oyuncular tarafından biliniyormuş gibi bir durum varsayılıyor gibi görünse de, gerçek hayat her zaman bu şekilde cereyan etmez. Örneğin sonuçların aktörlere sağlayacağı faydaları tam olarak

³¹⁴ Morrow, 1994, a.g.e., s. 51-55.

kestirmek birçok zaman mümkün değildir. Oyun kuramı bu ve buna benzer belirsizliklerin modellenmesinde de çeşitli yollar geliştirmiştir. Örneğin yukarıdaki oyunda meydan okunan aktörün (ikinci aktör), meydan okumaya karşı dirençli olup olmadığının meydan okuyan aktör (birinci aktör) tarafından bilinmediği durumun modellenmesi gösterilmektedir. İkinci aktör imtiyaz vermek yerine savaşmayı tercih eden bir yapıda da olabilir, imtiyaz vermeyi savaşmaya tercih eden yapıda da olabilir. Fakat bu durum birinci aktör tarafından bilinmeyebilir. Böyle bir durumda modelleme aşağıdaki gibi yapılır. Burada model şans (Ş) düğümü ile başlar ve ikinci aktörün güçlü olduğu yani savaşmayı imtiyaz vermeye tercih edeceği durum ve zayıf olduğu yani imtiyaz vermeyi savaşmaya tercih edeceği durum ayrı ayrı modellenir. Modelde birinci aktörün karar düğümlerinin kesikli çizgilerle birbirine bağlanmış olması o aktörün eksik bilgiye sahip olduğunu göstermektedir. Her bir aktörün kararının gösterileceği bu düğüm noktaları aynı zamanda bilgi seti (information set) olarak da tanımlanır. Çünkü bu noktalar o aktörün seçimini yapmadan önce kendisinden önce gerçekleşen hareketler hakkında bilgisi olup olmadığını da tanımlamaktadır. Eğer karar düğümleri (nodes) kesikli çizgi ile birbirine bağlanmışsa, o aktörün kendinden önceki hareketler hakkında eksik bilgiye sahip olduğu anlamı çıkmaktadır. Eğer kesikli çizgi yoksa aktör daha önceki hareketler hakkında tam bilgiye sahiptir. Bu modelde ise birinci aktörün karar düğümleri arasına yerleştirilmiş olan kesikli çizgi ondan önceki hareketler hakkında eksik bilgiye sahip olduğu anlamına gelmektedir. Yani birinci aktör ikinci aktörün güçlü mü yoksa zayıf mı olduğunu, diğer bir deyişle modelin üst tarafında mı yoksa alt tarafında mı hareket ettiğini bilmemektedir. Fakat ikinci aktör için böyle bir eksik bilgi durumu söz konusu değildir. İkinci aktör, kendi duruşunun zayıf mı güçlü mü olduğunu bildiği için modelin hangi düğümünde hareket ettiğini bilmektedir. Aynı zamanda ikinci aktörün güçlü ya da zayıf olması durumuna göre sonuçların bu aktöre sağlayacağı getiriler de değişeceği için ikinci aktörün zayıf olması durumundaki sonuçlara * işareti eklenmiştir. İkinci aktörün güçlü olması durumunda sonuçlar SK, İ, S ve V iken, zayıf olması durumunda sonuçlar SK*, İ*, S* ve V*'dir.³¹⁵

³¹⁵ Jurgen Eichberger, Game Theory for Economists, New York: Academic Press, 1993, s. 138-140.

Şekil 5: Eksik Bilgi Oyunu³¹⁶

³¹⁶ Morrow, 1994, a.g.e., s. 57.

Formel modelleme ve oyun teorisi birçok açıdan eleştirilebilir, eleştirilmektedir de. Bu modelden yola çıkacak olursak, böyle bir caydırıcılık (deterrence) modelinde aktörlerin her bir düğümde sadece ikişer stratejisinin olması eleştirilebilir, ya da son düğümde meydana okuyan aktörün sadece savaşmak ya da vazgeçmek gibi iki seçeneğinin olması gerçekçi bulunmayabilir. Fakat şu unutulmamalıdır ki, doğası gereği çoğu zaman karmaşık olan etkileşimlerin bütün detayları ile modellenmesi mümkün değildir. Modelleme bize etkileşimin en önemli unsurları ile resmetme imkanı vermektedir. Modelleme hiçbir zaman sadece ve sadece tek doğru model olduğunu savunmaz. Aynı etkileşimle ilgili farklı varsayımlara dayalı çok sayıda model kurulabilir. Model, öne sürülen varsayımlar altında aktörlerin nasıl davranacaklarının kurgulandığı bir yapıdır. Varsayımların değişmesi durumunda aktör tercihleri de sonuçlar da değişebilir. Zaten modelin amacının da farklı varsayımlar altında değişimlerin yaşanıp yaşanmadığını ölçmek ya da modelde yapılan değişikliklerin aktör davranışları ve oyunun sonucuna ilişkin ne gibi değişiklikler sunduğunu belirleyebilmektir. Formel kuram, doğru model yanlış model diye bir ayrım yapmaz. Birbirinden farklı birçok model sunabilir. Bu sayede araştırmacının modeller arasındaki farkı ortaya koyarak bu farklılıkların modelin öngördüğü aktör davranışları üzerinde etkili olup olmadığını inceleme imkanı sunar.

Bunun yanında formel modelleme ayrıntıların eklenmesine de engel değildir. Model önce en basit şekliyle yapılır. Daha sonra ayrıntılandırılabilir. Örneğin yukarıdaki modelde olduğu gibi önce tam bilginin var olduğu varsayımı ile model oluşturulduktan sonra model detaylandırılarak birinci aktörün eksik bilgiye sahip olduğu durum tekrar modellenabilir, ya da önce aktörlerin iki seçeneği olan model ortaya konduktan sonra aktör seçenekleri artırılabilir. Bu detaylandırmalar modeli daha gerçekçi hale getirebilir. Fakat şu unutulmamalıdır ki, bir modelin değerlendirilmesi onun ne kadar gerçekçi olduğu üzerinden yapılmaz. Modelden beklenen gerçekçi olmasından çok, konu edinilen etkileşime yönelik kavrayışımıza katkı sağlamasıdır. Etkileşimin unsurlarının daha iyi anlaşılmasını sağlayan, bu unsurlardaki değişikliğin aktör davranışları ve muhtemel sonuçlar üzerinde ne gibi değişiklik meydana getirdiğini ortaya koyabilen modeller başarılı sayılır.³¹⁷

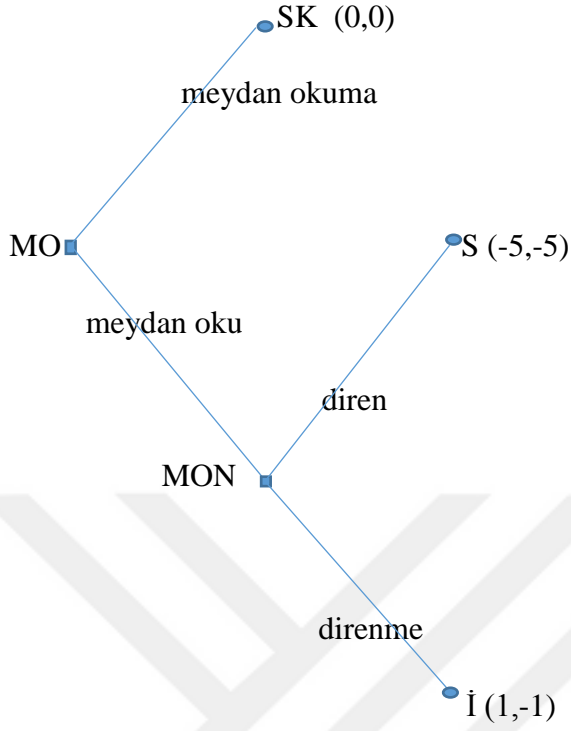
³¹⁷ Morrow, 1994, a.g.e., s. 55-58.

2.6.5.3. Stratejik Gösterim (Tablo Gösterimi)

Kapsamlı modelleme (extensive form) ya da diğer adıyla ağaç modeli (tree model) oyunun ayrıntılı ve açık bir şekilde modellenmesine imkan sunmaktadır ve diğer gösterim şekillerine göre daha sıklıkla kullanılmaktadır. Fakat bazen çok basit modeller bile kapsamlı modelleme tekniğinde okuyucunun gözüne biraz komplike görünebilmektedir. Bu sebeple oyunlar bazen stratejik form (strategic form), matrix form ya da normal form adı verilen daha basit gösterim şekliyle de analiz edilebilmektedir. Stratejik form yöntemi oyunun bir tablo üzerinde gösterilmesidir. Burada bir oyuncunun stratejilerinin bir ekseninde, diğer oyuncunun stratejilerinin ise diğer ekseninde sıralandığı ve bu stratejilerin kesiştiği kutularda ise her bir oyuncunun söz konusu stratejiyi uyguladığı zaman karşılaşılabilecek sonucun yer aldığı tablolar şeklinde özetlenebilir.³¹⁸

Örneğin yukarıdaki oyunun ilk halini gözönüne alırsak, her iki oyuncunun da ikişer stratejilerinin olduğunu farzederek ve meydan okunan oyuncunun (MON) direnmesi halinde oyunun savaşla sonuçlanacağını varsayarsak, oyunun ağaç modeli ile gösterimi aşağıdaki şekilde olmaktadır.

³¹⁸ Arı, 2013, a.g.e., s. 203-205.

Şekil 6: Kapsamlı Modelleme

Matriks olarak gösterimi ise şu şekilde olur:

		Meydan okunan oyuncu (MON)	
		diren	direnme
Meydan okuyan oyuncu (MO)	meydan oku	S (-5,-5)	İ (1,-1)
	meydan okuma	SK (0,0)	SK (0,0)

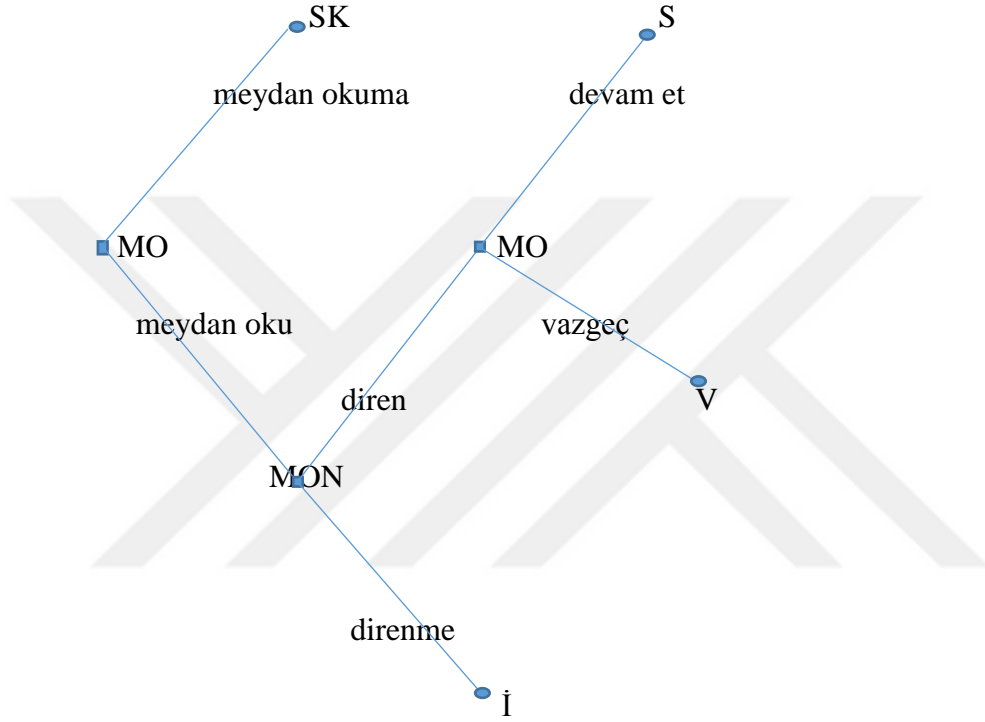
Tablo 2: Kapsamlı Modelleme Tablo Gösterimi

Burada stratejilerin kesişim kutularında, aktörlerin o stratejileri uyguladıklarında oyunun ulaşacağı sonuçlar yer almaktadır. Oyun kuramında birçok zaman da oyunun

sonucu aktörlerin elde edeceği çıktıların parantez içerisinde sayısal değerler verilerek gösterilmesi ile olur. Ağaç modelinde virgülün solundaki ve sağındaki rakam sırasıyla oyuna ilk başlayan aktörün ve ikinci aktörün elde edeceği sonuçlar iken, tablo gösteriminde ise sırasıyla tablonun solundaki aktörün ve tablonun sağındaki aktörün elde edeceği çıktılarıdır. Örneğin yukarıdaki tabloda birinci aktörün meydan okumaması durumunda ikinci aktörün stratejisi ne olursa olsun, sonuç statükonun devamı (SK) olacaktır. Birinci aktörün meydan okuması durumunda ise ikinci aktör direnirse sonuç savaş (S), direnmemesi durumunda ise imtiyaz vermek (İ) ile sonuçlanacaktır.

Ağaç modeli ile tablo modelini kıyaslamak gerekirse ağaç modelleri çok daha ayrıntılı ve açık modellerdir. Bu sebeple tablo modellerinin ağaç modellerinin basitleştirilmiş halleri olarak nitelenmesi yanlış olmayacaktır. Tablo gösterimi yöntemi ile aktörlerin hangi sıra ile oyunu oynadığı anlaşılmaz. Fakat stratejilerin ve sonuçların bir çırpıda görünebilmesi için tablo yönteminin kolaylık sağladığı açıktır. Yukarıdaki tabloda aktörlerin ikişer stratejileri olması sebebiyle $2 \times 2 = 4$ kutudan oluşan bir tablo görmekteyiz. Aktörlerin stratejilerinin artması durumunda daha fazla sayıda kutunun yer aldığı tablolar çizerek matrisle gösterim yöntemi kullanılabilir. Örneğin aktörlerin üçer stratejilerinin olduğu bir oyun $3 \times 3 = 9$ kutu ile ya da bir aktörün 3, diğerinin 2 stratejisini olduğu bir oyun $3 \times 2 = 6$ kutu ile çizilebilmektedir. Bunun yanında üç aktörlü oyunların da üç boyutlu çizim yöntemleri ile gösterilmesi mümkündür. Ayrıca yukarıdaki ağaç modellerinde olduğu gibi aynı aktörün birden fazla karar düğümüne sahip olduğu oyunlar da stratejik gösterim metodu kullanılarak analiz edilebilmektedir. Örneğin aşağıdaki oyunda meydan okuyan oyuncunun (MO) iki karar düğümü olduğu görülmektedir. Birincisinde meydan oku ve meydan okuma, ikincisinde ise devam et ve vazgeç stratejileri bulunmaktadır. Böyle durumlarda aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi o aktörün stratejileri (meydan oku, devam et), (meydan oku, vazgeç), (meydan okuma, devam et) ve (meydan okuma, vazgeç) şeklinde dört strateji olacak şekilde sıralanır. Burada virgülün (,) solundaki strateji aktörün birinci düğümde sergilediği strateji, virgülün (,) sağındaki ise aktörün ikinci düğümde sergilediği stratejidir. Buna göre diğer aktörün de stratejileri ile kesiştiği kutulara oyunun sonuçları yazılır. Tabloda görüldüğü gibi birinci aktörün ilk karar düğümünde meydan okuduğu stratejileri ikinci aktörün direnmemeye seçeneği ile cevap verdiğinde, birinci aktörün ikinci düğümde ne yaptığından bağımsız olarak (İ) sonucunu doğurmaktadır. Fakat ikinci aktör direnir ise burada birinci aktörün

ikinci tercihi etkili olmakta ve birinci aktör ikinci karar düğümünde devam ederse oyun (S) ile sonuçlanmakta, vazgeçerse (V) ile sonuçlanmaktadır. Aynı şekilde eğer birinci aktör birinci karar düğümünde meydan okuma stratejisini seçerse, aktörün ikinci karar düğümünde ne yaptığı ya da ikinci aktörün stratejisinin ne olduğundan bağımsız olarak oyun her zaman (SK) ile sonuçlanacaktır.³¹⁹

Şekil 7: Çok Stratejili Ağaç Gösterimi³²⁰

³¹⁹ Morrow, 1994, a.g.e., s. 65-72.

³²⁰ a.g.e., s.54.

		Meydan okunan oyuncu (MON)	
		diren	direnme
Meydan okuyan oyuncu (MO)	meydan oku, devam et	S	İ
	meydan oku, vazgeç	V	İ
	meydan okuma, devam et	SK	SK
	meydan okuma, vazgeç	SK	SK

Tablo 3: Çok Stratejili Oyun Tablo Gösterimi

2.6.6. Klasik Oyun Kuramı

Klasik oyun kuramı, stratejik formda kurgulanmış olan oyunda oyuncuların davranışlarını analiz etmeye çalışır. Esas olanın ekstensif formda (ağaç modelinde) resmedilen oyun olduğunu, stratejik formun ise onun sadeleştirilmiş hali olduğunu söyledikten sonra klasik oyun kuramının stratejik formda oyuncu davranışlarını analiz etmeye, öngörmeye çalıştığını söylemek garip olsa da bunun önemli iki sebebi bulunmaktadır. Birincisi oyun kuramının merkezinde bulunan denge (equilibrium) kavramının stratejik formda gösterilen sıfır toplamı tam rekabet oyunlarından ortaya çıkması; ikincisi ise, denge kavramının en iyi stratejik formda izah edilebilmesidir.³²¹

Oyun kuramında denge kavramı aslında Nash dengesine dayanmaktadır. Nash dengesi, hiçbir aktörün tek taraflı olarak stratejisini değiştirmeyeceği dentedir. Bu yaklaşım iki aktörlü sıfır toplamı oyunlardan doğmuştur. Bu tip oyunlardaki tam rekabet durumu her aktörü birbirlerini istismar etmesine izin vermeyecek stratejiler belirlemeye mecbur kılmaktadır. Nash dengesinde sürekli bahsedilmekte olan ve bilinmesi gereken üç tanım vardır. Bunlar baskın strateji (dominant strategy), en iyi karşılık (best reply) ve karma strateji (mixed strategy) kavramlarıdır. Aktörün bir stratejisi her zaman en az diğer

³²¹ a.g.e., s. 73.

bir stratejisi kadar iyi ve bazen daha iyi ise, o strateji diğer strateji üzerinde baskındır. Diğer bir aktörün uyguladığı stratejiye karşılık, aktörü mümkün olan en iyi sonuca götürecek strateji, diğer aktörün stratejisine karşılık o aktörün en iyi cevabıdır. Karma strateji ise aktörlerin, diğer aktörlerin tam olarak kestiremeyeceği stratejilerinin de olabileceği anlamına gelmektedir.³²²

2.6.6.1. Sıfır Toplamlı Oyunlar (Zero-Sum Games)

İki oyunculu sıfır toplamlı oyunlar oyuncuların arasında tam rekabetin yer aldığı oyunlardır. Oyunun adının sıfır toplamlı olmasının sebebi oyuncuların oyunun sağlayacağı her türlü sonuçta elde edecekleri kazanımların toplamının sıfır olmasıdır. İki oyunculu sıfır toplamlı oyunlar tam rekabet oyunlarıdır (game of pure competition). Bir oyuncunun elde edeceği kazanım diğer oyuncunun aynı miktarda kaybına eşittir. Bu sebeple oyuncular arasında iletişim ya da işbirliğinin hiçbir anlamı yoktur, çünkü oyuncular arası ortak çıkarın olması mümkün değildir. Sıfır toplamlı oyunlar iki oyuncudan fazla da olabilir. Bu durumda da bütün oyuncuların elde ettiği kazanımların toplamı sıfırdır. İki den fazla oyuncunun bulunduğu sıfır toplamlı oyunlarda iletişim ve işbirliği imkanlarını değerlendiren bazı oyuncular diğer oyuncu ya da oyuncuların kaybını ortak kazanca dönüştürebilir. Bu durumda oyunun tüm oyuncuları değil fakat bazı oyuncuları arasında iletişim, işbirliği ve koordinasyon anlamlı olabilir.³²³

İki aktörlü sıfır toplamlı oyunlar aslında sosyal davranışların tasvirinde çok zayıf kalmaktadır. Sosyal hayatta çok az etkileşim sıfır toplamlıdır. Adaylar arasındaki seçim yarışı ya da savaş halinde olan iki ülkenin içinde bulunduğu durum sıfır toplamlı olarak tanımlanabilse de her zaman bu tip oyunların da sıfır toplamlı olduğunu söylemek mümkün değildir. Örneğin iki adaylı bir seçim yarışında bir adayın kazanması diğer adayın kaybetmesi ile sonuçlanır. Bu sebeple bu oyun sıfır toplamlı gibi görünse de kaybeden aday içinde bulunduğu seçim yarışı ve izlediği politikalar sayesinde üyesi olduğu siyasi parti içinde daha güçlü pozisyona sahip olmayı hedeflemekte de olabilir. Ya da bu seçimde verdiği mücadele o adaya bir sonraki seçim için bir avantaj sağlamak da olabilir. Bu tip farklı motivasyonlara sahip adayların yarıştığı bir seçimin sonucunun

³²² a.g.e., s. 73-74.

³²³ Arı, 2013, a.g.e., s. 209-212.

seçimi kazanan ve kaybedenden ibaret olduğunu ve kazançların toplamının sıfır olduğunu söylemek güçtür. Bu gibi durumlarda bazı adayların izlediği politikalar sadece oylarını arttırmaktan ibaret olmayabilir. Bunun yanında başka amaçlar da güdebilirler. Bu sebeple sıfır toplamlı olmayan oyunlar (non-zero-sum games) karma dürtülere sahiptirler. Oyunun taraflarının hem rekabetçi hem de işbirlikçi çıkarları bulunabilir. Bu gibi sebeplerle sosyal hayatta sıfır toplamlı etkileşimlerin sıklıkla bulunduğunu söylemek pek mümkün değildir. Ya da bir savaş durumunda galip gelen aktörün elde ettiği kazancın malup olan aktörün kaybına eşit olduğunu söylemek güçtür. Savaşın galip olan aktöre de yüklediği çeşitli maliyetler olduğu göz önünde bulundurulursa aktörlerin elde ettiği toplam getirinin sıfır değil daha çok negatif olduğunu söylemek mümkündür. Sıfır toplamlı olmayan oyunlarda bir oyuncunun elde ettiği kazanç otomatikman diğer oyuncunun kaybına eşit değildir.³²⁴

2.6.6.2. Baskınlık (Domination), En İyi Cevap (Best Reply) ve Denge (Equilibrium)

Bazı oyunlarda oyuncunun bir stratejisinin diğer stratejileri üzerinde baskın olduğundan söz edilir. Bu, şu anlama gelmektedir: Diğer oyuncunun stratejisi ne olursa olsun, oyuncunun bir stratejisi ona her zaman diğer stratejilerinden daha fazla getiri sunmaktadır. Örneğin aşağıdaki tabloda A oyuncusunun S2 stratejisi, B oyuncusu hangi stratejisini oynarsa oynasın, A oyuncusuna S1 stratejisinden daha fazla getiri sunduğu için A oyuncusunun S2 stratejisi baskındır denir. Bunu şu şekilde anlayabiliriz. A oyuncusu S2 stratejisini uyguladığında B oyuncusunun uyguladığı stratejilere göre 4 ya da 3 çıktısını alacak, S1 stratejisini uygulaması halinde ise yine sırasıyla -1 ya da 2 çıktısını elde edecektir. $4 > -1$ ve $3 > 2$ olduğuna göre A oyuncusunun S2 stratejisi S1 üzerinde baskındır.

³²⁴ Morrow, 1994, a.g.e., s. 75.

		B Oyuncusu	
		s1	s2
A oyuncusu	S1	(-1,1)	(2,-2)
	S2	(4,-4)	(3,-3)

Tablo 4: Baskınlık

Aynı şeyi B oyuncusu için uyguladığımızda ise B oyuncusunun baskın stratejisi olmadığını görürüz. B oyuncusu s1 stratejisini uyguladığında 1 ya da -4 elde ederken, s2 stratejisini uyguladığında ise yine sırasıyla -2 ve -3 çıktılarını elde ediyor. $1 > -2$ iken $-4 < -3$ olduğu için B oyuncusunun her zaman daha fazla çıktı sağlayan bir stratejisi yoktur. Bu sebeple B oyuncusunun baskın stratejisi yoktur. Bir oyuncunun baskın stratejisi olması durumunda o oyuncu her zaman o stratejisini uygular, çünkü baskın strateji oyuncuya her zaman en yüksek çıktıyı sağlayan stratejidir. Eğer her iki oyuncunun da baskın stratejileri varsa her ikisi de o stratejilerini uygular ve oyunun sonucu baskın strateji dengesi (dominant strategy equilibrium) olarak adlandırılır. Eğer oyunculardan birinin baskın stratejisi varsa, oyuncu o stratejisini uygular. Baskın stratejisi olmayan diğer oyuncu da hangi stratejiyi uygulayacağına karar verirken baskın stratejisi olan oyuncunun o stratejiyi uygulayacağını bilerek, bu şartlarda kendisine en yüksek çıktıyı sağlayan stratejisini oynar. Yani diğer oyuncunun baskın stratejisine karşılık kendi en iyi stratejisini yani en iyi cevabını (best reply) oynar.³²⁵ Örneğin yukarıdaki oyunda A oyuncusunun baskın stratejisi olan S2'yi tercih edeceğini bilen B oyuncusu, bu şartlarda kendisine en yüksek çıktıyı sağlayan s2 stratejisini seçecektir. B oyuncusunun s2 stratejisi A oyuncusunun baskın stratejisi olan S2 stratejisine en iyi cevabıdır. Çünkü B oyuncusu s1 stratejisini uygularsa -4 elde edecekken, s2 stratejisi ile -3 elde eder. Böylece oyun A oyuncusunun S2, B oyuncusunun da s2 stratejisini uyguladığı (3,-3) sonucu ile sonlanacaktır.

³²⁵ Dixit, Nalebuff, a.g.e., s. 66.

Her iki oyuncunun da baskın stratejisinin bulunmadığı aşağıdaki tablodaki gibi durumlarda ise oyuncuların karşılıklı olarak en iyi cevap olan stratejilerinin olup olmadığına bakılır. Örneğin aşağıdaki tabloda A oyuncusunun S1 stratejisi ile B oyuncusunun s1 stratejisi karşılık olarak birbirlerine verdikleri en iyi cevaplardır. Yani B oyuncusunun s1 stratejisine karşılık A oyuncusunun en iyi cevabı S1 iken, A oyuncusunun S1 stratejisine karşılık da B oyuncusunun s1 stratejisi en iyi cevaptır. Bu (S1,s1) sonucunun Nash Dengesi (Nash Equilibrium) olduğu anlamına gelmektedir. Yukarıda çözdüğümüz diğer bütün oyun dengelerinde olduğu gibi Nash dengesinde de oyunculardan hiçbirinin tek taraflı olarak stratejisine değiştirme inisiyatifi yoktur. Stratejilerini değiştirdikleri takdirde elde edecekleri getiri azalacaktır. Aynı oyunda birden fazla da Nash dengesi bulunabilir. Aşağıdaki oyunda A oyuncusunun S2 stratejisi ile B oyuncusunun s2 stratejisi karşılıklı olarak birbirlerine karşı en iyi cevaptır. Bu sebeple (S2,s2) de bir Nash dengesidir. Nash dengesi aktörler için en iyi sonuç ya da en adil sonuç anlamına gelmese de, aktörlerin birbirlerinin davranışlarını öngörebildikleri bir oyunun çözümü için asgari şart teşkil etmektedir. Her iki oyuncunun da birbirlerinin stratejilerini öngörebildikleri durumlarda hiçbir oyuncu tek taraflı olarak Nash dengesinden sapma gibi bir inisiyatife sahip olmaz. Çünkü böyle bir durumda elde edeceği getiri azalacaktır.

		B Oyuncusu	
		s1	s2
A oyuncusu	S1	(1,4)*	(0,2)
	S2	(-1,0)	(5,1)*

Tablo 5: Nash Dengesi³²⁶

2.6.6.3.Karma Stratejiler

Bazı oyunlarda Nash dengesi de bulunmayabilir. Bu tip durumlarda diğer oyuncunun oynayacağı stratejinin de kestirilememesi sebebiyle hiçbir oyuncu kendisine bir optimum strateji belirleyemez. Oyuncular, diğer oyuncunun hangi stratejiyi daha

³²⁶ Morrow, 1994, a.g.e., s. 80.

yüksek ihtimalle oynayacağını kestirip kendi stratejisini buna göre belirlemek isterler. Ama aynı zamanda oyuncular, diğer oyuncunun böyle bir kestirimde bulunmaması için de ellerinden geleni yaparlar. Bu sebeple her zaman kendi oynayacağı stratejiye ilişkin bir belirsizliğin hakim olmasını ve kendi oynayacağı stratejinin diğer oyuncu tarafından kestirilememesini sağlamaya özen göstermektedirler. Herhangi bir baskın stratejinin ya da Nash dengesinin olmadığı bu gibi oyunlarda net bir stratejik denge ya da sonucun bulunması mümkün değildir. Karma strateji dengesi (mixed strategy equilibrium) sadece oyuncuların stratejilerini nasıl belirleyeceklerini tarif eder. Bunu yaparken de olasılığı kullanır. Hangi oyuncunun hangi stratejisini hangi olasılıkla uygulayacağını tarif eder. Her aktör, diğer aktörün kendince bir baskın strateji bulmasını engellemek için stratejilerini oynama olasılığını karşı aktörün kendi stratejileri arasında nötr kalmasını sağlayacak şekilde belirler.³²⁷

Örneğin aşağıdaki tabloda oyun, herhangi bir baskın stratejinin ya da Nash Dengesinin bulunmadığı sıfır toplamlı bir oyundur. Bu sebeple oyunun herhangi bir açık sonucu yoktur. Fakat karma strateji kullanarak izah etmek mümkündür. Bunun için B oyuncusunu kendi stratejileri arasında nötr kılacak A oyuncusunun stratejilerini oynama olasılığını ve daha sonrasında da A oyuncusunu kendi stratejileri arasında nötr kılacak B oyuncusunun stratejilerini oynama olasılıklarının bulunması gerekmektedir.

		B Oyuncusu	
		s1	s2
A oyuncusu	S1	(3,-3)	(1,-1)
	S2	(2,-2)	(4,-4)

Tablo 6: Karma Strateji³²⁸

A oyuncusunun S1 stratejisini oynama ihtimaline (p) dersek, S2 stratejisini oynama ihtimali de (1-p) dir. Bu durumda B oyuncusunun s1 stratejisini oynamasının ona sağlayacağı getiri $(-3p)+(-2)(1-p)$ iken, s2 stratejisini oynaması durumunda ise bu getiri

³²⁷ Eichberger, a.g.e., s. 144-145.

³²⁸ Morrow, 1994, a.g.e., s. 85.

$(-1p)+(-4)(1-p)$ dir. Bu iki değerin eşitlendiği durumda B oyuncusu stratejileri arasında n6tr kalacaktır.

$$(-3p)+(-2)(1-p) = (-1p)+(-4)(1-p)$$

$$-3p-2+2p = -p-4+4p$$

$$-4p = -2$$

$$p = 1/2 \text{ ise } 1-p = 1/2 \text{ dir.}$$

Buna g6re A oyuncusu $1/2$ ihtimalle S1 stratejisini, $1/2$ ihtimalle de S2 stratejisini oynayacaktır. ($1/2S1, 1/2S2$)

Aynı işlemi A oyuncusunun stratejileri arasında n6tr kalmasını sağlayan B oyuncusunun stratejilerini oynama ihtimallerini hesaplamak için yaparsak: B oyuncusu p ihtimalle $s1$, $(1-p)$ ihtimalle de $s2$ stratejisini oynamaktadır. Bu durumda A oyuncusunun S1 stratejisi sonucunda elde edeceği kazanç $3p+(1-p)$ iken, S2 stratejisi ile elde edeceği kazanç ise $2p+4(1-p)$ dir. Bu iki kazancı eşitlersek;

$$3p+(1-p) = 2p+4(1-p)$$

$$3p+1-p = 2p+4-4p$$

$$4p = 3$$

$$p = 3/4 \text{ ise } 1-p = 1/4$$

Buna g6re B oyuncusu $3/4$ ihtimalle $s1$ stratejisini, $1/4$ ihtimalle de $s2$ stratejisini oynayacaktır. ($3/4s1, 1/4s2$)

Oyunun karma strateji dengesi [$(1/2S1, 1/2S2)$; ($3/4s1, 1/4s2$)] dir.

Karma stratejinin amacı akt6r6n kazancını maksimum yapmak değil, diğer akt6r6n stratejileri arasında kararsız kalmasını sağlamaktır. Akt6r stratejileri arasında kararsızsa bu akt6r6n herhangi bir stratejisinin en iyi cevap olduğu anlamına gelmektedir. Her iki oyuncu da karma stratejisini uyguladığı durum aynı zamanda Nash dengesidir. 6nk6 herhangi bir esas stratejinin (pure strategy) baskın strateji olmadığı ya da esas stratejilere dayalı bir Nash dengesinin olmadığı oyunlarda karma stratejiler her zaman karşılıklı akt6rlerin birbirlerine karşı en iyi cevaplarıdır. Akt6rlerden birinin tek taraflı olarak

karma stratejisinden cayması durumunda, artık diğerk aktörün karma stratejisi en iyi cevap olmaktan çıkmaktadır.³²⁹

2.6.7. Kapsamlı Model Oyunların Çözümü: Geriye Doğru Çıkarsama ve Mükemmel Alt Oyun

Oyunların ayrıntılı gösterimi (extensive form), diğerk adıyla ağaç modeli (game tree) aslında stratejik form ya da diğerk adıyla tablo gösterim yöntemine göre daha önceliklidir. Ayrıntılı gösterim oyun kuramsal modellemenin esasını oluşturur. Çünkü bu gösterimde aktörlerin yapmış olduğu bütün hareketler ve bu hareketlerin hangi sıra ile yapıldığı açık bir şekilde ortadadır. Nash dengesi, oyuncular arasındaki etkileşimi stratejik form ile analiz eder. Ağaç modeli uygulamalarında fayda kuramı ve oyun kuramı bir arada kullanıldığı için bu iki kuram arasındaki bağlantı da açıkça ortaya çıkmaktadır. Her bir oyuncunun her bir hareketi belirsizlik altında verilmiş ayrı bir karar olarak değerlendirilir. Oyuncu, yapacağı her harekete karşılık hangi cevabın verileceğini öngörmeye çalışır ve bunun sonucunda onu en çok tercih ettiğı sonuca götürecekt hareketi uygular. Oyuncu bunu yaparken oyun hakkında sahip olduğu bilgileri kullanır. Oyun hakkında tam bilgiye ya da eksik bilgiye sahip olabilir. Ne kadar çok bilgiye sahipse bunu uygulaması o kadar kolaylaşır. Oyuncu, diğerk oyuncuların da rasyonel olduğunu ve aynı mukayeseyi diğerk oyuncuların da yaptığını varsayar. Oyuncu genellikle diğerk oyuncuların ne yaptığını ya da ne yapacakları hakkında kesin bilgiye sahip değildir. Böyle durumlarda oyuncular oyun hakkındaki kanaatlerini, yani oyunda daha önce yapılmış hareketler ya da ileride yapılacak hareketler konusundaki düşüncelerini, kullanarak beklenen faydayı (expected utility) hesaplarlar. Söz konusu kanaat ya da düşüncelere subjektif olasılık dağılımı (subjective probability distribution) denir.³³⁰

Ağaç modelleri, stratejik gösterime göre oyuncular arasındaki etkileşimi daha ayrıntılı bir şekilde analiz etmeyi sağlar. Örneğin Nash dengesi stratejik gösterim yöntemini kullanarak oyuncuların stratejilerinin birbirlerine karşı optimal olup olmadığını sorgularken oyuncuların hangi sıra ile hareket ettiklerini hesaba katmaz. Fakat oyunun oynanma sırası, sonucun üzerinde doğrudan etkilidir. Optimal sonucu ağaç

³²⁹ Morrow, 1994, a.g.e., s. 77-87.

³³⁰ a.g.e., s. 121.

modeli üzerinde inceleyebilmek için öncelikle geriye doğru çıkarsama (backwards induction) yöntemini bilmemiz gerekmektedir. Geriye doğru çıkarsama, tam bilgi oyunlarını çözmeye kullanılan basit bir yöntemdir. Bu tür oyunlar, oyuncuların kendinden önceki hareketleri ve bütün oyuncuların elde edecekleri getirileri bildikleri oyunlardır. Diğer aktörlerin de rasyonel olduğunu varsayan aktör, sahip olduğu bu bilgiler sayesinde diğer aktörlerin ilerideki davranışlarını da tahmin edebilmektedir. Geriye doğru çıkarsama yöntemi oyunu çözmeye oyunun sonundan başlar. Oyunun son karar aşamasındaki oyuncunun elde edeceği sonuca göre vereceği kararlarla oyunu çözmeye başlar. Bir önceki karar aşamasındaki oyuncu kendinden sonraki oyuncunun nasıl davranacağını bilerek kendini en yüksek getiriye götüren hareketi tercih edeceğini varsayar. Bu şekilde oyun ağacının başına kadar gelir ve oyunun optimal sonucunu çizmiş olur.³³¹

2.6.7.1. Geriye Doğru Çıkarsama (Backwards Induction)

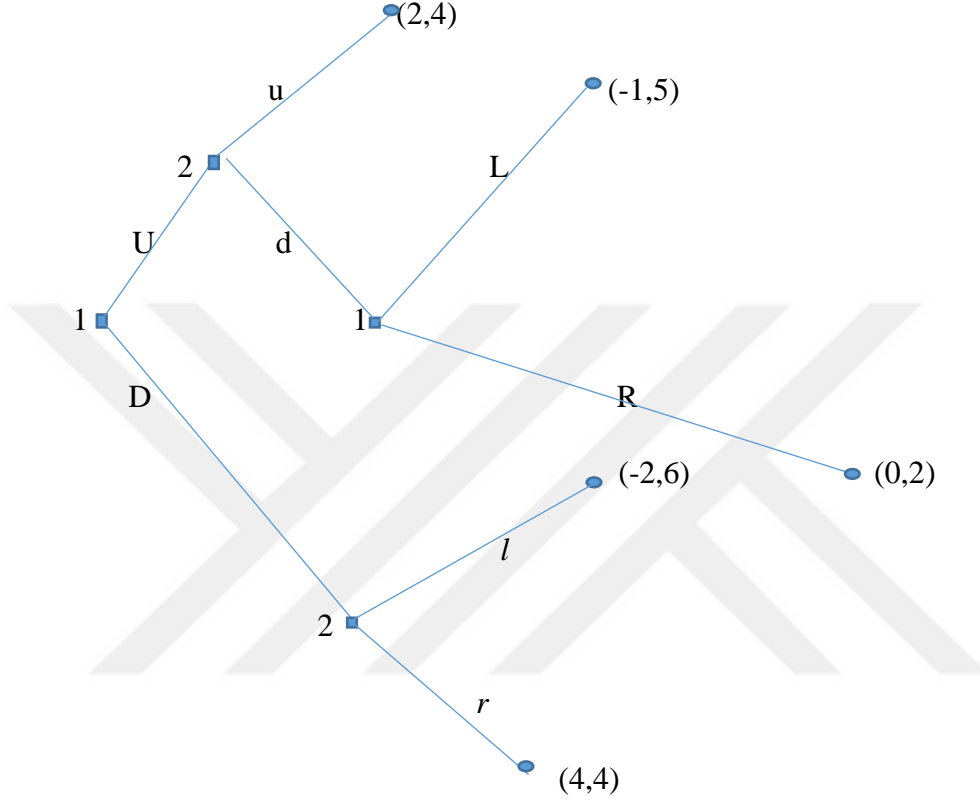
Sıralı tam bilgi oyunlarını çözmek kolaydır. Oyunda en son hareket eden oyuncudan çözmeye başlanır. Bu oyuncunun kendi çıkarını maksimum yapacak tercihi seçeceği kesindir. Diğer seçeneklerin ise tercih edilmeyecekleri kesindir. Bu varsayım ışığında bir önceki hareketi gerçekleştiren oyuncuya gelinir ve bu oyuncu da son oyuncunun hangi tercihi gerçekleştireceğini bilmesi sebebiyle, bu şartlarda kendi çıkarını maksimize edecek hareketi yapacağı bilinir. Oyun bu şekilde sondan başa doğru ilk oyuncuya kadar gelir. Sondan başa doğru gelerek her oyuncunun optimal tercihi bulunmuş olur.³³²

Örneğin aşağıda ağaç modeli ile gösterilmiş oyunda 1 ve 2 numaralı oyuncular bulunmaktadır. İlk oyun sırası 1 numaralı oyuncudadır ve tercihleri (U) ya da (D)'dir. 1 numaralı oyuncudan sonra sıra 2 numaralı oyuncuya geçmektedir. 1. oyuncunun (U) oynaması halinde 2. oyuncunun stratejileri (u) ya da (d); 1. oyuncunun (D) oynaması halinde 2. oyuncunun stratejileri (l) ya da (r)'dir. 1. oyuncu (U) ve 2. oyuncu (d) stratejisini seçtiği takdirde 1. oyuncu oyuna devam etmekte ve (L) ya da (R)'yi seçmektedir. Diğer şartlarda oyun sonlanmakta ve 1. oyuncunun tekrar bir tercih hakkı

³³¹ a.g.e., s. 122-124.

³³² a.g.e., s. 124.

olmamaktadır. Uygulanan stratejiler sonucunda oyuncuların elde edecekleri çıktılar ise ağaç dallarının uçlarına parantez içinde yazılmıştır. Virgülün solu 1 numaralı oyuncunun çıktısını, sağ ise 2 numaralı oyuncunun elde edeceği çıktıyı göstermektedir.

Şekil 8: Geriye Doğru Çıkarsama³³³

Geriye doğru çıkarsama yöntemine göre oyuna sondan başlamamız gerekmektedir ve bu oyunun son tercihi 1 numaralı oyuncunun (L) ya da (R) stratejilerinden birini seçtiği noktadır. Oyuncu (L)'yi seçtiğinde -1, (R)'yi seçtiğinde ise 0 elde edeceği için burada 1 numaralı oyuncunun tercihi (R) olacaktır. Bu sebeple (L) tercihini optimal tercihlerin arasından çıkararak göz ardı edebiliriz. Şimdi sıra bir önceki tercihe geldi. Burada da 2 numaralı oyuncunun (u) tercihi ile (d) tercihi ve (l) ile (r) tercihlerinden hangilerini seçeceklerini tespit etmemiz gerekecek. Üst tarafa baktığımızda 2 numaralı oyuncu (u)'yu tercih ederse 4, (d) yi tercih ederse (1 numaralı oyuncunun R'yi tercih edeceğini bildiği

³³³ a.g.e.

için) 2 elde edecektir. Bu sebeple bu noktada 2 numaralı oyuncu (u)'yu tercih eder. Aşağıda ise (l)'yi tercih ettiğinde 6, (r)'yi tercih ettiğinde ise 4 elde edecek olan 2 numaralı oyuncu (l)'yi tercih edecektir. Şimdi oyunumuzun en başına 1 numaralı oyuncunun tercihine gelebiliriz. Oyuncu (U)'yu tercih ederse (2 numaralı oyuncunun u'yu tercih edeceğini bildiği için) 2, (D) yi tercih ederse (2 numaralı oyuncunun l'yi tercih edeceğini bildiği için) -2 elde edecektir. Bu sebeple 1 numaralı oyuncunun tercihi (U) olacaktır. Bu sebeple oyun (2,4) sonucu ile sonlanacaktır. Her karar noktasında oyuncuların yapacağı tercihleri yazarsak, oyunun sonucunu (U,R;u,l) şeklinde de yazabiliriz. Bu şu anlama gelmektedir: 1. oyuncu ilk karar noktasında U, ikinci karar noktasında R yi; 2. Oyuncu ise üst karar noktasında u, alt karar noktasında ise l'yi tercih edecektir.

Peki geriye doğru çıkarsama yöntemiyle elde edilen sonuç ile Nash dengesi arasındaki bağlantı nedir? Geriye doğru çıkarsama ile elde edilen sonuç her zaman Nash dengesidir. Fakat her Nash dengesi geriye doğru çıkarsama ile elde edilemez. İşte burada karşımıza mükemmel alt oyun (subgame perfection) kavramı çıkmaktadır. Stratejik gösterim yöntemiyle tasarlanan bir oyunda birden fazla Nash dengesi olabilirken, aynı oyunu ağaç yöntemi ile çizip geriye doğru çıkarsama ile sonucu bulduğumuzda bu Nash dengelerinden bazıları karşımıza sonuç olarak çıkmayabilmektedir. Bunun sebebi, Nash dengesi stratejik gösterim yöntemiyle birbirlerine karşı en iyi cevap (best reply) olan stratejilerin oluşturduğu her bir sonucu denge olarak alırken, geriye doğru çıkarsama sadece her bir alt oyunda (subgame) en iyi cevap olan strateji ya da stratejileri denge olarak kabul etmektedir. Mükemmel alt oyun (subgame perfection) denilen kavram buradan gelmektedir.³³⁴

2.6.8. Kanaatler ve Mükemmel Bayesyen Denge

Mükemmel Bayesyen Denge (Perfect Bayesian Equilibria), daha güçlü bir denge düşüncesi ortaya çıkarmak için oyuncuların stratejilerinin yanında bir kavram daha kullanmaktadır. Bu kavram da kanaatlerdir (beliefs). Nash dengesi, birbirlerine karşı en iyi cevap olan stratejileri belirlemekte, mükemmel alt oyun kavramı ise her alt oyunda en

³³⁴ a.g.e., s. 125-133.

iyi cevap olan stratejileri belirleyerek sonuca ulaşmaktadır. Fakat bu yöntemler tam bilgi altında uygulanabilir yöntemlerdir. Stratejik gösterim yöntemi ve bu gösterim şekliyle Nash dengesine ulaşmak tam bilgi koşulları altında, yani bütün aktörlerin diğer aktörlerin stratejilerini ve çıktılarını bildikleri varsayımı altında çalışmaktadır. Geriye doğru çıkarsama (backwards induction) yöntemi ve mükemmel alt oyun (subgame perfection) kavramı da aynı şekilde tam bilgi varsayımı altında uygulanmaktadır.³³⁵ Oyunda bir eksik bilgi söz konusu olduğu zaman bu yöntemlerin genellikle uygulanması mümkün değildir, bazen ise kısmen işimize yarayabilir. Bu sebeple eksik bilgi söz konusu olduğu zaman yönteme ilave edilmesi gereken yeni bir şeylere ihtiyaç vardır. İşte eksik bilgi durumunda kullanılacak yöntem Mükemmel Bayezyen (Perfect Bayesian) denge dediğimiz dengeyi bulmaktan geçer.³³⁶

Tam bilgi altında oyuncuların uygulayacakları stratejilere karşılık alacakları cevabı ve sonunda elde edecekleri kazancı bildikleri varsayılır. Bu şekilde oyuncular ileri bakarak şuan ne oynayacaklarının kararını alabilirler. Fakat eksik bilgi söz konusu olduğunda böyle bir kesinlikten bahsetmek mümkün değildir. Bu durumda aktör eksik bilgiyi göz önüne alarak, karşılaşma ihtimali olduğu durumlar için bir koşullu olasılık (conditional probability) belirler. İşte bu koşullu olasılık aktörün kanaatidir. Tam bilgi koşullarında karşılaşacağı sonucu kesin olarak bilip değerlendiren ve stratejisini buna göre belirleyen aktör, eksik bilgi koşullarında kendi kanaati çerçevesinde oluşan koşullu olasılığı da hesaba katarak bir beklenen fayda (expected utility) hesabı yapar. Stratejilerini de bu beklenen faydaya göre yönlendirir.³³⁷

Reinhard Selten'in³³⁸ çalışmaları sayesinde Nash dengesinin bir alt kümesini ve aynı zamanda iyileştirilmiş halini temsil eden Alt Oyun Mükemmel Denge (Subgame Perfect Equilibrium) kavramı bugün dinamik (extensive form) tam bilgi oyunlarında rasyonel tercihin ölçülmesini sağlayan yöntemdir. Oyuncuların stratejilerini belirli bir sıra ile sergiledikleri dinamik oyunlarda her bir oyuncunun oyun içindeki bütün tercih anlarında rasyonel tercihi yapmaları sonucu ortaya çıkan denge Alt Oyun Mükemmel Denge olarak tabir edilmektedir. Bu gereklilik Nash dengesinde bulunmamaktadır. Nash

³³⁵ Eichberger, a.g.e., s. 128.

³³⁶ Morrow, 1994, a.g.e., s. 161.

³³⁷ a.g.e., s. 162-163.

³³⁸ Reinhard Selten, "A Re-examination of the Perfectness Concept for Equilibrium Points in Extensive Games", *International Journal of Game Theory*, 4, (1975), s. 25-55.

dengesi sadece sonuçlara bakar ve sonuçlara göre aktör tercihlerinin birbirlerine karşı en iyi tercih (best reply) olması yeterlidir. Her alt oyun mükemmel denge aynı zamanda bir Nash dengesidir. Fakat tersi her zaman doğru değildir. Yani her Nash dengesi alt oyun mükemmel denge değildir.

Alt Oyun Mükemmel Denge tam bilgi varsayımı altındaki dinamik oyunlarda aranırken, aynı oyunda tam bilgi varsayımı yerini eksik bilgi varsayımına bıraktığı zaman ise Mükemmel Bayesyen Nash Dengesi (Perfect Bayesian Nash Equilibrium) karşımıza çıkmaktadır. Eksik bilgi varsayımı, bir aktörün diğeri hakkında ya da aktörlerin karşılıklı olarak birbirleri hakkında eksik bilgiye sahip olması anlamına gelmektedir. Aktör, stratejisini belirlemeden önce eksik bildiği konu hakkında bazı olasılıklar ortaya koyar, stratejisinden beklediği faydayı bu olasılıklara göre hesaplar ve tercihlerini buna göre belirler.

Oyun kuramı; içinde ağır matematik barındıran, ucu bucağı olmayan farklı alanlara farklı şekillerde uygulanan bir matematiksel uygulama kuramıdır. Oyun kuramının bütün detaylarına girmek, hem bir uluslararası ilişkiler araştırmacısının yapabileceği bir şey değildir hem de bu tezin konusunu aşmaktadır. Bu sebeple bir uluslararası ilişkiler araştırmacısı ve öğrencisi açısından oyun kuramının ne olduğuna ilişkin bu bölümde verilen bilgilerin yeterli olduğu düşünülmektedir. Oyun kuramının teknik özelliklerine ilişkin bu bölümde anlatılmaya çalışılanlar, Uluslararası İlişkiler disiplinde rasyonel tercih uygulamalarına ayrılmış olan bir sonraki bölümün takip edilebilmesine kolaylık sağlayacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE RASYONEL TERCİH: UYGULAMALAR, ELEŞTİRİLER

Uluslararası İlişkiler disiplininde rasyonel tercih modellerinin kullanılmaya başlanması 1950'lere denk gelmektedir. Daha önce de söylediğimiz gibi John Von Neumann ve Oskar Morgenstern'in 1944'te yayınlanan kitaplarının³³⁹ yapmış olduğu büyük etkinin akabinde 1950'lerle beraber Uluslararası İlişkiler disiplininde rasyonel tercih modellerinin kullanılmaya başlandığı, oyun teorisi ve benzeri modelleme yöntemleriyle çeşitli bilimsel çalışmalar yapılmaya başlandığı görülmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplininde bu ilk rasyonel tercih çalışmalarının Soğuk Savaş süresince nükleer silahlanma ve caydırıcılık gibi konularla önemi ve sayısı artarak devam etmiştir. Soğuk Savaş'ın sonlanmasıyla beraber uygulama alanları değişmiş olsa da, rasyonel tercih yaklaşımı ve modellemeleri önemini korumuş ve çalışmalar yapılmaya devam edilmiştir. Zagare ve Slantchev³⁴⁰, Uluslararası İlişkiler disiplininde oyun kuramı ve modellemelerini tarih, çalışılan konular ve modelleme tekniklerini temel alarak dört ayrı döneme ayırmıştır. Çalışmanın bu bölümünde Uluslararası İlişkiler disiplininde rasyonel tercih uygulamalarının tarihi, dönüşümü ve disipline katkıları tartışılacak, önemli modeller analiz edilmeye çalışılacak, modellere ve genel olarak Uluslararası İlişkiler disiplininde rasyonel tercih uygulamalarına getirilen eleştiriler değerlendirilecektir.

3.1. Rasyonellik ve Uluslararası İlişkiler Disiplini

Aklın uluslararası ilişkilerdeki rolü 18. yüzyıldan beri tartışılmaktadır. Bu tarihlerde ortaya çıkmaya başlayan ve devletlerin kendi çıkarları için hesap yapabilen bir akılı olduğuna dayanan devlet çıkarı kavramı ve bunun devamında ortaya çıkan güç dengesi gibi kavramlar hem insan aklıyla anlaşılabilen kavramlardı hem de bu kavramlar uluslararası ilişkilerin aktörleri olan devletlerin insan aklının çalışma prensipleriyle benzer dürtülere sahip olduğunu ortaya koymaya başlamıştı. 19. yüzyıl boyunca büyüyen

³³⁹ Bkz. Neumann, Morgenstern, a.g.e.

³⁴⁰ Bkz. Zagare, Slantchev, a.g.m.

sanayi kapitalizminin insanın gelişimine hizmet edeceği beklenmekle beraber, modern politik ekonomi ile beraber bireylerin yapmış olduğu kişisel çıkar hesaplarının ve bireyin kendi çıkarı için çalışmasının toplumsal anlamda da olumlu sonuçlara yol açacağı inancı gelişmeye başlamıştı. 20. yy. da modern psikolojinin tek rasyonel birey düşüncesini sarmasıyla akıl iyiden iyiye sorgulanmaya başlanmıştı. Bunun yanında 20. yy.'da gerçekleşen iki dünya savaşıyla, insan aklının uluslararası rekabeti anlamada ve ideolojik ve milliyetçi dürtülerin baskı altına alınmasında yetersiz olduğu görüşü yayılmaya başladı.³⁴¹

Uluslararası İlişkilerin bir disiplin olarak ortaya çıkması I. Dünya Savaşı sonrasında ABD'de gerçekleşmiştir. Buna rağmen yukarıda bahsedilen, akla yöneltilen eleştiriler o tarihlerde ABD'de çok az hissedilmiştir. O tarihlerde ABD'deki uluslararası ilişkiler perspektifi daha çok liberal ve materyalisttir. Aynı tarihlerde uluslararası ilişkiler bir sosyal bilim olarak kabul görmeye başlamıştır. Çünkü sosyal hayatın diğer alanlarındaki benzer düzenlilikler uluslararası ilişkilerde de görülmekteydi. 1930'larda bu yeni bilim dalının öncüleri araştırmalarında doğa bilimleri modellerini de kullanmaya başladılar. Charles Merriam, Harold Lasswell ve Quincy Wright gibi liberal materyalistler, insan aklının ekonomi ve politik davranışı kavrama ve anlamlandırma yöntemleriyle uluslararası ilişkileri de anlamlandırabileceğini varsaydılar.³⁴²

II. Dünya Savaşı sonucu ortaya çıkan yıkım, rasyonel planlamanın ve kurumsal tasarımın tekrar ön plana çıkmasına yönelik yeni umutların gelişmesine yol açmıştı. Savaş sonrası uluslararası ekonomik ilişkilerin bu çerçevede ele alınacağı beklentisi sürerken, Soğuk Savaş durumunun ortaya çıkması ile müşterek aklın ideolojik gücü yenebileceği yönündeki ümitler ortadan kalkmaya başlamıştı. II. Dünya Savaşı sırasında Avrupa'da yaşanan siyasi zulüm ve savaşın etkileri sebebiyle önemli sayıda Avrupalı bilim insanı ABD'ye göç etti. ABD'deki görüş, uluslararası politikadaki şiddet eğilimlerini anlama ve engellemede aklın önemli bir unsur olduğu yönünde iken, Avrupalı bilim insanları o kadar iyimser değillerdi. Bu sebeple bu iki görüş arasında önemli bir çatışma baş gösterdi. Aslında Avrupalılarda da ABD'lilerde de baskın yaklaşım realizm olmasına rağmen,

³⁴¹ Miles Kahler, "Rationality in International Relations", *International Organization*, Vol. 52, No. 4, (1998), International Organization at Fifty: Exploration and Contestation in the Study of World Politics, s. 919.

³⁴² a.g.m. s. 919-920.

insan aklının uluslararası politika üzerindeki etkisi konusunda aynı görüşte değillerdi. Avrupa'dan ABD'ye gelen bilim insanlarının rasyonalizme karşı olumsuz yaklaşımlarının etkisi, Amerikan entelektüel hayatında realizm ve rasyonalizm arasındaki ilişkinin birbirini tamamlayan nitelikte değil, birbiri ile çelişen nitelikte olmasına sebep olmuştur.³⁴³

II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından yayınladığı "Scientific Man Versus Power Politics" adlı kitabında Hans Morgenthau, Amerika'ya göç etmiş bir Alman olarak, sosyal hayatın aklın kontrolünde olmadığını ve bu sebeple de doğa bilimleri modelleriyle de çalışılmasının mümkün olmadığını vurgulamaktaydı.³⁴⁴ Uluslararası ilişkilerde aklın ön planda olmasını eleştiren tek realist Morgenthau değildi. John Herz ve George Kennan gibi realistler de uluslararası politikanın özünde birçok irrasyonellik olduğunu ve bu sebeple politikanın doğa bilimlerinin yöntemleri ile çalışılmasının mümkün olmadığını savunmuşlardır. Buna rağmen rasyonalist çalışmalar ABD uluslararası ilişkiler çalışmalarında ön planda yer almıştır. Fayda maksimizasyonunu (utility maximization) temel alan iktisadi yaklaşımlar, oyun kuramı temelli stratejik etkileşim modelleri ve caydırma kuramı (deterrence theory) bu tarihlerde ABD'de gelişme göstermiş uluslararası ilişkiler yaklaşımları olmuştur.³⁴⁵

Uluslararası İlişkiler ve rasyonalist modelleme arasındaki bağlantı, çoğunlukla realizmin varsayımları temelinde gerçekleşmiştir. Realizm aynı zamanda 1945 yılından beri ABD uluslararası ilişkiler çalışmalarının baskın kuramıdır. Örneğin Morgenthau, Uluslararası Politika kitabında dış politikayı anlamak amacıyla aktörün bakışı açısından rasyonel yeniden yapılanmadan bahsetmektedir. Realist doktrin ve rasyonalist modelleme arasındaki yakınlık en açık bir şekilde caydırıcılık kuramının (deterrence theory) gelişiminde kendini göstermiştir. Bunun yanında realizmi karşılaştığı eleştirilere karşı güncelleştiren ve aynı zamanda daha bilimsel hale getirmeye çalışan da yapısal realizm (neorealizm) çalışmalarıdır. Waltz; Morgenthau'nun güç politikasına dayalı ve bilimselliği eleştirilen realizmine karşılık, realizmin sosyal bilim olarak tabir edilebilecek bir türünü ortaya koymayı amaçlamıştı. Fakat Waltz'un bilimsel bir realizm oluşturma

³⁴³ a.g.m., s. 920.

³⁴⁴ Morgenthau, 1946, a.g.e., s. 71, 2.

³⁴⁵ Kahler, a.g.m., s. 920-921.

sürecinde rasyonel tercih paradigmasını da bilimsel bir yaklaşım olarak kabul edip etmediği çok da net değildir.³⁴⁶

Waltz, kendi neorealizmi ile mikro ekonomi arasında benzerlikler kurmaktadır. Fakat yapıya vermiş olduğu önem, neorealizmi mikro ekonomiden farklı bir metodolojik çerçeveye yerleştirmektedir. John Elster'e göre salt yapısal açıklamalar, özellikle önem verdikleri yapısal kısıtlar sebebiyle rasyonel tercih yaklaşımının önemini reddetmektedirler. 'Uluslararası Politika Teorisi' kitabında Waltz, yapının sosyalleşme ve rekabet yoluyla davranışı etkilediğini iddia etmektedir.³⁴⁷ Keohane, rasyonellik varsayımının realist araştırma programının özünü oluşturan üç ana varsayımdan biri olduğunu vurgular ve Waltz'u rasyonalist realistlerin grubunda tanımlar.³⁴⁸ Waltz ise Keohane'e cevaben rasyonel tercih kuramındaki, aktörlerin alternatifleri arasından seçim yapması durumunun yapısal realizmin dışlamadığı bir unsur olduğunu kabul etse de, politik liderlerin karar almadan önce ince hesaplar yapmaktan uzak olduklarını iddia etmektedir. Bu sebeple akılcı yaklaşım ve rasyonel tercih kuramının neorealist yaklaşımla bağlantısı çok da net değildir.³⁴⁹

3.2. Dış Politika Analizi ve Rasyonel Tercih Yaklaşımı

Politika, Türk Dil Kurumu sözlüğünde 'davranış biçimi, düşünce yapısı' şeklinde tanımlandığı gibi, bir başka tanımı da yine aynı sözlükte 'devletin etkinliklerini amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının bütünü, siyaset, siyasa' şeklindedir. Görüldüğü gibi politika; yönetmekle, özellikle devlet yönetimi ile yakından ilgilidir. Politika, devletin ve devlet kurumlarının hedeflerini belirler ve faaliyetlerini yönetir. Bu sebeple politika, devlet kurum ve kuruluşlarının rasyonel bir şekilde yönetimi olarak da tanımlanabilir. Dış politika ise devletin diğer uluslararası aktörlerle ilişkileri bağlamında hedeflerini ve bu hedefler doğrultusundaki faaliyetlerini belirler. Dış politika bir ülkenin dışa dönük eylemleri, tutumları ve davranışlarıdır.³⁵⁰ Politikaların

³⁴⁶ Robert O. Keohane, *Neorealism and Its Critics*, New York: Columbia University Press, 1986, s. 165.

³⁴⁷ Waltz, 1979, a.g.e., s. 74.

³⁴⁸ Keohane, 1986, a.g.e., s. 164-5, 173.

³⁴⁹ Kahler, a.g.m., s. 924-925.

³⁵⁰ Tayyar Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika: Türk Yunan Ermeni İsrail ve Arap Lobilerinin ABD'nin Dış Politikasına Etkileri*, 2. Baskı, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1997, s. 24-25.

belirlenmesinde etkili olan devlet başkanları, başbakanlar, dışişleri bakanları gibi lider pozisyonlarda görev alanlar politika yapıcılar (policy makers) olarak isimlendirilir. Devletlerin çeşitli dış politika amaçlarından bahsetmek mümkündür. Genel olarak bu amaçları güvenlik amacı, refah amacı, saygınlık ve özerklik olarak dörde ayırabiliriz. Devletlerin en önemli ve yaşamsal amacı hayatta kalmak, varlığını sürdürmek, yani güvenliği sağlamaktır. Dış politikanın diğer amaçlarının yerine getirilebilmesi için öncelikle güvenliğin sağlanması gerekmektedir. Güvenliğe yönelik tehditler içeriden ya da dışarıdan olabilir. Dış politikanın refah amacı, devletin vatandaşlarına sağlayacağı ekonomik refahla ilgilidir. Bireylerin refah gelişimini sağlayamayan devletle bireyler arasındaki duygusal iletişim zayıflayacak ve bu da devletin varlığını sürdürülebilmesi önünde önemli bir engel olacaktır. Bir diğer dış politika amacı saygınlıktır. Devletler ekonomi, sanayi, askeri, ticari, demokrasi gibi alanlarda gösterdikleri gelişmelerle uluslararası alanda saygınlık ve prestije sahip olurlar. Bu saygınlık ve prestiji de devletler çoğu zaman diğer devletler üzerinde etki kurmak ve onlara istediklerini yaptırmak için kullanırlar. Devletlerin bir diğer dış politika amacı olan özerklik, devletlerin özerk ve bağımsız davranabilmesi anlamına gelmektedir. Devletler dış politikalarını belirlerken diğer ülkelerin baskı ve güdümü altında kalmadan karar verebilmek isterler.³⁵¹

1960-1970'ler Uluslararası İlişkiler disiplinine yönelik farklı yaklaşımların alanda hızla yayıldığı bir dönemdir. Savaş ve çatışma temel meseleler olarak güncelliğini korurken, nükleer silahların damgasını vurduğu 1950 ve 1960'larda stratejik çalışmalar gibi yeni alt disiplinler kurulmuştur. Bununla beraber aynı dönemde disiplinin sınırları genişlemiş ve kendi içinde alt birimlere ayrılmıştır. Bunlardan biri daha iyi kriz yönetimi sağlamak için geleceğe yönelik tahminler sunmayı amaçlayan dış politika davranışı bilimidir. Böylece dış politika analizi de disiplinin bünyesine dahil olmuştur.³⁵² Hükümetler politikaya ilişkin hedeflerini belirler ve bu hedeflere ulaşma doğrultusunda bir yöntem ve yol haritası seçerler. Bu sebeple politika analizleri karar ve tercihlere odaklanır ve yapısal analizlerden farklıdır. Politika analizleri araçsaldır ve araçsal sorular, açıklamaya yönelik (explanatory) sorulardan farklıdır. Açıklamaya yönelik sorular, sebepleri ve şartları (bağımsız değişken) bağlamında bir olay ya da gelişmenin

³⁵¹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, 2. Baskı, Bursa: MKM Yayınları, 2010, s. 103-106.

³⁵² Christopher Hill, *The Changing Politics of Foreign Policy*, y.y.: Palgrave MacMillan, 2003'ten aktaran Burchill, Linklater, a.g.m., s. 24.

(bağımlı değişken) doğru bir şekilde açıklanmasını amaçlarken; araçsal sorular, hedefe ulaşmada uygulanacak en iyi yöntem ya da hareket planını bulmayı amaçlar. Araçsal analizler politika yapıcıyı amacına, hedeflerine götürecektir mümkün olan en iyi tercihi ya da yolu bulmaya yönelik çalışmalardır. Araçsal analizler politika yapım sürecinin ve politika çalışmalarının ayrılmaz bir parçasıdır. Araçsal analizler aktörün hedeflerine ulaşması için vereceği karar ve uygulayacağı hareketlerinin belirlenmesi için yapılan bazı hesaplamaları içerir. Bu açıdan bakıldığında Machiavelist bir yaklaşım gibi durabilir. Politika analisti ile politika yapıcının kullandığı yöntem aynıdır. Bir şekilde bilim insanı kendini politika yapıcının yerine koyar. Bu şekilde, politikayı yürüten politikacı ile politikayı düşünen kuramcı birbirine yaklaşmış olur.³⁵³

Dış politikalar, hükümetlerin dış ilişkilerine yönelik karar ve hareketlerini yönlendirmeyi hedefleyen amaç ve tedbirlerden oluşur. Bu dış ilişkileri yönetmek; üzerinde ihtiyatlı bir şekilde düşünülmüş, hükümetlerin uluslararası çıkarlarını koruyacak politikalar sergilenmesini gerektirir. Bu söz konusu çıkarların ne olması gerektiğini analiz etmek dış politika analizinin başlıca işi değildir. Dış politika analizinde çıkarların ne olması gerektiği yer alabilir de almayabilir de. Fakat bu çıkarların savunulabilmesi için yerine getirilmesi gereken politikaların analizi, dış politika analizinin başlıca konusudur. Bu sebeple dış politika analizi sadece araçsal değil aynı zamanda yönlendiricidir. Devletin dış politika hedeflerine ulaşabilmesi için izlemesi gereken en doğru yolu tespit etmeye çalışır. Geleneksel dış politika analizi devletin dış politikası hakkında çeşitli bilgilere sahip olunması sürecinden ibarettir. Bu bilgiler tarih bilgisi, politikaları yönlendiren çıkar ve kaygıların neler olduğu hakkındaki bilgi, söz konusu çıkarların korunması için uygulanması gereken politikalar hakkındaki bilgileri içerir. Geçmişteki dış politika karar ve uygulamalarının etkilerinin ve sonuçlarının bilinmesi dış politikada tarih bilgisinin önemini ortaya koymaktadır. Uluslararası politik kararlar alan devletin, hangi şartlar altında hareket ettiğini kavrayabilme kabiliyeti de önem taşımaktadır. Bu şartlardan en önemlilerinde biri ise karşı karşıya olduğu diğer uluslararası aktörlerin uluslararası politik niyetlerinin bilinmesidir. Başka bir deyişle, geleneksel dış politika analizi kendini dış politika yapıcının yerine koyarak onun içinde bulunduğu şartları ve vermiş olduğu kararlarda onu yönlendiren etkenleri anlamaya çalışarak ve bu kararların

³⁵³ Jackson, Sorensen, a.g.e., s. 241.

sonuçlarını tahlil ederek yapılmaktadır. Kısaca geleneksel dış politika analizi, gerek tecrübe gerekse de tarihsel ve çağdaş dış politikanın ayrıntılı incelenmesi ile dış politika yapımı hakkında bilgi edinme faaliyeti olarak da tanımlanabilir.³⁵⁴

Geleneksel dış politika analizi yaklaşımı dışında dış politika analizinde kullanılan bir diğer yaklaşım ise rasyonel tercih yaklaşımıdır. Uluslararası İlişkiler disiplininde rasyonel tercih analizi ile ilgili çalışmalar 1950'lerin başında başlamıştır.³⁵⁵ Rasyonel tercih araçsal akıl yürütmenin bilimsel bir türüdür. Belirlenmiş hedeflere ulaşmayı sağlayan en rasyonel ya da etkili yolun tespit edilmesini amaçlayan ve formel yöntemler kullanan bir analiz şeklidir. Rasyonel tercih yaklaşımının matematiksel analizlerle uygulanmasına da oyun teorisi denir. Oyun teorisi; aktörlerin sahip olduğu bilgiler, tercihler ve alternatifler ışığında mutlak sonuçlara varmayı amaçlar. Uluslararası ilişkilerde rasyonel tercih, aktörlerin davranışlarını öngörmeye çalışan ampirik sonuçlara varmayı amaçlar. Aynı zamanda karar alıcıların uygulaması gereken en uygun tercihlerini belirlemeye çalışır. Aktörün sahip olduğu bilgi ışığında ulaşmak istediği hedefe yönelik en uygun kararın belirlenmesini sağlamaya çalışır ve bunu yaparken formel modeller kullanır. Michael Nicholson, bu yaklaşım için amaca yönelik kuramlar (goal-directed theories) tanımlamasının daha uygun olacağını öne sürmüştür.³⁵⁶

Rasyonel tercih analizleri sosyal bilimlerde ilk olarak iktisat biliminde kullanılmış, oldukça da yüksek bir başarı sağlamıştır. Rasyonel tercihin uluslararası ilişkilerdeki uygulamaları da bu iktisadi uygulamalar örnek alınarak yapılmıştır. Özellikle uluslararası ilişkilerde strateji araştırmalarında rasyonel tercih yaklaşımı kullanımı çok ön plana çıkmıştır. İktisadi çalışmalarda modeller kar ve refah elde etmek için kısıtlı kaynakların kullanımına odaklanırken, uluslararası ilişkilerde strateji çalışmaları ise milli güvenliğin sağlanmasında kısıtlı askeri gücün kullanımına odaklanmıştır. Rasyonel tercih yaklaşımının uluslararası ilişkilere uygulanması 1950'lerin başlarına denk gelmiştir. Bu tarih aynı zamanda Soğuk Savaş'ın en gergin dönemleridir. Bu dönemde ABD ve Sovyetler arasındaki nükleer gerginliğin modellenmesinde rasyonel tercih yaklaşımı

³⁵⁴ a.g.e., s. 242.

³⁵⁵ Bkz. Schelling, 1960a, a.g.e.; Anatol Rapoport, *Fights Games Debates*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1960; Kenneth Ewart Boulding, *Conflict and Defense: A General Theory*, New York: Harper and Row, 1962.

³⁵⁶ Nicholson, 1996b, a.g.e., s. 157.

oldukça da başarılı olmuştur.³⁵⁷ Rasyonel tercih yaklaşımında dış politika analizini yapan, uzman ya da teknik bilgi sahibi olan kişidir. Bu sebeple geleneksel dış politika analizinden farklı olarak politika yapım sürecini yönlendiren kişidir de aynı zamanda. Politika yapıcı, rasyonel tercih analizcisinin teknik uzmanlığına güvenmek zorunda olduğu için burada analizi geleneksel dış politika analizcisine göre daha önemli bir noktadadır.

3.3. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Rasyonel Tercih Uygulamaları

Matematiksel modellemeler ile çarpışma ve işbirliğinin incelendiği örneklerin ilk olarak 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Avrupa'da çıktığı görülmektedir. Uluslararası İlişkiler'in bir akademik disiplin olarak ortaya çıkmaya başladığı I. Dünya Savaşı sonrası dönem, matematiksel olarak da devletler arası çatışmaların çalışılmaya başlandığı bir dönem olmuştur. Tabiki bunun en önemli sebebi I. Dünya Savaşı'nın neden olduğu ve o güne kadar görülmemiş büyük yıkımdır. Frederick Lanchaster (1878-1946) ve Lewis Richardson (1881-1953), devletler arası çatışma ve işbirliğini matematiksel olarak modelleyen ilk yazarlar olarak görülmektedirler. Bir mühendis olan Lanchaster, direfansiyel denklemleri kullanarak, I. Dünya Savaşı sırasında hava savaşlarını kazanmak için en uygun stratejileri bulmaya çalışmıştır. Richardson ise, Savaş sırasında ambülans şoförlüğü yapmış bir matematikçi ve fizikçidir. Richardson, diferansiyel denklemlerle silahlanma yarışını anlamaya, istatistiksel hesaplar ile de savaşların meydana gelme zamanlarını kestirmeye çalışmıştır. Lanchaster ve Richardson'ın çalışmaları matematiksel anlamda ilk uluslararası ilişkiler çalışmaları olarak kabul edilse de, rasyonel tercih ve oyun kuramının Uluslararası İlişkiler disiplinine uygulanmaya başlaması 1950'lerde olacaktır.³⁵⁸

3.3.1. Birinci Dönem: Sıfır Toplamlı Oyunlar

Uluslararası ilişkilerde ilk oyun kuramı uygulamaları 1950'lerde yapılmaya başlanmıştır. Bu uygulamaların neredeyse hepsi sıfır toplamlı oyunlar temel alınarak

³⁵⁷ Bkz. Schelling, 1960a, a.g.e.

³⁵⁸ Özdamar, agm., s. 49.

yapılan uygulamalardır.³⁵⁹ Bunun iki sebebi olduğunu söylemek mümkündür. Birincisi John Von Neumann ve Oskar Morgenstern'in³⁶⁰ çalışmasının da sıfır toplamı oyunlara ağırlık vermesi iken, ikinci sebebi ise bu çalışmaların Soğuk Savaş'ın en yoğun yaşandığı dönemlerde yapılmış olmasıdır. Soğuk Savaş'ın ABD siyasetinde yaratmış olduğu gerginlik bu çalışmalarda da kendini hissettirmiştir.³⁶¹

Fakat bu erken dönem oyun kuramsal çalışmalar uluslararası ilişkiler uzmanlarının çok dikkatini çeken çalışmalar olmamıştır. Ekonomi, savunma stratejileri ve stratejik planlama gibi konularda önemi kabul edilse de, uluslararası ilişkiler disiplininin esas ilgi alanlarına uzak olduğu görüşü hakimdir. Ancak bu görüş 1962'de William H. Riker'in yazmış olduğu "The Theory of Political Coalitions" (Siyasal Koalisyonlar Teorisi) isimli kitapla değişmeye başlamıştır.³⁶² Bu çalışma ile uluslararası ilişkiler araştırmacıları ve siyaset bilimciler, oyun kuramsal çalışmaların önemini kabul etmeye başladılar. Oyun kuramsal varsayımları kullanarak siyasi koalisyonların oluşumu ve dağılmasını modelleyen Riker'in çalışmaları özellikle uluslararası ittifaklar üzerine çalışan kuramcılarının ilgisini çekmiştir. Riker'in çalışmalarının ana akım siyaset bilimciler tarafından oyun kuramsal modellemelerin kabul görmesini hızlandırmış olduğu bir gerçektir. Fakat oyun kuramının siyaset bilimi disiplini tarafından tam anlamıyla kabul görmesi ikinci bir akım tarafından gerçekleştirilecektir. Bu akımı yaratacak olan, matematikçi John F. Nash'tir.

3.3.2. İkinci Dönem: Sıfır Toplamlı Olmayan Oyunlar

Uluslararası İlişkiler disiplininde rasyonel tercih modellerinin hızlı bir şekilde tanınmaya ve geçerli bir uygulama olarak kabul edilmeye başlanması Zagare ve Slantchev³⁶³ tarafından ikinci dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. Bu dönemde

³⁵⁹ John Mcdonald, John W. Tukey, "Colonel Blotto: A Problem of Military Strategy", *Fortune*, June, (1949); John Mcdonald, *Strategy in Poker Business and War*, New York: Norton, 1950; John Davis Williams, *The Compleat Strategyst*, Santa Monica, CA: The Rand Corporation, 1954; Kaplan, 1964, a.g.e.; Oskar Morgenstern, *The Question of National Defense*, New York: Random House, 1959; Oskar Morgenstern, "The Cold War is Cold Poker", *New York Times Magazine*, Feb., (1961a), s. 5.

³⁶⁰ Bkz. Neumann, Morgenstern, a.g.e.

³⁶¹ Zagare, Slantchev, a.g.m., s. 23-26.

³⁶² Bkz. William H. Riker, *The Theory of Political Coalitions*, New Haven, CT: Yale University Press, 1962.

³⁶³ Zagare, Slantchev, a.g.m., s. 27-29.

matematikçi John F. Nash'in oyun kuramına yönelik çalışmaları genel olarak oyun teorisi yaklaşımını etkilemekle kalmamış, aynı zamanda siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler çalışmalarının yaklaşımla daha fazla ilgilenmelerini de sağlamıştır. John F. Nash aynı zamanda John Von Neumann ve Oskar Morgenstern'in kitabının basılmasının ellinci yıl dönümü olan 1994'te John Harsanyi ve Reinhard Selten ile Nobel Ekonomi ödülünü kazanacaktır.

3.3.2.1. John F. Nash ve Thomas C. Schelling

John F. Nash, Princeton Üniversitesi Matematik Bölümü'nde 21 yaşında yazdığı "İşbirliği Yapılmayan Oyunlar" adlı doktora tezi ve 1950'lerde yazdığı makaleleri ile oyun teorisi alanında çığır açmıştır. Sadece 26 sayfalık bu tezin kaynakçasında toplam iki kaynağa yer verilmektedir. Bunlardan ilki John Von Neumann ve Oskar Morgenstern'in kitabı³⁶⁴, diğeri ise Nash'in yazdığı bir makaledir³⁶⁵. Nash, 1950-53 yılları arasında yazdığı dört makalenin³⁶⁶ her biri ile oyun teorisinde yeni alanlar açmıştır. Nash'in bilimsel katkıları ve ilgi çekici hayatı, oyun teorisinin sadece akademik dünyanın değil, popüler kültürün de bir parçası haline gelmesini sağlamıştır. Nash'in hayatı, 2001 yılında çekilen Holywood yapımı Akıl Oyunları filminin de³⁶⁷ konusu olmuştur.³⁶⁸

John F. Nash'in esas başarısı John Von Neumann ve Oskar Morgenstern'in minimaks çözümünü genelleştirmiş olmasıydı. "Nash dengesi" olarak tabir edilen bu genelleme, stratejik form oyunlarda rasyonel davranışı ölçmeye çalışmaktaydı. Nash dengesi, baskın stratejinin olmadığı durumlarda da bir denge bulunabileceğini iddia etmekteydi. Her iki oyuncunun da birbirlerine karşı oynadığı stratejilerin, birbirlerinin stratejilerine karşı en iyi cevabı yansıtabilme ihtimali vardı. Böyle bir durumda herhangi bir oyuncunun stratejisini değiştirmesi mümkün değildi. Çünkü Nash dengesinde oyuncunun stratejisi diğer aktörün stratejisine karşılık en iyi cevap stratejisini teşkil

³⁶⁴ Bkz. Neumann, Morgenstern, a.g.e.

³⁶⁵ John F. Nash, "Equilibrium Points in n-Person Games", Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA, 36, (1950a), s. 155-162.

³⁶⁶ Nash, 1950a, a.g.m.; John F. Nash, "The Bargaining Problem", *Econometrica*, 18, (1950b), s. 155-162; John F. Nash, "Non-Cooperative Games", *Annals of Mathematics Second Series*, Vol, 54, No. 2, (1951), s. 286-295; John F. Nash, "Two person Cooperative Games", *Econometrica*, 21, 1, (1953), s. 128-140.

³⁶⁷ Ron Howard, A Beautiful Mind, (Universal Pictures Entertainment), 2001.

³⁶⁸ Karabacak, a.g.e., s. 9.

etmektedir. Bu sebeple Nash dengesi herhangi bir oyuncunun tek taraflı olarak stratejisini değiştirmesi halinde daha iyi bir sonuca ulaşma ihtimalinin olmadığı dengeleri tanımlamaktaydı. John F. Nash³⁶⁹, sonlu stratejili ve işbirliğinin mümkün olmadığı oyunlarda böyle bir stratejinin bulunabileceğini göstermiştir.

John F. Nash'in ortaya atmış olduğu şey, formel oyun kuramında bir devrim niteliğindedir. Bu aynı zamanda oyun kuramsal yaklaşımlarda sıfır toplamlı rekabetçi oyunlara verilen ağırlığın sıfır toplamlı olmayan oyunlara (ya da karma stratejilere) kaymaya başlamasını da sağladı. Fakat bu kayma, Uluslararası İlişkiler disiplindeki oyun kuramsal modellemelerde kendini hemen göstermedi. John F. Nash'in yaklaşımlarının ve sıfır toplamlı olmayan oyun kuramsal modellemelerin Uluslararası İlişkiler disiplinde çalışılmaya başlanması Thomas Schelling'in³⁷⁰ 1960-1966 yılları arasında yapmış olduğu çalışmalarla gerçekleşmiştir. Schelling, bir klasik olan "The Strategy of Conflict" (Çatışma Stratejisi) kitabında çatışma ve ortak çıkarın karşılıklı olarak münhasır (mutually exclusive) ya da birbirini tamamen dışlayan şeyler olmadığını ortaya koymuştur. Schelling'in ifade etmeye çalıştığı şey, çatışma içerisinde olan aktörlerin arasında ortak çıkarın bulunamayacağı ön kabulünün yanlış olduğudur. Schelling; en derin çatışma alanlarında bile, aktörler arasında bir ortak çıkar bulunabileceğini iddia etmekte ve çatışma çözümünün bu ortak çıkar üzerinden gerçekleşebileceğini savunmaktadır. Bu ve buna benzer çalışmalarıyla Schelling de, 2005

³⁶⁹ Nash, 1951, a.g.m., s. 286-295.

³⁷⁰ Thomas C. Schelling, "An Essay on Bargaining", *American Economic Review*, 46, 3, (1956), s. 281-306; Thomas C. Schelling, "Bargaining, Communication and Limited War", *Journal of Conflict Resolution*, 1, 1, (1957), s. 19-36; Thomas C. Schelling, "The Strategy of Conflict: Prospectus for a Reorientation of Game Theory", *Journal of Conflict Resolution*, 2, 3, (1958), s. 203-264; Thomas C. Schelling, "Surprise Attack and Disarmament", *Bulletin of Atomic Scientists*, 15, 10, (1959), s. 413-8; Schelling, 1960a, a.g.e.; Thomas C. Schelling, "Meteors, Mischief and War", *Bulletin of the Atomic Scientists*, 16, 7, (1960b), s. 292-300; Thomas C. Schelling, "The Retarded Science of International Strategy", *Midwest Journal of Political Science*, 4, 2, (1960c), s. 107-137; Thomas C. Schelling, "Economic Reasoning and Military Science", *The American Economist*, 4, 1, (1960c), s. 3-13; Thomas C. Schelling, "Reciprocal Measures for Arms Stabilization", *Daedalus*, 89, 4, (1960e), s. 892-914; Thomas C. Schelling, "Arms Control: Proposal for a Special Surveillance Force", *World Politics*, 13, 1, (1960f), s. 1-18; Thomas C. Schelling, "Dispersal, Deterrence, and Damage", *Operations Research*, 9, 3, (1961), s. 363-370; Thomas C. Schelling, "The Role of Deterrence in Total Disarmament", *Foreign Affairs*, 40, 3, (1962a), s. 392-406; Thomas C. Schelling, "Nuclear Strategy in Europe", *World Politics*, 14, 3, (1962b), s. 421-432; Thomas C. Schelling, "Managing the Arms Race", *National Security: Political, Military and Economic Strategies in the Decade Ahead*, ed. David M. Abshire, Richard V. Allen, New York: Hoover Institution Press, 1963a, ss. 58-69; Thomas C. Schelling, "Strategic Problems of International Armed Force", *International Organization*, 17, 2, (1963b), s. 465-485; Thomas C. Schelling, "Assumptions About Enemy Behavior", *Analysis for Military Decisions*, ed. Edward S. Quade, Chicago: Rand McNally, 1964, ss. 199-216; Thomas C. Schelling, *Arms and Influence*, New Haven: Yale University Press, 1966.

yılında almış olduğu Nobel ödülü ile Nobel almış oyun kuramcılar arasında yerini alacaktır.

Aslında işbirliğinin mümkün olmadığı bazı iki oyunculu oyunlarda oyunun dengesini teşkil etmeyen bir sonuç (non equilibrium pair), her iki oyuncu için de oyunun denge sonucundan (equilibrium pair) daha iyi olabilir. Yani dengeyi oluşturan strateji çifti pareto optimal olmayabilmektedir. Nash'ten önce de bilinmekte olan bu durum yalnızca problemlili değil, aynı zamanda çelişkili ve mantığa da aykırıdır. Çünkü denge noktasının, aktörlerin yapmış oldukları rasyonel tercihler sonucunda ortaya çıkan bir sonuç olduğu kabul edilmesine rağmen; denge noktasında olmayan tercihleri sonucu, aktörlerin daha iyi getiriler elde edecekleri bir durum mantığa aykırıdır. Başka bir deyişle iki irrasyonel oyuncu nasıl olur da aynı oyunu oynayan iki rasyonel oyuncudan daha yüksek getiriler elde edebilirler. Bu çelişkiyi en iyi şekilde ortaya koyan oyun, oyun kuramının en ünlü oyunu olan Mahkumun İkilemi (Prisoner's Dilemma) oyunu olacaktır.

3.3.2.2. Mahkumun İkilemi

Mahkumun İkilemi oyunu ilk olarak iki RAND Corporation³⁷¹ araştırmacısı Merrill Flood ve Melvin Dresher tarafından 1950 yılında ortaya atıldı. Bu oyun 1950'li ve 60'lı yıllarda Princeton Üniversitesi Matematik bölümüne başkanlık eden A. W. Tucker'ın psikoloji öğrencilerine oyun kuramının stratejik özelliklerini anlatmak için ürettiği bir hikayeden ortaya çıkmıştır.³⁷² Mahkumun ikilemi oyunu, işbirliği yapmanın aktörlerin lehine bir durum olmasına rağmen, neden iki rasyonel aktörün işbirliği yapmadığını açıklayan bir oyundur. Hikayeye göre, suç örgütünün iki üyesi tutuklanır ve hapsedilir. İki suçlu da ayrı ayrı sorgulanır ve birbirleri arasında iletişim imkanları bulunmamaktadır. Sorgulayıcıların iki suçluya da yüksek ceza verecek delilleri bulunmamakla beraber, yine de daha düşük cezaya çarptırarak delillere sahiptirler. Sorgulayıcı her iki suçluya da bir pazarlık teklifinde bulunur. Her iki suçlunun da itirafta bulunup diğer suçluyu ele verme ya da sessiz kalarak diğer suçlu ile işbirliği yapma imkanı vardır. Pazarlığa göre, eğer her iki suçlu da itirafta bulunursa ikisi de 2 yıl hapse mahkum olacaktır. Eğer biri itiraf eder, diğeri sessiz kalırsa; itiraf eden serbest kalacak, sessiz kalan 3 yıl hapse mahkum

³⁷¹ Research and Development – Araştırma Geliştirme Kuruluşu.

³⁷² Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/prisoner-dilemma/>

olacaktır. Eğer her iki suçlu da sessiz kalırsa ikisi de 1 yıl hapse mahkum olacaktır. Oyunun stratejik gösterimi aşağıdaki gibidir.

		B Oyuncusu	
		sessiz kal	itiraf et
A oyuncusu	sessiz kal	(-1,-1)	(-3,0)
	itiraf et	(0,-3)	(-2,-2)

Tablo 7: Mahkumun İkilemi³⁷³

Tabloda da görüldüğü gibi her iki oyuncunun da baskın stratejisi bulunmaktadır. Bu baskın strateji itiraf etmektir. Çünkü diğer oyuncu sessiz kaldığı takdirde itiraf etmek oyuncular için daha büyük getiriye sahiptir ($0 > -1$). Aynı şekilde diğer oyuncunun itiraf etmesi durumunda yine itiraf etmek daha yüksek getiriye sahiptir ($-2 > -3$). Bu sebeple itiraf etmek her iki oyuncu için de baskın stratejidir. Her iki oyuncu da itiraf edecek ve iki yıl hapse mahkum olacaktır. Halbuki ikisi de sessiz kalsa birer yıl hapis ile kurtulacaklardır.

Bu hikaye sayesinde oyunların çelişkili özellikleri matematiksel yaklaşımlara uzak olan sosyal bilimciler tarafından da anlaşılmaya ve kendi bilim dallarında uygulanmaya başlandı. Uluslararası İlişkiler çalışmaları da bu gelişmelerden nasibini aldı. Bunu izleyen stratejik çalışmalarla devletlerin neden birçok zaman anlaşmak varken, onlar için çok daha maliyetli olan silahlanma yarışını tercih ettiği de açıklanabilmeye başlandı.³⁷⁴ Daha genel olarak oyun kuramsal çalışmalar, realist ve liberal kuramcılar arasındaki tartışmanın merkezinde olan uluslararası sistemde işbirliğinin imkanına ilişkin soruları tekrar gündeme getirdi.³⁷⁵ Mahkumun ikilemi, devletler arası işbirliği ve ortak eylem sorunlarını ele alır. Bu sebeple uluslararası ilişkiler teorilerinden en çok liberalizmin alanına girmektedir. Mahkumun ikilemi oyunu, işbirliğinin zorluğunu ortaya koysa da;

³⁷³ a.g.e.

³⁷⁴ John C. Harsanyi, "Game Theory and the Analysis of International Conflicts", *Australian Journal of Politics and History*, Dec., (1965).

³⁷⁵ Bkz. Kenneth A. Oye, *Cooperation Under Anarchy*, Princeton: Princeton University Press, 1968; Kenneth A Oye, "Explaining Cooperation Under Anarchy: Hypothesis and Strategies", *World Politics*, Vol 38, No.1, (1985), s. 1-24; Zagare, Slantchev, a.g.m, s. 27-29.

tekrar eden oyunlarda işbirliğinin daha mümkün olduğunun anlaşılmasını sağlamaktadır.³⁷⁶ Bu durum, bir sonraki bölümde ele alınacak olan metaoyunlar ve tekrarlanan oyunlar kavramları ile daha iyi daha iyi anlaşılacaktır.

3.3.2.3. Metaoyunlar, Tekrarlanan Oyunlar ve İşbirliğinin İmkani

Oyun kuramındaki teknik gelişmeler de zamanla uluslararası ilişkilerde işbirliğinin imkanına ilişkin tartışmanın parçası haline geldi. Bu bağlamda iki oyun kuramsal yaklaşım özellikle önem taşımaktadır. Birincisi metaoyunlar kuramı (theory of metagames) iken, diğeri ise tekrarlanan oyunlar kuramıdır (theory of repeated games). Bu yaklaşımlar aynı zamanda oyun kuramsal modellemelerin politik olaylara uygulanmasında yukarıda bahsettiğimiz paradokslardan çıkış yolları sunmuş olması açısından da önemlidir.

Metaoyunlar yaklaşımı John Von Neuman ve Oskar Morgenstern'in³⁷⁷ kitaplarında öne sürdükleri bir fikre dayanmaktadır ve esas olarak Nigel Howard³⁷⁸ tarafından geliştirilmiştir. Metaoyun, oyuncuların gerçek hamlelerini yapmadan önce zihinlerinde oynadıkları oyundur. Metaoyun, aktörlerin diğerk aktörlerin davranışlarını tahmin ettikleri ve kendi davranışlarını da bu tahminlere göre şekillendirdiği varsayımına dayanır. Oyuncular meta stratejiler belirler ve bu strateji kümelerinin ortaya çıkardığı dengeye meta denge (metaequilibrium) denir. Bu metaoyun yaklaşımının mahkumun ikilemine uygulanması, oyunun yukarıda bahsedilen çelişkiden kurtulmasını sağlamıştır.³⁷⁹

Realist ve liberal kuramın, uluslararası ilişkilerdeki çatışmanın ortadan kaldırılması ya da zararlı etkilerinin azaltılmasına yönelik tartışmalara katkısı bulunan ve yukarıda bahsedilen paradoksu da aşmaya yönelik bir diğerk oyun kuramsal yaklaşım ise tekrarlanan oyunlar (iterated games) kavramıdır. İspatlanmış olmasa da, önceki bazı çalışmalar³⁸⁰ mahkumun ikilemi oyununun tekrarlanarak oynanması halinde rasyonel

³⁷⁶ Özdamar, agm., s. 44-46.

³⁷⁷ Neumann, Morgenstern, a.g.e., s. 100-106.

³⁷⁸ Bkz. Nigel Howard, *Paradoxes of Rationality: Theory of Metagames and Political Behavior*, Cambridge: MIT Press, 1971.

³⁷⁹ Anatol Rapoport, "Escape from Paradox", *Scientific American*, 217, (1967), s. 50-56.

³⁸⁰ R. Duncan Luce, Howard Raiffa, *Games and Decisions: Introduction and Critical Survey*, New York: Wiley, 1957, s. 101.

aktörlerin işbirliği yapabileceklerini öne sürmekteydiler. Bu durumun ispatı Taylor³⁸¹ ve Axelrod'un³⁸² yaptığı çalışmalarla olmuştur. Bu çalışmalara göre oynanan oyunların tekrarlanması aktörleri işbirliğine daha yatkın hale getirmektedir. Schelling'in çatışma ve işbirliğini analiz eden çalışmalarının çıkış noktası da buna paralellik göstermektedir. Schelling'e göre savaş sıfır toplamlı değil, negatif toplamlı bir oyundur. Bu sebeple Schelling, en azılı düşmanların bile işbirliği yapmak için ufak da olsa bir sebeplerinin her zaman olduğunu iddia etmektedir.³⁸³ Soğuk Savaş için Schelling, "Bugünkü dünyada Ruslar için bir kazanımın (ya da kaybın) mutlaka bizim (ABD) için bir kayıp (ya da kazanç) olduğu doğru değildir. İkimiz de kayıp yaşayabiliriz ve bu, gerçek işbirliği için imkan sağlar. İlk vuruşun avantajını azaltmak her iki taraf için de ortak bir çıkardır; çünkü ilk vuruş avantajı, savaş çıkma ihtimalini arttıran bir faktördür."³⁸⁴ sözleriyle ifade etmiştir. Ona göre Soğuk Savaş'ta iki süper güç arasındaki soğuk çatışmanın bir nükleer savaşa tırmanmaması iki tarafın da ortak çıkarına idi ve uğruna işbirliği yapılabilecek bir durumdu. Bu aynı zamanda iki süper gücün dünya üzerinde başka hiçbir gücün birbirine bağımlı olamayacağı kadar büyük ve önemli bir bağımlılık ilişkisi içerisinde olduğu gerçeğini ortaya koymaktaydı. Schelling, büyük güçler arasındaki etkileşimleri şantaj yapan biri ile şantaj yapılanın, bir ebeveyn ile çocuğunun, bir yönetici ile çalışanın arasındaki çatışmalara benzeterek analiz etmiştir. Schelling; bu etkileşimlerin her birinde çatışma olduğu gibi, karşılıklı bağımlılığın da mevcut olduğunu öne sürmektedir. Her türlü çatışmada, çatışmanın tarafları birbirlerinin güçlerini sürekli test ederler; fakat durumun ikisinin de çıkarlarını tehlikeye sokacak bir krize yol açmasından çekinirler. Çünkü böyle bir kriz, iki tarafın da çıkarını olumsuz etkiler. Bu sebeple çatışmanın tarafları krize yol açacak sınırları zorlamadan birbirlerinin gücünü test etmektedirler.

³⁸¹ Bkz. Michael Taylor, *Anarchy and Cooperation*, London: Wiley, 1976.

³⁸² Robert Axelrod, "The Emergence of Cooperation Among Egoists", *American Political Science Review*, 75, (1981), s. 306-318; Robert Axelrod, *The Evolution of Cooperation*, New York: Basic Books, 1984.

³⁸³ Schelling, 1958, a.g.m., s. 203.

³⁸⁴ Thomas C Schelling, "Reciprocal Measures for Arms Stabilization", *Daedalus*, 134, 4, (2005a), s. 101-117. Schelling'in 1960 yılında "Silahların İstikrarı için Karşılıklı Önlemler"-Reciprocal Measures for Arms Stabilization- başlığıyla *Daedalus*'ta yayınladığı makalesi, hiçbir değişiklik yapılmadan aynı dergide 2005 yılında tekrar yayınlanmıştır. Alıntı derginin 2005 sayısından yapılmıştır.

3.3.2.4. Tavuk Oyunu: İşbirliğinin Zorluğu

Bu ikinci dönem süresince devletlerarası çatışma süreçlerine mahkumun ikilemi modellemesinin yanı sıra, sıklıkla yapılan bir diğer modelleme de Tavuk Oyunu (Chicken Game) idi.³⁸⁵ Tavuk oyunu, düz bir hat üzerinde son sürat birbirine doğru gelen iki sürücüyü modeller. Çarpışmadan korkup çizgiden ayrılan, oyunu kaybeder. Eğer iki sürücü de çizgiden çıkmazsa sonuç ikisi için de yıkımdır. Burada sürücülerin uygulayacağı strateji, oyunu kazanmak için çizgide kalıp diğer sürücünün korkarak çizgiden çıkmasını beklemektir. Fakat en çok tercih edilen sonuca ulaşmak, en az tercih edilen sonuçla da, yani çarpışma ile, karşı karşıya kalma riski taşır. Oyun aşağıdaki stratejik gösterim tablosunda resmedilmiştir. İki oyuncunun da ikişer stratejisi bulunmaktadır. Bu stratejiler direksiyonu kırmak ve düz gitmektir. Karşılaşması zor bir durum olsa da, iki oyuncunun da aynı anda direksiyonu kırdığı durumda iki oyuncunun da bir kaybı ya da kazancı olmayacak ve oyun (0,0) şeklinde sonuçlanacaktır. Oyunculardan birinin direksiyonu kırması durumunda, direksiyonu kıran oyunu kaybedecek diğer sürücü ise kazanacaktır. Sonuç (-1,1) ya da (1,-1) olacaktır. Eğer her iki sürücü de direksiyonu kırmazsa, sonuç her iki sürücü için de yıkımla, belki de ölümle sonuçlanacaktır (-10,-10).

		B Oyuncusu	
		direksiyonu kır	düz git
A oyuncusu	direksiyonu kır	(0,0)	(-1,1)*
	düz git	(1,-1)*	(-10,-10)

Tablo 8: Tavuk Oyunu

Tavuk oyunları sıfır toplamlı oyunlar değildir ve bu sebeple hem oyun kuramcıları hem de uluslararası politika çalışan araştırmacılar açısından önem ifade etmektedir. Şöyle ki; tavuk oyunlarında biri karma strateji (mixed strategy), diğer ikisi yalın strateji (pure

³⁸⁵ Glenn H. Snyder, "Prisoner's Dilemma and Chicken Models in International Politics", *International Studies Quarterly*, 15, (1971), s. 66-103; Lawrence Freedman, *The Evolution of Nuclear Strategy*, New York: St Martin's, 1989, s. 165-178.

strategy) olmak üzere toplam üç adet Nash dengesi bulunmaktadır.³⁸⁶ Oyundaki dengeleri bulmak için öncelikle oyuncuların baskın stratejilerinin olup olmadığına bakıyoruz. Her iki oyuncunun da baskın stratejisi bulunmuyor. Daha sonra oyuncuların birbirlerine karşı en iyi strateji olan stratejileri var mı diye baktığımızda, diğer oyuncunun düz gitme stratejisine karşılık en iyi stratejinin direksiyonu kırmak, diğer oyuncunun direksiyonu kır stratejisine karşı en iyi stratejinin düz gitmek olduğu görülüyor. Bu sebeple (düz git, direksiyonu kır) ve (direksiyonu kır, düz git) dengelerinin yalın strateji Nash dengesi olduğu anlaşılıyor. Bu dengeler tablo üzerinde de (*) işareti ile gösterilmiştir.

Oyunun karma stratejilerini bulmak için ise, A oyuncusunun direksiyonu kırma ihtimaline (p), dolayısıyla direksiyonu kırmama ihtimaline de (1-p) diyoruz. Bu durumda B oyuncusu direksiyonu kırarak $0(p)+(-1)(1-p)$ elde ederken, düz giderek $1(p)+(-10)(1-p)$ elde etmiş olacak. Bu iki değeri eşitleyerek çıkan p değeri bize A oyuncusunun direksiyonu kırma ihtimalini verecektir.

$$0(p)+(-1)(1-p)= 1(p)+(-10)(1-p)$$

$$p-1=p-10+10p$$

$$p=9/10$$

A oyuncusu 9/10 ihtimalle direksiyonu kıracak, 1/10 ihtimalle de direksiyonu kırmayacaktır (9/10 direksiyonu kır, 1/10 düz git). Aynı işlemi B oyuncusu için uygularsak, karşılıklı değerler aynı olduğu için B oyuncusu için de aynı sonuç çıkacaktır. Bu sebeple oyunun karma strateji dengesi [(9/10 direksiyonu kır, 1/10 düz git); (9/10 direksiyonu kır, 1/10 düz git)] dir.

Sıfır toplamı oyunların aksine tavuk oyunlarında yalın stratejili Nash dengeleri hem eşit (equivalent) değildir (yani bu Nash dengeleri oyunculara farklı çıktılar sunmaktadır), hem de denge stratejileri yer değiştirilebilir (interchangeable) stratejiler değildir (yani her zaman aynı çıktıyı sunmamaktadır). Yalın strateji Nash dengelerinin eşit ve yer değiştirilebilir olmama özelliği sadece sıfır toplamı olmayan oyunlara özgüdür. Sıfır toplamı oyunlarda Nash dengeleri her zaman eşit ve yer değiştirilebilirdir. Sıfır toplamı olmayan oyunlarda çoklu denge ve bu dengelerin eşit ve yer değiştirilebilir

³⁸⁶ Karma ve yalın stratejiler arasındaki farka yönelik bir tartışma için bkz. Frank C. Zagare, *Game Theory: Concepts and Application*, Beverly Hills: Sage, 1984.

olmaması, oyun kuramcılar için analizlerinde bir zorluk olarak görülmekte iken, çatışma kuramcılarını için ise devletlerarası işbirliğinin neden zor olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir.³⁸⁷ Başka şekilde ifade etmek gerekirse; bu oyun kuramsal modelleme, stratejik etkileşim içindeki devletlerin benzer çıkarılara sahip oldukları durumlarda bile, anarşik sistem içerisinde stratejik tercihlerini uyumlaştırmalarının ne kadar zor olduğunu resmetmektedir. Çünkü aktörler arasındaki karşılıklı bağımlılık ve amaçların ortak olması, rasyonel olarak kendiliğinden işbirliğini sağlamakta yeterli değildir.³⁸⁸

Bu bahsettiğimiz koordinasyon problemine ilişkin oyun kuramcılarını formel çözümler üretirken; Schelling³⁸⁹, ortaya atmış olduğu odak noktalar (focal points) yaklaşımı ile, aktörlerin karşı karşıya olduğu stratejik durumun bazı belirgin özellikleri sebebiyle aktörler arasında bazı zımnî anlaşmalar ortaya çıkarabilmekte olduğunu savunmuştur. Örneğin Schelling, Soğuk Savaş sürecinde iki süper gücün askeri kapasitelerinin doğrudan karşı karşıya gelmemesini soğuk savaşın sahip olduğu özellikler sebebiyle aktörler arasında meydana gelen zımnî anlaşmaya bağlamaktadır. Çünkü iki aktör de bir askeri çatışmanın yaşanması halinde, bunun bir nükleer savaşa dönüşme ihtimalinin kaçınılmaz olduğunu ve öngörülemez sonuçlar doğuracağını bilmektedir. Bu sebeple hem ABD hem Sovyetler; bazı fiziksel, siyasi ve psikolojik sınırları aşmaktan her zaman uzak durdular. Schelling; Soğuk Savaş'ın iki büyük aktörü arasında yazılı olmayan, üzerinde konuşulmamış, tartışılmamış zımnî bir anlaşma olduğunu savunmaktaydı. Fakat yine de Schelling'in odak noktası yaklaşımı genel bir kabul görmedi.

1961 Berlin Krizi'nde Sovyet lideri Nikita Kruşçev, ABD askerlerinin Batı Almanya'daki üslerden çekilmemesi halinde saldırı tehdidinde bulundu. Böyle bir girişimin nükleer savaşa sebep olacağı çok açıktı. ABD, nükleer tehdidi engellemek için Batı Berlin'deki askerlerini çekecek miydi? Schelling'in danışmanlığını yaptığı Başkan Kennedy, Berlin'de konuşlanmış on iki bin ABD askerini geri çekmedi. Çünkü Schelling, Kruşçev'in blöf yaptığının farkındaydı. Bu durumda Schelling'e göre odak noktası -yani

³⁸⁷ Arthur Stein, "Coordination and Collaboration: Regimes in An Anarchic World", *International Regimes*, ed. S. D. Krasner, New York: Ithaca, 1983.

³⁸⁸ Zagare, Slantchev, a.g.m., s. 29-31.

³⁸⁹ Schelling, 1960a, a.g.e.,

aktörlerin birbirleriyle iletişim kurmadan kendi başlarına en uygun olduğuna inandıkları denge- nükleer silahlara başvurulmayan denge idi. ABD askerlerine saldırması halinde, olayların nükleer bir savaşa dönüşme ihtimalinin çok yüksek olduğunun Sovyetler tarafından da kabul edileceği Schelling'e göre şüphe edilmeyen bir gerçektir. ABD, askerlerini geri çekmeyerek aynı zamanda kendi seçeneklerini sınırlandırmakta ve rakip karşısında kendini avantajlı duruma getirmekteydi. Schelling haklıydı. ABD askerlerinin çekilmemesi üzerine Sovyetler saldırmadı ve Berlin Duvarı'nı inşa etmeye başladı.³⁹⁰

Soğuk Savaş'ta Schelling'in üzerinde durduğu bir başka odak noktası ise silahlanmaya ilişkindir. Ona göre iki süper güç arasındaki silahlanma yarışı bir tür mahkumun ikilemi durumuydu ve bir şekilde buna son verilmesi gerekiyordu. Bu sebeple Schelling silahların kontrolünü savundu. Daha 1960'ların başında ABD ile Sovyetler arasında "Özel Gözetim Gücü" -Special Surveillance Force- adını verdiği, silahların karşılıklı denetimine ilişkin bir yapının kurulmasını önermişti. Bu yapının işlevi aktörlerin daveti üzerine birbirlerinin silahlanma faaliyetlerini gözlemlemek iken; amaç ise karşılıklı şüphelerin yüksek, ve caydırıcılığın düşük olması sebebiyle krizlerin büyük çaplı savaşlara dönüşmesinin önüne geçmektir.³⁹¹ İki süper güç arasında silahların kontrolüne ilişkin bir işbirliği iki tarafın da çıkarına iken, iki taraf da birbirinden daha üstün olma çabasıyla silahlanmaya çok büyük kaynaklar ayırmaktaydı. Schelling, her iki taraf için de silahlanma konusunda en etkili stratejinin, yani odak noktasının, birbirlerinin silahlanma seviyelerini takip edebildikleri ve hiçbir tarafın diğerinden daha üstün olmak için uğraş vermediği bir yapı olduğuna iki tarafı da ikna etmeye çalıştı. Schelling'in fikirleri Stratejik Silahların Sınırlandırılması Anlaşması (SALT I) ve Anti Balistik Füze (ABM) Anlaşmasının imzalanmasında çok etkili olmuştur.³⁹² Yine de Schelling'in odak noktası kavramı birçok eleştiri almış, bu eleştirilerde odak noktasının herkese göre farklı olabileceği ve yaklaşımın oyun kuramsal bir yaklaşımdan uzak olduğu öne sürülmüştür.³⁹³

Tavuk oyunu gerçekten çok tehlikeli bir oyun ve nasıl oynanması gerektiğini rasyonelliğin ortaya atmış olduğu varsayımlarla bulmak mümkün değildir. Herhangi bir

³⁹⁰ Robert V. Dodge, *Schelling's Game Theory: How to Make Decisions*, New York: Oxford University Press, s. 38, 82.

³⁹¹ Schelling, 1960f, a.g.m., s. 1.

³⁹² Dodge, a.g.e., s. 144.

³⁹³ William H. Riker, Peter C. Ordeshook, *An Introduction to Positive Political Theory*, New Jersey: Prentice-Hall, 1973, s. 226-7.

stratejinin, diğ erinin yerine tercih edilmesinin mümkün olmadığı bir oyundur. Aktör; stratejisini en çok tercih ettiği sonuca gitme yönünde belirlerse en kötü sonuçla karşılaşma ihtimalini göz önüne almak zorundadır. Stratejisini en çok tercih ettiği ikinci sonuca gitme yönünde belirlerse de en kötü ikinci sonuçla karşılaşma ihtimali bulunmaktadır. Oyun kuramcılarının bu çözümü zor tavuk oyununun nasıl oynanması gerektiğini sorguladıkları ve stratejik planlamacıların kriz yönetiminin en iyi şekilde nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği üzerinde düşündükleri bir dönemde, Young'ın³⁹⁴ manipülatif pazarlık kuramcıları (manipulative bargaining theorists) olarak tabir ettiği bazı çatışma kuramcıları, bu iki sorunun aslında aynı olduğunu iddia etmekteydiler. Ellsberg³⁹⁵ tarafından geliştirilmiş, karar kuramına dayalı basit bir modelin etkisi altında olan bu kuramcılar, dış politikaya ilişkin sezgilere aykırı taktiksel bir yaklaşım (a counterintuitive tactical approach) geliştirdiler. Schelling'in 1960-1966 arasında stratejiye yapmış olduğu yukarıda bahsettiğimiz katkılar da sezgilere aykırıydı ve bu katkılar burada bir kez daha önem kazandı. Bunun yanında bu dönemde Kahn,³⁹⁶ Snyder,³⁹⁷ Snyder ve Diesing,³⁹⁸ Jervis³⁹⁹ tarafından da çok önemli katkılar sunulmuştur. Manipülatif pazarlık kuramcılarının öne sürmüş olduğu ve bazılarından çalışmanın ilerleyen kısımlarında bahsedilecek olan; inisiyatifi ele geçirmek, mantık dışı davranışlarda bulunmak, birbiri ile alakasız konuları birbirine bağlamak, kontrolü kaybetmek gibi taktikler, alışılmışın dışında ve sezgilere aykırıydı. Jervis⁴⁰⁰ de daha sonra bu taktiklerin sağduyuya aykırı olduğunu kabul etmekteydi. Bazı oyun kuramcılar ise bunu yöntemin yanlış şekilde kullanımı olarak nitelemekteydiler.⁴⁰¹ Daha sonra yapılan bazı çalışmalarda⁴⁰²,

³⁹⁴ Bkz. Oran R. Young, *Bargaining: Formal Theories of Negotiation*, Urbana: University of Illinois Press, 1975.

³⁹⁵ Bkz. Daniel Ellsberg, *The Theory and Practice of Blackmail*, Lecture at the Lowell Institute, Boston, 1959.

³⁹⁶ Herman Kahn, *On Thermonuclear War*, Princeton: Princeton University, 1960; Herman Kahn, *Thinking About the Unthinkable*, New York: Horizon Press, 1962; Herman Kahn, *On Escalation*, New York: Praeger, 1965.

³⁹⁷ Glenn Herald Snyder, *Deterrence and Defence*, Princeton: Princeton University Press, 1961.

³⁹⁸ Glenn Herald Snyder and Paul Diesing, *Conflict Among Nations: Bargaining, Decision Making and System Structure in International Crises*, Princeton: Princeton University Press, 1977.

³⁹⁹ Robert Jervis, "Bargaining and Bargaining Tactics", *Coercion*, ed. J. R. Pennock, J. W. Chapman, Chicago: Aldine, 1972.

⁴⁰⁰ Robert Jervis, "Deterrence Theory Revisited", *World Politics*, 31, (1979), s. 289-324.

⁴⁰¹ Oskar Morgenstern, "Review of The Strategy of Conflict", *Southern Economic Journal*, 28, (1961b), s. 105; Anatol Rapoport, *Strategy and Conscience*, New York: Harper and Row, 1964; Anatol Rapoport, "Chicken a la Kahn", *Virginia Quarterly Review*, 41, (1965), s. 370-389.

⁴⁰² Michael Huth, "Deterrence and International Conflict: Empirical Findings and Theoretical Debates", *Annual Review of Political Science*, 2, (1999), s. 61-84; Vesna Danilovic, "Conceptual and Selection Bias Issues in Deterrence", *Journal of Conflict Resolution*, 45, (2001), s. 97-125; Vesna Danilovic, *When the*

manipülatif pazarlık kuramının ampirik temellerinin sorgulandığı görülse de, özellikle Schelling tarafından ortaya çıkarılan, bazı açılardan oyun kuramsal olduğu kabul edilip bazı açılardan da oyun kuramına aykırı olduğu iddia edilen çalışmalar, o dönem uluslararası ilişkiler stratejisi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Tavuk oyunu, yukarıda bahsedilen kriz pazarlığı kuramının (crisis bargaining theory) yanı sıra uluslararası ilişkiler disiplininde karşılıklı caydırıcılık kuramı (the theory of mutual deterrence) üzerinde de önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu iki kuramsal yaklaşım birbirinden tamamen farklı olsa da, birçok zaman bu kuramları birbirinden ayırmak zor olabilmektedir. Kriz pazarlığı kuramı, çatışmanın kazanan stratejisini tanımlamayı amaçlarken; caydırıcılık kuramında ise amaç çatışmanın önlenmesidir. Bu iki yaklaşım aslında tamamen farklı varsayımlara dayanmaktadır. Manipülatif pazarlık kuramcılarının göre, aktörler kriz esnasında avantajı ele geçirmek için nükleer savaş tehdidini kullanabilir iken; caydırıcılık kuramcılarının tezlerini nükleer savaşın anlamsızlığı ve mantıksızlığı üzerine kurmaktadır. Bu iki yaklaşımın varsayımlarının birbiri ile tutarsız olması, o dönemin strateji literatürünün bu iki yaklaşım arasındaki çekişme ile sürdürülmesine sebep olmuştur. İlginç olan ise, birbiri ile tamamen farklı varsayımlara dayanan bu iki farklı kuramın benzer paradigmaları kullanan aynı grubun üyesi araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olmasıdır.⁴⁰³

Soğuk Savaş döneminde iki süper güç arasındaki etkileşimin tavuk oyunu ile modellenmesi ciddi eleştirilerle de karşılaşmıştır. Bazı eleştirilere göre böyle karmaşık bir ilişkinin 2x2 matrisli basit bir modelleme ile açıklanabilmesi mümkün değilken, diğerlerine göre ise bu kadar ciddi bir etkileşimin basit bir oyun gibi görülmesi anlamsız bir durumdur. Teknik anlamda tavuk oyununun Soğuk Savaş'ı modellemedeki başarısızlığı, iki süper güç arasında karşılıklı silahlı bir çatışmanın yaşanmamış olmasını açıklayamaması sebebiyle idi. Çünkü tavuk oyununda her iki aktörün de işbirliğini seçtiği sonuç, bir denge durumu değildi. İşte burada yine Schelling'in⁴⁰⁴, oyun kuramına dayanan fakat tam olarak da oyun kuramsal olmaması nedeniyle de eleştirilen "bir şeyleri şansa bırakan tehdit" (threat that leaves something to chance) yaklaşımı ön plana çıkmaktadır.

Stakes are High: Deterrence and Conflict Among Major Powers, Ann Harbor: University of Michigan Press, 2002.

⁴⁰³ Zagare, Slantchev, a.g.m., s. 31-32.

⁴⁰⁴ Schelling, 1960a, a.g.e.

Bu yaklaşımı ile Schelling, Soğuk Savaş boyunca iki süper güç arasında askeri bir çatışmanın yaşanmamasını, her iki tarafın da en ufak bir askeri gerginliğin istenmeyen bir nükleer savaşa dönüşme ihtimalini göz önünde bulundurması sebebiyle, her zaman karşılıklı askeri gerginlikten uzak durmasına bağlamaktadır.

Schelling, Avrupa'da silahlanmanın Sovyet saldırılarını durdurmaya yönelik olması gerektiği görüşünü reddetmekteydi. Ona göre bu görüş, sınırlı savaşların taktiksel operasyonlar olduğu düşüncesine dayanmaktaydı.⁴⁰⁵ Fakat Schelling, Soğuk Savaş döneminde yaşanacak sınırlı bir savaşın her an nükleer bir savaşa dönüşme ihtimali olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰⁶ Bu sebeple Schelling'e göre; sınırlı ve taktiksel savaşların dahi, ortaya çıkmadan önlenmesi ve tarafların caydırılması gerekmektedir. Bu doğrultuda savunma silahlarının kapasitesi ve bir saldırıyı savunabilme kabiliyetinden çok, misilleme kabiliyetine önem veren ve ancak misilleme kabiliyetinin varlığı ile ilk vuruş caydırılabilir diyen Schelling, misillemeyi de kesin misilleme ve kesin olmayan misilleme olarak ikiye ayırmıştır. Misillemenin yapılması, misillemeyi gerçekleştiren aktöre de büyük maliyetler yüklemekte ise; aktörün istenmeyen davranış karşısında misilleme yapacağı tehdidi yeterince inandırıcı olmayabilir.⁴⁰⁷

Örneğin, Sovyetlerin Doğu Avrupa'da ya da Kore'de girişeceği ufak çaplı askeri müdahalelere karşı ABD'nin kesinlikle nükleer silah kullanacağı yönünde tehdidi çok inandırıcı bir tehdit değildir. Sovyetler tarafından gerçekleştirilecek ufak çaplı konvansiyonel müdahalelere karşılık ABD'nin nükleer bir tırmanmaya yol açacak şekilde nükleer silah kullanma tehdidi inandırıcılıktan uzaktır. ABD, bu şekilde kesin misillemeye yönelik bir tehdit kullanmak yerine; Sovyetler'in atacağı bu tarz adımların ileride nükleer bir gerilime sebep olma ihtimali olduğunu anlamalarını sağlayacak adımlar atması gerekmektedir. Örneğin, Truman'ın Amerikan askerlerini Almanya'ya yerleştirmesi böyle bir stratejinin ürünüdür ve bir çeşit kesin olmayan misilleme taktiğidir. Sovyetlerin Doğu Almanya'ya yönelik yapacağı konvansiyonel bir saldırının nükleer saldırı ile cevap verileceği inandırıcı bir tehdit değildir. Fakat Almanya'ya yerleştirilen ABD askerlerinin böyle bir saldırıda zarar görmesi, Sovyetler tarafından yapılacak konvansiyonel bir saldırının istenmeyerek de olsa nükleer savaşa tırmanma

⁴⁰⁵ Schelling, 1961, a.g.m., s. 363.

⁴⁰⁶ Schelling, 1962b, a.g.m., s. 421.

⁴⁰⁷ Schelling, 1960a, a.g.e., s. 187-203.

ihtimalini ortaya koymaktadır. Bu aynı zamanda ABD'nin Avrupa'daki müttefiklerine, gerekirse onları korumak için bir nükleer gerilimi göze alacağı yönünde taahhüdünü göstermesi olarak da açıklanabilir. Schelling bu politikayı “bir şeyleri şansa bırakan tehdit”⁴⁰⁸ olarak isimlendirmiştir. Bir kavşakta karşı karşıya gelen ve birbirinden yol isteyen iki sürücüden birinin diğerini “önümden çekil yoksa arabana çarparım” diyerek tehdit etmesi çok inandırıcı bir tehdit olmayabilir. Çünkü böyle bir durumda tehdit edenin de arabası zarar görecektir. Fakat tehdit edenin, diğer sürücüye kaçacağı belli bir aralık bırakarak, üzerine yüksek bir süratle arabayı sürmesi, tehdit eden aktör çarpışma niyetinde olmasa da bir hata sonucunda çarpışma gerçekleşme ihtimali doğuracağı için, çok daha inandırıcı bir tehdit olacaktır.⁴⁰⁹

3.3.2.5. Mantıksızlığın Rasyonelliği

Kesin olmayan misilleme kavramı, Schelling'in ortaya attığı başka bir yaklaşımdan da bahsetmemizi gerektirmektedir. Bu yaklaşım “mantıksızlığın rasyonelliği”⁴¹⁰ yaklaşımıdır. Pazarlık gücünü aynı zamanda kandırma ya da blöf yapma gücü olarak nitelendiren Schelling'e göre⁴¹¹, herhangi bir rekabet ya da pazarlık durumunda bir aktör için rasyonel görünen diğer aktör için rasyonel görünmeyebilir. Örneğin rekabet halindeki A aktörü, B aktörünün rasyonel olarak kabul ettiği varsayımlar çerçevesinde hareket etmiyor olabilir. Bu sebeple B aktörü, A aktörünü irrasyonel ya da mantıksız olarak kabul ediyor ve bu sebeple A'nın potansiyel davranışlarını öngöremiyor olabilir ve sonucunda bu durum A'nın oyunu kazanmasına sebep olabilir. Eğer A aktörü gerçekte irrasyonel, aptal ya da mantıksız değil; fakat oyunu kazanmak için öyleymiş gibi davranıyorsa, bu onun mantıksızlığının oyunu kazanmak anlamında rasyonel davranış olduğu anlamına gelir. Ayaklarından birbirlerine kelepçelenmiş bir şekilde uçurum kenarında duran iki kişi düşünün. Biri pes ettiği takdirde diğeri serbest kalacak ve büyük bir ödül kazanacaktır. Karşınızdakini pes ettirmek için ne yaparsınız? Onunla beraber sizin de uçuruma düşeceğinizi ortadayken, onu uçurumdan itmekle tehdit etmek ne kadar inandırıcı bir tehdittir? Schelling'in buna cevabı uçuruma yaklaşarak dans etmektir. İkinizi de uçurumdan atmakla tehdit etmek kesin bir misilleme tehdididir ve tehdit edenin de

⁴⁰⁸ The threat that leaves something to chance.

⁴⁰⁹ Schelling, 1960c, a.g.m., s. 134.

⁴¹⁰ Daha önce Türkçe çevirisi bulunmayan kavramın orijinal adı “rationality of irrationality”dir.

⁴¹¹ Schelling, 1956, a.g.m., s. 281-306.

uçurumdan düşüp ölmesi ile sonuçlanacaktır. Fakat uçurumun kenarında dans etmek, kesin olmayan bir misillemedir. Düşebilirsin de düşmeyebilirsin de. Bir olasılık içerir. Aktör, diğer aktörü kendi mantıksızlığına ya da deliliğine ve uçurumdan aşağı düşme ihtimallerinin olduğuna inandırırorsa, onu pes ettirebilir ve oyunu kazanır. Bu durum mantıksızlığın rasyonelliğidir.⁴¹²

Oyun kuramsal modellemelerin uluslararası politikaya uygulanmaya başlandığı bu ilk çalışmalarla beraber karşılaşılan önemli problemlerden biri de modellerin ortaya koyduğu durum ile onu analiz edenlerin yapmış olduğu metinsel tanımlamaların birbirinden farklı olabilmesiydi. Örneğin doğası gereği tamamen dinamik olan, yani aktörler tarafından karşılıklı stratejik tercihlerin yapıldığı, ve bunların zamanlamasının önemli olduğu uluslararası krizlerin statik tablo gösterimi (diğer adıyla stratejik gösterim) yöntemiyle modellenmesi başlı başına bir zorluk ortaya çıkarabilmekteydi.⁴¹³ İkinci dönemde farkedilen bu sorun, üçüncü dönem yapılan çalışmalarla aşılacaktır.

3.3.3. Üçüncü Dönem

Üçüncü dönem 1980'lerin başı ile 1990'ların ortaları arasında geçmiş dönemdir. Bu dönem Schelling'in uluslararası ilişkiler disiplinine yönelik oyun kuramsal çalışmalarının artık olmadığı bir dönemdir. Çünkü Schelling, 1970 baharında ABD'nin Kamboçya'yı işgali sonrası, bu işgal politikasına karşı olduğunu belirtmiş ve Beyaz Saray'daki danışmanlık görevlerinden istifa etmiştir.⁴¹⁴ Bu istifa sonrası Schelling, oyun kuramsal çalışmalarına devam etse de, dış politika ve silahlanma konularından uzaklaşmış; günlük sosyal etkileşimler, küresel ısınma, iklim değişikliği gibi daha farklı konular üzerinde çalışmalar yapmıştır.

Oyun kuramı ve rasyonel tercih modellerinin uluslararası politika alanındaki çalışmalarda gelişiminin üçüncü dönemi, artık araştırmacıların statik olan tablo gösterimi (stratejik form) yönteminin yanında dinamik etkileşimlerin daha kolay resmedilmesini

⁴¹² Jeffrey Kimball, "Did Thomas C. Schelling Invent the Madman Theory?", 2005, <http://historynewsnetwork.org/article/17183> (24.06.2017).

⁴¹³ R. Harrison Wagner, "The Theory of Games and the Problem of International Cooperation", *American Political Science Review*, 77, (1983), s. 330-346'dan aktaran Zagare, Slantchev, a.g.m., s. 31-34.

⁴¹⁴ Schelling, Thomas C. 2005b. "Thomas C. Schelling – Biographical", https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2005/schelling-bio.html (03.05.2017).

sağlayan ayrıntılı gösterim (extensive form, ağaç modeli) yönteminin de sıklıkla kullanılmaya başlandığı dönem olmuştur. Özellikle Steven J. Brams'ın 1994'te yazdığı "Theory of Moves" kitabı⁴¹⁵, oyunların ayrıntılı gösterim olarak incelenmesinin ve oyuncuların hareketlerinin sadece bir sonraki harekete göre değil, daha sonrasını da düşünerek yapıldığının varsayılmasının yararları üzerinde durmuştur. Aktörlerin uzağı görerek hareket ettiklerinin varsayılması, oyun apılarının daha dinamik hale getirilmesi kurama yeni bir boyut kazandırmış ve uygulama sahasını genişletmiştir.⁴¹⁶ Aynı dönemde tam bilgi (complete information) varsayımının yanında eksik bilgi (incomplete information) oyunları da uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönemdeki söz konusu gelişmeler Nash'in denge kavramı üzerinde yapılmış teknik iyileştirmeler sayesinde meydana gelmiştir.

Reinhard Selten'in⁴¹⁷ çalışmaları sayesinde Nash dengesinin bir alt kümesini ve aynı zamanda iyileştirilmiş halini temsil eden Alt Oyun Mükemmel Denge (Subgame Perfect Equilibrium) kavramı bugün dinamik (extensive form) tam bilgi oyunlarında rasyonel tercihin ölçülmesini sağlayan yöntemdir. Oyuncuların stratejilerini belirli bir sıra ile sergiledikleri dinamik oyunlarda her bir oyuncunun oyun içindeki bütün tercih anlarında rasyonel tercihi yapmaları sonucu ortaya çıkan denge, Alt Oyun Mükemmel Denge olarak tabir edilmektedir. Bu gereklilik Nash dengesinde bulunmamaktadır. Nash dengesi sadece sonuçlara bakar ve sonuçlara göre aktör tercihlerinin birbirlerine karşı en iyi tercih (best reply) olması yeterlidir. Her alt oyun mükemmel denge aynı zamanda bir Nash dengesidir. Fakat tersi her zaman doğru değildir. Yani her Nash dengesi alt oyun mükemmel denge değildir.⁴¹⁸ Örneğin aşağıda ağaç yöntemiyle gösterilmiş bir oyun ve aynı oyunun stratejik gösterimi bulunmaktadır. Stratejik gösterime baktığımızda oyunun dört adet Nash dengesinin olduğu görülmektedir. Bu dengeler; (U,L;u), (U,R;u), (D,L;u) ve (D,R;d) dengeleridir. Fakat oyunu geriye doğru çıkarım yöntemiyle çözdüğümüz zaman, oyunun iki dengesinin olduğunu görürüz. Bu dengeler, (U,L;u) ve (D,L;u) dengeleridir. Geriye çıkarsama yöntemi bize her alt oyundaki mükemmel dengeyi dengeyi (subgame perfect equilibrium) verir. Bu sebeple her alt oyun mükemmel denge

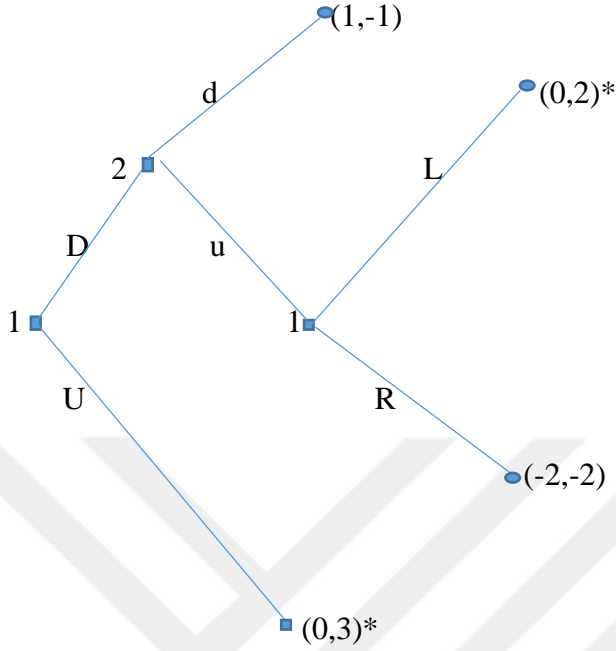
⁴¹⁵ Steven J. Brams, Theory of Moves, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1994.

⁴¹⁶ Özdamar, a.g.m., s. 50-51.

⁴¹⁷ Selten, a.g.m., s. 25-55.

⁴¹⁸ Eichberger, a.g.e., s. 128-132.

aynı zamanda bir Nash dengesidir. Fakat her Nash dengesi, alt oyun mükemmel denge olmayabilir.

Şekil 9: Alt Oyun Mükemmel Denge⁴¹⁹

		2. Oyuncu	
		u	d
1. Oyuncu	U,L	(0,3)*	(0,3)
	U,R	(0,3)*	(0,3)
	D,L	(0,2)*	(1,-1)
	D,R	(-2,-2)	(1,-1)*

Tablo 9: Alt Oyun Mükemmel Denge⁴²⁰

Alt Oyun Mükemmel Denge tam bilgi varsayımı altındaki dinamik oyunlarda aranırken, aynı oyunda tam bilgi varsayımı yerini eksik bilgi varsayımına bıraktığı zaman ise Mükemmel Bayesyen Nash Dengesi (Perfect Bayesian Nash Equilibrium) karşımıza çıkmaktadır. Eksik bilgi varsayımı, bir aktörün diğeri hakkında ya da aktörlerin karşılıklı

⁴¹⁹ Morrow, 1994, a.g.e., s.129.

⁴²⁰ a.g.e., s. 130.

olarak birbirleri hakkında eksik bilgiye sahip olması anlamına gelmektedir. Aktör, stratejisini belirlemeden önce eksik bildiği konu hakkında bazı olasılıklar ortaya koyar, stratejisinden beklediği faydayı bu olasılıklara göre hesaplar ve tercihlerini buna göre belirler.

Alt oyun mükemmel denge ve mükemmel Bayesyen denge uluslararası ilişkilerde çatışma literatürüne bu üçüncü dönem esnasında dahil olmuştur. Etkisi başlarda az görülse de zamanla özellikle uluslararası güvenlik çalışmalarına uygulanan oyun kuramsal yaklaşımlarda tablo gösterimi yönteminin neredeyse tamamen ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Özellikle Powell'ın⁴²¹ caydırıcılık alanında yapmış olduğu çalışmalar oyun kuramsal uluslararası ilişkiler çalışmalarındaki bu dönüşümün en önde gelen çalışmaları arasında yer almaktadır. Üçüncü dönem, ikinci ve dördüncü dönem arasında bir geçiş dönemi gibi algılanabilir. Bu dönemde uluslararası ilişkilerde rasyonel tercih çalışmalarında kayda değer önemli bir gelişme gözlenmemiştir. Bu dönemi Robert Powell'ın çalışmalarının literatüre girmeye başladığı dönem olarak kabul edebiliriz. Powell'ın çalışmaları özellikle son dönemin başına damga vuracaktır.

3.3.4. Son Dönem

Dördüncü ve son dönem 1990'ların ortalarında başlamış ve günümüzde halen devam etmekte olduğu kabul edilmektedir. Bu süreç artık eksik bilgili oyunların ayrıntılı gösteriminin (extensive form games of incomplete information) düzenli bir şekilde strateji literatüründe görülmeye başlandığı bir dönemdir. Alt oyun mükemmel denge ve mükemmel bayesyen denge gibi unsurlar artık bir yenilik olarak görülmemekte ve sık sık kullanılmaktadır. Oyun kuramsal uygulamaların sayısı artmış ve birçok alanda önemli katkılar sunmaya başlamıştır.⁴²² Bu dönemde oyun kuramı artık niş (niche) bir yöntem değildir ve ana akım kuramsal bir araç olarak kabul edilmektedir.

⁴²¹ Robert Powell, "Crisis Bargaining, Escalation, and MAD", *American Political Science Review*, 81, (1987), s. 717-735; Robert Powell, "Nuclear Brinkmanship with Two-sided Incomplete Information", *American Political Science Review*, 82, (1988), s. 155-178; Robert Powell, *Nuclear Deterrence Theory: The Search for Credibility*, New York: Cambridge University Press, 1990.

⁴²² Barry O'Neill, "Sources in Game Theory for International Relations Specialists", *Cooperative Models in International Relations Research*, ed. M. Intriligator, U. Luterbacher, Boston: Kluwer Barry, 1994a; Barry O'Neill, "Game Theory Models of Peace and War" *Handbook of Game Theory*, Vol. 2, ed. R.J. Aumann, S. Hart, Amsterdam: Elsevier, 1994b; Snidal, 2002, a.g.m.

Bu dönemde formel modellemenin çalışma alanına giren uluslararası ilişkiler tartışmalarından biri nispi kazanç ve mutlak kazanç tartışması, bir diğeri de güç dağılımı ve savaş olasılığı arasındaki ilişkidir. Neoliberal düşünörlere göre devletler mutlak kazanca önem vermektedirler. Bu sebeple uluslararası anarşik sistem sebebiyle ortaya çıkan problemleri uluslararası örgütlenmeler ve dolayısıyla işbirliği ile aşabilirler. Bu işbirlikleri az ya da çok, bütün aktörlerin çıkarınadır. Az ya da çok mutlak bir kazancı olması, aktörün işbirliği yapmasını sağlar. Aktör, diğerk aktörlerin elde ettiğı kazancın büyüklüğü ile ya da kendi kazancı ile diğerk aktörlerin kazancı arasındaki oranla ilgilenmez.⁴²³ Bununla paralel olarak neoliberaler uluslararası barış ve güvenliği açıklamaya çalışırlar. Demokratik devletlerin sayısının artması ile uluslararası barışın korunması arasında pozitif bir ilişki olduğunu savunurlar.⁴²⁴ Fakat realistler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Realistlere göre aktörler için kazançlarının nispliğı önemlidir. Hiçbir aktör diğerk aktörün nispi olarak kendinden fazla çıkar sağlamasını istemez. Neredeyse hiçbir işbirliği de aktör çıkarlarının eşit olacağını garanti edemeyeceğı için, realistlere göre uluslararası örgütlenmeler uluslararası sistemin istikrarı ve barışın sağlanması konusunda işleve sahip değildir.⁴²⁵

Snidal⁴²⁶ ve Powell⁴²⁷ yapmış oldukları farklı formel çalışmaları devletlerin mutlak ya da nispi kazancı önemsedikleri yönündeki neoliberal ve realist varsayımların her ikisinin de tutarsız olduğunu savunmuşlardır. Realist paradigmayı sorgulayan Snidal, formel analizinde iki aktörün olduğu uluslararası etkileşimlerde nispi kazanç meselesinin işbirliğini engellediğini fakat ikiden fazla aktörlü etkileşimlerde mutlak kazançlar bir mahkumun ikilemi durumu yaratmadığı sürece işbirliğinin mümkün olduğunu ortaya koymuştur. Powell ise, devletler mutlak kazançlarını ön planda tutarlar varsayımı ile yapmış olduğu model sonucu, stratejik etkileşimin devletlerin nispi kazançlarını ön plana çıkaracak davranışlar sergilemelerine sebep olabileceğini göstermiştir.

⁴²³ Bkz. Stein, 1983, a.g.m.; Robert Keohane, 1984, a.g.e.

⁴²⁴ Arı, 2013, a.g.e., s. 44.

⁴²⁵ John Mearsheimer, "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", *International Security*, 15, (1990), s. 5-56; Joseph M. Grieco, "Anarchy and the Limits of Cooperation", *International Organization*, 42, (1988), s. 485-507.

⁴²⁶ Duncan Snidal, "Relative Gains and the Pattern of International Cooperation", *American Political Science Review*, 85, (1991), s. 701-726.

⁴²⁷ Robert Powell, "Absolute and Relative Gains in International Relations Theory", *American Political Science Review*, 85, (1991), s. 1303-1320.

Bu dönemde yapılan önemli formel modelleme çalışmalarından bir diğeri ise Powell'ın⁴²⁸ yapmış olduğu ve uzun yıllardır disiplinde tartışılmakta olan, sistemdeki güç dağılımı ile savaş çıkma olasılığı arasındaki ilişkiyle ilgili çalışmadır. Güç dengesi (balance of power) yaklaşımına göre sistemde gücün dengeli ve eşit bir şekilde dağılımı savaş olasılığını azaltırken⁴²⁹, baskın güç (preponderance of power) yaklaşımına göre ise güç ne kadar asimetrik dağılırsa savaş ihtimali o kadar düşüktür.⁴³⁰ Powell, krizi iki aktörün birbirlerinin savaştan bekledikleri çıktılar hakkında eksik bilgiye sahip oldukları bir pazarlık süreci olarak ele alır. Savaşın ise, bu pazarlık sürecinin başarısızlıkla sonuçlanması ve herhangi bir aktörün diğerine karşı silahlı bir girişimde bulunması olarak tanımlar. Powell'a göre⁴³¹, güç dağılımının tek başına savaş olasılığı üzerinde bir etkisi yoktur. Ancak güç dağılımı ile çıkar dağılımı arasında bir farklılık olduğu sürece bunun savaş olasılığı üzerinde bir etkisi olabilir. Bir başka deyişle savaş olasılığı, statüko ve güç dağılımı arasındaki farklılığın bir fonksiyonu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ona göre, ne güç dengesi yaklaşımı ne de baskın güç yaklaşımı savaş olasılığını açıklamakta yeterlidir. Örneğin sistemde güç dağılımı oldukça birbirine yakın olsa da, statükodan bir aktör diğerinden daha fazla yarar sağlamakta ise, bu durum savaş olasılığını arttıracaktır. Ya da diğer taraftan bakacak olursak, güç dağılımında ciddi bir asimetrinin bulunduğu, yani baskın bir gücün olduğu sistemde; fayda, güçler arasında eşite yakın bir şekilde paylaşılmakta ise bu da savaşın ortaya çıkma olasılığını arttıracak bir durumdur.

Uluslararası ilişkiler literatüründe 1990'lara kadar savaşın nedenlerini kuramsal açıdan açıklamaya çalışan çok sayıda önemli çalışma bulunmasına rağmen, konuyu rasyonalist yaklaşımla modelleyen ilk önemli çalışmalar Morrow⁴³² ve Fearon⁴³³ tarafından yapılmıştır. Onların yapmış oldukları modellemenin ilk varsayımı savaşın tüm aktörler için çok maliyetli olması üzerinedir. Savaşın çok maliyetli olması sebebiyle, aktörler her zaman, savaşmaktansa başka bir çözüm bulmaya meyillidirler. Çünkü

⁴²⁸ Robert Powell, "Stability and the Distribution of Power", *World Politics*, 48, (1996), s. 239-267.

⁴²⁹ Morgenthau, 1948, a.g.e.; Quincy Wright, *A Study of War*, Chicago: University of Chicago Press, 1965; Mearsheimer, 1990, a.g.m., s. 5-56.

⁴³⁰ Bkz. Abramo Fimo Kenneth Organski, *World Politics*, New York: Knopf, 1968; Geoffrey Blainey, *The Causes of War*, New York: The Free Press, 1973; Abramo Fimo Kenneth Organski ve Jacek Kugler, *The War Ledger*, Chicago: University of Chicago Press, 1980.

⁴³¹ Robert Powell, 1996, a.g.m., s. 241.

⁴³² James D. Morrow, "Capabilities, Uncertainty and Resolve: A Limited Information Model of Crisis Bargaining", *American Journal of Political Science*, 33, (1989), s. 941-972.

⁴³³ James D. Fearon, "Rationalist Explanations for War", *International Organizations*, 49, (1995), s. 379-414.

aktörler savaşmak yerine her zaman daha iyi beklenen çıktılara (expected payoffs) sahip anlaşmalar sağlayabilirler. Bu noktadan sonra Fearon, savaşın sebebinin ancak aktörlerin neden böyle bir anlaşma ya da uzlaşmaya varamadıklarının ve savaşmak zorunda kaldıklarının çözümlenmesi ile bulunabileceğini ileri sürmektedir. Bir diğer deyişle, aktörler arasındaki pazarlıkların neden başarısızlıkla sonuçlandığı, savaşın sebebinin ortaya koymaktadır. Bu sebeple 1990'larda savaş üzerine yapılan pazarlık modelleri (bargaining models of war) uluslararası ilişkiler literatüründe önem kazanmaya başlamıştır.⁴³⁴

Tabiki bu durum Feraon'un tezlerinin, çatışmalar üzerine çalışan diğer akademisyenler tarafından bir yandan sorgulanır ve eleştirilirken diğer yandan da geliştirilmesini sağladı. Bu yaklaşıma göre pazarlık aşamasındaki her bir aktör, diğer aktörün savaşmak yerine tercih edeceği minimum tavizden çok daha fazlasını vermek istemez. Diğer taraftan her bir aktör de elde edebileceği en büyük tavizi karşı taraftan koparmaya çalışır. Bu sebeple her bir aktörün, diğerinin savaşmayı tercih etmek yerine elde etmek istediği minimum tavizi bilmemesi ya da tahmin edememesi, tarafların başarılı bir şekilde anlaşma sağlamasını ve savaştan kaçınmasını zorlaştırmaktadır. Başka bir deyişle; her bir aktör, savaşmak yerine razı oldukları tavizden daha fazlasını diğer aktörden talep ederler. Bu sebeple aktörler arasında anlaşmanın sağlanabilmesi ve savaştan kaçınılabilmesinin yolu, başka bir deyişle en optimal eylem şekli, aktörlerin karşı tarafın taleplerini reddetme ve dolayısıyla savaşmak zorunda kalmak ile beklediği minimum getiriden daha fazlasını elde ederek bir anlaşma yapmak arasındaki dengeden geçmektedir. Buna risk-getiri dengesi (risk-return trade-off) denmektedir. Aktörler gereksiz savaştan kaçınmak ve gerekirse karşı tarafın sahip olduğu eksik bilgiyi bir derece azaltmak için, kendileri hakkındaki bazı özel bilgileri ifşa etme ihtiyacı bile duyabilirler. Buna da işaret etme (signalling) denmektedir. Örneğin; kriz süreci içinde olan bir aktör, gerekirse savaşmaktan kaçınmayacağını karşı tarafa belli etmek için bir askeri seferberlik başlatabilir. Bu, işaret vermeye (signalling) bir örnektir. Tabi bu işaret verme, blöf de olabilir. İşaret verme olarak tanımlanan hareketin inandırıcı olabilmesi için bu hareketi yapan aktöre bazı maliyetler yüklemesi beklenmektedir. Ancak bu şekilde bu hareketler inandırıcı olabilir. Aktörü maliyet altına sokmayan işaret verme hareketleri ise karşı

⁴³⁴ Zagare, Slantchev, a.g.m., s. 38-41.

tarafın ciddiye almayacağı girişimler olmaktan öteye geçmeyecektir. İşaret verme ile ilgili başka bir yaklaşım da, savaşın meydana gelmesi dolayısıyla daha büyük çıkarlar elde edeceğini düşünen güçlü aktörün zayıf gibi davranarak karşı tarafı savaşımaya itmesidir. Slantchev⁴³⁵ bu şekilde bir sinyal verme durumunun da mümkün olduğunu iddia etmektedir. Bu şekilde işaret verme oyunları (signalling games) da uluslararası ilişkiler disiplindeki formel modellemelerde yerini bulmaya başlamıştır.

Formel çalışmaların bu dönemde savunma ve güvenlik konularıyla ilgili de modellemeler yaptığı görülmektedir. Özellikle füze savunma sistemleri ve terörizm faaliyetlerinden korunma bunların arasındaki en önemli ikisidir. Powell'ın⁴³⁶ ABD özelinde yaptığı modellemeye göre; bir aktörün füze savunma sistemi kurması, o aktörün nükleer saldırıya uğrama ihtimalini artırır. Çünkü füze savunma sistemine sahip olan güç, kriz esnasında daha sert bir tavır takınacak, bu da karşı tarafın nükleer bir saldırıyı düşünme ihtimalini arttıracaktır. Fakat bir başka rasyonel kuramcı Quackenbush⁴³⁷ bu çıkarımı eleştirmekte ve füze savunma sistemi, karşı tarafın rahatsızlığını arttıran bir durum olsa da; bu gibi sistemlerin caydırıcılığı da arttırdığını iddia etmektedir. Terör saldırılarına karşı savunma stratejisi üzerine yapmış olduğu çalışmada Powell⁴³⁸; saldırıya karşı savunması zayıf olan bölgeleri yalnızca kendisinin bildiği savunmacının bu bölgelere yönelik yapacağı savunma harcamalarının saldırganın da bu bölgelerin daha savunmasız olduğunu öğrenmesini sağlayacağını ve bu eksik bilgi durumunun ortadan kalkacağını savunmuştur. Bu sebeple savunmacı, terör saldırılarına karşı savunması hassas olan bölgelere yapacağı güvenlik harcamalarında bir denge gözeterek, saldırganın bu konuda bilgilenmesini engellemesi gerektiğini iddia etmektedir. Bu konudaki bir başka çalışmasında Powell⁴³⁹, teröristlerin nereye saldıracaklarının bilinmediği durumlarda savunmacının sahip olduğu sınırlı kaynakların nasıl harcanması gerektiği üzerinde durmuştur. Çalışmada saldırıya açık bölgelere yönelik savunma harcamaları ve

⁴³⁵ Branislav L. Slantchev, "Feigning Weakness", *International Organization* 64, 3, (2010), s. 357-388.

⁴³⁶ Robert Powell, "Nuclear Deterrence Theory, Nuclear Proliferation, and National Missile Defense", *International Security*, 27, (2003), s. 86-118.

⁴³⁷ Stephen L. Quackenbush, "National Missile Defense and Deterrence", *Political Research Quarterly*, 59, (2006), s. 533-541.

⁴³⁸ Robert Powell, "Allocating Defensive Resources with Private Information About Vulnerability", *American Political Science Review*, 101, (2007a), s. 799-809.

⁴³⁹ Robert Powell, "Defending Against Terrorist Attacks with Limited Resources", *American Political Science Review*, 101, (2007b), s. 527-541.

genel savunma (sınır güvenliği, istihbarat çalışmaları vb.) harcamalarının nasıl dağıtılması gerektiğine ilişkin bir algoritma sunulmaktadır.⁴⁴⁰

Uluslararası sistemde savaş konularının sıklıkla modellendiği bu dönemde, formel modelleme yolu ile yapılan bir diğer uluslararası ilişkiler kuramı çalışması da realizm ve liberalizmin üzerinde anlaşmaya varamadığı varsayım olan uluslararası ilişkilerin aktörü olan devletin üniter, yeknesak olup olmadığının incelenmesi idi. Formel kuram bunu iki farklı yoldan incelemeye çalışmıştır. Bu yollardan biri, politik liderlerin sahip olduğu kişisel inisiyatiflerin onların kamunun yararı ile çatışan kararlar almasına sebep olup olmayacağını incelenmesi iken; diğeri ise, devletin içindeki kurumların siyasi kararlar ve savaş olasılığı üzerindeki etkisinin incelenmesi üzerine idi. Birinci yol asil-vekil modellemeleri (principal-agent models) vasıtasıyla yapılmaktadır. Bu modellemede asil olan halk, onun yerine kararlar alması amacıyla bir vekili, yani siyasi lideri, tayin eder. Vekilin, karar vereceği hususlarla ilgili daha üst düzey bilgiye sahip olduğu ve daha doğru bilgiye daha kolay yoldan ulaşabileceği varsayılmaktadır. Problem şudur ki, liderin tercihleri ve hatta eylemleri onun performansını değerlendirecek olan halk tarafından her zaman izlenemeyebilir. Bu durum, asilin vekilden yapmasını istediği ile vekilin çıkarı arasında bir tutarsızlık meydana getirir. Burada amaç, vekilin (siyasi lider), asilin (halk) istediği şekilde hareket etmesini sağlayacak teşvikler yaratmaktır.⁴⁴¹

İkinci yol olan devletin içindeki kurumların siyasi kararlar ve savaş olasılığı üzerindeki etkisine ilişkin çalışmalar ise Bueno de Mesquita, Morrow, Siverson ve Smith'in⁴⁴² seçim teorisi (selectorate theory) yaklaşımı çerçevesinde gelişmiştir. Bu yaklaşım, liderlerin kendilerini yönetimde tutmaya yetecek bir grup seçmenin desteğini aldıkları sürece iktidarda kalabilecekleri varsayımına dayanmaktadır. Bu grup kazanan ittifak (winning coalition) olarak tanımlanmıştır. Demokrasilerde kazanan ittifakın büyüklüğünün seçmenlerin yarısına yakın olması gerekirken, antidemokratik rejimlerde ise çok daha küçük bir grubun desteği yeterli olabilmektedir. Lider; söz konusu grubun kendisini desteklemeye devam etmesi için grubu hoşnut etmek, kamu imkanlarından faydalanmalarını sağlamak zorundadır. Bu imkanlardan faydalanacak olan seçmen sayısı

⁴⁴⁰ Zagare, Slantchev, a.g.m., s. 41-47.

⁴⁴¹ George W. Downs ve David M. Roche, "Conflict, Agency, and Gambling for Resurrection: The Principal-Agent Problem Goes to War", *American Journal of Political Science*, 38, (1994), s. 362-380.

⁴⁴² Bkz. Bruce Bueno de Mesquita, Alastair Smith, Randolph M. Siverson, James D. Morrow, *The Logic of Political Survival*, Cambridge: The MIT Press, 2003.

da rejimin yapısına göre değişiklik göstermektedir. Demokratik rejimlerde bu sayı yüksek iken, antidemokratik rejimlerde düşüktür. Buradan yola çıkarak yaklaşım, savaşın ortaya çıkması, savaşın hedefleri ve savaşın sonlanması konularına da değinmektedir. Uluslararası ilişkilerin aktörü olan devletin yeknesak olarak ele alan modeller ile parçalı olarak ele alan modellerin arasındaki teknik farklılıklar önemlidir. Çünkü bu farklı modellerin sahip olduğu varsayımlar farklıdır ve aynı zamanda bu modeller birbirlerinden farklı konuları da ele almaktadırlar. Bu sebeple bu modellerin arasındaki farklılıkların üzerinde durmak gerekmektedir.

3.3.4.1. Devlet Merkezli ve Devlet Merkezli Olmayan Rasyonel Tercih Modelleri

Halen devam etmekte olan bir süreç olarak kabul edilen, Uluslararası İlişkiler disiplinindeki son dönem rasyonel tercih çalışmalarını farklı bir şekilde sınıflandırmak da mümkündür. Bu sınıflandırmada birinci grubu sadece devleti aktör olarak ele alan ve devletler arası ilişkileri inceleyen devlet merkezli rasyonel tercih modelleri (state centric rational choice models) oluştururken, ikinci grubu hem devletler arası ilişkileri hem de devlet içi etkileşimleri ele alan rasyonel tercih yaklaşımları oluşturmaktadır. İkinci grup rasyonel tercih yaklaşımlarına ekonomi politik rasyonel aktör modelleri (political economy rational actor models) de denmektedir. Birinci gruptaki devlet merkezli rasyonel tercih modelleri daha çok devletler arasındaki çatışmaları modellerken, ikinci gruptaki ekonomi politik rasyonel aktör modelleri ise daha sıklıkla farklı rejim türlerinin dış politika üzerindeki etkisine ilişkindir.

3.3.4.1.1. Devlet Merkezli Çatışma Modelleri

Devleti ana aktör olarak ele alan devlet merkezli rasyonel tercih çatışma modelleri iki ana gruba ayrılmaktadır. Bunlardan biri yıpratma savaşı (war of attrition) modelleri, diğeri ise savaş ve barış üzerine risk analizlerinin yapıldığı olasılık (lottery based) modelleridir.

3.3.4.1.1.1.Yıpratma Savaşı (War of Attrition) Modelleri

Yıpratma savaşı modellerinde savaşların başlaması (initiation), tırmanması (escalation) ve sonlanması (termination) incelenmektedir. Bu modellerde savaş konusu olan ve hasımlar arasında paylaşılabilen şey genellikle bölünemez birşeydir. Başka bir deyişle, bu durumlarda kazanan bütün parsayı toplamaktadır (winner take all). Böyle durumlarda, ya taraflardan biri daha başlangıçta çekilmekte ve gerilim sonuçlanmakta ya da durum, taraflar arasında bir açık arttırma sürecine benzetilen tırmanma halini almaktadır. Bu durumda da taraflar; beklenen yarar beklenen maliyetten daha büyük olduğu sürece arttırmaya, yani gerilimi tırmandırmaya, devam edeceklerdir. Bu da iki güç arasındaki tırmanmanın beklenen maliyetin beklenen faydadan yüksek olduğu ana kadar süreceği anlamına gelmektedir. Eğer savaştan beklenen fayda, beklenen maliyetten yüksek olursa, durum savaşla sonlanacaktır.⁴⁴³

Bu tip modeller aynı zamanda caydırıcılık politikasının da incelendiği çalışmalardır. Basitçe anlatmak gerekirse, saldırmanın maliyetinin, saldırıdan beklenen kazançtan fazla olduğu durumlar, saldırganın caydırıldığı durumlardır. Bu tür maliyet hesaplamalarının genellikle birçok belirsizlik içermesi sebebiyle, caydırıcılık meseleleri aynı zamanda bir belirsizlik durumudur. Bu sebeple, anlaşmazlığın her iki tarafının ödemeye hazır oldukları bedelin baştan bilinmesi, durumun doğası gereği gerilimin daha başlamadan sonlanmasını sağlayacaktır. Bu sebeple caydırıcılık meselesi aslında saldırganı saldırmaktan ya da krizi tırmandırmaktan vazgeçirecek bedeli bulma işi olarak tanımlanabilir. Schelling, 1960'ta yazdığı "Strategy of Conflict" eserinde caydırıcılığı rasyonel aktör perspektifinden incelemiş ve Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Sovyetlere karşı uyguladığı caydırıcılık politikasını izah etmeye çalışırken⁴⁴⁴; Powell, Schelling'in çalışmasını bir seviye ileri götürerek, belirsizliğin olduğu durumların caydırıcılığın daha etkili olmasını sağladığını iddia etmiştir. Ona göre, çatışmayı tırmandırmanın ortaya çıkaracağı sonuçların saldırgan için belirsiz olduğu durumlar, saldırganın statükoyu değiştirme konusundaki inisiyatifini azaltmaktadır.⁴⁴⁵ Downs ve Locke, belirsizliğin silahlanma yarışlarının durdurulabilmesi ve müzakere edilebilecek uluslararası uyuşmazlıkların şekillendirilebilmesindeki önemi ve yararı üzerinde

⁴⁴³ Bueno de Mesquita, 2010, a.g.m., s. 4-5.

⁴⁴⁴ Schelling, 1960a, a.g.e.

⁴⁴⁵ Powell, 1990, a.g.e.

çalışırken⁴⁴⁶; Zagare ve Kilgour, etkili caydırıcılık için sadece saldırganı kabul edemeyeceği bir bedelle karşı karşıya bırakacak güç ve yeteneklere sahip olmanın yeterli olmadığını, aynı zamanda inandırıcı bir tehdit oluşturmak için muktedir bir iradenin olması gerektiğini vurgulamışlardır.⁴⁴⁷ Böyle bir iradenin olması, aktörün diğer aktörü caydırmaya yönelik tehdidinin oyunun her aşamasında diğer aktörün herhangi bir stratejisine karşı her zaman en iyi tercih (best reply) konumunda olmasını sağlamaktadır. Bu durum, stratejinin “subgame perfect” olduğu anlamına gelmektedir. Oyun kuramsal modeller ile kullanılan ‘subgame perfection’ tabiri aynı zamanda kusursuz caydırıcılık (perfect deterrence) tabirini de ortaya çıkarmıştır ve geniş kapsamlı nükleer saldırılar gibi birçok caydırıcı tutumun kusursuz caydırıcılıktan uzak olduğu vurgulanmıştır. Çünkü nükleer bir savaş, saldırıyı ilk gerçekleştiren tarafın da büyük çaplı yıkımı ile sonuçlanacaktır ve bu sebeple nükleer saldırı tehdidinin subgame perfect olması mümkün değildir.⁴⁴⁸

3.3.4.1.1.2. Olasılıksal (Lottery Based) Modellemeler

Olasılıksal (lottery based) modellemeler, rasyonel aktörler arasında savaşın gerçekleşmesi ihtimalini genel olarak iki ön gerekliliğe bağlamaktadır. Birincisi, savaşın maliyeti ile ilgilidir ve bu gerekliliğe göre, savaşın ortaya çıkması en azından savaşın taraflarından biri için savaş maliyetinin savaştan beklenen kazançtan fazla olmamasına bağlıdır. İkinci ön gereklilik ise James Fearon’ın geliştirdiği, görüşme ya da pazarlık sürecinin başarısız (bargaining failure) olması durumudur. Bu görüşe göre, başarısız pazarlık süreçleri, her iki tarafın da kabul edebileceği, uygulanabilir bir anlaşmanın ortaya çıkmasına engel olmaktadır. Bu sebeple, rasyonel aktörler arasındaki savaşları anlamak için, karar vericilere göre hangi durumlarda ve hangi inisiyatiflerle savaştan beklenen kazancın, savaşın maliyetinden yüksek olduğunu ve neden pazarlık süreçlerinin başarısızlığa uğradığını anlamak gerekmektedir. Rasyonel tercih yaklaşımına göre, karar vericiler beklenen bir savaşta karşılaşacakları kazanç ya da kayıpları, kendi hedefleri,

⁴⁴⁶ George W. Downs, David M. Roake, *Tacit Bargaining, Arms Races, and Arms Control*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1990.

⁴⁴⁷ Frank C. Zagare, D. Marc Kilgour, *Perfect Deterrence*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

⁴⁴⁸ Frank C. Zagare, "Reconciling Rationality with Deterrence: A Re-examination of the Logical Foundations of Deterrence Theory", *Journal of Theoretical Politics*, 16, 2, (2004), s. 107–141; Bueno de Mesquita, 2010, a.g.m., s. 4-5.

kanaatleri, içinde buldukları şartlar ve kısıtlar çerçevesinde değerlendirirler ve her iki taraf açısından da avantajlı bir anlaşma noktası varsa, o noktayı bulur ve uzlaşırlar. Fearon'a göre⁴⁴⁹ pazarlık sürecindeki hatalar savaşın patlak vermesinde çok önemli bir etkidir. Ona göre, her iki rasyonel aktörün de savaşın yüksek maliyetleri konusunda hemfikir olduğu bir pazarlık süreci eninde sonunda savaşla sonlanmayacak ve bir anlaşma sağlanacaktır. Böyle bir durumda, anlaşmazlık unsuru olan kaynaklar, yaşanacak bir savaş sonucunda paylaşılacak şekilde, savaş gerçekleşmeden paylaşılmış olur. Böylece taraflar, savaşın yaratacağı maliyet ve sebep olacağı yıkımdan da kurtulmuş olacaktırlar.⁴⁵⁰

James Fearon, devletleri ana aktör olarak ele alarak, pazarlık sürecinin başarısızlığa uğramasını üç şarta bağlamıştır ve bu üç durumdan herhangi birinin gerçekleşmesinin pazarlık sürecini başarısızlığa uğratacağını iddia etmiştir.⁴⁵¹ Bunlar asimetrik bilgi (asymmetry of information), yükümlülükleri yerine getirmeme (commitment problem) ve bölünemez bir çıkar (winner-take-all) üzerindeki çekişmedir.

3.3.4.1.1.2.1. Asimetrik Bilgi

Bilginin asimetrik olması, bilginin eksik (incomplete) olması yani taraflardan birinin, diğer tarafın önceki hareketlerinden haberdar olmaması, ve/veya bilginin kusurlu (imperfect) olması yani oyundaki alternatif sonuçlara diğer tarafın ya da kendisinin atfettiği değerlerin büyüklüğünü tam olarak bilememesi demektir. Bu durum da, taraflardan birinin ya da her ikisinin de aralarındaki pazarlık mesafesini (bargaining range) yanlış kestirmelerine, yani pazarlık sürecinde birbirlerine ne gibi imtiyazlar verebileceklerini ve bu imtiyazlara ne gibi karşılıklar alabileceklerini kestirememelerine sebep olmaktadır. Birbirlerini ve durumu yanlış idrak eden taraflar da anlaşmaktan çok, savaşa yakın olacaktırlar. Bilgi asimetrisi, liderlerin sahip oldukları savaş kabiliyetleri ya da amaçları hakkında dezenformasyon üretmelerini ve buradan çıkar elde etmelerini sağlayabilir. Fakat böyle bir durum pazarlık sürecinde liderlerin karşı taraftan daha fazla taviz

⁴⁴⁹ Fearon, 1995, a.g.m., s. 379-414.

⁴⁵⁰ Matthew O. Jackson, Massimo Morelli, "The Reasons for Wars: An Updated Survey" *The Handbook on the Political Economy of War*, ed. Christopher J. Coyne, Rachel L. Mathers, Cheltenham UK: Edward Elgar Publishing Limited, 2011, ss. 38-39.

⁴⁵¹ Fearon, 1995, a.g.m., s. 379-414.

koparmalarını sağlayabileceği gibi, gerilimin artmasına ve durumun belki de her iki tarafın da aslında tercih etmeyecekleri ve büyük kayıplara uğramalarına yol açacak bir savaşla sonlanmasına da sebep olabilir.⁴⁵²

Bilgi asimetrisi birçok sebeple ortaya çıkabilir. Asimetrik bilgi, aktörlerin birbirlerinin nispi ya da mutlak güçleri hakkında farklı bilgilere ya da beklentilere sahip olmaları durumudur. Bu bilgiler, aktörlerin silahlanma seviyeleri, askeri personelin nitelik ve niceliğe bağlı kabiliyetleri ve taktik kapasitesi, kararlılık (determination) derecesi, coğrafi özellikler, siyasi ortam gibi pek çok alan ile ilgili olabilir.⁴⁵³ Asimetrik bilgi ile pazarlık aşamasındaki başarısızlık arasındaki ilişki ilk olarak, Myerson ve Satterwaite'nin⁴⁵⁴ 1983 yılında yayınladıkları “Efficient Mechanisms for Bilateral Trading” adlı makalelerinde ortaya konmuştur. Bu makaledeki modelleme ışığında asimetrik bilginin söz konusu olduğu basit bir savaş modellemesi yapmak için A devleti ile B devleti arasında geçen bir pazarlık sürecinde A devletinin gücünün B devleti tarafından bilinemediğini varsayalım. Böyle bir eksik bilgi durumunda B devlete göre, A devletinin güçlü ya da zayıf olma olasılığı eşittir. Savaşın maliyetinin düşük olduğunu; savaşın, galip tarafın bütün kaynakları ele geçirmesi ve diğer tarafı tamamıyla işgal etmesi ile sonuçlanacağını varsayalım. A devleti güçlü ise, savaşı kazanma ihtimalinin $\frac{3}{4}$, zayıf ise $\frac{1}{4}$ olduğunu varsayalım. Bu varsayımlar altında, savaştan kaçınmak için güçlü bir A devleti ile yapılacak bir anlaşmanın uygulanabilir olması için, A devlete bu anlaşma ile en az toplam kaynakların $\frac{3}{4}$ 'ü eksi A'nın savaş maliyeti büyüklüğünde bir kazanç önerilmesi gerekmektedir. Aksi halde, beklenen çıkarını (expected payoff) maksimum kılmak isteyen güçlü A anlaşmaya yanaşmayacaktır.⁴⁵⁵ Çünkü bu kazanç, güçlü A'nın savaşa girdiği zaman elde etmeyi beklediği sonuçtur. Güçlü A'nın savaşa girmesi halinde, galip gelme ve kaynakları ele geçirme ihtimali $\frac{3}{4}$ 'tür. Fakat aynı zamanda savaşın A aktörü için bir maliyeti de vardır. Bu sebeple A'nın savaştan beklediği kazanç, kaynakların $\frac{3}{4}$ 'ü eksi savaşın A'ya getirdiği maliyettir. Bu sebeple, yapılacak bir anlaşmada güçlü A'ya en az bu miktarda bir kazancın sunulması, A'nın savaşı tercih

⁴⁵² Bueno de Mesquita, 2010, a.g.m., s. 7-8.

⁴⁵³ Jackson, Morelli, a.g.m., s. 39-40.

⁴⁵⁴ Roger B. Myerson, Mark A. Satterthwaite, “Efficient Mechanisms for Bilateral Trading”, *Journal of Economic Theory*, Vol. 29. No. 2, (1983).

⁴⁵⁵ Jackson, Morelli, a.g.m., s. 40-41.

etmemesini sağlayacaktır. Aksi halde, A'nın savaştan beklediği çıkar, anlaşmada sunulan kazançtan fazla olacağı için, A savaşı tercih edecektir.

Bu açıklamadan sonra asimetrik bilginin savaşa nasıl yol açtığını anlamak kolaylaşmaktadır. A'nın güçlü mü yoksa zayıf mı olduğunun ayırt edilememesi durumunda, A zayıf olsa bile, beklenen çıkarını maksimize etmek isteyen ve bir asimetrik bilgi durumunun söz konusu olduğunu bilen A'nın anlaşmanın sağlanması için talebi en az, güçlü A'nın savaştan beklediği kazanç olan, kaynakların $\frac{3}{4}$ 'ü eksi A'nın savaş maliyeti olacaktır. Çünkü A'nın gücünün ayırt edilememesi, zayıf olsa bile, A'ya güçlüymüş gibi davranabilme imkanı sunmaktadır. Böyle bir durumda anlaşma sağlandığında, B devletinin elde edeceği kazanç en fazla kaynakların $\frac{1}{4}$ 'ü artı A'nın savaş maliyeti miktarında olacaktır. Yani B'nin anlaşmadan beklediği kazanç A'nın savaş maliyeti ile doğru orantılıdır. Pazarlık sürecinden beklenen kazançların bu şekilde olduğu bir durumda, eğer A için savaşın maliyeti oldukça düşük ise, B böyle bir anlaşmayı kabul etmeyecek ve savaşı tercih edecektir. Bu örnek, asimetrik bilgi durumunun bir pazarlık sürecini nasıl olumsuz etkileyebileceği ve süreci başarısızlığa uğratarak nasıl savaşa sebep olabileceğini rasyonalist bakış ile açıklamakta ve aynı zamanda rakibin niyeti (resolve) ya da gücü (strength) hakkında sahip olunan eksik ya da kusurlu (imperfect) bilginin başlı başına bir çatışma sebebi olacağını resmetmektedir. Çok açıktır ki; güçlü A güçlülüğünün B tarafından ayırt edilebilmesini isteyecektir, ve bu duruma B'yi inandırdığı sürece iki taraf arasında anlaşma sağlanacak ve durumun savaşa evrilmesi engellenecektir. A'nın güçlü olduğuna B'yi inandıramaması ise A'nın zayıflığını ortaya çıkaracak ve pazarlık sürecinden A'nın daha düşük kazançla ayrılmasına sebep olacaktır. Ya da A gerçekten güçlü fakat B'yi buna inandıramamış ve pazarlık sürecinde istediğini B'ye kabul ettirememiş ise, asimetrik bilginin oluşumu engellenememiş olacak ve bu pazarlık sürecinin başarısızlıkla sonuçlanmasına, yani savaşın ortaya çıkmasına yol açacaktır. Bu örnek; devletlerin çeşitli askeri tatbikatlar, testler, törenler, geçitler ve benzeri şekillerle askeri kapasitelerini ve güçlerini ifşa etme isteklerinin rasyonelliğini ortaya koymaktadır.⁴⁵⁶ Sahip olunan gücün bu gibi araçlarla ortaya konması bir ölçüde asimetrik bilgi oluşumunu sınırlandıracak ve buna bağlı olarak istenmeyen çatışmaların çıkmasını engelleyecektir. Sahip olunan gücün gizlenmesinin avantaj sağladığı

⁴⁵⁶ a.g.m., s. 41-42.

durumların da olduğu bazı çalışmalar⁴⁵⁷ yapılmış olsa da; bağlayıcı anlaşmaların mümkün olduğu durumlarda, sahip olunan gücün açığa vurulması ve karşı tarafın buna inandırılması, büyük avantaj sağlamak ve pazarlık pozisyonunu güçlendirmektedir.⁴⁵⁸

Pazarlık sürecini başarısız kılan bir diğer bilgiye dayalı sebep ise aktörlerin birbirleri ile tutarsız kanaatlere (inconsistent beliefs) sahip olmalarıdır. Örneğin her iki tarafın da aynı anda savaştan kazanç sağlaması pek mümkün bir durum değildir. Her iki tarafın da savaşın kendisi için kazançlı olacağını düşünmesi tarafların tutarsız kanaatlere sahip olduğunu göstermektedir. Taraflar, bu tutarsız kanaatlerini sürdürdüğü sürece savaştan kazançlı çıkacaklarına dair düşünceleri değişmeyecek ve savaşmamalarını sağlayacak bir anlaşmaya varmaları imkansız olacaktır.⁴⁵⁹

Bilgi asimetrisinin pazarlık sürecine yaptığı olumsuz etki ile ilgili son olarak bahsedilecek husus ise diğer aktörün motivasyonu ile ilgili sahip olunan kanıdır. Başka bir deyişle, aktörlerden birinin, diğer aktörün rasyonel olup olmama durumu hakkında eksik bilgiye sahip (incomplete information) olması pazarlık sürecini olumsuz etkileyecektir. Bu durumda diğer aktörün irrasyonel olma ihtimali göz önünde bulundurulmaktadır. Çok düşük bir ihtimalle bile olsa, silahlı bir irrasyonel düşmanla karşı karşıya olma ihtimali, rasyonel bir aktörün belli seviyelere kadar silahlanmasına neden olacaktır. Bu silahlanma, rasyonel olsun ya da olmasın, diğer aktörü tekrar silahlanmaya itecektir. Silah niteliklerinin ya da niceliklerinin yükseltilmiş olması, ilk aktörün yeni bir silahlanma sürecini tekrar başlatmasına sebep olacak ve bu döngü bu şekilde devam edecektir. Bu durum uluslararası ilişkiler teorisinde güvenlik ikilemi ya da spiral model olarak adlandırılmaktadır.⁴⁶⁰ Çatışmanın durumuna ve silahlanmanın yol

⁴⁵⁷ Slantchev, "Feigning Weakness" adlı makalesinde, pazarlık modellerinde, güçlü aktörün, maliyeti yüksek olsa bile güçlü olduğunun işaretlerini göstermesi (signalling) gerektiğini kabul etmekle beraber, bir savaş durumunda gücünü gizlemiş bir aktörün yapacağı taktiksel baskınlar ve ani saldırıların büyük avantaj sağladığını iddia etmiştir. Bkz. Slantchev, 2010, a.g.m., s. 357-88.

⁴⁵⁸ Jackson, Morelli, a.g.m., s. 42-43.

⁴⁵⁹ a.g.m., s. 43-44. Benzer hatalı hesaplamalar, bilgi eksikliğine bağlı olarak yapılan hatalar ya da nispi güçlere ilişkin farklı kanaatlerin sebep olduğu savaşlara ilişkin benzer çalışmalar için bkz. Blainey, 1973, a.g.e.; Erik Gartzke, "War Is in the Error Term", *International Organization*, 53, 3, (1999), s. 567-87; R. Harrison Wagner, "Bargaining and War", *American Journal of Political Science*, 44, 3, (2000), s. 469-84; Alastair Smith, Allan C. Stam, "Bargaining and the Nature of War", *Journal of Conflict Resolution*, 48, 6, (2004), s. 783-813.

⁴⁶⁰ Spiral modelin kullanıldığı bazı çalışmalar için bkz. Waltz, 1959, a.g.e.; Schelling, 1960a, a.g.e.; Andrew H. Kydd, "Game Theory and the Spiral Model", *World Politics* Vol. 49, 3, (1997), s. 371-400; Sandeep Baliga, Tomas Sjöström, "Arms Races and Negotiations", *Review of Economic Studies*, 71, 2, (2004), s. 351-69.

açtığı maliyetlere de bağlı olarak, iki rasyonel aktörün birbirlerinin motivasyon ve rasyonellik durumlarıyla ilgili yeterli bilgiye sahip olamamaları, bu aktörlerin çok yüksek seviyelerde silahlanmalarına ve karşı tarafın ilk saldırıyı gerçekleştireceği korkusuyla her an saldırmaya hazır durumda olmalarına sebep olabilir. Burada görüldüğü gibi aktörlerin, birbirlerinin rasyonel olduklarından emin olmaları bu problemin aşılmasını sağlayacaktır. Bunu sağlamak için de şartlar uygun olduğu ölçüde aktörler arasında iletişim kurulması gerekmektedir.⁴⁶¹

3.3.4.1.1.2.2. Yükümlülükleri Yerine Getirmeme

Diğer bir savaş sebebi olan yükümlülüklerin yerine getirilmemesi (commitment problem), taraflardan birinin diğerine ya da her ikisinin birbirine yükümlülüklerini yerine getirme konusunda güvenmemesi durumudur. Tarafların verdikleri sözlerden dönme ihtimalleri varsa ya da tarafların daha önceki davranış tarzları bu şekilde davranabileceklerini göstermekte ise, bu durum taraflar arasında güvensizlik yaratmakta ve tarafların anlaşma konusunda inisiyatif kullanmalarını engellemektedir.⁴⁶² Aslında yükümlülüklerin yerine getirilmemesi, başarısız pazarlıkların en yaygın sebebidir. Devletler arasındaki ticari anlaşmalardan saldırmazlık anlaşmalarına kadar her türlü anlaşmada, anlaşmanın şartlarını garanti altına almak ve tarafların yükümlülüklerini yerine getireceklerinden tamamen emin olmak mümkün değildir. Bu güvensizliğin sebebini aslında yüzyıllar evvel doğa durumunu anarşik olarak nitelendiren Hobbes, ‘Leviathan’ adlı eserinde ortaya koymuştur. Hobbes’a göre, insanlar arasında güvensizlik hakimdir. Bu güvensizlik insanları kendi varlıklarını korumak için birbirleri ile çatışmaya yöneltir. Akıllı olan insan, bu şekilde anarşik bir ortamda yaşamının zorluklarının farkındadır ve barış içinde yaşayabilmek için haklarını Leviathan’a devreder.⁴⁶³ Fakat uluslararası sistemde bu gibi sosyal mutabakata ulaşmak pek de kolay değildir. Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütler belli ölçülerde bazı anlaşmaların uygulanabilmelerini sağlamaya muktedir olsalar da, örgütlerin kendi yapıları ve üyelerinin farklı motivasyonları buna her zaman imkan vermemektedir. Bu sebeple yapılan anlaşmaların

⁴⁶¹ Jackson, Morelli, a.g.m., s. 44; Baliga ve Sjöström, “The Strategy of Manipulating Conflict” adlı makalelerinde çatışmanın kurgusuna bağlı olarak aktörler arasındaki uygun iletişim imkanlarını ortaya koymuşlardır. Bkz. Sandeep Baliga, Tomas Sjöström, “The Strategy of Manipulating Conflict”, *American Economic Review*, 102, 6, (2012), s. 2897-2922.

⁴⁶² Bueno de Mesquita, 2010, a.g.m., s. 7.

⁴⁶³ Arı, 2013, a.g.e., s. 147-51.

ortaya koyduğu yükümlülükler, anlaşmanın kendi kendine uygulanabilir (self-enforcing) olmasını sağlamalıdır.⁴⁶⁴

Bir anlaşmanın kendi kendine uygulanabilir olması, anlaşmazlığın konusu ve anlaşmazlığın taraflarına bağlı olarak değişik şekillerde sağlanabilir. Örneğin, taraflardan birinin anlaşma şartlarından doğan imtiyazları tamamen elde ettikten sonra daha fazlasını talep etmemesi ya da karşı tarafı bir saldırı ile tehdit etmemesi için verilecek tavizlerin ya da aktarılabilecek kaynakların belli bir zamana yayılarak yerine getirilmesi, anlaşmanın uygulanabilir olmasını sağlayabilir. Bu süreçte periyodik aralıklarla sağlanan imtiyaz ya da ödemeler, o tarafın anlaşmayı ihlal etmeye yönelik dürtülerini dengeleyecektir. Gelecekte beklenen ve planlanmış bir imtiyaz ya da kaynak aktarımı, saldırma potansiyeli olan tarafın anlaşmayı bozma yönündeki muhtemel güdülerini ortadan kaldıracaktır.⁴⁶⁵

3.3.4.1.1.2.3. Çıkarın Bölünememesi

Fearon'ın ortaya attığı üçüncü savaş sebebi ise çıkarın bölünememesi durumudur. Çıkarın bölünememesi çekişme konusu olan meselenin özü itibari ile problemi küçük imtiyazlar ile çözmenin mümkün olmamasıdır. Bu tür çekişmeler, kazananın bütün parsayı topladığı (winner-take-all) durumlardır ve taraflar arasında anlaşma sağlanması mümkün değildir. Bu tür durumlar genellikle yıpratma savaşı halini alır⁴⁶⁶. İç savaşlar söz konusu olduğunda ya da bir toprak parçası üzerindeki anlaşmazlıklar genellikle çıkarın bölünemediği durumlardır.⁴⁶⁷

3.3.4.1.2. Ekonomi Politik Rasyonel Tercih Modelleri

Dış politika yapım sürecini büyük ölçüde realist bir perspektiften ele aldığı varsayılan rasyonel tercih yaklaşımının, devletlerin üniter aktör olma durumlarının sorgulandığı günümüz uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde önemli bir meydan okumayla karşı karşıya olduğu açıktır. Bu durumun en önemli nedeni, uluslararası

⁴⁶⁴ Jackson, Morelli, a.g.m., s. 44-45.

⁴⁶⁵ a.g.m., s. 45-46.

⁴⁶⁶ Bkz. Yıpratma Savaşı (War of Attrition) Modelleri.

⁴⁶⁷ Bueno de Mesquita, 2010, a.g.m., s. 7.

ilişkilerin temel aktörü olarak devleti ele alan realist ve neo-realist yaklaşımların özellikle II. Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası ilişkiler çalışmalarındaki hakimiyetinin günümüzde nispi bir gerileme içinde olmasıdır. Realist yaklaşımların ele almış olduğu ve devlet çıkarının, egemen otoritenin (genellikle monarkın) çıkarı ile aynı anlama geldiği merkezi monarşilerin yerini günümüzde gelişmiş ya da gelişmekte olan demokrasilerin ya da şeklen yapılan seçim sistemlerinin hüküm sürdüğü otokrasilerin yer aldığı görülmektedir. Bu sebeple, devleti merkezde tek karar verici üniter bir yapı olarak ele alan realist yaklaşımı temel alan rasyonel tercih modellerinin günümüz uluslararası ilişkilerini analiz etmesi bazı durumlarda zor olabilmektedir.

Bununla beraber, günümüzde uluslararası ilişkiler aktörlerinin çeşitlilik göstermesi sebebiyle aktör çıkarları da çeşitlilik arz etmektedir. Günümüz uluslararası sisteminde, devletin yanında bireyler, liderler, çeşitli ulusal ya da uluslararası örgütler ya da çok uluslu şirketler gibi çok farklı kimlik ve kurum uluslararası ilişkiler aktörü konumundadır.⁴⁶⁸ Günümüz uluslararası ilişkilerinde çıkar anlayışı, yalnızca güç ve güvenlik bağlamından çıkmakta, kişisel ya da kurumsal anlamda her türlü maddi ya da manevi unsuru içerebilmektedir. Ekonomi politik rasyonel aktör modelleri, devletlerarası etkileşimlerle beraber devletlerin içsel yapılarını da göz ardı etmeyen modeller sunarak günümüz uluslararası ilişkilerinde dış politika analizine azımsanmayacak katkılar sağlamakta; devleti merkeze alan yaklaşımlarla açıklanamayan, iç politikanın dış politika üzerindeki etkilerini analiz edebilmektedir.

Vatandaşlar, elitler, liderler, devletler, sivil toplum kuruluşları, uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler ve daha birçok unsur uluslararası ilişkilerin aktörü olabildiği gibi, uluslararası ilişkilerde aktörlerin hedefleri de çeşitlilik göstermektedir. Ulusal güvenliği güçlendirmek; ulusal gücü geliştirmek; uluslararası normlar, politikalar ya da kurallar üzerinde hakimiyet kurmak, kişisel güce ya da servete sahip olmak, sahip olunan makamda devamlılığı sağlamak, karar mekanizmaları üzerinde etki sahibi olmak, hatta ölümden sonra cennete gitmek gibi çok çeşitli ulusal, kurumsal ya da kişisel hedeflerden söz etmek mümkündür. Rasyonalite varsayımı uluslararası ilişkilerde ne aktörlerin kimlikleri ne de hedefleri üzerinde bir kısıt oluşturmaz. Rasyonalite varsayımı sadece aktörlerin istek ve kanaatlerine göre hangi tercihlerde bulunabilecekleri üzerinde

⁴⁶⁸ Uluslararası İlişkilerde aktör meselesi için bkz. Arı, 2017, a.g.e., s. 59-85.

kısıtlamalar oluşturur. Rasyonalite varsayımı ve dolayısıyla rasyonel tercih modellerine göre devletin rasyonel ve üniter bir aktör olması durumu ne bir gerekliliktir, ne de tamamıyla reddedilen bir durumdur. Başka bir deyişle, rasyonel tercih modelleri devleti üniter bir yapı olarak da, parçalı bir yapı olarak da modellerinde kullanmaktadır. Devleti parçalı bir yapı olarak ele alan ekonomi politik rasyonel tercih modelleri aynı zamanda uluslararası ilişkilerin aktörü olan devletin içyapısındaki karar verme süreçlerini değerlendirerek, iç politikanın dış politika üzerindeki etkilerini de analiz edebilmektedir. Bu sebeple, ekonomi politik rasyonel tercih modelleri, dış politika analizinin artık yalnızca devleti insana benzeterek yapılmasının mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Özellikle çatışma ve savaş durumlarına yönelik etkin dış politika analizlerinde artık devletlerin yönetsel ve beşeri yapıları, kurumları, yerel örgütlenmeleri gibi içsel dinamiklerinin de koordineli bir şekilde dış politika analizlerine eklenmesi gerekmektedir. Ancak bu sayede, çatışma durumlarında devletlerin içsel şartlarının karar vericiler üzerinde ne gibi etkileri olduğunu ölçen dış politika analizleri yapılabilir.⁴⁶⁹

Uluslararası ilişkilerde karar alma yaklaşımları ve kuramları, uluslararası ilişkiler disiplininin alt dallarından biri olan dış politika analizinin alanına girmektedir. Dış politika analizinin uluslararası ilişkiler disiplininin diğer kuramsal yaklaşımlarından ayrıldığı nokta, esas açıklamaya odaklandığı şeyin sistemsel ya da yapısal durumlardan çok, dış politika karar vericileri olmasıdır. Dış politika analizi yaklaşımına göre dış politikayı açıklamak için esas üzerinde durulması gereken şey dış politika karar vericilerinin kendisidir. Diğer yapısal ya da sistemsel meseleler dış politika analizinde ikinci derecede önem taşımaktadır. Aslında karar alma sürecini etkilediği sürece dış politika analizi en alt düzeyinden en üst düzeyine kadar bütün analiz düzeylerindeki açıklayıcı değişkenlerin dış politika analizi bağlamında önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu sebeple dış politika analizinin, uluslararası ilişkiler disiplininin bütün alt dalları arasında en bütünleyici olan kuramsal yaklaşım olduğu savunulabilir. Dış politika analizinin esas araştırma konularını; kişisel değişkenler, grup dinamikleri, örgütsel süreçler, bürokrasi, iç politika, kültür ve sistemsel yapıların dış politika karar verme süreci üzerindeki etkileri oluşturmaktadır. Fakat bu konular dış politika analizinde ancak dış politikanın tek gerçek aktörü olan karar verici bireylerin üzerinde etkili olduğu

⁴⁶⁹ Bueno de Mesquita, 2010, a.g.m., s. 3-4.

sürece önemlidir. Dış politika analizi uluslararası ilişkiler disiplininin aktör merkezli kuramıdır.⁴⁷⁰

Dış politika analizlerinde devletin başlıca aktör olarak ele alınması devletlerin iç yapılarının ya da iç politikalarının devletler arası ilişkileri açıklamada önemli olmadığı anlayışının oluşmasına sebep olabilmektedir. Bununla beraber, uluslararası ilişkilerin ana kuramsal yaklaşımlarında sıklıkla devlet, insanın sahip olduğu özelliklerle benzeştirilmektedir. Uluslararası politikanın kuramsal anlatımında devletlerin insanlaştırılması, meseleyi açıklamada kolaylık sağlamaktadır. Fakat unutulmamalıdır ki, politikayı yapan devletler değil, insanlardır; devletlerin tercih ya da kanaatleri yoktur, fakat insanların vardır. Ekonomi politik modeller, dış politika çıktılarını devletlerin iç politik meseleleri, kurumsal yapıları, lider motivasyonları gibi içsel etkileşimleri sonucu oluşan bir denge sonucu ortaya çıktığını varsayar. Bu modellerde, liderin en büyük motivasyonunun, elinde bulundurduğu gücü genişletmek ve/veya görevde bulunduğu süreyi mümkün olduğunca uzatmak olduğu varsayılır. Milli güvenliğin güçlendirilmesi ya da milli refahın genişletilmesi gibi toplumsal çıkarlar ikinci plandadır.⁴⁷¹

Ekonomi politik araştırmaların önemli bir kısmı, dış politika meselelerinin iç politik gelişmelerden ciddi ölçüde etkilendiği savının üzerine kurulmuştur. Bu sebeple ekonomi politik yazının önemli bir kısmı demokratik ve demokratik olmayan kurumlar arasındaki farklılıklara odaklanır. Örneğin Kurt Taylor Gaubatz “Elections and War”⁴⁷² adlı kitabında ve Alastair Smith “Election Timing”⁴⁷³ adlı kitabında, demokratik liderlerin giriştikleri savaşların zamanlamasının, seçim tarihleri ve seçim kuralları ile yakından ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu konuda belkide en önemli katkı Fearon’un

⁴⁷⁰ Decision making and foreign policy analysis - Decision Making <http://www.americanforeignrelations.com/A-D/Decision-Making-Decision-making-and-foreign-policy-analysis.html#ixzz1YOf8tHyH>

⁴⁷¹ Ekonomi politik rasyonel tercih modellerinin kullanıldığı bazı önemli çalışmalar için bkz: Bruce Bueno de Mesquita, David Lalman, *War and Reason: Domestic and International Imperatives*, New Haven: Yale University Press, 1992; James D. Fearon, “Domestic Political Audiences and the Escalation of International Disputes”, *American Political Science Review* 88, (1994), s. 577–92; Suzanne Werner, “Absolute and Limited War: The Possibilities of Foreign Imposed Regime Change”, *International Interactions*, 22, (1996), s. 67–88; Alastair Smith, “Testing Theories of Strategic Choice: The Example of Crisis Escalation”, *American Journal of Political Science*, 43, 4, (1998), s. 1254–83; Bruce Bueno de Mesquita, James D. Morrow, Randolph M. Siverson, Alastair Smith, “An Institutional Explanation of the Democratic Peace”, *American Political Science Review*, 93, (1999), s. 791–807; Mesquita, Smith, Siverson, Morrow, a.g.e.; Kenneth A. Schultz, *Democracy and Coercive Diplomacy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

⁴⁷² Kurt Taylor Gaubatz, *Elections and War: The Electoral Incentive in the Democratic Politics of War and Peace*, Stanford: Stanford University Press, 1999.

⁴⁷³ Alastair Smith, *Election Timing*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

ortaya attığı izleyici maliyeti (audience cost) kavramsallaştırmasıdır. Fearon⁴⁷⁴ kurduğu modelde, demokratik liderlerin saldırgan politikalar izleme konusunda otokrat liderlere göre daha fazla baskı altında olduklarını iddia etmiştir. Fearon'a göre, girişilen tehdit sonucu hasmın caydırılmadığı durumlarda, demokratik yönetimlerde halk (audience) lidere bunun bedelini (cost) ödetir, fakat otokrat yönetimlerde aynı durum söz konusu değildir. Bu modele Fearon, izleyici maliyeti (audience cost) ismini vermiştir. İçinde buldukları baskı nedeniyle demokratik yönetimler, gerçekleştirdikleri tehditlerde otokratik yönetimlere göre daha inandırıcı (credible) olmak zorundadırlar. Çünkü demokratik yönetimler için izleyici maliyeti (audience cost) çok yüksek iken, otokratik yönetimler için aynı şey geçerli değildir. Bu sebeple, devletler arasındaki anlaşmazlıkların şiddete yönelme ihtimali, tarafların demokratik olup olmamaları ile yakından ilgilidir. Rakiplerinin gerginliği tırmandırmayı seçmeyecekleri, çatışmadan cayacakları beklentisi içinde oldukları sürece, demokratik devletler rakiplerine meydan okumaya ve saldırgan politikalar izlemeye devam edeceklerdir. Rakibin cayması beklenmiyorsa, demokratik yönetimlerin tehdit etmek yerine pazarlık sürecini ön planda tutmaları ve meydan okumayı seçmemeleri beklenir. Eğer yanlışlıkla hasmın cayacağı tahmin edilmiş ve tehdit gerçekleştirilmişse, demokratik yönetimler yüzleştikleri izleyici maliyeti gereği, otokratik yönetimlere göre daha fazla yapmış oldukları tehdidin arkasında durma ve bu duruşlarını sürdürme ihtiyacı hissederler.

Fearon'un 'izleyici maliyeti' modelini temel alarak rasyonel tercih kuramını kullanan birçok çalışma⁴⁷⁵ yapılmış olmakla beraber Schultz'un⁴⁷⁶ çalışması özellikle dikkat çekmektedir. Devletin iç politikasındaki iki önemli aktör olarak hükümet (incumbent government) ve meşru muhalefeti (legitimate opposition) modelinde kullanan Schultz, meşru bir muhalefetin yer aldığı demokratik yönetimlerde, hükümetlerin maceracı ve riskli bir dış politika sergilemelerinin demokratik olmayan yönetimlere göre daha zor olduğunu ortaya koymuştur. Genel olarak açıklamak gerekirse, rejim türlerinin savaflara ya da gerginlik politikalarına yatkınlıkları üzerine yapılan rasyonel tercih yaklaşımları, demokrasilerin giriştikleri çatışmacı politikalarda diğer yönetim şekillerine göre çok daha seçici davrandıklarını ve sahip oldukları kurumsal kısıtlar nedeniyle kesin

⁴⁷⁴ Fearon, 1994, a.g.m.

⁴⁷⁵ Önemli birkaç çalışma için bkz. Alastair Smith, 1998, a.g.m.; Branislav L. Slantchev, "Politicians the Media and Domestic Audience Costs", *International Studies Quarterly* 50, (2006), s. 445-77.

⁴⁷⁶ Schultz, 2001, a.g.e.

zafer beklentisi içinde olmadıkları gerilimlere kendilerini atmadıklarını ortaya koymaktadır.⁴⁷⁷

Ekonomi politik modellemelerin uluslararası ilişkiler yazınına yaptığı bir diğer katkı da demokratik barış olarak adlandırılan, demokratik devletlerin birbirleriyle savaşma ihtimallerinin, savaşın iki demokratik olmayan devlet ya da bir demokratik ve bir demokratik olmayan devlet arasında yaşanma ihtimalinden düşük olduğunu savunan yaklaşımı modelleyebilme imkanı sunmuş olmasıdır. Ekonomi politik perspektif, demokrasilerin içsel yapılarını ve örgütsel davranışlarını dikkate alarak demokratik barış yaklaşımını ve bu yaklaşımla ilgili ampirik düzenlilikleri açıklamaya çalışmaktadır. Bununla beraber ekonomi politik perspektif, demokrasilerin bu duruşlarını normatif saikler sebebiyle sergiledikleri ve bununla beraber demokrasilerin dünyada demokratik bir dönüşüm amaçladıkları görüşünü eleştirmektedirler.⁴⁷⁸

Otokratik liderlerin uyguladıkları başarılı ya da başarısız kamu politikaları, liderin çevresindeki ileri gelenlerin ya da yönetici sınıfın çok fazla ilgilendiği meseleler değilken, bu konularda liderin sergileyeceği başarı ya da başarısızlık bu sınıfın lidere olan sadakatini etkilemez. Yönetici sınıfın ya da belli ölçülerde gücü elinde bulunduran sınıfın lidere olan sadakatini belirleyen yegane şey, liderin bu kesimlere sağladığı rantın miktarıdır. Bu sebeple bir otokrat, elindeki maddi kaynağı çevresindeki kesime aktararak harcamak ya da giriştiği bir savaşta galip gelmek için harcamak arasında kalırsa, otokratın daha çok birinci seçeneği tercih etmesi beklenir. Çünkü bir otokratın, onu destekleyen ve bunun karşılığında rant peşinde koşan çevresindeki kesimin beklentileri karşılanmadığında, bu kesim tarafından devrilme ihtimali, kaybettiği bir savaştan sonra dış güçlerin onu devirme ihtimalinden çok daha yüksektir. Bu sebeple otokratların dış güçlerle giriştiği bir savaşta galip gelmek için bir demokratik lider kadar kaynaklarını zorlaması beklenmez. Otokratın en büyük korkusu, onu içeride destekleyen güçler

⁴⁷⁷ Bruce Bueno de Mesquita, Randolph M. Siverson, “War and the Survival of Political Leaders: A Comparative Study of Regime Types and Political Accountability”, *American Political Science Review* 89, (1995), s. 841–55; Bueno de Mesquita, Morrow, Siverson, Smith, 1999, a.g.m.; Mesquita, Smith, Siverson, Morrow, 2003, a.g.e.

⁴⁷⁸ Bruce Bueno de Mesquita, George W. Downs, “Intervention and Democracy”, *International Organization* 60, 3, (2006), s. 627–49.

tarafından ihanete uğramaktır ve bunu engellemek için bu kesimlerin desteklenmesini ön planda tutar.⁴⁷⁹

Reiter ve Stam tarafından yapılan bir araştırma, demokrasilerin bir gerginliği savaşa kadar tırmandırma konusunda daha seçici olduklarını, kendi başlattıkları savaşların genellikle kazanma ihtimalleri yüksek olan savaşlar olduğunu ve başlattıkları savaşları da sıklıkla kazandıklarını göstermektedir. Bu araştırmaya göre, son iki yüzyıl içerisinde demokrasilerin, başlattıkları savaşların %93'ünü kazandıkları; otoriter rejimlerin ise %60'ını kazandıkları görülmektedir.⁴⁸⁰ Bu rasyonalist bakış açısı iki demokrasinin birbiri ile savaşma ihtimalinin düşük olması durumunu demokrasilerin sahip olduğu normatif değerlerle açıklamaz. Rasyonel tercih yaklaşımına göre, demokrasilerin sadece kazanma ihtimallerinin çok yüksek olduğu savaşları başlattıkları kabul edilerek; çatışma yaşayan iki demokrasinin her ikisinin birden kendileri lehine bir zaferin neredeyse garanti olduğunu beklemelerinin zor olması sebebiyle iki demokrasi birbiri ile çok zor savaşır. Demokrasiler, savaşın galibiyetle sonuçlanacağından emin olmak zorundadırlar, eğer emin değiller ise gerginliği müzakereler ile gidermeye çalışırlar. Otokratik liderler, mağlubiyetin iktidardan düşmelerine neden olmayacağını bildikleri sürece, demokratlar kadar zafer zorunluluğu hissetmezler. Ancak otokratik liderin karşısındaki düşman bir demokrasi ise, mağlubiyet otokratik liderin devrilmesine sebep olabilir. Ekonomi politik rasyonel tercih modelleri, demokrasilerin neden daha barışçıl olduklarını daha ılımlı olmalarıyla ya da daha yüksek sosyal normlara ve değerlere sahip olmalarıyla açıklamaz. Ya da otokrasilerin daha savaş yanlısı olmalarını otokratik liderlerin demokrasilere göre daha farklı güdülerle hareket etmeleriyle açıklamaz. Liderlerin güdeleri, ister demokratik ister otokratik olsunlar, görevde buldukları pozisyonu sürdürmektir. Fakat onları farklı davranmaya iten şey, karşılaştıkları farklı kurumsal baskılar ya da inisiyatiflerdir. Bu sebeple uluslararası ilişkilerde devleti merkeze alan ve devletleri birbirlerinden farklı olmayan yapılar olarak ele alan analizlerin yukarıda bahsettiğimiz davranış modellerini

⁴⁷⁹ Giacomo Chiozza, Hein E. Goemans, "International Conflict and the Tenure of Leaders: Is War Still *Ex Post* Inefficient?", *American Journal of Political Science* 48, 3, (2004), s. 604–19; James D. Morrow, Bruce Bueno de Mesquita, Randolph M. Siverson, Alastair Smith, "Selection Institutions and War Aims", *Economics of Governance*, 7, 1, (2006), s. 31–52.

⁴⁸⁰ Dan Reiter, Allan C. Stam, *Democracies at War*, Princeton: Princeton University Press, 2002.

açıklayabilmeleri mümkün değil iken, ekonomi politik rasyonel tercih yaklaşımları bu tip analizlerin yapılmasını sağlamaktadır.⁴⁸¹

3.3.5. Uluslararası İlişkilerde Rasyonel Tercih Teorisine Yönelik Eleştiriler

Uluslararası İlişkiler disiplininde rasyonel tercih teorisi uygulamalarıyla önemli ve dikkat çekici çalışmalar yapılmasının yanı sıra bu yaklaşımın ciddi eleştirilerle karşı karşıya olduğu da görülmektedir. 1945'ten sonra uluslararası ilişkiler araştırma programları gelişmeye başladıkça rasyonel tercih modelleri de önemli eleştiriler ile baş başa kaldı. Bu eleştirileri genel olarak kuramsal eleştiriler, psikolojik eleştiriler ve yöntemsal eleştiriler şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Kuramsal eleştiri realizmin eleştirisidir. Realizm, rasyonel ve üniter devletin aktörlüğü varsayımı ile anılsa da; realizmin ne gücü ön plana çıkararak klasik realizm boyutunda ne de yapının önemine vurgu yapan neorealist perspektifte rasyonalist kuramsallaştırma ile ilişkisinin paralel olduğunu söylemek mümkün değildir. Bir diğer eleştiri rasyonalist modellemeye psikolojik boyuttan yapılan eleştirilerdir. Bu eleştirileri Freud'a kadar vardırırmak mümkündür. Günümüzde psikolojik yaklaşım, rasyonel tercih yaklaşımının bireyci önermelerini kabul etse de, rasyonel tercih yaklaşımının aktörün bilgiyi işleme (information processing) konusundaki iddialarını eleştirmektedir. Son olarak rasyonellik anlayışının ve bireysel metodolojinin; kültür, kimlik ve norm gibi öğeleri davranışın kaynağı olarak gören kuramlar tarafından eleştirildiğini söylemek mümkündür.⁴⁸² Aynı eleştirel grup, rasyonel tercih yaklaşımının bireysel düzeyin üzerindeki örgütler ve devletler gibi aktörlerin stratejik davranışlarını modellemede karşı karşıya olduğu eksikliklere ilişkin de eleştirilerde bulunmaktadır. Şimdi bu eleştirileri daha ayrıntılı bir şekilde ele alalım.

Rasyonel tercih yaklaşımı öncelikle aktörü ele alış biçimiyle eleştirilmektedir. Bu eleştiriye göre yaklaşımın sadece aktörün tercihlerine odaklanması, fakat uluslararası ilişkilerde aktör davranışlarını belirleyen faktörler üzerinde durmaması önemli bir eksikliktir. Uluslararası İlişkilerde realist yaklaşımın en temel varsayımlarından biri uluslararası sistemdeki yegane aktör olan devletlerin stratejilerini sadece kendi çıkarları

⁴⁸¹ Bueno de Mesquita, 2010, a.g.m., s. 15-17.

⁴⁸² Kahler, a.g.m., s. 922-924.

odaklı belirlemede olduklarıdır. Bu yaklaşıma göre devletler, sadece kendi isteklerini dayatma gücüne sahip daha güçlü başka devletler tarafından zorlandıklarında ya da tehdit edildiklerinde, diğer devletlerin çıkar ve ihtiyaçlarına uygun hareket ederler. Bu durum devletlerin etik ve insani kaygılar taşımadığı, uluslararası hukukun ve uluslararası anlaşmaların kesin anlamda devlet davranışlarını sınırlandırmadığı anlamına gelmektedir. Bu sebeple devletlerin gücünü belirleyen faktörlerin uluslararası ilişkiler çalışmalarında ve teorisinde önemli bir yer tutması gerekmektedir. Fakat uluslararası ilişkilerde rasyonel tercih yaklaşımlarının aktör davranışlarını belirleyen faktörler üzerinde durmadığı görülmektedir. Rasyonel tercih uygulamalarında aktörlerin belirli stratejileri vardır ve tercihleri doğrultusunda aktörlerin bu stratejilerden birini seçtikleri varsayılır. Buradan hareketle, rasyonel tercih uygulamaları uluslararası ilişkiler teorisinin başlıca ilgi alanlarından biri olan ve devletlerin hareket kabiliyetlerini ilk sırada etkileyen, sahip oldukları gücü belirleyen faktörlerle ilgilenmez. Bu sebeple bu eleştiriye göre rasyonel tercih çalışmalarının, uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin ve uygulayıcılarının ilgilendikleri güvenlik ve savunma meseleleri dışında kalan birçok alana uyarlanması oldukça zor görünmektedir.⁴⁸³

Rasyonel tercih yaklaşımına yönelik yine aktör varsayımıyla ilişkili yapılan eleştirilerden biri de karar vericinin doğasına ilişkin eleştiridir. Bu eleştiriye göre ve çok da makul olarak, karar vericinin karşı karşıya olduğu kararı bütün boyutlarıyla ele alması mümkün olmayabilir. Karar verici bu karar aşamasını yönetilebilir kılabilmek için bazı unsurları, özellikle de durumla ilgili en alakalı olanları, hesaba dahil eder; bazılarını ise etmez. Karar verici, yeterli bilgi edinebilmek için kapsamlı bir araştırma yapamayabilir. Karşı karşıya olduğu problemin ana unsurlarıyla ilgili olduğunu düşünmediği bazı verili (available) bilgileri göz ardı edebilir ve hesaplama hataları yapabilir. Bu sebeple bu eleştiriye göre, aktörün her zaman rasyonel karar vereceği varsayımı tutarlı bir varsayım değildir. Karar vericinin doğasını temel alan eleştirilerin yanı sıra, rasyonel tercihe yöneltilen çevrenin doğasını temel alan eleştiriler de mevcuttur. Sınırlı rasyonaliteyi savunanlara göre; çevre, tercih modellerinin öne sürdüğü varsayımlar kadar kesin değil, çok daha belirsizdir. Bunun yanında rasyonel tercih modelleri, karara ait sonuçların

⁴⁸³ Correa, a.g.m., s. 188-189.

(decisional consequences) gerçekleşme olasılıklarının bilinmemesi sebebiyle önemli ölçüde belirsizlik barındırmaktadır.⁴⁸⁴

Yine bununla bağlantılı olarak, bazı eleştiriler de sınırlı akılcılık (bounded rationality) kavramı üzerinden rasyonel tercih yaklaşımını eleştirmektedir. Bu eleştiriler genel olarak yaklaşımın iki eksikliği üzerinde dururlar. Bunlardan birincisi, insanların çevreden aldıkları girdileri doğru idrak etme, anlama ve yorumlama konusunda bazı engellere maruz kaldığı; ikincisi ise, insanların bazı sinyaller aldıkları bu çevrenin haddinden fazla karmaşık olduğu gerçeğidir.⁴⁸⁵ Karar vericiler rasyonel davranmak isterler. Davranışlarını amaçlarına yönelik şekillendirirler. Fakat yanlış anlama ve idrak etme gibi nedenler ve duygusal sebeplerle bazen karar vericiler ellerinde olmayan nedenlerle rasyonel davranamayabilirler. Bu durum sınırlı akılcılık (bounded rationality) olarak tabir edilmiştir. Sınırlı akılcılığa göre, rasyonel davranmanın önünde iki tip sınırlama bulunur. Bunlar, usule ilişkin ya da yöntemsel sınırlamalar (procedural limits) ve esasa ilişkin sınırlamalardır (substantive limits). Yöntemsel sınırlamalar, karar verme aşamasında izlenecek yola ilişkin engellerden oluşurken, esasa ilişkin sınırlamalar tercihler üzerinde doğrudan etkisi olan sınırlamalardır.⁴⁸⁶ Sınırlı akılcılık, iktisat ve karar verme teorilerinin genel rasyonelliğe vurgu yapmaları karşısında gelişen eleştirilerden doğmuş olan, karar verme ile ilgili bir düşünce tarzıdır. Bu düşünce tarzının kurucusu Herbert A. Simon'dur. Simon 1940-1950'lerde bir tercih modeli geliştirmiştir. Bu model iktisattaki rasyonel olma varsayımına karşı bir meydan okuma niteliğindedir. Simon bu modeli ilk defa 1947 yılında "Administrative Behavior" isimli kitabında yayınlamıştır.⁴⁸⁷ Bu model ile Simon, zamanın kamu yönetimi kuramlarını eleştirmiş ve örgütsel karar verme çalışmalarına ilişkin yeni bir yaklaşım ortaya koymuştur.⁴⁸⁸

Rasyonel tercih yaklaşımına getirilen bir diğer eleştiri ise yaklaşımın normatif mi yoksa pozitif bir yaklaşım mı olduğunun çok net olmaması üzerinedir. Stratejik tercih yaklaşımının, aktör kararlarını geliştirmeyi amaçladığı uygulamalarda normatif bir yaklaşım olduğunu, aktör davranışlarını izah etmeye yöneldiği zaman ise pozitif bir yaklaşım olduğunu söyleyebiliriz. Oyun kuramı da gerek uluslararası politika

⁴⁸⁴ Jones, a.g.m., s. 306.

⁴⁸⁵ a.g.m.

⁴⁸⁶ a.g.m., s. 297-8.

⁴⁸⁷ Herbert A. Simon, *Administrative Behavior*, New York: Macmillan, 1947.

⁴⁸⁸ Jones, a.g.m., s. 299-300.

uygulamaları gerekse de uygulandığı diğer bilimlerde hem aktör davranışlarını izah etmeye çalışmış hem de aktör kararlarının niteliğini yükseltmeye yönelik bir araç olarak görülmüştür. Olasılık kuramı (probability theory), mantık (logic), karar kuramı (decision theory) ve oyun kuramı (game theory) gibi bilim dallarının hepsi, insanın karşılaştığı herhangi bir durumda karar verme kabiliyetini iyileştirmek amacıyla geliştirilmiş bilim dallarıdır. Bu bilim dalları insanların hayatta gösterdikleri davranış ve karar verme şekillerini yeniden ortaya koymayı ya da formel bir şekilde yeniden izah etmeyi amaçlamazlar. Bu bilim dallarının amacı insanların daha rasyonel kararlar verebilmelerini sağlayan araçları ortaya sürebilmektir. İnsan davranışlarının amaca yönelik (purposive) olduğu fakat insanın tamamen rasyonel davranabilmek konusunda yetenek ve kapasitesinin sınırlı olduğu varsayılır. Bu bilim dallarınca tasarlanan araçlar işte bu noktada devreye girer, ve insanın daha rasyonel davranması konusunda ona yol gösterir. Mantık insana düşünmesi gereken yolu gösterirken, olasılık kuramı kumarbaza avantajlı olma ihtimali en yüksek olan hamleyi gösterir. İnsanlar sezgisel istatistikçilerdir ve hata yapmaya yatkındırlar. Fakat olasılık kuramını kullanarak daha doğru kararlar verebilirler. Birçok belirsizliğin bulunduğu bir durumda öngörülebilirlik bulunmak ve muhakeme yapmak zorunda olan insan, olasılık hesabı ya da istatistiksel hesaplar yapmaz. Sezgiselerine (heuristics) güvenir ve buna göre hareket eder. Bu onun bazen makul kararlar vermesini sağlarken, bazen de sistematik hatalar (systematic error) yani birbiri ardına gelen hatalar yapmasına sebep olur. İşte bu sebeplerle, yani bu saydığımız bilim dallarının insanın karar verme mekanizmasını geliştirmeyi ve insana yol göstermeyi amaçlaması sebebiyle bu yaklaşımların normatif bir yönetime sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Buraya kadar bahsedildiği kadarıyla insanların neyi nasıl yaptığını, nasıl karar verdiğini anlatmayı amaçlamaması, olanla ilgilenmemesi ama nasıl olması gerektiği ile ilgilenmesi bakımından bu bilim dallarının pozitif bir yaklaşıma sahip olduğunu söylemek zor olacaktır.⁴⁸⁹

Benzer bir şekilde, oyun kuramı da karar vericilerin kararlarını geliştirmeleri için kullanabilecekleri bir araç olması bakımından normatif bir yaklaşımdır. Nasılki bir teleskop insanın çıplak gözle göremeyeceği uzaklıkları görmesini sağlıyor ise, oyun kuramı da herhangi bir araç ya da yaklaşım vasıtasıyla yardım görmemiş ya da

⁴⁸⁹ Stein, 1999, a.g.m., s. 211.

yönlendirilmemiş bir insan beyninin yapamayacağı değerlendirmeleri yapabilmesini sağlar.⁴⁹⁰ Bu şekilde bir araç olarak görülen oyun kuramı ve karar kuramı, karar verme aşamasında doğru kararların oluşturulması için önemli araçlar olmalarına rağmen, geçmişte verilmiş olan ve oyun kuramına ya da karar kuramına dayanmayan kararların açıklanmasını izah etmeleri mümkün değildir. İronik bir şekilde, normatif bir girişim olarak başlayan bu çalışmalar şuan pozitif bir tutum halini almıştır. İnsanı karar verme aşamasında yapacağı hatalardan uzaklaştırmak ve mümkün olan en doğru kararı vermesini sağlamak amacıyla meydana getirilmiş çalışmalar bugün aktörlerin yaptıkları tercihi izah etme çabasıdır.⁴⁹¹

Karar kuramı ve oyun kuramını eleştirenlere göre, karar kuramı ve oyun kuramının insan tercihine ilişkin savları doğuştan problemlidir. Aktör ister birey isterse de bir grup olsun, karar kuramı ve oyun kuramının aktörün rasyonel karar verebilme konusundaki kapasitelerine ilişkin varsayımları bilişsel psikoloji çalışmaları tarafından yersiz bulunmaktadır. Bireyin rasyonel davranmak istemesi fakat sahip olduğu yeteneklerin tamamen rasyonel davranmak için yeterli olmaması sebebiyle karar verme ve oyun kuramsal modellerin normatif araçlar olarak ortaya çıkması ve daha sonrasında bu modellerin olanın izahını yapmaya çalışan bir pozitif yaklaşım içinde de olması bilişsel psikoloji (cognitive psychology) tarafından eleştirilmesine sebep olmuştur. Çünkü bilişsel psikoloji bilimi bireyin rasyonel davranıştan sapabildiğini gösteren birçok çalışmayı barındırmaktadır. Psikolojik yaklaşıma göre insan, rasyonellik varsayımıyla bağdaşmayacak şekilde duygular ve başka birçok isteklerin kontrolü altındadır. İnsan hafızası ve hesaplama kapasitesi sınırsız değil ve çeşitli kısıtlar barındırmaktadır.⁴⁹²

Karar verme süreçlerinin niteliğini geliştirmek amacıyla ortaya atılan bu normatif çalışmaların tutucu yaklaşımlar olarak eleştirilmesi kulağa pek makul gelmese de, dünyayı ve kısıtları verili olarak kabul etmesi ve bunun dışındaki alternatifleri gözardı etmesi sebebiyle ekonomi ve siyaset bilimindeki benzer formel modellemeler eleştiri almaktadır. Uluslararası ilişkiler çerçevesinden rasyonel tercih teorisi eleştirisi daha çok teorinin çevreyi ve kısıtları verili alması sebebiyle olmaktadır. Bu eleştiriye göre rasyonel

⁴⁹⁰ Bkz. Geriye Doğru Çıkarsama (Backwards Induction)

⁴⁹¹ a.g.m., s. 212.

⁴⁹² George A. Quattrone, Amos Tversky, "Contrasting Rationality and Psychological Analyses of Political Choice", *American Political Science Review*, Vol. 82, No. 3, (1988), s. 719-720.

tercih yaklaşımı, uluslararası sistemi ancak birbiriyle mücadele eden ulus-devletler tarafından meydana gelen, anarşi ve çatışmanın hakim olduğu bir yapı olarak tahayyül edebilir ya da tasarlayabilir. Sistemi bundan farklı bir şekilde ele alması mümkün değildir. Ama tabiki bu eleştiri, teorinin doğasına yönelik bir eleştiriden çok, uygulanma şekline ya da uygulayıcılarına yönelik bir eleştiridir. Çünkü rasyonel tercih yaklaşımı doğası gereği politik bir perspektif değil analitik bir perspektif sunar.⁴⁹³

Rasyonel tercih yaklaşımı, kararlarında bilinçli ve doğru bir şekilde rasyonel tercih kuramını kullanan aktörlerin tercihlerinin sebebini doğru bir şekilde izah edebilmektedir. Bu şekilde kuramın kendi kendini doğrulayan bir kuram olduğunu söyleyebiliriz. Fakat modelin normatif bir ideal üzerine de kurulduğunu düşünürsek, yaklaşımın aktörlerin modeli bilinçli bir şekilde kullanmadıkları durumları pozitif bir yaklaşım içerisinde izah etmesi mümkün olmayabilir ya da bu doğru bir izahat olmayabilir. Fakat diğer yandan rasyonel tercih yaklaşımının, aktörleri sahip olduğu değerleri ele almadan, sadece rasyonel olarak değerlendirmesi ve her zaman çıkarı için mücadele ettiğini varsayması normativistler tarafından modelin eleştirilmesine de sebep olmaktadır. Çünkü normativistlere göre aktörü değerlerinden ayırarak ele almak, uluslararası ilişkileri de değerden arındırarak analiz etmek mümkün değildir.⁴⁹⁴

Özetlemek gerekirse, rasyonel tercih modeli aktörlerin bir şekilde hedeflerine varmalarına yardım eden stratejiler belirledikleri varsayımına dayanmaktadır. Aktörler bu şekilde davrandıkları sürece rasyoneldirler. Bu tanımlamada itiraz edilecek bir şey yok gibi görünmektedir. Fakat bireyin yeteneklerinin sınırlılığına dayanan eleştiriye (individual limitation critique) göre, birey amaç ile aracı her zaman doğru bir şekilde ilişkilendiremeyebilir. Ya da bazen aktörler verdikleri kararların uygulanması aşamasında kontrolü ellerinde bulunduramayabilirler. Asil-vekil sorunu (principal-agent problem) ya da örgütsel eleştiri (organizational critique) denilen durumlar bununla ilgilidir. Kararın uygulanması için aktörün bir vekili yetkilendirmek zorunda olduğu durumlarda bu gibi problemlerle karşılaşılabilir. Özellikle vekilin tercihleri ile aktörün tercihlerinin farklılık gösterdiği durumlarda vekilin atacağı adımlar aktörün hedeflerinden uzaklaşmasına sebep olabilir. Asil-vekil modellemelerinde asil olan halk, onun yerine

⁴⁹³ Stein, 1999, a.g.m., s. 212-213.

⁴⁹⁴ Arı, 2013, a.g.e., s. 106-107.

kararlar alması amacıyla bir vekili yani siyasi lideri tayin eder. Vekilin, karar vereceği hususlarla ilgili daha üst düzey bilgiye sahip olduğu ve daha doğru bilgiye daha kolay yoldan ulaşabileceği varsayılmaktadır. Problem şudur ki, liderin tercihleri ve hatta eylemleri, onun performansını değerlendirecek olan halk tarafından her zaman izlenemeyebilir. Bu durum, asilin vekilden yapmasını istediği ile vekilin çıkarı arasında bir tutarsızlık meydana getirir. Downs ve Rocke'a göre burada amaç, vekilin (siyasi lider), asilin (halk) istediği şekilde hareket etmesini sağlayacak teşvikler yaratmaktır.⁴⁹⁵

Rasyonel tercih yaklaşımına getirilen bir diğer eleştiri ise sosyal yığın eleştirisidir (social aggregation critique). Bu eleştiri kısaca şunu ifade etmektedir: Bazı kararlar tekil birey tarafından değil, bireylerin oluşturduğu sosyal kümeler tarafından alınır. Böyle durumlarda her bir birey rasyonel olsa da, bu bireyler arasındaki etkileşim sonucunda ortaya çıkan karar rasyonel olmayabilir. Kenneth Arrow'un imkansızlık teoremi (impossibility theorem) de aynı şeyden bahsetmektedir.⁴⁹⁶ Bu teoreme göre, tamamen rasyonel bireylerden de oluşsa, bir gurubun alacağı kararın rasyonel olması mümkün değildir.

Rasyonel tercih yaklaşımına yöneltile bir diğer eleştiri ise uluslararası ilişkilerde dış politika analizi ile çelişen bir yaklaşım olduğu iddiası üzerinden yapılmaktadır. Uluslararası ilişkilerde karar alma yaklaşımları ve kuramları, uluslararası ilişkiler disiplininin alt dallarından biri olan dış politika analizinin alanına girmektedir. Dış politika analizinin uluslararası ilişkiler disiplininin diğer kuramsal yaklaşımlarından ayrıldığı nokta, esas açıklamaya odaklandığı şeyin sistemsel ya da yapısal durumlardan çok, dış politika karar vericileri olmasıdır. Dış politika analizi yaklaşımına göre dış politikayı açıklamak için esas üzerinde durulması gereken şey dış politika karar vericilerinin kendisidir. Diğer yapısal ya da sistemsel meseleler dış politika analizinde ikinci derecede önem taşımaktadır. Aslında karar alma sürecini etkilediği sürece dış politika analizi en alt düzeyinden en üst düzeyine kadar bütün analiz düzeylerindeki açıklayıcı değişkenlerin dış politika analizi bağlamında önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu sebeple dış politika analizinin, uluslararası ilişkiler disiplininin bütün alt dalları arasında en bütüncü olan kuramsal yaklaşım olduğu savunulabilir. Dış

⁴⁹⁵ Downs, Rocke, 1994, a.g.m., s. 362-380.

⁴⁹⁶ Kenneth J. Arrow, "A Difficulty in the Concept of Social Welfare", *Journal of Political Economy*, 58, (1950), s. 328-346; Kenneth J. Arrow, *Social Choice and Individual Values*, New York: Wiley, 1951.

politika analizinin esas araştırma konularını; kişisel değişkenler, grup dinamikleri, örgütsel süreçler, bürokrasi, iç politika, kültür ve sistemsel yapıların dış politika karar verme süreci üzerindeki etkileri oluşturmaktadır. Fakat bu konular dış politika analizinde ancak dış politikanın tek gerçek aktörü olan karar verici bireylerin üzerinde etkili olduğu sürece önemlidir. Dış politika analizi uluslararası ilişkiler disiplininin aktör merkezli kuramıdır. Dış politika analizinde kullanılan oyun kuramı ve rasyonel tercih kuramı gibi yaklaşımlar da aktör merkezlidir. Fakat dış politika analizi aktörü kendine has özellikleri ile ele alırken; oyun kuramı ve rasyonel tercih kuramı, analizi aktör üzerinden yapsa da aktörü genel olarak yani bütün aktörler aynı özellikleri taşıyormuş gibi ele alır. Bu yaklaşıma göre her aktör faydasını maksimize etmeye çalışan rasyonel aktörlerdir. Birbirlerinden ayrılan özellikleri bulunmamaktadır. Fakat dış politika analizi aktörü genel olarak değil, özel olarak ele alır ve aktörlerin kendine has bireysel özelliklerinin de dış politika analizinde etkili olduğunu düşünür.⁴⁹⁷ Bu sebeple uluslararası ilişkilerde rasyonel tercih yaklaşımının dış politika analizi bağlamında uluslararası politikadaki etkileşimler üzerinden yapacağı analizlerin dış politika analizinin ruhu ile çeliştiği iddia edilmektedir.

Benzer eleştiriler rasyonel tercih yaklaşımının uluslararası ilişkiler literatüründe çalışılmaya başlandığı ve çok da etkili olduğu II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD’de kendini göstermekteydi. Savaş sonrası ABD uluslararası ilişkilerinde rasyonellikle ilgili tartışmalar çok dar bir alanda tanımlanmıştı. Tartışma özellikle hem rasyonel modellemelerin hem de bunun dışındaki modellemelerin uluslararası ilişkilerde davranış temelinde güçlerinin zayıf olduğu üzerinden yapılmaktaydı. Rasyonel modellemeyi eleştirenler onun zayıflığını iddia ederken, rasyonel modelleme çalışmaları yapanlar ise diğer modellemelerin zayıflığından bahsetmekteydiler. Uluslararası ilişkilerde dış politika kararlarının bazen küçük elit gruplar tarafından alınıyor olduğu kabulü, iç politika ile kıyaslandığında norm ve değerlerin daha az önemli olması ve karar vericilerin yanlış algıları sonucu ortaya çıkacak zararların çok yüksek olması rasyonel modelleme varsayımlarının dış politika çalışmaları ile tutarlı olduğu yanları ortaya koymaktaydı. Diğer yandan, dış politikada aktörlerin algılarına ilişkin yetersizlik, iç politikanın birçok kez dış politik çıkarın takip edilmesini engelleyebilmesi ya da kimlik meseleleri gibi bazı

⁴⁹⁷ Decision making and foreign policy analysis - Decision Making
<http://www.americanforeignrelations.com/A-D/Decision-Making-Decision-making-and-foreign-policy-analysis.html#ixzz1Y0f8tHyH>

duygusal meselelerin rasyonel modellemelerle uygunluk göstermemesi sebebiyle birçok kez bu modelleme varsayımlarının kendilerini yenilemeleri gerektiği ya da tamamen geçersiz olduğuna yönelik eleştirilerin olmasına sebep olmuştur.⁴⁹⁸

Aslında rasyonel yaklaşımlar da rasyonel olmayan yaklaşımlar da benzer yöntemsel kusurlara sahiptirler. Bunlardan biri, her iki yaklaşımın da bireyi baz alarak bunu daha büyük kimlik ya da oluşumlara çok kolaycı bir şekilde uyarlamakta olmasıdır. Bunun gibi ortak yöntemsel sorunlara sahip olmaları bu iki tür yaklaşım arasında düşünsel değiş tokuşun yaşanmasını da sağlamaktadır. Rasyonel ve rasyonel olmayan yaklaşımlar arasındaki eleştirilere bakıldığında iki taraf arasındaki farklılıkların aslında tanımsal sorunlar etrafında cereyan ettiği görülmektedir. Eleştiriler genellikle John Ferejohn'un tanımladığı şekliyle “dar” ve “geniş” (thin and thick) rasyonellik tanımlarının arasındaki farklılıklar etrafında gelişmektedir. Rasyonelliğin dar tanımlamasında, rasyonellik sadece araçsal anlamda (instrumental rationality) ortaya konmaktayken; geniş tanımlanmasında ise buna aktörün tercihleri ve kanaatlerine ilişkin bazı yardımcı varsayımlar da eklenmektedir.⁴⁹⁹

Rasyonel tercih yaklaşımına yöneltilen pek çok eleştiri de aslında bu yardımcı varsayımlar yokmuş gibi düşünerek rasyonel tercihi eleştirmektedir. Bu eleştirilere göre rasyonellik varsayımı, aktörün her zaman en doğru tercihi bulacağı anlamına gelir. Bu da ütöpik bir varsayım olduğu için, rasyonel tercih diye birşeyin olmadığını iddia ederler. Fakat geniş anlamıyla rasyonellik, aktörün en doğruyu seçme güdüsüyle hareket ettiğini varsaymakla beraber, aktörün çeşitli kısıtlar altında olduğunu reddetmez. Ya da aktörün bazı kanaatlere, kişisel ve duygusal özelliklere sahip olduğunu reddetmez. Rasyonel tercihin geniş tanımına göre aktör, bütün bu kişisel özellikler ve çevresel kısıtlar çerçevesince ona göre en rasyonel olan stratejiyi uygulamaya çalışır. Bazen hatalar da yapabilir. Yaklaşım, aktörün hata yapmayacağını varsaymaz. Rasyonellik kavramını yordamsal (procedural) rasyonellik ve araçsal (instrumental) rasyonellik olarak da ikiye ayırabiliriz. Rasyonellik kavramı üzerinden rasyonel tercihe yapılan eleştiriler, rasyonelliği yordamsal rasyonellik olarak ele almaktadırlar. Fakat bu bir hatadır. Çünkü

⁴⁹⁸ Kahler, a.g.m., s. 921.

⁴⁹⁹ John Ferejohn, “Rationality and Interpretation: Parliamentary Elections in Early Stuart England”, *The Economic Approach to Politics: a Critical Reassessment of the Theory of Rational Action*, ed. Kristen Monroe, New York: Harper Collins, 1991, ss. 282.

rasyonel tercih rasyonelliği araçsal olarak ele alır. Yordamsal rasyonelliğe göre, herşeyi bilen ve herşeyden haberi aktörler rasyonel bir şekilde araç-amaç hesaplamaları yaparlar. Yordamsal akılcılığa göre rasyonel aktör kesinlikle hata yapmaz. Fakat rasyonel tercihin varsaydığı rasyonellik yordamsal değil araçsaldır. Araçsal rasyonelliğe göre, aktörlerin amaçları vardır ve bu amaçlara ulaşmak için tercihler yaparlar.⁵⁰⁰ Araçsal rasyonellik, aktörlerin sınırları olduğunu, hatalar yapabileceklerini ya da duygusal davranabileceklerini reddetmez.⁵⁰¹

Rasyonelliğin geniş tanımındaki varsayımların rasyonel tercihin kullanışlı bir model olup olmadığına ilişkin tartışmaların temelinde oturması sebebiyle, burada Elster'in rasyonel tercih tanımı önemli bir referans teşkil edebilir. Elster rasyonel tercih kuramında tercihi üç unsura başvurarak açıklamaktadır. Bu unsurlardan birincisini makul stratejiler (feasible set) olarak tanımlamıştır. Makul stratejiler; bütün mantıksal, fiziksel ve ekonomik kısıtlar altında aktörün uygulayabileceği makul stratejilerin tümüdür. İkinci unsur aktörün kanaatleridir. Elster aktörün kanaatlerini, aktörün karşı karşıya olduğu durumun nedensel yapısına (causal structure) ilişkin kanaatler olarak tanımlamıştır. Bu kanaatler, aktörün hangi hareketinin hangi sonuçlara yol açacağı üzerindeki düşüncelerinden meydana gelir. Üçüncü unsur ise tercih sırasıdır. Aktör; bu makul alternatif stratejilerini ortaya çıkarmaları beklenen sonuçlara göre öznel bir şekilde tercih sırasına göre sıralar. Bu doğrultuda rasyonel hareket, bu makul stratejiler arasından en öncelikli olanı tercih etmek, ona göre bir strateji belirlemektir.⁵⁰² Görüldüğü gibi Elster de aktörü herşeye yetkin herşeyi bilen bir şekilde ele almamaktadır. Aktörün kişisel yeti ve yetenekleri, sahip olduğu veriler ve öznel kanatleri doğrultusunda tercihte bulunduğunu ileri sürmektedir.

Bir diğer eleştiri ise beklenen fayda yaklaşımına yöneliktir. Bu eleştiriye göre, karar verme teorisi üzerine yapılan birçok farklı deneysel çalışma insan davranışlarının tercih teorisi (choice theory) ile açıklanamadığını, karar vericilerin tercih teorisinin ortaya attığı yapı içerisinde hareket etmediğini göstermektedir. Tercih teorisi savunucuları bile zamanla ortaya çıkan bu ampirik bulgular sonucunda birçok iddialarını yeniden gözden

⁵⁰⁰ Aktörlerin bu tercihleri nasıl yaptıkları çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya çalışıldı.

⁵⁰¹ Özdamar, agm., s. 35-36.

⁵⁰² John Elster, *Rational Choice*, New York: NYU Press, 1986, s. 4.

geçirme ihtiyacı duymuşlardır. Bu sebeple beklenen fayda kuramının artık yeterince betimleyici bir kuram olmadığı iddia edilmektedir.⁵⁰³

Yukarıda bahsedilen eleştiriler sebebiyle rasyonel aktör modelinin bir analiz aracı olarak kullanılabilirliğine ilişkin her zaman bazı şüpheler akademik literatürde yer almıştır. Modelin bazı kısıtları olduğu doğrudur. Fakat her modellemede bazı kısıtlar vardır. Hiçbir modelin gerçekliği tam olarak yansıtabilmesi mümkün değildir. Fakat rasyonel tercih modelinin uluslararası politika çalışmalarında analiz yapabilmek için kullanışlı bir araç olduğunu gösteren birçok sebep bulunmaktadır. Öncelikle insanların bazen ya da sıklıkla hata yapıyor olsalar da, bir amaç doğrultusunda (purposefully) hareket ettiği yadsınmaz bir gerçektir ve yapmış oldukları davranışlar genellikle amaçlarını yansıtmaktadır. İkinci olarak, insanların karar alacakları mesele hakkındaki bütün verileri toplayacak sınırsız kaynakları ya da sınırsız zamanları yoktur. Bu sebeple etkili bir şekilde optimizasyon yapamayabilirler, fakat zamanla edindikleri tecrübelerle kendilerini geliştirebilirler. Üçüncü olarak, model üzerine çalışmalar devam ettiği sürece modelin geliştiği, daha çok soruya cevap verdiği, daha gerçekçi modellemeler yaptığı görülmektedir. Model, çevre hakkında tam ve kusursuz bilgi olmadığı durumlarda optimal tercihi analiz etme imkanı sunmaktadır. Model; insanların hata yaptığı durumlar olduğunu, sınırlı hafızalarının ve zihinsel yeteneklerinin olduğunu hesaba katan analizler yapmaktadır. Aynı zamanda model, insanların içinde bulunduğu sürekli etkileşim halinin aynı zamanda bir öğrenim süreci olduğunu ve insanların zamanla davranışlarının değişebildiğini ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, çok açıktır ki model üzerindeki çalışmalar arttıkça ve model geliştikçe, modelin daha anlamlı, kullanışlı ve tutarlı analizler yapacağı kaçınılmazdır. Son olarak, rasyonel aktör modelini savunanların eleştirilere verdikleri en etkileyici cevap şudur: Eleştiriler tamamen modelin zayıf taraflarına odaklanmakta ve eleştirmekten başka bir şey yapmamaktadırlar. Eğer bu model kullanışlı değil ise; bu modele alternatif neyi, hangi yaklaşımı ya da modeli kullanmalıyız? Rasyonel tercihi eleştirenler bu soruya cevap vermemektedirler. Modelin zayıf yönleri bulunabilir, fakat daha iyisi bulunana kadar bu modeli kullanmak ve onu geliştirmekten başka alternatifimiz yoktur.⁵⁰⁴

⁵⁰³ Munck, agm., s. 179; Rebecca B. Morton, *Methods and Models: A Guide to the Empirical Analysis of Formal Models in Political Science*, New York: Cambridge University Press, 1999, s. 84-93.

⁵⁰⁴ Stein, 1999, a.g.m., s. 227-228.

SONUÇ

Bu çalışma hem Uluslararası İlişkiler disiplininde yönetime ilişkin, hem de disiplinde rasyonel tercih yaklaşımının uygulanmasına ilişkin tespitlerde bulunmaktadır. Yönteme ilişkin tespitlerin ortaya konulmasında Uluslararası İlişkiler disiplinindeki Büyük Tartışmalar retoriği ve pozitivizm sonrası bir yaklaşım olarak değerlendirebileceğimiz bilimsel realizm yaklaşımının yönetsel vurguları temel alınmıştır.

Uluslararası İlişkiler disiplininin I. büyük tartışması olan idealizm-realizm tartışması Uluslararası İlişkiler biliminin ortaya çıkmasını, başta siyaset bilimi olmak üzere diğer sosyal bilimlerden ayrılmasını sağlamış; Uluslararası İlişkiler'in çalışma alanının belirlenmesi ve yöntem sorununun tartışılmasına öncülük etmiştir. İdealizm-realizm tartışması yöntem ya da bilim felsefesi çevresinde cereyan eden bir tartışmadan ziyade, realizm ve idealizmin kuramsal kavramlarının, varsayımlarının ve hipotezlerinin arasındaki farklılıkları ele alan bir tartışma olmuştur. Bu tartışmada metodolojik bir boyut aramak gerekirse; realistlerin idealistleri, olanın yanı sıra olması gerekeni de ele almaları sebebiyle eleştirmekte olduklarını söyleyebiliriz. Nitekim, Milletler Cemiyeti'nin başarısızlığı ve İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması, idealist varsayım ve hipotezlerin yeteri kadar bilimsel olmadığı kanısını desteklemiş, normatif çalışmaların uluslararası ilişkilerin çalışılmasında doğru öngörüler getirmediğini düşündürmüştür. Bu dönemde realistler; pozitivist anlamda bilimsel çalışmalar yapmış olmasalar da, normatif yargılardan uzaklaşmış olmaları sebebiyle yaptıkları çalışmaların idealistlere kıyasla daha bilimsel olduğunu düşünmektedirler.

Uluslararası İlişkilerde ikinci büyük tartışma olan davranışsalcılık-gelenekselcilik tartışması, birinci tartışmada yer alan bilimsellik tartışmalarını konunun merkezine koymuş ve bunu bir adım daha ileri götürerek tartışmayı metodolojik temeller üzerinde yürütmüştür. Davranışsalcılar; Uluslararası İlişkiler disiplininin, doğa bilimlerinden aldığı gelişmiş bir yöntemle spesifik hipotezler test eden, genel geçer yasalar ortaya koyan ve insan davranışlarını tahmin eden İktisat disiplininin oldukça gerisinde kalmış olduğuna inanmaktadırlar. Bu sebeple Uluslararası İlişkiler çalışmaları da iktisat çalışmalarının izlediği yöntemleri takip ederse, İktisat disiplininde yakalanmış olan bilimselliğe Uluslararası İlişkiler disiplininde de ulaşılabileceğini düşünmektedirler. Davranışsalcı

okul, ulus-devlet dışında yeni analiz düzeylerinin mümkün olduğunu iddia etmiştir. Bireyler, toplumsal sınıflar, sivil toplum örgütleri, uluslararası siyasal, kültürel ve ekonomik sistemlerinin de Uluslararası İlişkiler disiplininde önemli inceleme konuları olduğunu ortaya koymuştur. Davranışsalci okul, Uluslararası İlişkiler disiplininin disiplinler arası bir nitelik kazanmasını da sağlamıştır. Uluslararası ilişkiler disiplininin diğer disiplinlerle iletişime geçmesini sağlayarak uluslararası ilişkilerin konularına daha geniş bir açıdan bakabilmelerine olanak sağlamıştır. Disiplin; felsefe, hukuk ve tarih gibi disiplinler dışında sosyoloji, psikoloji, mühendislik, biyoloji, matematik gibi çok çeşitli disiplinlerden de etkilenmeye ve faydalanmaya başlamıştır. Davranışsalci tavır ile beraber araştırmalar, konuları ve yöntemleri bakımından daha nitelikli denetime uğramaya başlamıştır. Davranışsalcılığın disiplinde etkisini göstermesi ile beraber yeni yöntemler geliştirilmeye başlanmış ve uluslararası süreçlere ilişkin matematiksel modellemeler disiplindeki çalışmalar içinde en çok değer verilen çalışmalar arasına girmeye başlamıştır. Rasyonel tercih yaklaşımı da, davranışsalci okulun etkisiyle disiplinde görülmeye başlanan yeni yöntemsel yaklaşımlardan biridir. Davranışsalcılar, süreklilik kazanan veri birikimi sayesinde bilginin gelişim kaydedeceğini ve bunun da disiplin üzerindeki kontrolü sağlayacağını beklemişlerdir.

Davranışsalci eleştiriye cevap veren gelenekselcilere göre sistemik sorgulama başka bir şey, veri toplama ve pozitivist yöntemlerle bu veriyi kullanmak ayrı birşeydir. Onlara göre; uluslararası ilişkiler çalışmalarında davranışsalcıların sistemik veri toplama ve bilimsel çıkarımda bulunma çabaları, disiplinin içerdiği önemli kavramsal ve yorumsal yargıları değerlendirmede yeterli olamaz. Gelenekselciler aynı zamanda uluslararası ilişkilerin tamamen bilimsel olmasının mümkün olmadığını iddia etmektedirler. Çünkü onlara göre, insanların incelendiği bir disiplinde her zaman bir öznelliğin olması zorunludur. Gelenekselci yaklaşıma göre uluslararası ilişkiler disiplini; doğru yöntemler, modeller ve istatistiksel tekniklerin çalışılmasından ibaret bir çalışma alanı değildir. Uluslararası İlişkiler disiplini daha çok, araştırmacının hem güncel hem de tarihsel anlamda uluslararası politika konuları hakkında derin, özenli, itinalı bir şekilde kendini donatmasıdır. Bunu da ancak gözlemleyerek, okuyarak, araştırarak ve yazarak yapabilir. Merak, muhakeme ve değerlendirme yeteneği araştırmacıda bulunması gereken olmazsa olmaz özelliklerdir.

Üçüncü tartışma olan paradigmlar arası tartışmada pozitivism üzerine bir mutabakat olsa da, kuram seçiminde yaşanan sorunlar ve farklı kuramsal perspektiflerin birbirleri ile kıyaslanamaması iddiası gibi bilimsel sorgulamanın doğası üzerine bazı tartışmaların olduğu görülmektedir. Paradigmlar arası tartışma, bilimin doğası ile doğrudan ilgili olmamasına rağmen; bu dönemde bilim felsefesi ile ilgili yapılan önemli çalışmalar disiplinin gelişimi üzerinde önemli etkiye sahip olmuştur. Paradigmlar arası tartışmada realizmin yanında pluralizm ve yapısalcılık gibi iki ayrı paradigma daha bulunmaktadır. Realizm devletler arası ilişkileri, pluralizm devlet dışı aktörleri, yapısalcılık ise o günlerde gelişmekte olan bağımlılık teorileri çerçevesinde devletler arası eşitsiz ilişkileri incelemektedir. Uluslararası İlişkilerin üç ayrı yönünü inceleyen üç ayrı paradigma bulunmaktadır. Fakat bu durum, beklenmedik şekilde realizmi devletler arası ilişkilerin incelenmesinde başat teori olarak bırakmıştır.

Disiplindeki dördüncü büyük tartışmanın üç farklı şekilde isimlendirildiği görülmektedir. Bunlar açıklamacı-anlamacı ayrımı, pozitivist-postpozitivist ayrımı ve rasyonalist- reflektivist (düşünselci) ayrımıdır. Açıklayıcılığı savunanlar sayısal yöntemin öncelikli olduğunu iddia eder ve nitel veriyi bile sayısal hale getirmeye çalışırken; anlamayı savunanlar nitel, belli bir düzene sahip olmayan ve tarihsel olan yorumsamacı yöntemi savunmakta ve açıklayıcıların genellemeler oluşturmaya çalışan yaklaşımlarını benimsememektedirler. Açıklayıcılar, gözlemi geçerli bilgi oluşturmanın belki de tek yolu olarak ön plana çıkartırken; anlamayı savunanlar ise daha çok gözlenemeyen ve dolayısıyla ölçülemeyen davranış ve bilgi üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Pozitivist-postpozitivist ayrımında pozitivism; düzenlilik, geçerli bir metodoloji uygulanmasının gerekliliği gibi meselelere önem vermektedir. Pozitivizme göre bilim sistemsal bir gözleme dayanmalıdır. Bilim felsefesinin amacı, bilimsel iddiaların uygun gözlemlere dayandığını ispatlayan uygun metodolojik teknikleri ve kriterleri ilgilendiren mantıksal ve titiz ilkeler üretmektir. Pozitivistlere göre bilimin geçerliliği bu titiz metodolojik ilkelere dayanmaktadır. Bilimsel bilgi ile inancı birbirinden ayıran fark, bu metodolojik ilkelerdir. Birçok açıdan pozitivism / post-pozitivism ayrımı bilim felsefesi tarihinde önemli bir ayrımı temsil etmektedir. Bu ayrım ortodoks pozitivismın bilim felsefesi içinde çöküşe geçtiği bir dönemde ortaya çıkmaya başlamış ve etkisini bütün sosyal bilimlerde göstermiştir. Pozitivizmdeki bu çöküşle aynı dönemde bir takım yeni

sosyal kuramlar ve felsefik yaklaşımların ortaya çıkmaya başlaması, bu tartışmaların ortaya çıkmasının bir diğer önemli sebebidir.

Dört büyük tartışmadan bağımsız olarak, bilimsel gerçekçiliğin sosyal bilimlere yönelik vurgusu bilimsel yöntem üzerinedir. Bilimsel gerçekçilik, sosyal bilimlerde her türlü araştırmaya uygulanabilecek, kesin kabul görmüş yöntemsel bir içeriğin olamayacağını vurgulamaktadır ve bu yönde yöntemsel olarak kesin sonuçlara ulaşmayı ve kesin kanunlar oluşturma çabalarını reddetmektedir. Bilimsel gerçekçiliğe göre bir bilim alanı için geliştirilen bir yöntemin, bütün bilim dallarına uygulanması mümkün değildir. Bu sebeple sosyal bilimlerin doğa bilimlerinin yöntemleri ile çalışılması mümkün değildir. Farklı bilim dallarının incelediği farklı tür verilerin aynı metodlarla ölçülmesi mümkün olmadığı gibi, her tür veriyi ölçebilecek genel bir yöntem ve teknik olması da mümkün değildir. Metodolojik olarak bilimsel gerçekçiler çoğulcudur. Pozitivistlerin nicel metodlara ve yorumlayıcıların nitel metodlara olan vurgusuna karşı bilimsel realistler metodolojik çoğulculuğa önem verirler. Çünkü sosyal dünya ontolojik olarak çok karmaşıktır ve araştırmacının belli metodları önceden verili olarak alması ve sadece bu metodları izlemesi, doğru bilgiye ulaşmada kendisini sınırlandırması anlamına gelir. Bilimsel gerçekçilere göre, herhangi bir konuda çalışma yapan sosyal bilimcinin araştırmaya başlamadan ne sadece pozitivist yöntemlerin geçerli olduğunu savunup bu yolu tercih etmesi, ne de pozitivist yöntemleri tamamen dışlayarak sadece yorumlamacı bir bakış açısıyla çalışmayı sürdürmesi doğrudur. Çalışmanın uygunluğuna göre her iki yöntemsel yaklaşımı da değerlendirmesi, veri toplama ve analizinde mümkünse bütün yaklaşımları kullanması ve araştırma öncesi hiçbir yöntemi dışlamaması gerekmektedir. Çünkü toplumsal hayat ontolojik olarak karmaşıktır ve hiçbir araştırmacı araştırmadan bağımsız olarak metodolojik ve epistemolojik bir pozisyon almamalıdır.

Dördüncü büyük tartışmanın içindeki rasyonalist-reflektivist (düşünselci) ayrımı; açıklamacı - anlamacı ayrım ile pozitivist - post-pozitivist ayrımlarını biraraya getirerek, bu ayrımları bir başlık altında incelemektedir. Bu ayrımı ortaya atan Robert Keohane, neorealizm ve neoliberalizmi rasyonalist olarak nitelendirmiştir. Buradaki rasyonalizm kavramını rasyonel tercih kuramından alıp bu ayrıma yerleştirmiştir. Pozitivist bir yaklaşıma sahip ve metodoloji temelli bir yaklaşım olan rasyonel tercih kuramı, sosyal çevrenin karmaşık bir yapıya sahip olduğunu kabul etse de bireylerin genel tutumlarından bazı öngörülere varabilmek için bu karmaşıklığı büyük ölçüde göz ardı etmektedir.

Rasyonel tercih kuramcıları; bireyleri ve bireylere benzeyen devletleri, faydalarını maksimum seviyeye çıkarmaya çalışan varlıklar olarak ele alırlar ve bu sosyal varlıkların diğer özelliklerini göz ardı ederler. Bu yaklaşım pozitivist görüşün öncülü olan yaklaşımların tersine tümdengelimci bir yaklaşım olsa da, gözlem ve ölçüme verilen önem ile genel kanun oluşturma amacı rasyonel tercih kuramı analizlerinin esasını oluşturmaktadır. Bu yaklaşım tümdengelimcidir. Çünkü işe bireye ilişkin bir varsayımla başlar ve ardından bireye ilişkin bu varsayımı doğrulamak ya da yanlışlamak için gözlem ve hipotez testini kullanır. Bu sebeplerle rasyonel tercih yaklaşımı Uluslararası İlişkiler'deki pozitivist gelenekle birebir aynı olmasa da paralel bir tutum içerisindedir.

Rasyonel tercih, karşılaştığı kısıtları da göz önüne alarak belli bir amaç doğrultusunda hareket eden bireyin meydana getirdiği bireysel ve sosyal çıktıları analiz eden yöntemsel bir yaklaşım olarak görülmektedir. Bu sebeple rasyonel tercih yaklaşımı, ele aldığı aktörlerin ne olduğu, bu aktörlerin peşinde koştukları hedefler, bu hedeflere ulaşma kabiliyetleri ve aktörlerin karşılaştıkları kısıtlar üzerinde durmaktadır. Sıklıkla kabul edildiği şeklin aksine; rasyonel tercih yaklaşımına göre aktörler her zaman bencil, kendini önemseyen ve kendini ön planda tutan maddesel hedeflere değil, birçok zaman diğer aktörleri de ön planda tutabilen normatif ve idealist hedeflere de sahip olabilmektedir. Bu yaklaşım, aktörlerin tamamıyla rasyonel ve yüksek hesaplama kapasitesine sahip olduklarını varsayarken, bu kapasitenin limitsiz olduğunu ya da karar verme aşamasında hiçbir kısıtla karşılaşmadıklarını öne sürmez. Aktörler aynı zamanda birçok kısıtla karşı karşıyadırlar. Bu kısıtlar teknolojik eksiklik ya da kurumsal yapıdan kaynaklanabileceği gibi, aktörler arasındaki bağımlılık ilişkisi sebebiyle de ortaya çıkabilmektedir. Bu sebeplerle yaklaşım, pratikte aktörlerin nasıl hareket ettiklerini izah etmeye çalışan pozitif bir kuram olarak değerlendirilse de aynı zamanda aktörlerin nasıl hareket ettiklerini ya da nasıl hareket etmeleri gerektiğini değerlendiren normatif bir yaklaşım olarak da ele alınmaktadır.

Rasyonel tercih yaklaşımı aynı zamanda geleneksel dış politika analizi yaklaşımı dışında dış politika analizinde kullanılan alternatif bir yaklaşım konumundadır. Rasyonel tercih, araçsal akıl yürütmenin bilimsel bir türüdür. Belirlenmiş hedeflere ulaşmayı sağlayan en rasyonel ya da etkili yolun tespit edilmesini amaçlayan ve formel yöntemler kullanan bir analiz şeklidir. Rasyonel tercih yaklaşımının matematiksel analizlerle uygulanmasına da oyun teorisi denir. Oyun teorisi; aktörlerin sahip olduğu bilgiler,

tercihler ve alternatifler ışığında mutlak sonuçlara varmayı amaçlar. Uluslararası ilişkilerde rasyonel tercih, aktörlerin davranışlarını öngörmeye çalışan ampirik sonuçlara varmayı amaçlar. Aynı zamanda karar alıcıların uygulaması gereken en uygun tercihlerini belirlemeye çalışır. Aktörün sahip olduğu bilgi ışığında ulaşmak istediği hedefe yönelik en uygun kararın belirlenmesini sağlamaya çalışır ve bunu yaparken formel modeller kullanır.

Rasyonel tercih analizleri sosyal bilimlerde ilk olarak iktisat biliminde kullanılmış, oldukça da yüksek bir başarı sağlamıştır. Rasyonel tercihin uluslararası ilişkilerdeki uygulamaları da bu iktisadi uygulamalar örnek alınarak yapılmıştır. Özellikle uluslararası ilişkilerde strateji araştırmalarında rasyonel tercih yaklaşımı kullanımı çok ön plana çıkmıştır. İktisadi çalışmalarda modeller, kar ve refah elde etmek için kısıtlı kaynakların kullanımına odaklanırken; uluslararası ilişkilerde strateji çalışmaları ise milli güvenliğin sağlanmasında kısıtlı askeri gücün kullanımına odaklanmıştır. Uluslararası İlişkiler disiplininde rasyonel tercih ve oyun kuramı uygulamaları 1950'lerde sıfır toplamı oyunların uygulanması ile başlamış, 1960'larla beraber John Nash ve Thomas C. Schelling'in katkılarıyla sıfır toplamı olmayan oyunların da uygulanmaya başlamasıyla gelişim göstermiştir. Mahkumun ikilemi ve tavuk oyunu gibi modellemelerin uluslararası ilişkiler çalışmalarında uygulanmaya başlanması da aynı dönemde gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş dönemi, iki büyük gücün davranışlarının ve aralarındaki nükleer gerginliğin modellendiği rasyonel tercih uygulamalarının büyük önem kazandığı ve Uluslararası İlişkiler disiplininde kendini kabul ettirdiği dönemdir. Soğuk Savaş sonrasında ise, 1990'ların ortalarıyla beraber rasyonel tercih yaklaşımının niş bir araç olmaktan çıkıp ana akım bir uygulama olarak kabul edildiği dönemdir. Bu dönemde uluslararası ilişkilerde aktör sorunu, aktör davranışlarını açıklamada nispi kazancın mı yoksa mutlak kazancın mı önemli olduğu, güç dağılımının savaş olasılığı üzerindeki etkisi, savaşın nedenleri, demokratik barış teorisinin yorumlanması gibi uluslararası ilişkiler kuramları tarafından cevaplanmaya çalışılan bazı soruların rasyonel tercih yaklaşımlarınca ele alındığı görülmektedir.

Bu tespitlerin ışığında sonuç olarak şu net bir şekilde söylenebilir: Rasyonel tercih yaklaşımı Uluslararası İlişkiler disiplini için önemli bir yöntemsel yaklaşımdır. Türkçe literatürde neredeyse hiç yer bulmayan Uluslararası İlişkiler disiplininde rasyonel tercih yaklaşımı çalışmaları ve modelleri disiplinde çok farklı kuramsal ve alansal çalışmaların

analizinde etkilidir. Bu çalışmaların Türkçe literatürde de yer bulması, Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler disiplini üyeleri tarafından tanınması; disiplinin ve disiplin öğrencilerin gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- ALT James F., Kenneth E. SHEPSLE, *Perspectives on Positive Political Economy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- ALTFELD Michael F., Bruce BUENO DE MESQUITA, "Choosing Sides in Wars", *International Studies Quarterly* 23, 1, 1979, ss. 87-112.
- ARI Tayyar, "Morton A. Kaplan ve Uluslararası Politikada Sistem Yaklaşımı", *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt XI, Sayı 12, 1990, ss. 103-118.
- ARI Tayyar, *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika: Türk Yunan Ermeni İsrail ve Arap Lobilerinin ABD'nin Dış Politikasına Etkileri*, 2. Baskı, Alfa Basım Yayım Dağıtım: İstanbul, 1997.
- ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, 2. Baskı, MKM Yayınları: Bursa, 2010.
- ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, 3. Baskı, MKM Yayınları: Bursa, 2012a.
- ARI Tayyar (ed.), *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1: Kimlik Kültür Güvenlik ve Dış Politika*, MKM Yayıncılık: Bursa, 2012b.
- ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 8. Baskı, MKM Yayınları: Bursa, 2013.
- ARI Tayyar, "Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Post-Modern Teoriler", *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, ed. Tayyar Arı, Dora: Bursa, 2014.
- ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 11. Baskı, Alfa Akademi Yayınevi: Bursa, 2017.
- ARROW Kenneth J., "A Difficulty in the Concept of Social Welfare", *Journal of Political Economy*, 58, 1950, ss. 328-346
- ARROW Kenneth J., *Social Choice and Individual Values*, New York: Wiley, 1951.
- ASHLEY Richard, "The Achievements of Post-Structuralism", *International Theory: Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, ss. 240-253.
- ATEŞ Davut, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm/Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10, 1, 2009, ss. 11-25.
- AXELROD Robert, "The Emergence of Cooperation Among Egoists", *American Political Science Review* 75, 1981, ss. 306-316.
- AXELROD Robert, *The Evolution of Cooperation*, New York: Basic Books, 1984.
- AYDIN Mustafa, "Uluslararası İlişkilerin 'Gerçekçi' Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1, 2004, ss. 33-60.
- AYDINLI Ersel, Erol KURUBAŞ, Haluk ÖZDEMİR, *Yöntem Kuram Komplo: Türk Uluslararası İlişkiler Disiplininde Vizyon Arayışları*, İstanbul: Küre Yayınları, 2015.
- BALDWIN David A., *Neorealism and Neoliberalism*, New York: Columbia University Press, 1993.
- BALIGA Sandeep, Tomas SJÖSTRÖM, "Arms Races and Negotiations", *Review of Economic Studies*, 71, 2, 2004, ss. 351-369.
- BALIGA Sandeep, Tomas SJÖSTRÖM, "The Startegy of Manipulating Conflict", *American Economic Review*, 102, 6, 2012, ss. 2897-2922.
- BANKS Michael, "The Interparadigm Debate", *International Relations: A Handbook of Current Theory*, ed. Margot Light, A. J. R. Groom, London: Francis Pinter, 1985, ss. 7-26.

- BEARD Charles A., *An Economic Interpretation of the Constitution of the United States*, New York: The MacMillan Company, 1913.
- BHASKAR Roy, *A Realist Theory of Science*, Hassocks: Harvester Press, 1978.
- BHASKAR Roy, *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Human Science*, Atlantic Highlands, N.J.: Humanities Press, 1979.
- BHASKAR Roy, *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Social Sciences*, London: Routledge, 1998.
- BLACK Duncan, "On the Rationale of Group Decision Making", *Journal of Political Economy*, Vol. 56, No. 1, 1948, ss. 23-34.
- BLAINEY Geoffrey, *The Causes of War*, New York: the Free Press, 1973.
- BOX-STEFFENSMEIER Janet M., Henry E. Brady, David Collier, "Political Science Methodology", *The Oxford Handbook of Political Methodology*, ed. Janet M. Box-Steffensmeier, Henry E. Brady, David Collier, Oxford: Oxford University Press, 2008.
- BOOTH Kenneth, "Discussion: A Reply to Wallace", *Review of International Studies*, 23, 2, 1997, ss. 371-377.
- BOSTANOĞLU Burcu, Mehmet Akif OKUR, *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram: Hegemonya – Medeniyetler ve Robert W. Cox*, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2009.
- BOULDING Kenneth E., "Theoretical Systems and Political Realities: A Review of Morton A. Kaplan, System and Process in International Politics", *Journal of Conflict Resolution*, 2, 1958, ss. 329-334.
- BOULDING Kenneth E., *Conflict and Defense: A General Theory*, New York: Harper and Row, 1962.
- BRAMS Steven J., *Game Theory and Politics*, New York: Free Press, 1975.
- BRAMS Steven J., *Theory of Moves*, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1994.
- BUCHANAN James, Gordon TULLOCK, *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*, Michigan: The University of Michigan Press, 1962.
- BUENO DE MESQUITA Bruce, "The Contribution of Expected Utility Theory to the Study of International Conflict", *The Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18, No. 4, *The Origin and Prevention of Major Wars*, Spring, 1988, ss. 629-652.
- BUENO DE MESQUITA Bruce, "Foreign Policy Analysis and Rational Choice Models", *Compendium Project, International Studies Association*, 2010.
- BUENO DE MESQUITA Bruce, David LALMAN, *War and Reason: Domestic and International Imperatives*, New Haven: Yale University Press, 1992.
- BUENO DE MESQUITA Bruce, R. M. SIVERSON, "War and the Survival of Political Leaders: A Comparative Study of Regime Types and Political Accountability", *American Political Science Review* 89, 1995, ss. 841-855.
- BUENO DE MESQUITA Bruce, James D. MORROW, Randolph M. SIVERSON, Alastair SMITH, "An Institutional Explanation of the Democratic Peace", *American Political Science Review*, 93, 4, 1999, ss. 791-807.
- BUENO DE MESQUITA Bruce, Alastair SMITH, Randolph M. SIVERSON, James D. MORROW, *The Logic of Political Survival*, Cambridge: The MIT Press, 2003.
- BUENO DE MESQUITA Bruce, George W. DOWNS, "Intervention and Democracy", *International Organization*, 60, 3, 2006, ss. 627-649.

BULL Hedley, "The Grotian Conception of International Society", *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Relations*, ed. Herbert Butterfield, Martin Wight, Londra, 1966, ss. 51-73.

BULL Hedley, "International Theory: The Case for a Classical Approach", *Contending Approaches to International Politics*, ed. Klaus Eugen Knorr, J. N. Rosenau, Princeton: Princeton University Press, 1969, ss. 20-38

BULL Hedley, "International Relations As An Academic Pursuit", *Australian Outlook*, 26, 1972, ss. 251-265.

BULL Hedley, "New Directions in the Theory of International Relations", *International Studies*, 14: 280, 1975, ss. 277-287.

BURCHILL Scott, Andrew LINKLATER, "Giriş", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, ed. Scott Burchill, Andrew Linklater, çev. Muhammed Ağcan, İstanbul: Küre Yayınları, 2015, ss. 11-51.

CALHOUN John C., *A Disquisition on Government*, Columbia: A. S. Johnston, 1851.

CARR Edward Hallett, *The Twenty Years Crisis 1919-1939: An Introduction to the study of International Relations*, London: Macmillan, 1946.

CARR Edward Hallett, *Tarih nedir?*, çev. Misket Gizem Gürtürk, İstanbul: İletişim, 1993.

CARVALHO Benjamin de, Halvard LEIRA, John M. HOBSON, "The Big Bangs of IR: The Myths That Your Teachers Still Tell You About 1648 and 1919", *Millennium: Journal of International Studies* 39, 3, 2011, ss. 735-758.

CHERNOFF Fred, "The Study of Democratic Peace and Progress in International Relations", *International Studies Review*, 6, 1, 2004, ss. 49-77.

CHIOZZA Giacomo, Hein E. GOEMANS, "International Conflict and the Tenure of Leaders: Is War Still Ex Post Inefficient?" *American Journal of Political Science* 48, 3, 2004, ss. 604-619.

CORREA Hector, "Game Theory as an Instrument for the Analysis of International Relations", 14, 2, 2001, <http://www.ritsumeai.ac.jp/acd/cg/ir/college/bulletin/vol14-2/14-2hector.pdf>.

COX Robert, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium: Journal of International Studies*, 10, 2, 1981, ss. 126-155.

COX Robert, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Perspectives on World Politics*, ed. Richard Little, Michael Smith, London: Routhledge, 1991, ss. 394-403.

COX Robert, Timoty J. SINCLAIR, *Approaches to World Order*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

ÇALIŞ Şaban, Erdem ÖZLÜK, "Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, No. 18, 2007, ss. 225-243.

DANILOVIC Vesna, "Conceptual and Selection Bias Issues in Deterrence", *Journal of Conflict Resolution*, 45, 1, 2001, 97-125.

DANILOVIC Vesna, *When the Stakes are High: Deterrence and Conflict Among Major Powers*, Ann Harbor: University of Michigan Press, 2002.

Decision making and foreign policy analysis- Decision Making <http://www.americanforeignrelations.com/A-D/Decision-Making-Decision-making-and-foreign-policy-analysis.html#ixzz1Y0f8tHyH>

- DIXIT Avinash K., Barry J. Nalebuff, *Thinking Strategically: The Competitive Edge in Business Politics and Everyday Life*, New York: W. W. Norton & Company, 1991.
- DODGE Robert V., *Schelling's Game Theory: How to Make Decisions*, New York: Oxford University Press, 2012.
- DOUGHERTY James E., Robert L. Pfaltzgraff, *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, New York: Longmans, 1997.
- DOWNS Anthony, *An Economic Theory of Democracy*, New York: Harper and Row, 1957.
- DOWNS George W., David M. ROCKE, *Tacit Bargaining, Arms Races, and Arms Control*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1990.
- DOWNS George W., David M. ROCKE, "Conflict, Agency, and Gambling for Resurrection: The Principal-Agent Problem Goes to War", *American Journal of Political Science*, 38, 1994, ss. 362-380.
- DOYLE Michael W., "Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs", *Philosophy and Public Affairs*, 12, 3, 1983, ss. 205-235.
- DUNNE Timothy, "International Society: Theoretical Promises Fulfilled?", *Cooperation and Conflict*, 30, 2, 1995, ss. 125-154.
- EASTON David, "An Approach to the Analysis of Political Systems", *World Politics*, Vol.9, No. 3, 1957, ss. 383-400.
- EASTON David, "An Approach to the Analysis of Political Systems", *Introductory Readings in Political Behavior*, ed. S. Sidney Ulmer, Chicago: Rand McNally, 1961, 128-140.
- EASTON David, *A Framework for Political Analysis*, Englewood-Cliffs: Prentice Hall, 1965.
- EASTON David, *The Political System*. New York: Knopf, 1971.
- EICHBERGER Jurgen, *Game Theory for Economists*, New York: Academic Press, 1993.
- ELLSBERG Daniel, *The Theory and Practice of Blackmail*, Lecture at the Lowell Institute, Boston, 1959.
- ELSTER John, *Rational Choice*, New York: NYU Press, 1986.
- ERALP Atila, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", *Devlet, Sistem ve Kimlik*, ed. Atila Eralp, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 57-88.
- EULAU Heinz, *The Behavioral Persuasion in Politics*, New York: Random House, 1963.
- FEARON James D., "Domestic Political Audiences and the Escalation of International Disputes", *American Political Science Review*, 88, 3, 1994, ss. 577-592.
- FEARON James D., "Rationalist Explanations for War", *International Organizations*, 49, 3, 1995, ss. 379-414.
- FEARON James, Alexander WENDT, "Rationalism vs. Constructivism: A Skeptical View", *Handbook of International Relations*, ed. Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons, London: Sage Publications, 2002, ss. 66-99.
- FEREJOHN John, "Rationality and Interpretation: Parliamentary Elections in Early Stuart England", *The Economic Approach to Politics: A Critical Reassessment of the Theory of Rational Action*, ed. Kristen Monroe, New York: Harper Collins, 1991, ss. 279-305.

FEYERABEND Paul K., *Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge*, London: New Left Books, 1975.

FINNEGAN Richard B., "International Relations: The Disputed Search for Method", *Review of Politics*, 34, 1, 1972, ss. 40-66.

FINNEMORE Martha, Kathryn SIKKINK, "Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics", *Annual Reviews of Political Science*, 4, 2001, ss. 391-416.

FIORINA Morris P., "Formal Models in Political Science", *American Journal of Political Science*, 19, 1, 1975, ss. 133-159.

FORSYTH Murray, "The Classical Theory of International Relations", *Political Studies*, 26, 3, 1978, ss. 411-416.

FREEDMAN Lawrence, *The Evolution of Nuclear Strategy*, New York: St Martin's, 1989.

FRIEDEN A. Jeffrey, "Actors and Preferences in International Relations", *Strategic Choice and International Relations*, ed. David A. Lake, Robert Powell, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1999, ss. 39-76.

FRIEDEN A. Jeffrey, David A. Lake, "International Relations as a Social Science: Rigor and Relevance", *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, Vol. 600, *The Use and Usefulness of the Social Sciences: Achievements, Disappointments, and Promise*, 2005, ss. 136-156.

GARTZKE Erik, "War is in the Error Term", *International Organization*, 53, 3, 1999, ss. 567-587.

GAUBATZ Kurt Taylor, *Elections and War: The Electoral Incentive in the Democratic Politics of War*, Stanford: Stanford University Press, 1999.

GLASER Charles L., *Rational Theory of International Politics: Logic of Competition and Cooperation*, Princeton: Princeton University Press, 2010.

GÖZEN Ramazan, "İdealizm", *Uluslararası İlişkiler Teorileri* ed. Ramazan Gözen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, 67-119.

GREEN Donald P., Ian SHAPIRO, *Pathologies of Rational Choice Theory: A Critique of Applications in Political Science*, New Haven and London: Yale University Press, 1994.

GRIECO Joseph M., "Anarchy and the Limits of Cooperation", *International Organization*, 42, 3, 1988, ss. 485-507.

GUZZINI Stefano, "Structural Power: The Limits of Neorealist Power", *International Organization*, 47,3, 1993, ss. 443-478.

GÜNDOĞDU Emre, "Uluslararası İlişkilerde Caydırma Teorisi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2016, ss. 1-22.

GÜNER Serdar, "Oyun Kuramı ve Uluslararası Politika", *METU Studies in Development*, 30, 2003, ss. 163-180.

HARSANYI John C., "Game Theory and the Analysis of International Conflicts", *Australian Journal of Politics and History*, Dec., 1965, ss. 292-304.

HASS Michael, *International Systems: A Behavioral Approach*, New York: Chandler Publishing, 1974.

HILL Christopher, *The Changing Politics of Foreign Policy*, New York: Palgrave MacMillan, 2003.

HOBBS Thomas, *Leviathan*, Oxford: Oxford University Press, 1998.

HOFFMANN Stanley, "An American Social Science: International Relations", *Daedalus*, 106, 3, 1977, ss. 41-60.

HOLLIS Martin, Steve SMITH, *Explaining and Understanding International Relations*, Oxford: Clarendon Press, 1990.

HOTELLING Harold, "Stability in Competition", *Economic Journal*, 39, 153, 1929, ss. 41-57.

HOWARD Nigel, *Paradoxes of Rationality: Theory of Metagames and Political Behavior*, Cambridge: MIT Press, 1971.

HOWARD Ron, *A Beautiful Mind*, Universal Pictures Entertainment, 2001.

http://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp

HUNTH Michael, "Deterrence and International Conflict: Empirical Findings and Theoretical Debates", *Annual Review of Political Science*, 2, 1999, ss. 25-48.

JACKSON Matthew O., Massimo Morelli, "The Reasons for Wars: An Updated Survey", *The Handbook on the Political Economy of War*, ed. Christopher J. Coyne, Rachel L. Mathers, Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2011, ss. 34-57.

JACKSON Robert H., George Sorensen, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, New York: Oxford University Press, 2003.

JERVIS Robert, "Bargaining and Bargaining Tactics", *Coercion*, ed. J. Roland Pennock, John W. Chapman, Chicago: Aldine, 1972, ss. 272-288.

JERVIS Robert, "Deterrence Theory Revisited" *World Politics*, 31, 2, 1979, ss. 289-324.

JERVIS Robert, *The Meaning of the Nuclear Revolution: Statecraft and the Prospect of Armageddon*, Ithaca: Cornell University Press, 1989.

JONES Bryan D., "Bounded Rationality", *Annual Review of Political Science*, 2, 1999, ss. 297-321

KAHLER Miles, "Rationality in International Relations", *International Organization*, Vol. 52, No. 4, *International Organization at Fifty: Exploration and Contestation in the Study of World Politics*, Autumn, 1998, ss. 919-941.

KAHN Herman, *On Thermonuclear War*, Princeton: Princeton University, 1960.

KAHN Herman, *Thinking About the Unthinkable*, New York: Horizon Press, 1962.

KAHN Herman, *On Escalation*, New York: Praeger, 1965.

KAPLAN Morton, *System and Process in International Politics*, New York: Wiley, 1964.

KAPLAN Morton A., "The New Great Debate: Traditionalism vs. Science in International Relations", *World Politics*, Cilt 19, No. 1, 1966, ss. 1-20.

KARABACAK Hakan, *Herkes İçin Oyun Teorisi*, Ankara: Seçkin, 2016.

KAVALSKI Emilian, "The fifth debate and the emergence of complex international relations theory: notes on the application of complexity theory to the study of international life", *Cambridge Review of International Affairs* 20, 3, 2007, ss. 435-454.

KATZENSTEIN Peter, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York: Columbia University Press, 1996.

KATZENSTEIN Peter J., Robert O. KEOHANE, Stephen D. KRASNER, "International Organization and the Study of World Politics", *International Organization*, 52, 4, 1998, ss. 645-685.

KRATOCHWILL Friedrich, *Rules, Norms and Decisions*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

KEOHANE Robert O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton: Princeton University Press, 1984.

KEOHANE Robert O., *Neorealism and Its Critics*, New York: Columbia University Press, 1986.

- KEOHANE Robert O., "International Institutions: Two Approaches", *International Studies Quarterly*, 32, 4, 1988, ss. 379-396.
- KEOHANE Robert O., *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory*, Boulder: Westview Press, 1989.
- KING Gary, Robert O. KEOHANE, Sidney VERBA, *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*, Princeton: Princeton University Press, 1994.
- KIMBALL Jeffrey, "Did Thomas C. Schelling Invent the Madman Theory?", <http://historynewsnetwork.org/article/17183> (24.06.2017), 2005.
- KNORR Klaus, James N. ROSENAU, *Contending Approaches to International Politics*, Princeton: Princeton University Press, 1969.
- KOYUNCU Çiğdem Aydın, "Uluslararası İlişkilerde Farklı Feminist Yaklaşımların Söylemleri", *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, ed. Tayyar Arı, Bursa: Dora, 2014, ss. 203-226.
- KUHN Thomas S., *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2006.
- KURKI Milja, Colin Wight, "International Relations and Social Science", *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, ed. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 14-35.
- KYDD, Andrew H., "Game Theory and the Spiral Model", *World Politics*, Vol. 49, No. 3, 1997, s. 371-400.
- LAKATOS Imre, "Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes", *Criticism and the Growth of Knowledge*, ed. Imre Lakatos, Alan Musgrave, London: Cambridge University Press, 1970, ss. 91-196.
- LAKE David A., Robert Powell, "International Relations: A Strategic Choice Approach", *Strategic Choice and International Relations*, ed. David A. Lake, Robert Powell, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1999, ss. 3-38.
- LAPID Yosef, "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era", *International Studies Quarterly*, Vol. 33 No. 3, 1989, ss. 235-254.
- LAPID Yosef, "Sculpting the Academic Identity: Disciplinary Reflections at the Dawn of a New Millennium", *Visions of International Relations: Assessing an Academic Field*, ed. Donald J. Puchala, Columbia: University of South Carolina Press, 2002, 1-15.
- LEONARD Robert J., "Creating the Context for Game Theory", *Toward A History of Game Theory*, ed. E. Roy Weintraub, Durham: Duke University Press, 1992, ss. 29-76.
- LEVY Jack S., "The Causes of War: A Review of Theories and Evidence", *Behaviour, Society and Nuclear War*, ed. Philip E. Tetlock, New York, 1989, ss. 209-333.
- LEVY Jack S., "Prospect Theory, Rational Choice, and International Relations", *International Studies Quarterly*, 41, 1, 1997, ss. 87-112.
- LIJPHART Arend, "International Relations Theory: Greater Debates and Lesser Debates", *International Social Science Journal*, 26, 1, 1974a, ss. 11-21.
- LIJPHART Arend, "The Structure of the Theoretical Revolution in International Relations", *International Studies Quarterly*, 18, 1, 1974b, ss. 41-74.
- LINKLATER Andrew, *Beyond Realism and Marxism: Critical Theory and International Relations*, Basingstoke, UK: Macmillan, 1990.
- LINKLATER Andrew, "The Achievements of Critical Theory", *International Theory: Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, ss. 279-298.

- LUCE R. Duncan, Howard RAIFFA, *Games and Decisions: Introduction and Critical Survey*, New York: Wiley, 1957.
- MCDONALD John, *Strategy in Poker, Business and War*, New York: Norton, 1950.
- MCDONALD John, John W. TUKEY, "Colonel Blotto: A Problem of Military Strategy", *Fortune*, June, 1949.
- MEARSHEIMER John, "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", *International Security*, 15, 1, 1990, ss. 5-56.
- MJOSET Lars, "The Contextualist Approach to Social Science Methodology", *The Sage Handbook of Case-Based Methods*, ed. David Byrne, Charles C. Ragin, London: Sage Publications. 2009, ss. 39-68.
- MOR Ben D., "The Heuristic Use of Game Theory: Insights for Conflict Resolution", *World Political Science Review*, Vol. 3, Issue 2, 2007, ss. 1-26.
- MORGENSTERN Oskar, *The Question of National Defense*, New York: Random House, 1959.
- MORGENSTERN Oskar, "The Cold War is Cold Poker", *New York Times Magazine*, Feb. 5, 1961a.
- MORGENSTERN Oskar, "Review of Fights, Games and Debates by Anatol Rapoport and The Strategy of Conflict by Thomas C. Schelling", *The Southern Economic Journal*, 28, 1, 1961b, ss. 103-105.
- MORGENTHAU Hans J., *Scientific man vs. Power Politics*, London: Latimer Press, 1947.
- MORGENTHAU Hans J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York: Knopf, 1948.
- MORRIS P. Fiorina, "Formal Models in Political Science", *American Journal of Political Science*, 19, 1, 1975, ss. 133-159.
- MORROW James D., "Capabilities, Uncertainty and Resolve: A Limited Information Model of Crisis Bargaining", *American Journal of Political Science*, 33, 4, 1989, ss. 941-972.
- MORROW James D., *Game Theory for Political Scientists*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1994.
- MORROW James D., Bruce BUENO DE MESQUITA, Randolph M. SIVERSON, Alastair SMITH, "Selection, Institutions and War Aims", *Economics of Governance*, 7, 1, 2006, ss. 31-52.
- MORTON Rebecca B., *Methods and Models: A Guide to the Empirical Analysis of Formal Models in Political Science*, New York: Cambridge University Press, 1999.
- MUNCK Gerardo L., "Game Theory and Comparative Politics: New Perspectives and Old Concerns", *World Politics* 53, 2, 2001, ss. 173-204.
- MYERSON Roger B., Mark A. SATTERTHWAITTE, "Efficient Mechanisms for Bilateral Trading", *Journal of Economic Theory*, Vol. 29. No. 2, 1983, ss. 261-281.
- NASH John F., "Equilibrium Points in n-Person Games", *Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA*, 36, 1950a, ss. 155-162.
- NASH John F., "The Bargaining Problem", *Econometrica*, 18, 1950b, ss. 155-162.
- NASH John F., "Non-cooperative Games", *Annals of Mathematics Second Series*, Vol. 54, No. 2, 1951, ss. 286-295.
- NASH John F., "Two person Cooperative Games", *Econometrica*, 21, 1, 1953, ss. 128-140.

NEUMANN John V., Oskar MORGENSTERN, *Theory of Games and Economic Behavior*, Princeton: Princeton University Press, 1944.

NICHOLSON Michael, "The continued significance of positivism?", *International Theory: Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski, Cambridge: Cambridge University Press, 1996a, ss. 128-145.

NICHOLSON Michael, *Causes and Consequences in International Relations*, London: Pinter, 1996b.

Nobel Prize (2005), "Thomas C. Schelling – Facts", https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2005/schelling-facts.html (26.05.2017).

O'NEILL Barry, "Sources in Game Theory for International Relations Specialists", *Cooperative Models in International Relations Research*, ed. Michael D. Intriligator, Urs Luterbacher, Boston: Kluwer Academic Publishers, 1994a, ss. 9-30.

O'NEILL Barry, "Game Theory Models of Peace and War", *Handbook of Game Theory*, Vol.2, ed. Robert J. Aumann, Sergiu Hart, Amsterdam: Elsevier, 1994b, ss. 995-1053.

ONUF Nicholas, *A World of Our Making*, Columbia: University of South Carolina Press, 1989.

ORDESHOOK Peter C., "The development of contemporary political theory", *Political Economy: Institutions, Competition, and Representation: Proceedings of the Seventh International Symposium in Economic Theory and Econometrics*, ed. William A. Barnett, Melvin J. Hinich, Norman J. Schofield, Cambridge: Cambridge University Press, 1993, ss. 71-106.

ORGANSKI Abramo Fimo Kenneth, *World Politics*, New York: Knopf, 1968.

ORGANSKI Abramo Fimo Kenneth, Jacek KUGLER, *The War Ledger*, Chicago: University of Chicago Press, 1980.

OYE Kenneth A., *Cooperation Under Anarchy*, Princeton: Princeton University Press, 1968.

OYE Kenneth A., "Explaining Cooperation Under Anarchy: Hypothesis and Strategies", *World Politics*, Vol 38, No.1, 1985, ss. 1-24.

ÖZARI Çiğdem, Kemal Kağan Turan, Veysel Ulusoy, *Oyun Teorisi*, Ankara: Pegem Akademi, 2017.

ÖZDAMAR Özgür, "Oyun Kuramının Uluslararası İlişkiler Yazınına Katkıları", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 15, 2007, ss. 33-65.

ÖZLÜK Erdem, "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Davranışsal Paradigmanın Anlamı, Kökeni ve Çatışma Çözümlemesi Örneğinde Davranışsalcılığın Katkısı", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No. 18, 2008, ss. 375-394.

ÖZLÜK Erdem, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Soykütüğü", *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 9 No 17, 2009a, ss. 237-260.

ÖZLÜK Erdem, "Gelenekselcilik Davranışsalcılık Tartışmasını Bağlamında Anlamak", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64, 3, 2009b.

PATOMAKI Heikki, Colin WIGHT, "After Post-Positivism? The Promises of Critical Realism", *International Studies Quarterly*, 44, 2, 2000, ss. 213-237.

PINKER Steven, *How the Mind Works*, New York: W. W. Norton, 1997.

POMPA Leon, *Vico: Selected Writings*, Cambridge: Cambridge University Press, 1982.

POPPER Karl R., *The Logic of Scientific Discovery*, London: Hutchinson, 1959.

- POWELL Robert, "Crisis Bargaining, Escalation, and MAD", *American Political Science Review*, 81, 3, 1987, ss. 717-736.
- POWELL Robert, "Nuclear Brinkmanship with Two-sided Incomplete Information", *American Political Science Review*, 82, 1, 1988, ss. 155-178.
- POWELL Robert, *Nuclear Deterrence Theory: The Search for Credibility*, New York: Cambridge University Press, 1990.
- POWELL Robert, "Absolute and Relative Gains in International Relations Theory", *American Political Science Review*, 85, 4, 1991, ss. 1303-1320.
- POWELL Robert, "Stability and the Distribution of Power", *World Politics*, 48, 2, 1996, ss. 239-267.
- POWELL Robert, "The Modeling Enterprise and Security Studies", *International Security*, 24, 2, 1999, ss. 97-106.
- POWELL Robert, "Nuclear Deterrence Theory, Nuclear Proliferation, and National Missile Defense", *International Security*, 27, 4, 2003, ss. 86-118.
- POWELL Robert, "Allocating Defensive Resources with Private Information About Vulnerability", *American Political Science Review*, 101, 4, 2007a, ss. 799-809.
- POWELL Robert, "Defending Against Terrorist Attacks with Limited Resources", *American Political Science Review*, 101, 3, 2007b, ss. 527-541.
- QUACKENBUSH Stephen L., "National Missile Defense and Deterrence", *Political Research Quarterly*, 59, 4, 2006, ss. 533-541.
- QUANDT Richard E., "On the Use of Game Models in Theories of International Relations", *World Politics*, 14, 1, 1961, ss. 69-76.
- QUATTRONE George A., Amos TVERSKY, "Contrasting Rationality and Psychological Analyses of Political Choice", *American Political Science Review*, Vol. 82, No. 3, 1988, ss. 719-736.
- RAPOPORT Anatol, *Fights Games Debates*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1960.
- RAPOPORT Anatol, *Strategy and Conscience*, New York: Harper and Row, 1964.
- RAPOPORT Anatol, "Escape from Paradox", *Scientific American*, 217, 1, 1967, ss. 50-59.
- RAPOPORT Anatol, "Chicken a la Kahn", *Virginia Quarterly Review* 41, 3, 1968, ss. 370-389.
- REITER Dan, Allan C. STAM, *Democracies at War*, Princeton: Princeton University Press, 2002.
- RICHARDSON Lewis F., "Generalized Foreign Policy", *British Journal of Psychology Monographs Supplements*, 23, 1939, ss. 130-148.
- RIKER William H., *The Theory of Political Coalitions*, New Haven, CT: Yale University Press, 1962.
- RIKER William H., Peter C. ORDESHOOK, *An Introduction to Positive Political Theory*, New Jersey: Prentice-Hall, 1973.
- ROSKIN Michael G. ve Nicholas O. BERRY, *Uluslararası İlişkiler: UI'nin Yeni Dünyası*, çev. Özlem Şimşek, Ankara: Adres Yayınları, 2014.
- RUSSETT Bruce M., "Pearl Harbor: Deterrence Theory and Decision Theory", *Journal of Peace Research*, 4, 2, 1967, ss. 89-106.
- RUSSETT Bruce M., "Toward a Model of Competitive International Politics", *International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory*, ed. James N. Rosenau, The Free Press: New York, 1969, ss. 119-130.

- SCHELLING Thomas C., "An Essay on Bargaining", *American Economic Review*, 46 (3), 1956, ss. 281-306.
- SCHELLING Thomas C., "Bargaining, Communication and Limited War", *Journal of Conflict Resolution*, 1, 1, 1957, ss. 19-36.
- SCHELLING Thomas C., "The Strategy of Conflict: Prospectus for a Reorientation of Game Theory", *Journal of Conflict Resolution*, 2, 3, 1958, ss. 203-264.
- SCHELLING Thomas C., "Surprise Attack and Disarmament", *Bulletin of Atomic Scientists*, 15, 10, 1959, ss. 5-11.
- SCHELLING Thomas C., *The Strategy of Conflict*, Cambridge: Harvard University Press, 1960a.
- SCHELLING Thomas C., "Meteors, Mischief and War", *Bulletin of the Atomic Scientists*, 16, 7, 1960b, ss. 41-45.
- SCHELLING Thomas C., "The Retarded Science of International Strategy", *Midwest Journal of Political Science*, 4, 2, 1960c, ss. 107-137.
- SCHELLING Thomas C., "Economic Reasoning and Military Science", *The American Economist*, 4, 1, 1960d, ss. 3-13.
- SCHELLING Thomas C., "Reciprocal Measures for Arms Stabilization", *Daedalus*, 89, 4, 1960e, ss. 50-61.
- SCHELLING Thomas C., "Arms Control: Proposal for a Special Surveillance Force", *World Politics*, 13, 1, 1960f, ss. 1-18.
- SCHELLING Thomas C., "Dispersal, Deterrence, and Damage", *Operations Research*, 9, 3, 1961, ss. 363-370.
- SCHELLING Thomas C., "The Role of Deterrence in Total Disarmament", *Foreign Affairs*, 40, 3, 1962a, ss. 392-406.
- SCHELLING Thomas C., "Nuclear Strategy in Europe", *World Politics*, 14, 3, 1962b, ss. 421-432.
- SCHELLING Thomas C., "Managing the Arms Race", *National Security: Political, Military and Economic Strategies in the Decade Ahead* ed. David M. Abshire, Richard V. Allen, New York: Hoover Institution Press, 1963a, ss. 601-616.
- SCHELLING Thomas C., "Strategic Problems of International Armed Force", *International Organization*, 17, 2, 1963b, ss. 465-485.
- SCHELLING Thomas C., "Assumptions About Enemy Behavior", *Analysis for Military Decisions*, ed. Edward S. Quade, Chicago: Rand McNally, 1964, ss. 199-216.
- SCHELLING Thomas C., *Arms and Influence*, New Haven: Yale University Press, 1966.
- SCHELLING Thomas C., "Reciprocal Measures for Arms Stabilization", *Daedalus*, 134, 4, 2005a, ss. 101-117.
- SCHELLING Thomas C., "Thomas C. Schelling – Biographical", 2005b. https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2005/schelling-bio.html (03.05.2017).
- SCHMIDT Brian C., "Lessons from the Past: Reassessing the Interwar Disciplinary History of International Relations", *International Studies Quarterly*, 42, 3, 1998, ss. 433-459.
- SCHMIDT Brian C., "On the History of and Historiography of International Relations", *Handbook of International Relations*, ed. Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons, London: Sage Publications, 2002, ss. 6-30.
- SCHULTZ Kenneth A., *Democracy and Coercive Diplomacy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

SCHUMPETER Joseph A., *Capitalism, Socialism and Democracy*, New York: Harper & Row, 1942.

SELTEN Reinhard, "A Re-examination of the Perfectness Concept for Equilibrium Points in Extensive Games", *International Journal of Game Theory*, 4, 1, 1975, ss. 25-55.

SHAPLEY Lloyd S., Martin SHUBIK, "A Method for Evaluating the Distribution of Power in a Committee System," *American Political Science Review*, Sep., 48, 3, 1954, ss. 787-792.

SHUBIK Martin, "Game Theory at Princeton 1949-1955: A Personal Reminiscence", *Toward A History of Game Theory*, ed. E. Roy Weintraub, Durham: Duke University Press, 1992, ss. 151-164.

SIMON Herbert A., *Administrative Behavior*, New York: Macmillan, 1947.

SINGER David J., *Human Behavior and International Politics: Contributions from the Social-Psychological Sciences*, Chicago: Rand McNally, 1965.

SINGER David J., "The Level of Analysis Problem in International Relations", *International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory*, ed. James N. Rosenau, New York: The Free Press, 1969, ss. 20-29.

SINGER David J., "The Behavioral Science Approach to International Relations: Payoff and Prospects", *International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory*, ed. James N. Rosenau, New York: The Free Press, 1969, ss. 65-69.

SINGER David J., "Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi Meselesi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 11, 2006, ss. 3-24.

SLANTCHEV Branislav L., "Feigning Weakness", *International Organization* 64, 3, 2010, ss. 357-388.

SLANTCHEV Branislav L., "Introduction to International Relations Lecture 3: The Rational Actor Model", April 19, 2005, <http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps12/03-rational-decision-making.pdf>.

SLANTCHEV Branislav L., "Politicians the Media and Domestic Audience Costs", *International Studies Quarterly*, 50, 2, 2006, ss. 445-477.

SMITH Alastair, "Testing Theories of Strategic Choice: The Example of Crisis Escalation", *American Journal of Political Science*, 43, 4, 1998, ss. 1254-1283.

SMITH Alastair, *Election Timing*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

SMITH Alastair, Allan C. STAM, "Bargaining and the Nature of War", *Journal of Conflict Resolution*, 48, 6, 2004, ss. 783-813.

SMITH Steve, "The Self-Image of a Discipline: A Genealogy of International Relations Theory", *International Relations Theory Today*, ed. Ken Booth, Steve Smith, Cambridge: Polity Press, 1995, ss. 1-37.

SMITH Steve, "Positivism and Beyond", *International Theory: Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, ss. 11-44.

SMITH Steve, "Power and Truth: a Reply to William Wallace", *Review of International Studies*, 23, 4, 1997, ss. 507-516.

SMITH Steve, "Reflectivist and Constructivist Approaches", *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, ed. John Baylis, Steve Smith, New York: Oxford University Press, 2001, ss. 224-249.

SMITH Steve, Ken Booth, Marysia Zalewski (ed.), *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

SMITH Steve, John Baylis, "Introduction", *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, ed. John Baylis, Steve Smith, 2. Baskı, Oxford: Oxford University Press, 2001, ss. 1-12.

SNIDAL Duncan, "Relative Gains and the Pattern of International Cooperation", *American Political Science Review*, 85, 3, 1991, ss. 701-726.

SNIDAL Duncan, "Rational Choice and International Relations", *Handbook of International Relations*, Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons, London: Sage Publications, 2002, ss. 99-127.

SNIDAL Duncan, "Formal Models of International Politics", *Models Numbers and Cases: Methods for Studying International Relations*, ed. Detlef F. Sprinz, Yael Wolinsky-Nahmias, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2004, ss. 227-264.

SNYDER Glenn H., *Deterrence and Defence*, Princeton: Princeton University Press, 1961.

SNYDER Glenn H., "Prisoner's Dilemma and Chicken Models in International Politics", *International Studies Quarterly*, 15, 1, 1971, ss. 66-103.

SNYDER Glenn H., Paul Diesing, *Conflict Among Nations: Bargaining, Decision Making and System Structure in International Crises*, Princeton: Princeton University Press, 1977.

SPRINZ Detlef F., Yael Wolinsky-Nahmias, "Introduction: Methodology in International Relations Research", *Models Numbers and Cases: Methods for Studying International Relations*, ed. Detlef F. Sprinz, Yael Wolinsky-Nahmias, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2004, ss. 1-16.

Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/prisoner-dilemma/>

STEIN Arthur A., "Coordination and Collaboration: Regimes in an Anarchic World", *International Regimes*, ed. Stephen D. Krasner, New York: Ithaca, 1983, ss. 115-140.

STEIN Arthur A., "The Limits of Strategic Choice: Constrained Rationality and Incomplete Explanation", *Strategic Choice and International Relations*, ed. David A. Lake, Robert Powell, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1999, ss. 197-259.

ŞATANA Nil Seda, "Uluslararası İlişkilerde Bilimsellik, Metodoloji ve Yöntem", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt. 12, Sayı 46, 2015, ss. 11-33.

TANRISEVER Oktay F., "Yöntem Sorunu: Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması", *Devlet, Sistem Ve Kimlik*, ed. Atilla Eralp, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, ss. 89-129.

TAYLOR Michael, *Anarchy and Cooperation*, London: Wiley, 1976.

TDK, Güncel Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr>.

The Royal Swedish Academy of Sciences, *Robert Aumann's and Thomas Schelling's Contributions to Game Theory: Analyses of Conflict and Cooperation*, 2005.

THOMPSON Kenneth. W., "The Study of International Politics: A Survey of Trends and Developments", *Review of Politics*, Cilt 14, No. 4, 1952, ss. 433-467.

TULLOCK Gordon, *The Vote Motive*, Institute of Economic Affairs, 1976.

TUROCY Theodore L., Bernhard von Stengel, *Game Theory*, CDAM Research Report LSE-CDAM, 09, 2001.

VASQUEZ John A., "The Post-Positivist Debate: Reconstructing Scientific Enquiry and International Relations Theory After Enlightenment's Fall", *International*

Relations Theory Today, ed. Ken Booth, Steve Smith, Cambridge: Polity Press, 1995, ss. 217-240.

WAEVER Ole, "The Rise and Fall of the Interparadigm Debate", *International Theory: Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, ss. 149-185.

WAEVER Ole, "Figures of International Thought: Introducing Persons Instead of Paradigms", *The Future of International Relations*, ed. Iver. B. Neumann, Ole Waever, New York: Routledge, 1997, ss. 1-40.

WAEVER Ole, "The Sociology of a Not so International Discipline: American and European Developments in International Relations", *International Organization*, 52, 4, 1998, ss. 687-727.

WAGNER R. Harrison, "The Theory of Games and the Problem of International Cooperation", *American Political Science Review*, 77, 2, 1983, ss. 330-346.

WAGNER R. Harrison., "Bargaining and War", *American Journal of Political Science*, 44, 3, 2000, ss. 469-484.

WALLACE William, "Truth and Power, Monks and Technocrats: Theory and Practice in International Relations", *Review of International Studies*, 22, 3, 1996, ss. 301-321.

WALT Stephan, "Rigor or Rigor Mortis? Rational Choice and Security Studies", *International Security*, 23, 4, 1999, ss. 5-48.

WALTZ Kenneth, *Man, the State, and War*, New York: Columbia University Press, 1959.

WALTZ Kenneth, *Theory of International Politics*, New York: Random House, 1979.

WALTZ Kenneth, *Theory of International Politics*, Long Grove, Illinois: Waveland Press, 2010.

WEBER Max, *The Methodology of the Social Sciences*, New York: Free Press, 1949.

WENDT Alexander, "Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics", *International Organization*, 46, 2, 1992, ss. 391-425.

WENDT Alexander, "Constructing International Politics", *International Security*, 20, 1, 1995, ss. 71-81.

WENDT Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

WENDT Alexander E., "Anarşi Devlet Ne Anlıyorsa Odur", *Uluslararası İlişkiler*, 10, 39, 2013, ss. 3-43.

WERNER Suzanne, "Absolute and Limited War: The Possibilities of Foreign Imposed Regime Change", *International Interactions*, 1996, ss. 22: 67-88.

WIGHT Colin, "Philosophy of Social Science and International Relations", *Handbook of International Relations*, ed. Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons, London: Sage Publications, 2002, ss. 30-66.

WIGHT Colin, *Agents, Structures and International Relations: Politics as Ontology*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

WIGHT Colin, Jonathan JOSEPH, "Scientific Realism and International Relations", *Scientific Realism and International Relations*, ed. Jonathan Joseph, Colin Wight, London: Palgrave Macmillan, 2010, ss. 1-30.

WIGHT Martin, *International Theory: The three Traditions*, Leicester University Press, 1996.

WILLIAMS John Davis, *The Compleat Strategyst*, Santa Monica, CA: The Rand Corporation, 1954.

WITTMAN Donald., “How a War Ends: A Rational Model Approach”, *Journal of Conflict Resolution*, 23, 4, 1979, ss. 743-763.

WITTMAN Donald, *The Myth of Democratic Failure*, Chicago: University of Chicago Press, 1995.

WRIGHT Quincy, *A Study of War*, Chicago: University of Chicago Press, 1965.

YALVAÇ Faruk, “Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama”, *Uluslararası İlişkiler*, 6, 24, 2010, ss. 3-32.

YALVAÇ Faruk, “Uluslararası İlişkiler Teorisindeki Temel Tartışmalar ve Eleştirel Gerçekçilik”, *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1: Kimlik Kültür Güvenlik ve Dış Politika*, ed. Tayyar Arı, Bursa: MKM Yayınları, 2012, ss. 1-37.

YALVAÇ Faruk, “Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, ed. Ramazan Gözen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, ss. 31-65.

YOUNG Oran R., *Bargaining: Formal Theories of Negotiation*, Urbana: University of Illinois Press, 1975.

ZAGARE Frank C., “A Game-Theoretic Analysis of the Vietnam Negotiations: Preferences and Strategies 1968–1973”, *Journal of Conflict Resolution*, 21, 4, 1977, ss. 663-684.

ZAGARE Frank C., *Game Theory: Concepts and Application*, Beverly Hills: Sage, 1984.

ZAGARE Frank C., D. Marc KILGOUR, *Perfect Deterrence*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

ZAGARE Frank C., “Reconciling Rationality with Deterrence: A Re-examination of the Logical Foundations of Deterrence Theory”, *Journal of Theoretical Politics*, 16, 2, 2004, ss. 107-141.

ZAGARE Frank C., Branislav L. SLANTCHEV, “Game Theory and Other Modeling Approaches”, *Guide to the Scientific Study of International Process*, ed. Sara McLaughlin Mitchell, Paul F. Diehl, James D. Morrow, West Sussex: Wiley-Blackwell, 2012, ss. 23-42.

ÖZGEÇMİŞ		
Adı, Soyadı	: Sabri AYDIN	
Doğum Yeri ve Yılı	: Bursa /1984	
Bildiği Yabancı Diller	: İngilizce (KPDS 96)	
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	1998-2002	Bursa Anadolu Lisesi
Lisans	2002-2006	Bilkent Üniversitesi/Uluslararası İlişkiler
Yüksek Lisans	2006-2009	Bilkent Üniversitesi/Uluslararası İlişkiler
Doktora	2009- ...	Uludağ Üniversitesi/ Uluslararası İlişkiler
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama-Ayrılma Yılı	
Bilkent Üniversitesi (Arş. Gör.)	2006-2009	
Uludağ Üniversitesi (Arş. Gör.)	2009-2015	
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (Arş. Gör.)	2015-	
Katıldığı Toplantılar:		
İki Savaş Arası Dönem: Carr'ın Yirmi Yıl Krizi'ni Anlamak. 2. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Kongresi, Trabzon, (Özet Bildiri/Sözlü Sunum), 2018.		
Rational Choice Models of Voter Turnout. International Congress of Science, Education and Technology Research, Odessa, (Özet Bildiri/Sözlü Sunum), 2018, Gülşen Çetin Aydın ile birlikte.		
A Look at the Community of Working Children. International Congress of Science, Education and Technology Research, Odessa, (Özet Bildiri/Sözlü Sunum), 2018, Gülşen Çetin Aydın ile birlikte.		
Soğuk Savaş Kuramcısı Olarak Thomas C. Schelling. Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi, Ankara, (Özet Bildiri/Sözlü Sunum), 2017.		
The Effect of Energy on Russian Foreign Policy. 5. Uluslararası Mavi Karadeniz Konferansı, İstanbul, (Özet Bildiri/Sözlü Sunum), 2016.		
Suriyeli Mülteciler Meselesi AB Türkiye Mülteci Anlaşmasının Analizi. I. Uluslararası Göç ve Kültür Sempozyumu, Amasya, (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum), 2016.		
Anadolu'da Akademik Eğitim: Uluslararası İlişkiler Bölümleri Özelinde Anadolu'daki Yeni Üniversitelerde Sosyal Bilimler Eğitimi, 4. Uluslararası KOP Bölgesel Kalkınma Sempozyumu, Karaman, (Özet Bildiri/Sözlü Sunum), 2016.		
The Influence of the EU Turkey Refugee Deal on the Refugee Crisis and the Future of Turkish EU Relations. EUREFE'16, Aydın, (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum), 2016.		
Türkiye nin İnsani Diplomasisi Bağlamında Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri Gıda Güvenliği Meselesi. Yeni Ortadoğu: Toplum, Siyaset ve Ekonomi, İstanbul, (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum), 2016.		
Günümüz Uluslararası İlişkilerinde Dış Politika Analizi ve Rasyonel Tercih Modelleri. V.Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı, Bursa, (Özet Bildiri/Sözlü Sunum), 2013.		
Food Security and Political Stability in North Africa. I. International Interdisciplinary Social Inquiry Conference, Bursa, (Özet Bildiri/Sözlü Sunum), 2012.		
Welfare State Retrenchment An Application of Public Choice Theory. Annual Conference on International Political Economy: Challenges to Welfare State, İzmir (Özet Bildiri/Sözlü Sunum), 2012.		
Yayınlar:		
"Thomas Schelling'in Kuramsal Çalışmalarının Soğuk Savaş Stratejilerine Katkıları", <i>Ankara Üniversitesi SBF Dergisi</i> , Yayına kabul edildi, Tayyar Arı ile birlikte.		
"G-20 and Turkey", <i>G 20 and Beyond: Theory Concept and Policy</i> , ed. Yusuf Sayın, Bülent Darıcı, Lambert Academic Publishing, 2016.		
Book Review, Aysegül Adingün, Çiğdem Balım ed., The Central Asian Republics in the Twentieth Year of Independence Turkic Speaking People Relationships with Turkey, <i>Perceptions</i> , 18, (1), 2013.		
The Super Power Versus a Regional Power a Game Theoretical Approach to the Current Nuclear Tension Between the US and Iran, Lambert Academic Publishing, 2010.		
Tarih: 17.12.2018		
İmza: 		
Adı-Soyadı: Sabri AYDIN		

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE
RASYONEL TERCİH YAKLAŞIMI: KURAM, YÖNTEM,
UYGULAMA**

DOKTORA TEZİ

Sabri AYDIN

BURSA-2019

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Sabri AYDIN
Tez Adı	Uluslararası İlişkiler Disiplininde Rasyonel Tercih Yaklaşımı: Kuram, Yöntem, Uygulama
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Tez Türü	Doktora
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Tayyar ARI
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 17.12.2018

İmza :

